TÜRKİYE
BOŞANMA NEDENLERİ ARAŞTIRMASI
TBNA 2014

T.C.
Aile ve
Sosyal Politikalar
Bakanlığı

TÜRKİYE BOŞANMA NEDENLERİ ARAŞTIRMASI TBNA 2014

TÜRKİYE
BOŞANMA NEDENLERİ
ARAŞTIRMASI
TBNA 2014

T.C.
Aile ve
Sosyal Politikalar
Bakanlığı

T.C.
AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI
AİLE VE TOPLUM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

TÜRKİYE BOŞANMA NEDENLERİ ARAŞTIRMASI
TBNA 2014

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması

Proje Koordinatörü
Mustafa Turğut

Proje İzleme ve Değerlendirme Grubu
Emre Ertekin, Yasemin Esen, Dursun Ayan, Serdal Altun, Neriman Kaya, Ebru Doğan, Pınar Erol ve Meryem Gökyar

Editör
Mustafa Turğut

Akademik İçerik Danışmanlığı
Ipsos Sosyal Araştırmalar Enstitüsü

Redaksiyon
Onur Caymaz, Yasemin Esen

Tasarım ve Uygulama
Çizge Tanıtım ve Matbaacılık Ltd. Şti.

Kapak Fotoğrafı
cepera/Shutterstock

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık
Ipsos Sosyal Araştırmalar Enstitüsü

Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 23
Birinci Basım, 2015, İstanbul
ISBN: 978-605-4628-80-3

Baskı ve Cilt
Çizge Tanıtım ve Kırtasiye Ltd. Şti.
Mrk. Efendi Mah. Davutpaşa Cad. Kale İş Merkezi
No: 231-232 Zeytinburnu/İstanbul
T: +90 212 482 5628

İletişim
Eskişehir Yolu Söğütözü Mahallesi 2177 Sokak
No: 10/A Kat: 24 Çankaya/Ankara
T: +90 312 705 5513 F: +90 312 705 5599
e-posta: arsopol@aile.gov.tr
www.aile.gov.tr

©2015 Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın izni olmaksızın tamamı veya herhangi bir bölümü herhangi bir biçimde veya yöntemde, elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt olarak çoğaltılamaz.
Kitapta yer alan görüşlerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

ÖNSÖZ

Toplumun en küçük birimi ve temel yapı taşı olan aileler, her ne kadar modernleşme ve küreselleşmenin de etkisiyle çeşitli değişimlere uğramışlarsa da, kişiler üzerindeki etkileri ile toplumdaki düzenleyici rollerinden hiçbir zaman ödün vermemişlerdir. Sunduğu oto-kontrol sistemi, dayanışma ve destek ortamı, iş bölümü ve ekonomik düzen gibi toplumsal ve ekonomik işlevlerle de, aile kurumu toplumu ve kişileri anlamak açısından son derece önemlidir. Ayrıca, bu kurum, bireylerinin kendini sorumlu hissederek hayatlarına çeşitli alanlarda düzen vermesi, insanî ve kültürel değerlerini sonraki nesillere aktarmalarına yardımcı olmaları gibi birey-toplum arasındaki ilişkiyi düzenlemeye yönelik rollerinin yanı sıra; bireylerine ihtiyaç duydukları sosyal desteği ve psikolojik yakınlığı bulabildikleri bir ortam sağlamaktadır. Gelecek nesillerin de ilk sosyalleşme ortamı olan ve bir nevi gelecek nesillerin oluşturacağı toplumu şekillendiren ailelerin sağlıklı bir şekilde devamlarının sağlanması, daha sağlıklı ve huzurlu bir toplum yaşamı için de elzemdir.

Ülkemizde "evlilik" bağı ile kurulan aileler, daha önce bahsi geçen toplumsal ve ekonomik boyutlarının yanında, resmi nikâh ile bir de hukuki boyut kazanmaktadırlar. Bu hukuki ilişkinin birey ve toplum üzerindeki etki alanlarının bilinmesi; bireylerin birbirlerine karşı bu bağ ile ortaya çıkan sorumluluklarının farkında olmaları ve kurulan aile kurumunun sevgi ve saygı temellerinin sağlam olması da bu ilişkinin sürdürülebilmesi için oldukça gereklidir. Medeni kanun çerçevesinde, evlilik hukuku içerisinde sınırları çizilen bu hukuki ilişkinin sürdürülebilmesi de, ailenin bahsi geçen işlevlerinin sağlıklı bir şekilde yerine getirilebilmesi için, en az bu bağın kurulması kadar önemlidir.

Dolayısıyla, bu bağın koparılmasına, yani boşanmaya sebep olarak aile kurumunun bütünlüğünü etkileyen veya onu tamamen ortadan kaldıran nedenlerin anlaşılması için yapılan çalışmalar oldukça değerlidir. Ailenin toplum ve bireyle ilişkili bahsi geçen rolleri de göz önüne alındığında, bu çalışmalar özellikle Bakanlığımızın alabileceği önlemleri ve ilgili çözüm önerilerini ortaya koymaları ve sosyal politika olarak uygulayabilmeleri için de yol göstermeleri açısından son derece yararlıdır.

Bu bağlamda, "Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması 2014"ün hazırlanmasına ve yayımlanmasına katkı sağlayan bütün personele teşekkür ediyor, bu tür çalışmaların çoğalarak sosyal politika oluşturmada temel bilgi kaynaklarımız haline gelmesini temenni ediyorum.

Doç. Dr. Ayşe Nur İslam
Bakan

SUNUŞ

Ailenin kurulmasının temelinde yer alan evlilik birliğinin, boşanma ile sonlandırılması ailenin toplumsal işlevleri açısından düşünüldüğünde dünyada ve ülkemizde toplumsal bir sorun olarak ele alınabilir. Ülkemizde aile kurumu önemini korumasına rağmen, boşanmalar gittikçe artmakta ve bu sorun toplumu da derinden etkilemektedir. Dolayısıyla, boşanmanın sebeplerinin anlaşılması ve bunlara ilişkin sosyal politikaların üretilmesi oldukça önemlidir. Sadece sayısal istatistiklerle elde edemeyeceğimiz bu nedenlere ilişkin bilgileri alabilmek için de boşanmış bireylerin hikâyelerinin niteliksel araştırma yöntemleri ile alınması gerekmektedir. Sonrasında, bunların sosyal ve demografik veriler ışığında incelenmesi, boşanmanın devletin ilgi alanına giren kültürel, ekonomik ve psikolojik nedenlerinin nasıl bir örüntü gösterdiğini anlamak ve buna ilişkin politikalar geliştirebilmek için son derece yararlı bir çalışmadır.

Boşanma süreci ve sonrası aile bireylerinin yaşam düzenleri, alışkanlıkları, görev ve sorumlulukları üzerinde çeşitli etkilere sahiptir. Ailelerin toplumsal düzeni ve ailenin gelir-gider düzenini sağlamak, bireylerini korumak ve kollamak, sosyal ve psikolojik destek sağlamak, gelecek kuşaklarını yetiştirmek, kültürün ve değer yargılarının aktarılmasını sağlamak gibi işlevlerini göz önünde bulundurduğumuzda, boşanma bireyler ve toplum açısından yeni sorunlara yol açabilmektedir. Dolayısıyla, aileleri bu işlevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirmekten alıkoyan ve eşleri boşanmaya götüren sebeplerin anlaşılması ve bu sebeplere yönelik çeşitli önlemler ve çözüm önerilerinin sosyal politika oluşturulmasında kullanılması sadece kişileri değil toplumu da etkileyecektir.

Evlilik birliğinin bozulması anlamına gelen boşanmanın sebeplerini anlamak için yapılan bu çalışma, toplumsal açıdan son derece önemli etkilere sahip olan bir olguyu anlamaya yardımcı olarak, bu sorunu önlemeye yönelik politikalar üretilmesini sağlayacaktır. Aile ve toplum arasındaki ilişkinin önemine müdrik herkesin katılacağı üzere boşanma sadece kişisel bir konu olmadığından bu konudaki araştırmalar boşanan, boşanmayı düşünen eşlerin yanı sıra topluma da yararlı çalışmalardır. Dolayısıyla bireysel hikâyelerden yola çıkarak boşanma sürecinin öncesi ve sonrasına ilişkin verilerin elde edilmesiyle yapılan bu çalışma, boşanma sebeplerini özellikle de "şiddetli geçimsizlik" başlığı altında toplanan farklı sorunları anlamaya ve önlemeye yardımcı olacaktır.

2008 yılında ilki gerçekleştirilen çalışmanın 2014 yılında niteliksel araştırma metotlarıyla daha da zenginleştirilerek tekrarlanması ile ortaya çıkan bu çalışmanın, aile bütünlüğünü korumaya yönelik üretilecek sosyal politikalara yol gösterici olmasını ümit ederim.

Tacettin GÜNEŞ
Genel Müdür

TEŞEKKÜRLER

Boşanma ile ilgili Türkiye ölçeğinde derinlemesine çalışmaların sayısal olarak son derece az olmasından yola çıkarak Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırmasını 2008 yılında yapmıştık. İlk araştırmamızda boşanmış kişiler ile niceliksel yöntemle çalışılmıştır. 2014 yılında saha uygulamasını tamamladığımız ikinci çalışmamızda ise niteliksel yöntemleri de kullanarak hem boşanmış kişilerle hem de boşanma konusunda çalışan hâkim, avukat, psikolog, sosyal çalışmacı vb. uzmanlarla da yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda söz konusu bu çalışmaya emeği geçen herkese teşekkürü bir borç biliyoruz.

Bu önemli çalışma Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün değerli yöneticileri, uzmanları ve personeli tarafından tasarlandı.

Sorukağıdı hazırlama, saha uygulaması, analiz ve raporlama gibi hazırlık ve uygulama süreçlerinin başarıyla nihayetlendirilmesini sağlayan Ipsos Sosyal Araştırmalar Enstitüsü'nde görev alan, proje yürütücüsü Semiha Feyzioğlu'na, araştırmacılar Vildan Samancı Peksezer ve Neyir Zerey'e, saha müdürü Bahar Kabaoğlu'na, katılımcı temini sürecine destek olan Esengül Kaşmer, Özlem Tekin, Alev Avcı, Sercan Safi, Nurten Çakır, İlknur Uysal'a;

Boşanmış birey ve kanun uygulayıcılarla görüşmeleri gerçekleştiren Ayşegül Özadak, Damla Kasımoğlu, Didem Şalgam, Dilvin Dilara Usta, Elif İnci Anakök, Gonca Durukan, Gülenden Yıldırım, Hülya Çiftçi, İlker Aslan, Kübra Göknil Torun, Güldeniz Şensoy, Melike Gubse Küçükyedek, Nurdan Durmaz, Zeynep Begüm Hergüvenç, Zeynep Ece Sarıoğlu'na;

Literatür çalışmasının hazırlanmasında emeği geçen Burcu Erbayraktar'a;

Boşanma projeksiyonlarını gerçekleştiren Serkan Ceran ve Selçuk Akbaş'a;

Araştırmanın bütçesini sağlayarak sosyal araştırmalara katkı veren Kalkınma Bakanlığı çalışanlarından, Yusuf Yüksel ve Gamze Tokman Malatyalı'ya;

Çalışmanın izleme ve değerlendirmesinden sorumlu olan Araştırma ve Politika Daire Başkanlığı çalışanlarından Dursun Ayan, Emre Ertekin, Yasemin Esen, Serdal Altun, Neriman Kaya, Ebru Doğan, Pınar Erol ve Meryem Gökyar'a,

Projemizin danışmanı olan değerli hocamız Prof. Dr. Şükran Şıpka'ya; araştırmamıza katkıda bulunan Prof. Dr. İsmet Koç ve Yard. Doç Dr. Burcu Yakut Çakar'a da kıymetli vakitlerini ayırarak fikirlerini bizimle paylaştıkları için teşekkür ediyoruz.

Mustafa Turğut
Araştırma ve Politika Daire Başkanlığı

İÇİNDEKİLER

1. TANIMLAYICI ÇERÇEVE

1.1. Konu ve Amaç 14
1.2. Araştırma Tasarımı....14
1.2.1. Veri Toplama Araçları....15
1.2.1.1. Boşanmış Birey Görüşme Formları....15
1.2.1.2. Kanun Uygulayıcı Görüşme Formları....16
1.2.2. Örneklem....18
1.2.3. Uygulama ve Proje Ekibi....20
1.2.4. Analiz, Kontrol ve Raporlama Aşamaları....20
1.3. Tanım ve Kavramlar....21

2. CUMHURİYET TARİHİ BOYUNCA BOŞANMA KONUSUNDA YAŞANAN HUKUKİ DÖNÜŞÜM, BOŞANMA SEBEPLERİ VE BOŞANMA HİZMETLERİ

2.1. Aile, Evlilik, Boşanma....24
2.1.1. Aile Kavramı....24
2.1.2. Evlilik Kavramı....24
2.1.3. Evliliğin Sona Erme Nedenleri ve Boşanma....24
2.2. Cumhuriyet Öncesinde Boşanma....25
2.2.1. İslam Hukukunda Boşanma (Talâk)....25
2.2.2. Osmanlı Devleti'nde Boşanma....25
2.3. Cumhuriyet Döneminde Boşanma....26
2.3.1. 743 Sayılı Türk Medeni Kanunu ve Boşanma....26
2.3.1.1. 743 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nun Aile Hukuku Alanında Getirdiği Yenilikler....26
2.3.1.2. 743 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nda Kabul Edilen Boşanma Sebepleri....26
2.3.1.3. 3444 Sayılı ve 1988 Tarihli Kanun ile 743 Sayılı Türk Medeni Kanunu'na Eklenen Boşanma Sebepleri....27
2.3.2. 4721 Sayılı Yeni Türk Medeni Kanunu ve Boşanma Sebepleri....28
2.3.2.1. 4721 Sayılı Medeni Kanun'un Aile Hukuku Alanında Getirdiği Yenilikler....28
2.3.2.2. 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nda Kabul Edilen Boşanma Sebepleri....29
2.3.2.3. Aile Mahkemelerinde Boşanmaya İlişkin Yargılama Usulü....32
2.3.2.4. 4721 Sayılı Medeni Kanun'da Kabul Edilen Boşanma Sebeplerine İlişkin Eleştiri ve Öneriler....33
2.4. Boşanmanın Birey ve Çocuk Üzerindeki Etkileri Ve Boşanmada Hukukun Rolü....35
2.5. Boşanma Arabuluculuğu....36
2.5.1. Tanımı ve İşlevleri....36
2.5.2. Boşanma Arabuluculuğunun Avantajları....37
2.5.3. Boşanma Arabuluculuğundan Yararlanacak Eşlerin Sahip Olması Gereken Özellikler....38
2.5.4. Aile Arabuluculuğu Konusunda Avrupa Konseyi Tavsiye Kararı....38
2.5.5. Türkiye'de Boşanma Danışmanlığı Hizmetleri ve Boşanma Arabuluculuğu....39
2.5.5.1. Aile Mahkemesi Hâkimlerinin Sulha Teşvik Ödevi ve Aile Arabuluculuğu....39
2.5.5.2. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Tarafından Sağlanan Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmetleri....40

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

3.1. Giriş....44
3.2. Dünyada ve Türkiye'de Boşanma Oranlarına Bakış....44
3.3. Türkiye'de Boşanma Hızına Yönelik Bir Tahmin....45
3.4. Türkiye'de Boşanmayla İlgili Yakın Dönemde Yapılan Çalışmalar....47
3.5. Boşanmaya Teorik Bakış: Yükleme Teorisi (Attribution Theory)....48
3.5.1. Yükleme Teorisi Sınırlılıkları....51

4. GÖRÜŞÜLEN BOŞANMIŞ KİŞİLERİN DEMOGRAFİK VE HANE ÖZELLİKLERİ

4.1. Görüşülen Boşanmış Kişilerin Demografik Profili....54
4.1.1. Cinsiyet....54
4.1.2. Yaş....54
4.1.3. Yerleşim Birimi....54
4.1.4. Eğitim Durumu....54
4.1.5. Evlilik Sayısı....55
4.1.6. Evlilik Süresi....55
4.1.7. Çocuk Sahipliği....55
4.2. Görüşülen Boşanmış Kişilerin Hane Profili....56
4.2.1. Evli Olduğu ve Şimdiki Dönemde Hane....56
4.2.2. Evli Olduğu ve Şimdiki Dönemde Bakmaktan Sorumlu Olduğu Kişiler....56
4.2.3. Evli Olduğu ve Şimdiki Dönemde Aylık Gelir ve Geçim Durumu....56
4.2.4. Evli Olduğu ve Şimdiki Dönemde İkamet Edilen Konutun Mülkiyeti....57

5. BOŞANMIŞ BİREYLERİN EVLİLİK ÖNCESİ DÖNEME DAİR DEĞERLENDİRMELERİ

5.1. Evlilik Yaşı....60
5.2. Evlilik Kararı....61
5.3. Evlenmeden Önce Eşi Tanıma....62
5.4. Evlilik Öncesinde Evliliğe İlişkin Beklentiler....65

6. EVLİLİK VE BOŞANMA SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

6.1. Evlilik Sürecinin Değerlendirilmesi....70
6.1.1. Evlilikten Beklentilerin Karşılanması....70
6.1.2. Boşanmayla Sonuçlanan Evliliklerde Yaşanan Sorunlar....71
6.1.3. Evliliklerde Yaşanan Sorunlarla Boşanma Nedenleri Arasındaki İlişki Üzerine Analiz....73

6.2. Boşanma Nedenleri ... 75
6.2.1. Bireylere Göre Boşanma Nedenleri ... 75
6.2.2. Yükleme Teorisi'ne Göre Boşanma Nedenleri ... 91
6.3. Boşanma Sürecinin Evreleri ... 95
6.3.1. Boşanma Fikrinin Oluşumu ... 95
6.3.1.1. Boşanmanın İlk Kez Düşünüldüğü Durumlar ... 95
6.3.2. Boşanma Kararını Kolaylaştıran veya Zorlaştıran Hususlar ... 97
6.3.2.1. Kişisel, Kültürel ve Sosyal Engeller ... 97
6.3.2.2. Boşanma Kararında Hukuki Meselelerin Etkisi ... 98
6.3.3. Boşanma Kararını Alan Kişi ... 100
6.3.4. Boşanma Kararına Eşin Yaklaşımı ... 102
6.3.5. Boşanmadan Hemen Önce Eşle İlişki ... 102
6.3.5.1. Evi Terk Etme Durumu ... 102
6.3.5.2. Tekrar Barışma Durumu ... 104
6.3.6. Boşanma Sürecinde Bireylerin Ruh Hali ve Yaşadığı Zorluklar ... 105
6.3.7. Boşanma Süreciyle Baş Etme Yöntemleri - Destek Mekanizmaları ... 107
6.3.7.1. Enformel Destek: Yakın Çevre ... 107
6.3.7.2. Formel Destek: Evlilik Danışmanı veya Çift Terapisine Katılım ... 108

7. BOŞANMA SONRASI BİREYLERİN DUYGU DÜNYASI VE BOŞANMAYA DAİR YAKLAŞIMI

7.1. Boşanma Sonrası Bireylerin Duygu Dünyası ... 112
7.1.1. Yükleme Teorisi'ne Göre Boşanma Gerekçeleriyle Bireylerin Boşanma Sonrası Duyguları Arasındaki İlişki Üzerine Analiz ... 116
7.2. Boşanmayı Tavsiye Etme Eğilimi ... 117

8. BOŞANMIŞ ÇİFTLER ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

8.1. Çiftlerin Evlilik Öncesi İlişki Durumları ve Evlilikten Beklentileri ... 122
8.2. Çiftlerin Evlilikte Yaşadıkları Sorunların ve Boşanma Nedenlerinin Karşılaştırmalı Analizi ... 123
8.3. Boşanma Sonrası Duygu Dünyası ve Boşanmayı Tavsiye Etme Eğilimi ... 128

9. BOŞANMIŞ BİREYLERİN HUKUKİ SÜRECE DAİR DEĞERLENDİRMELERİ

9.1. Boşanma Başvurusu ... 132
9.2. Mahkemeye Sunulan Boşanma Gerekçesi ... 134
9.2.1. Dava Türü: Anlaşmalı / Çekişmeli Boşanma ... 135
9.3. Mahkeme Süresi ve Celse Sayısı ... 137
9.4. Kanun Uygulayıcıların Hukuki Sürece Etkisi ... 139
9.5. Hukuksal Sürece İlişkin Genel Değerlendirme ... 141
9.6. Mahkeme Sürecinde Gündeme Gelen Hukuki Konular ... 143
9.6.1. Nafaka ... 143
9.6.2. Velayet ... 144
9.6.3. Tazminat ... 147
9.6.4. Mal Rejimi ... 149
9.7. Hukuksal Süreçte Formel Destek Mekanizmaları (Mahkeme Uzmanları) ... 151
9.8. Sosyal Hizmet Merkezlerine Yönelik Değerlendirmeler ... 153

10. KANUN UYGULAYICI VE UZMANLARIN BOŞANMA VE BOŞANMANIN HUKUKİ SÜRECE DAİR DEĞERLENDİRMELERİ

10.1. Medeni Kanun'un Genel Değerlendirilmesi 158
10.1. Medeni Kanun'un ile İlgili Olumsuz Noktalar 158
10.1.2. 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Yasanın Boşanmalara Etkisi 160
10.1.3. Medeni Kanun Maddelerinin Detaylı İncelenmesi 160
10.1.3.1. Mal Rejimi Hükümlerinin Değerlendirilmesi 161
10.1.3.2. Velayete İlişkin Maddelerin Değerlendirilmesi 163
10.1.3.3. Nafakaya İlişkin Maddelerin Değerlendirilmesi 166
10.1.3.4. Tazminat Hükümlerinin Değerlendirilmesi 168
10.1.3.5. Ayrılık Kararı 169
10.2. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanlara Göre Boşanma Nedenleri 170
10.2.1. Türkiye'de Boşanma Olgusuna Bakış 170
10.2.2. Boşanma Davalarında Karşılaşılan Boşanma Nedenleri 173
10.2.3. Boşanma Davalarında Resmi Olarak Belirtilen Sebepler 178
10.3. Boşanmaya Dair Hukuki Uygulamaların Değerlendirilmesi 179
10.3.1. Boşanma Davası Süresi 179
10.3.2. Anlaşmalı Boşanmaya Yönlendirme Eğilimi 180
10.3.3. Barışmaya Yönlendirme 182
10.3.4. Arabuluculuk Sisteminin Değerlendirilmesi 182
10.4. Mahkeme Uzmanlarına Yönelik Değerlendirmeler 183
10.4.1.Mahkeme Uzmanlarının Görevleri ve Sürece Katkıları 183
10.4.2.Mahkemeye Detaylı Bilgi Sunmak 183
10.4.3.Taraflara Fikirlerini İfade Etme ve Çekişmesiz Boşanma Ortamı Sunma 184
10.4.4. Çocuklar İçin Doğru Karar Verilmesi, Çocukların Korunması 184
10.4.5. Müdahale Gerektirebilecek Vakaların Tespit Edilmesi 184
10.4.6. Boşanmaların Önlenmesi 185
10.4.7. Mahkemece Verilecek Diğer Görevleri Yapmak 185
10.4.8. Farklı Uzmanlıklardaki Mahkeme Uzmanlarının Ayrışması 186
10.4.9. Mahkeme Uzmanlarına Kanun Uygulayıcıların Bakışı ve Kanun Uygulayıcıların Mahkeme Uzmanlarından Faydalanması 186
10.4.10. Uzmanların Çalışma Koşulları 189
10.4.10.1. Uzmanların Görüşme Yöntemleri 189
10.4.10.2. Lojistik ve Güvenlik Konuları 189
10.4.10.3. Uzmanların Gelişimi İçin Öneriler 190
10.4.10.4. Eğitim İhtiyacı 190
10.4.10.5. Rapor Formatları 191
10.5. Sosyal Hizmet Merkezlerinin Değerlendirilmesi 191

SONUÇ VE ÖNERİLER 196

KAYNAKÇA 204

TABLOLAR

1. TANIMLAYICI ÇERÇEVE

Tablo 1. Boşanmış Bireylerle Yapılan Görüşme Örneklem Dağılımı 18

2. CUMHURİYET TARİHİ BOYUNCA BOŞANMA KONUSUNDA YAŞANAN HUKUKİ DÖNÜŞÜM, BOŞANMA SEBEPLERİ VE BOŞANMA HİZMETLERİ

Tablo 2. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanlara Yapılan Görüşme Örneklem Dağılımı 19
Tablo 3. Bölgelere Göre Aile Mahkemesi ve Hakim Sayısı 33

4. GÖRÜŞÜLEN BOŞANMIŞ KİŞİLERİN DEMOGRAFİK VE HANE ÖZELLİKLERİ

Tablo 4. Görüşülen Kişilerin Cinsiyeti 54
Tablo 5. Cinsiyete Göre Görüşülen Kişilerin Yaş Grupları 54
Tablo 6. Cinsiyete Göre Görüşülen Kişilerin Yaşadıkları Yerleşim Birimi 54
Tablo 7. Cinsiyete Göre Görüşülen Kişilerin Eğitim Durumu 55
Tablo 8. Cinsiyete Göre Görüşülen Kişilerin Evlilik Sayısı 55
Tablo 9. Cinsiyete Göre Görüşülen Kişilerin Evlilik Süresi 55
Tablo 10. Cinsiyete Göre Görüşülen Kişilerin Çocuk Sahipliği 55
Tablo 11. Evli Olunan ve Şimdiki Dönemde, Cinsiyete Göre Hane Büyüklüğü 56
Tablo 12. Evli Olunan ve Şimdiki Dönemde, Cinsiyete Göre Bakmaktan Sorumlu Olunan Kişiler 56
Tablo 13. Evli Olunan ve Şimdiki Dönemde, Cinsiyete Göre Aylık Gelir 57
Tablo 14. Evli Olunan ve Şimdiki Dönemde, Cinsiyete Göre Geçim Durumu 57
Tablo 15. Evli Olunan ve Şimdiki Dönemde, Cinsiyete Göre Evin Mülkiyeti 57

5. BOŞANMIŞ BİREYLERİN EVLİLİK ÖNCESİ DÖNEME DAİR DEĞERLENDİRMELERİ

Tablo 16. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Evlilik Yaşı 60
Tablo 17. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Evlilik Kararı 62
Tablo 18. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Tanışma ile Evlilik Arasındaki Süre 63

6. EVLİLİK VE BOŞANMA SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tablo 19. Evlilikte Yaşanan Sorunlar 71
Tablo 20. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Evlilikte Yaşanan Sorunlar 72
Tablo 21. Boşanma Nedenleri 75
Tablo 22. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Boşanma Nedenleri 76
Tablo 23. Yükleme Teorisi'ne Göre Boşanma Nedenleri Kodlaması 92
Tablo 24. Yükleme Teorisi'ne Göre Boşanma Nedenleri 93
Tablo 25. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Boşanma Kararı Alındıktan Resmi Olarak Başvuru Yapılmasına Kadar Geçen Süre 96
Tablo 26. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Boşanma Kararını Alan Kişi 101
Tablo 27. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Boşanma Kararına Eşin Yaklaşımı 103

7. BOŞANMA SONRASI BİREYLERİN DUYGU DÜNYASI VE BOŞANMAYA DAİR YAKLAŞIMI

Tablo 28. Boşanma Sonrası Hissiyat 112

8. BOŞANMIŞ ÇİFTLER ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

Tablo 29. Çiftlerin Boşanma Nedenlerinin Karşılaştırılması 124
Tablo 30. Çiftlerin Boşanma Sonrası Duyguları ve Boşanmayı Tavsiye Etme Eğilimlerin Karşılaştırılması 128

9. BOŞANMIŞ BİREYLERİN HUKUKİ SÜRECE DAİR DEĞERLENDİRMELERİ

Tablo 31. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Boşanma Başvurusu 132
Tablo 32. Dava Türüne Göre Boşanma Başvurusu 133
Tablo 33. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Dava Türü 135
Tablo 34. Evlilik Kararına Göre Dava Türü 136
Tablo 35. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Dava Süresi ve Celse Sayısı 137
Tablo 36. Dava Türüne Göre Boşanma Davası Süresi 138
Tablo 37. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Mahkeme Sürecinde Hukuki Konuların Gündeme Gelmesi 142
Tablo 38. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Mahkeme Sürecinde Nafaka Konusunun Gündeme Gelmesi 143
Tablo 39. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Mahkeme Sürecinde Velayet Konusunun Gündeme Gelmesi 145
Tablo 40. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Mahkeme Sürecinde Tazminat Konusunun Gündeme Gelmesi 148
Tablo 41. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Mahkeme Sürecinde Mal Rejimi Konusunun Gündeme Gelmesi 150
Tablo 42. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Hâkimin Mahkeme Uzmanına Yönlendirme Durumu 151
Tablo 43. Dava Türüne Göre Hâkimin Mahkeme Uzmanına Yönlendirme Durumu 152
Tablo 44. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Sosyal Hizmet Merkezlerine Dair Farkındalık 153

10. KANUN UYGULAYICI VE UZMANLARIN BOŞANMA VE BOŞANMANIN HUKUKİ SÜRECE DAİR DEĞERLENDİRMELERİ

Tablo 45. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanların Medeni Kanun'daki Boşanma Gerekçelerine Yaklaşımları 158
Tablo 46. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanlara Göre Hukuki Konuların Bireylerin Boşanma Kararını Zorlaştırma Durumu 161
Tablo 47. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanlara Göre Hukuki Konuların Bireylerin Boşanma Kararını Kolaylaştırma Durumu 161
Tablo 48. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanların Medeni Kanun'daki Mal Rejimi Uygulamalarına Dair Yaklaşımları 163
Tablo 49. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanların Medeni Kanun'daki Velayet Uygulamalarına Dair Yaklaşımları 165
Tablo 50. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanların Medeni Kanun'daki Nafaka Uygulamalarına Dair Yaklaşımları 166
Tablo 51. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanların Medeni Kanun'daki Tazminat Uygulamalarına Dair Yaklaşımları 168
Tablo 52. Yasa Uygulayıcı ve Uzmanlara Göre Bireylerin Boşanma Nedenleri 173
Tablo 53. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanların Bireyleri Anlaşmalı Boşanmaya Yönlendirme Durumu 181
Tablo 54. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanların Bireyleri Barışmaya Eğilimleri 182
Tablo 55. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanların Mahkeme Uzmanlarının Hazırladığı Raporlara Yaklaşımı 186

GRAFİKLER

Grafik 1. Boşanma Oranlarındaki Değişim (1970 - 2008) 44
Grafik 2. Seçili Ülkelerde 1920 - 2010 Arası Boşanma Oranlarının Değişimi 45
Grafik 3. 1982 - 2013 Yılları Arası Boşanma Sayısı ve Kaba Boşanma Hızı 46
Grafik 4. Çok Boyutlu Ölçekleme Analizine Göre Evlilikte Yaşanan Sorunlar ve Boşanma Gerekçeleri 74
Grafik 5. Boşanma Sonrası Hissiyat ve Boşanma Gerekçeleri Yüklemeleri 116
Grafik 6. 2003 - 2013 Arası Aile Mahkemelerinde Görülen Dava Sayısı ve Davaların Ortalama Gün Sayısı 179

KISALTMALAR

ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
ASAGEM	Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
ATHGM	Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women
CEFL	Avrupa Aile Hukuku Komisyonu (Commission on European Family Law)
ÇBÖ	Çok Boyutlu Örnekleme Analizi
f.	Yasa madde fıkrası
İBBS	İstatistikiBölge Birim Sınıflaması
İMK	İsviçre Medeni Kanunu
m.	Yasa maddesi
MERNİS	Merkezi Nüfus İdare Sistemi
MK	Medeni Kanun
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
SES	Sosyoekonomik Statü
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
TAYA	Türkiye Aile Yapısı Araştırması
TBNA	Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması
TNSA	Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

1.Bölüm

TANIMLAYICI ÇERÇEVE

Konu ve Amaç

Araştırma Tasarımı

Tanım ve Kavramlar

1.1 Konu ve Amaç

Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması'nın amacı, Türkiye'de boşanmaya yol açan sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik nedenleri tespit etmek; boşanmaya ilişkin hukuksal sürecin olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koymaktır. Bu kapsamda yapılan araştırma aşağıdaki hedefleri içermektedir:

- Boşanma nedenlerini niteliksel olarak araştırmak; bu kapsamda boşanmış bireylerin çeşitli faktörler açısından boşanma nedenlerine ilişkin algı ve tutumlarını; hukuksal sürece dair deneyimlerini tespit etmek.

- Cumhuriyet tarihi boyunca boşanma konusunda yaşanan hukuki dönüşüm, boşanma sebepleri ve boşanma hizmetlerini ortaya koymak.

- Kanun uygulayıcılar ve boşanma konusunda çalışan uzmanların Medeni Kanun'un boşanmaya ilişkin maddelerine ve uygulamalarına dair yaklaşımlarını anlamak; boşanma sürecinin sağlıklı şekilde yürütülmesinde hukuksal sürecin etkili olup olmadığına dair değerlendirme almak.

- Türkiye'de ve dünyada boşanma rakamlarını incelemek ve 2003 - 2013 tarihlerindeki boşanma sayılarını baz alarak boşanma sayılarını projekte edecek ileri istatistik analizi yapmak.

1.2. Araştırma Tasarımı

Boşanma Nedenleri Araştırması Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü adına Ipsos Sosyal Araştırmalar Enstitüsü tarafından gerçekleştirilmiştir. Proje koordinasyonu, görüşme akışlarının hazırlanması, proje eğitimi, temin ve görüşmelerin yapılması, deşifrelerin gerçekleştirilmesi, analiz, raporlama ve kitap tasarımı Ipsos Sosyal Araştırmalar Enstitüsü tarafından yapılmıştır.

Araştırma literatür çalışması, niteliksel çalışma ve ileri istatistik analizi olmak üzere üç araştırma yaklaşımını içerecek şekilde tasarlanmıştır.

Literatür çalışması: Cumhuriyet tarihi boyunca boşanma konusunda yaşanan hukuki dönüşümün incelendiği literatür çalışmasında boşanma ve hukuk ekseninde yapılan araştırmalara, raporlara ve makalelere yer verilmiştir. Literatür çalışması ülke karşılaştırmalı hukuki ve danışmanlık hizmetlerinin kapsamı ve etkinliği üzerine akademik çalışmaları ve tartışmaları da içermektedir.

Niteliksel çalışma: Boşanmış bireylerin evlilik ve boşanma sürecinde yaşadıklarının ve boşanmaya yol açan faktörlerin, boşanmış kişilerin bakış açısıyla ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Ayrıca boşanma kararı öncesinde bireylerin bununla baş etme yöntemleri, hukuksal sürece ne zaman ve nasıl başvurdukları ve bu süreçte neler yaşadıkları detaylı olarak sorgulanmıştır. Bu kapsamda boşanmış bireylerle yapılan görüşmelerin ilk bölümünde kapalı ve yarı açık sorulardan oluşan, yapılandırılmış bir sorukağıdıyla kişilerin demografik, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik durumlarına ilişkin bilgiler toplanmıştır. Görüşmenin ikinci bölümündeyse açık uçlu sorulardan oluşan bir akış üzerinden boşanma nedenleri ve hukuksal sürece ilişkin deneyimler derinlemesine irdelenmiştir. Araştırmada kişilerin kendilerini daha rahat ifade etmesine ve deneyimlerini hikâye akışı içinde anlatmalarına olanak veren derinlemesine görüşme tekniği uygulanmıştır.

Kanun uygulayıcılarla boşanma konusunda çalışan uzmanların bakış açısından, hukuki süreçlerin ve sistemin olumlu ve olumsuz yönleri değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Medeni Kanun'un boşanma olgusunu nasıl ele aldığı incelenmiş ve boşanma sürecinin sağlıklı şekilde yürütülmesinde etkili olup olmadığı tartışılmıştır. Böylece kanun uygulayıcılar ve uzmanlarla yapılan derinlemesine görüşmelerde sorulan açık uçlu sorular kullanılarak oluşturulan akışta, hukuksal süreç ve bu süreçteki roller derinlemesine irdelenmiştir.

İleri istatistik analizi: Araştırma kapsamında ayrıca Türkiye'nin geçmiş ve gelecek dönemlere ilişkin boşanma istatistikleri, ileri istatistik analizi yapılarak tahmin çalışması yapılmıştır. Projeksiyonlar, hem boşanma konusunda diğer ülkelerle kıyaslama yapmaya imkân vermesi hem de aile yapısı ve boşanmış bireylerin ihtiyaçlarına ilişkin proaktif sosyal politika önerilerinde bulunmaya katkı

sağlaması açısından önem teşkil etmektedir. Bu kapsamda nüfus istatistiklerinden ve ulusal çaptaki diğer araştırmalardan faydalanılmıştır.

1.2.1. Veri Toplama Araçları

Araştırmada baz alınan yapılandırılmış sorukağıdı ve derinlemesine görüşme akışları Ipsos Sosyal Araştırmalar Enstitüsü tarafından hazırlanmış, proje danışmanları ve bakanlık ekibinin bir araya geldiği atölye çalışmasında değerlendirilerek son halini almıştır. 1 - 2 Ekim 2014 tarihleri arasında gerçekleşen farklı profillerde beş pilot görüşmeyle sorukağıdı ve görüşme akışlarının geçerlilik ve güvenilirlik testleri yapılmıştır. Pilot uygulama sonuçlarına göre sorukağıdı ve görüşme akışları gözden geçirilmiş ve 13 Ekim'de saha çalışması başlamıştır.

1.2.1.1. Boşanmış Birey Görüşme Akışları

Boşanmış bireylere görüşmenin başında uygulanan **yapılandırılmış sorukağıdı** kapalı uçlu ve yarı açık sorulardan oluşan üç temel bölümden oluşmaktadır.

Demografik sorular: Görüşülen kişilerin yaşadığı il, doğum yeri, doğum yılı, eğitim durumu, çalışma durumu, çocuk sahipliğine dair sorularla boşandığı dönemdeki ve halihazırdaki hane yapısına, sosyoekonomik seviyesine ve refahına ilişkin sorular yer almaktadır.

Evlilik süreci: Görüşülen kişinin kaç kez evlendiği, evlenme yaşı, evlilik süresi, evlilik kararıyla ilgili konular sorgulanmıştır.

Boşanma süreci: Boşanma kararını kimin verdiği ve hukuksal süreç, mahkeme sayısı ve süresine yönelik sorular yer almaktadır.

Boşanmış birey derinlemesine görüşmelerinde kullanılan **niteliksel görüşme akışı** toplam altmış dakikalık altı ana bölümden oluşmaktadır.

Yaşam tarzını anlama: Bu bölümde, görüşülen kişileri görüşmeye hazırlamak, rahatlamalarını sağlamak amacıyla onları tanımaya yönelik gündelik hayata ilişkin sorular yer almaktadır.

Evlilik öncesi: Eski eşle tanışma şekli, tanıştıktan sonra ne kadar süre içinde evlenildiği, evlenme sebebi, evlenmeden önce eski eşi tanıma düzeyi, bireyi evlenmeye teşvik eden konular ve beklentiler, bu bölümde bulunmaktadır.

Evlilik süreci: Bu bölümde evliliğe yönelik olumlu ve olumsuz değerlendirmeler, evlilik süresince eski eşle ilgili beklentiler, sorunlarla baş etme yöntemleri, yaşanan sorunlara ilişkin bireyin ve eski eşin baş etme yöntemleriyle ilgili sorular yer almaktadır. Aynı bölüm içinde boşanma gerekçesi bölümü altında boşanmaya ilk karar veren kişi, bireyi ve/veya eski eşi boşanma kararını almaya iten nedenler, bu sorunların yaşanma sıklığı ve süresi, boşanma gerekçeleriyle ilgili olarak bireyin ve eski eşin tepkileri, konunun üçüncü şahıslarla paylaşılıp paylaşılmadığı ve bu kişilerin olumlu ya da olumsuz etkileri, boşanma sürecinde evlilik danışmanı veya çift terapisine gidilme durumu ve sonuçları bulunmaktadır.

Boşanma gerekçeleri: Evlilik süreci ve boşanma gerekçesinde dile getirilmeyen ancak boşanma kararında geri planda rol oynayabilecek sorunlar bu bölümde dokuz ana başlık altında sorgulanmıştır.

1- Görev ve sorumluluklar: Evdeki görev dağılımı ve sorumluluklar, çocuklarla ilgili roller, bu konularda yaşanan sorunların boşanma kararı üzerinde etkisi.

2- Duygusal ilişkinin boşanmaya etkisi: Bu bölümde evlilik süresince duygusal ilişki, bu konuda yaşanan sorunların boşanma kararı üzerinde etkisi.

3- Çalışma hayatı ve ekonomik ilişkinin boşanmaya etkisi: Evlilik süresince hanenin ekonomik durumu, kadının ekonomik bağımsızlığı, çalışma durumu ve eski eşin kadının çalışmasına yönelik yaklaşımı, erkeğin evlilik süresince çalışma durumu, bu konularda yaşanan sorunların boşanma kararı üzerinde etkisi.

4- Yaşam tarzı ve kültürel ilişkinin boşanmaya etkisi: Eşler arasındaki hayat görüşü, yaşam tarzı uyumunun, eski eşte hoşlanılmayan alışkanlıkların (alkol, kumar, uyuşturucu, yalan söyleme, kişisel temizliğe uymama gibi) olmasının, farklı eğitim düzeylerinin, eşler arasındaki yaş farkının, evlilik

yaşının, evlenmeden önce eşi tanıma düzeyinin, inanç / mezhep konusunda eşler arasındaki uyumun ve akraba evliliğinin boşanma kararı üzerindeki etkileri.

5 - Yakın çevreyle ilişkinin boşanmaya etkisi: Evlilik süresince yakın çevre ve ailelerin evliliğe müdahalesi, boşanmış birey ve eski eşin bu konuda hisleri ve bu konunun boşanma kararı üzerindeki etkileri.

6- Cinsel ilişkinin boşanmaya etkisi: Eski eşle cinsel uyum, eşlerin çocuk sahibi olma isteği ve bu konularda yaşanan sorunların boşanma kararına etkisi.

7- Şiddetin boşanmaya etkisi: Evlilik süresince tarafların uyguladığı eski eşi kontrol etmeyi amaçlayan fiziksel, psikolojik, cinsel şiddet içeren davranışlar, yaşanma sıklığı, gerekçeleri ve bu konuların boşanma kararına etkisi.

8- Aldatma: Evlilik süresince aldatma durumunun olup olmadığı ve durumun boşanma kararına etkisi.

9- Hastalık: Evlilik süresince eşlerde ya da yakın çevre ve aile bireyinde ciddi rahatsızlık olup olmadığı, bu duruma ilişkin sorunlar ve durumun boşanma kararına etkisi.

Boşanma süreci: Evlilik süresince boşanma düşüncesinin, boşanma konusunun ilk ne zaman gündeme geldiği, herhangi bir nedenle bireyin ya da eski eşin boşanmak istediği halde boşanamadığı bir dönem olup olmadığı, tam olarak ne zaman boşanmaya karar verildiği, boşanma kararı alındıktan sonra bireyin ve eski eşin yaptıkları, yakın çevrenin boşanma kararına tepkileri, boşanma öncesinde bireyin ya da eski eşin evi terk ettiği bir dönem olup olmadığı, bu dönemde evlilik danışmanı veya terapistinden destek alma durumu, boşanma kararı sonrası eski eşle barışma durumu ve yakın çevrede boşanmış başka bireylerin olup olmadığına ilişkin sorular bu bölümde yer almaktadır.

Hukuksal süreç: Hukuki konuların (nafaka, velayet, mal paylaşımı, tazminat vb) boşanma kararı üzerindeki etkisi, boşanma sürecinde avukatın rolü ve yönlendirmeleri, mahkemeye sunulan boşanma sebebi, hukuksal sürece ilişkin genel değerlendirmeler, başvuru dilekçesinin ardından boşanma kararına kadar geçen sürenin değerlendirilmesi, nafaka, velayet, mal paylaşımı, tazminat gibi hukuksal süreçlere ilişkin değerlendirmeler, hâkimin bireyi pedagog, sosyal hizmet uzmanı veya aile danışmanına yönlendirip yönlendirmediği ve bu kişilerin boşanma sürecine etkisi, Aile Danışma Merkezleri hakkında bilgi düzeyiyle ilgili sorunlar bu bölümde ele alınmaktadır.

1.2.1.2. Kanun Uygulayıcı Görüşme Akışları

Kanun uygulayıcılarla yapılan derinlemesine görüşmelerde genelde ortak sorulardan oluşan fakat katılımcının meslek profiline (hâkim, avukat, mahkeme uzmanı) göre özelleşen soruları içeren yaklaşık altmış dakikalık üç farklı niteliksel görüşme akışı uygulanmıştır. Her akış, uzmanlığa yönelik ve ortak sorular içeren bölümlerden oluşmaktadır.

Tanışma: Görüşülen kişileri görüşmeye hazırlamak ve kişinin uzmanlığını anlamaya yönelik sorulan; uzmanlık alanındaki çalışma süresi, görüşmenin yapıldığı ilde çalışma deneyimi ve süresi, evli ve çocuklu hâkimlerin aile mahkemelerinde tercih edilmesine yönelik değerlendirmeleri bu bölümde yer almaktadır.

Genel boşanma algısı: Görüşülen kanun uygulayıcısının boşanma hakkındaki görüşleri, kişileri boşanmaya yönlendiren sebepler ve Türkiye'deki boşanma oranlarına ilişkin değerlendirmeleri bu bölümde bulunmaktadır.

Hâkim ve avukatların medeni hukuk metnini ve uygulamayı değerlendirmesi: Hâkim ve avukatların Medeni Kanun'da boşanmayı düzenleyen maddeler hakkında olumlu, olumsuz değerlendirmeleri ve değişiklik önerileri; Medeni Kanun'da boşanma nedenlerini tanımlayan (madde 161 - 166 arası) maddeler hakkındaki değerlendirmeleri, avukatların boşanma talebiyle kendilerine gelen kişilere verdikleri bilgiler, avukat, hâkim ve mahkeme uzmanlarının çiftleri barıştırmaya ya da anlaşmalı boşanmaya yönlendirme eğilimler, aile mahkemelerindeki arabuluculuk hizmetine ilişkin görüşler, genel olarak

çiftlerin en çok hangi gerekçelerle boşanma talebinde bulundukları, farklı profillerde bu gerekçelerin ne kadar farklılaştığı, avukatların dosyalarında öne çıkardığı ya da hiç yer vermediği boşanma gerekçeleri, anlaşmalı ve çekişmeli boşanma davalarının süresi, ortalama duruşma sayısı, hangi durumlarda hâkimin ilk duruşmada boşanma kararı aldığı gibi sorular bu bölümde incelenmiştir.

Ayrılık kararı: Avukat ve mahkeme uzmanlarının ayrılık kararının verildiği dosyalara ilişkin olumlu ve olumsuz değerlendirmeleri; hâkim, avukat ve mahkeme uzmanlarının ayrılık kararının evliliğin devamına etkisi ve kanunda belirtilen ayrılık süresine ilişkin değerlendirmeleri, hâkimlerin genelde ne kadar süreliğine ayrılık kararı verdiği gibi konular bu bölümde incelenmiştir.

Velayet: Bu bölümde velayetin bireylerin boşanma kararını nasıl etkilediği, Medeni Kanun'da velayete ilişkin maddelerin olumlu ve olumsuz değerlendirilmesi, hangi şartlarda velayetin babaya verildiği, velayet konusunda iyi işleyen ya da uygulamada karşılaşılan sorunlar, çözüm önerileri yer almaktadır.

Mal rejimi: Bu bölümde mal rejiminin bireylerin boşanma kararını nasıl etkilediği, Medeni Kanun'da mal rejimine ilişkin maddelerin olumlu ve olumsuz değerlendirilmesi, mal rejimi konusunda iyi işleyen ya da uygulamada karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri ele alınmıştır.

Nafaka: Nafakanın bireylerin boşanma kararını nasıl etkilediği, Medeni Kanun'da nafaka düzenlemesine ilişkin istirak ve yoksulluk nafakaları hakkında olumlu ve olumsuz değerlendirmeler, hangi şartlarda avukatların nafaka talebinde bulunduğu, nafaka konusunda iyi işleyen ya da uygulamada karşılaşılan sorunlar, çözüm önerileri, nafaka kararı çıktığı halde nafaka ücreti alamayanların durumlarına ilişkin sorular bu bölümde yer almaktadır.

Tazminat: Bu bölümde tazminatın bireylerin boşanma kararını nasıl etkilediği, Medeni Kanun'da tazminata ilişkin maddelerin olumlu ve olumsuz değerlendirilmesi, hangi şartlarda avukatların tazminat talebinde bulunduğu, hâkimlerin tazminat kararı vermesi gibi sorunlar incelenmektedir.

Hukuki danışmanlık hizmetlerinin değerlendirilmesi: Türkiye'de boşanma sürecinde kamu tarafından bireylere sunulan danışmanlık, destek hizmetlerinin olup olmadığı, ne tür hizmetlerin verildiği, avukatların ve hâkimlerin mahkemelerde görev yapan uzmanlara yönlendirilmiş dosyalarının olup olmadığı, hangi uzmanlara yönlendirildiği, sıklıkla bu uzmanlara yönlendirilmiyorsa sebepleri, kendilerinin çiftleri bu tür uzmanlara yönlendirme konusunda talepleri olup olmadığı, psikolog, pedagog ve sosyal hizmet uzmanlarının boşanma sürecine katkısı, bilgi düzeyi, hazırladıkları raporlar ve boşanmış bireylerle kurdukları ilişkilere yönelik değerlendirmeleri, Aile Danışma Merkezleri hakkında bilgi düzeyi, avukatların Aile Danışma Merkezleri'ne yönlendirilmiş dosyalarını olup olmadığı bu bölümde incelenmektedir.

Hâkimlerin kurumsal kapasiteye yönelik değerlendirmeleri: Bu bölümde hâkimlerin baktığı ortalama boşanma dava sayısı ve olması gereken ideal sayı, bir dava üzerinde ortalama çalışma süresi ve kanun uygulayıcıların kanun konusundaki bilgi düzeyine ilişkin değerlendirmeler bulunmaktadır.

Mahkeme uzmanlarının kurumsal kapasiteye yönelik değerlendirmeleri: Mahkeme uzmanlarının çalıştıkları boşanma davaları üzerinde yetki ve sorumlulukları; psikolog, pedagog, sosyal hizmet uzmanı ve aile danışmanlarının rolleri; mahkeme uzmanlarının müstakil oda, özlük hakları, çalışan sayısı, araç tahsisi, yol masrafı, güvenlikle ilgili çalışma konularına yönelik değerlendirmeleri, mahkeme uzmanlarının formel ve meslek içi eğitimleriyle ilgili sorunlar bu bölümde incelenmektedir.

Mahkeme uzmanlarının görev ve yetkileri: Yargı sistemi içinde mahkeme uzmanlarının konumu, hâkim, avukat ve farklı uzmanların mahkeme uzmanlarına ilişkin algısı, hâkimlerin hangi durumda mahkeme uzmanlarını sürece dahil ettikleri, mahkeme uzmanlarının sürece katkısı, taraflar arasındaki uyuşmazlıkların sebepleriyle ilgili yapılan araştırma ve incelemeler, taraflarla kaç kez

bir araya geldikleri, taraflarla hangi ortamda, ne kadar süre görüştükleri, taraflara sordukları sorular, yönlendirme yaptıkları konular, farklı profillere göre yönlendirmelerde oluşan farklılıklar, araştırma sonuçlarından hazırlanan raporlar ve hâkimlerin karar alırken raporları dikkate alma düzeyleriyle duruşmalar sırasında mahkeme uzmanlarından beklenenler, söz hakkı olup olmadığı, mahkeme tarafından verilen görevler bu bölümde mahkeme uzmanları tarafından yanıtlanmıştır.

1.2.2. Örneklem

Araştırmanın evreni, Türkiye'de 2002 yılı ve sonrasında boşanmış olan, 18 yaş üstü ve medeni durumu halen boşanmış olan bireylerdir. Boşanma nedenlerinin ve hukuksal süreçte yaşananların boşanmış bireylerin cinsiyet, yaş, eğitim, sosyoekonomik statü, yaşadıkları bölge gibi demografik özelliklere göre farklılaşacağı düşüncesinden hareketle görüşmeler Türkiye geneline yayılmaya çalışılmıştır. İstatistiki Bölge Birim Sınıflaması (İBBS - 1) düzey 1 baz alınarak 12 bölgeyi temsil eden 29 ilde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bölgeleri temsil edecek illerin seçiminde o bölgedeki illerin boşanma oranlarına bakılmış ve boşanma oranı en yüksek olan il seçilmiştir. Hedeflenen görüşme sayılarına ulaşılmadığı durumlarda aynı bölgeden diğer illerde de görüşmeler yapılmıştır. Araştırmaya dahil edilen iller ve bu illerdeki boşanmış birey görüşme sayıları Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1. Boşanmış Bireylerle Yapılan Görüşme Örneklem Dağılımı

İBBS 1 Bölge	Seçilen İl	ÖRNEKLEM			GERÇEKLEŞEN		
		Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
TR1 - İstanbul	İstanbul	21	21	42	21	23	44
TR2 - Batı Marmara	Tekirdağ	7	7	14	3	7	10
	Balıkesir	7	7	14	11	7	18
TR3 - Ege	İzmir	11	11	22	16	11	27
	Muğla	9	9	18	4	8	12
	Uşak	8	8	16	8	9	17
TR4 - Doğu Marmara	Eskişehir	9	9	18	9	7	16
	Düzce	8	8	16	8	10	18
TR5 - Batı Anadolu	Ankara	11	11	22	15	10	25
	Karaman	7	7	14	4	10	14
TR6 - Akdeniz	Antalya	9	9	18	11	7	18
	Mersin	9	9	18	8	11	19
	Hatay	7	7	14	6	8	14
TR7 - Orta Anadolu	Kırıkkale	7	7	14	4	3	7
	Kayseri	7	7	14	10	11	21
TR8 - Batı Karadeniz	Zonguldak	6	6	12	9	3	12
	Sinop	5	5	10	3	7	10
	Çorum	7	7	14	5	9	14
TR9 - Doğu Karadeniz	Giresun	6	6	12	6	4	10
	Artvin	-	-	-	0	3	3
TRA - Kuzeydoğu Anadolu	Erzincan	5	5	10	0	4	4
	Erzurum	-	-	-	4	2	6
	Iğdır	5	5	10	6	5	11
TRB - Ortadoğu Anadolu	Tunceli	6	6	12	2	9	11
	Van	5	5	10	9	4	13
TRC - Güneydoğu Anadolu	Gaziantep	7	7	14	12	8	20
	Şanlıurfa	6	6	12	3	5	8
	Batman	5	5	10	0	4	4
	Mardin	-	-	-	3	1	4
Toplam		200	200	400	200	210	410

Boşanma hikâyesini ve süreçte yaşananların taraflarca yorumlanma şeklini inceleyebilmek için araştırma başında toplam görüşme içinde 50 çifte ulaşılması planlanmıştır. Ancak çoğu görüşmede çiftlerin olumsuz şekilde ayrılması, boşandıkları eşlerine ait iletişim bilgilerini paylaşmak istememesi, boşanma sonrasında eski eşe ait iletişim bilgilerinin olmaması, bazı çiftlerde eski eşin tekrar evlenmiş olması, ulaşabildiğimiz çok sınırlı sayıdaki eşin görüşme talebimizi reddetmesi, müvekkil gizliliği nedeniyle çift görüşmelerini gerçekleştirmek için avukat ve hâkimlerden de destek alınamaması gibi sebeplerden dolayı toplam altı adet boşanmış çift görüşmesi gerçekleştirilmiştir.

Kanun uygulayıcıları kapsamındaysa araştırmanın evreni, boşanmış birey görüşmelerinin yapıldığı illerde çalışan, boşanma konusunda uzmanlaşmış avukatlar, aile mahkemesi hâkimleri ve pedagog - psikolog mahkeme uzmanları ve sosyal hizmet uzmanlarıdır. Çalışmanın kanun uygulayıcı ayağında görüşülen hâkim, avukat ve mahkeme uzmanlarının illere göre dağılımı Tablo 2'de verilmektedir.

Tablo 2. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanlara Yapılan Görüşme Örneklem Dağılımı

İBBS 1 Bölge	Seçilen İl	ÖRNEKLEM				GERÇEKLEŞEN			
		Avukat	Hâkim	Mahkeme uzmanı	Toplam	Avukat	Hâkim	Mahkeme uzmanı	Toplam
TR1 - İstanbul	İstanbul	2	1	1	4	2	1	1	4
TR2 - Batı Marmara	Tekirdağ	1	1	1	3	1	1	1	3
	Balıkesir	2	1	1	4	2	1	2	5
TR3 - Ege	İzmir	2	1	1	4	2	1	1	4
	Muğla	1	1	1	3	1	1	1	3
	Uşak	2	1	1	4	2	1	1	4
TR4 - Doğu Marmara	Eskişehir	2	1	1	4	2	1	1	4
	Düzce	2	1	1	4	3	1	2	6
TR5 - Batı Anadolu	Ankara	2	1	1	4	2	3	1	6
	Karaman	1	1	1	3	1	1	1	3
TR6 - Akdeniz	Antalya	2	1	1	4	2	1	1	4
	Mersin	2	1	1	4	2	1	1	4
	Hatay	2	1	1	4	2	1	1	4
TR7 - Orta Anadolu	Kırıkkale	1	1	1	3	1	1	1	3
	Kayseri	2	1	1	4	2	1	1	4
TR8 - Batı Karadeniz	Zonguldak	1	1	1	3	1	1	1	3
	Sinop	1	1	1	3	1	1	1	3
	Çorum	2	1	1	4	2	1	1	4
TR9 - Doğu Karadeniz	Giresun	1	1	1	3	1	1	1	3
TRA - Kuzeydoğu Anadolu	Erzincan	1	1	1	3	1	-	-	1
	Iğdır	1	1	1	3	1	1	1	3
TRB - Ortadoğu Anadolu	Tunceli	1	1	1	3	1	1	1	3
	Van	1	1	1	3	1	-	1	2
TRC - Güneydoğu Anadolu	Gaziantep	2	1	1	4	2	1	1	4
	Şanlıurfa	1	1	1	3	1	1	1	3
	Batman	1	1	1	3	1	1	1	3
Toplam		39	26	26	91	40	26	27	93

Bu iki gruba ek olarak boşanma ve aile konularında akademik çalışma yapan toplam dokuz hukuk, psikoloji ve sosyoloji akademisyeniyle görüşerek boşanma olgusunun sosyolojik, psikolojik ve hukuki yönü kavramsal açıdan incelenmiştir.

1.2.3. Uygulama ve Proje Ekibi

Araştırmada moderatörlerin seçimi ve eğitimi, saha planı ve uygulaması, veri girişi ve kontrolü Ipsos Sosyal Araştırmalar Enstitüsü tarafından yapılmıştır. Çalışmanın veri toplama süreci 13 Ekim – 11 Aralık 2014 arasında tamamlanmıştır. Saha çalışması sırasında idare farklı illerde görüşmelerin bir kısmına gözlemci olarak eşlik etmiştir.

Proje ekibindeki saha süpervizörleri, saha kontrolörleri, veri ve kodlama koordinatörleri Ipsos bünyesinde tamzamanlı çalışan kişilerden oluşturulmuştur. Çalışmada sosyal bilimler formasyonuna sahip, yüz yüze görüşmeler konusunda deneyimli 18 moderatör veri toplama sürecinde görev yapmıştır. Çalışma öncesinde moderatörlere proje yürütücüsü ve danışmanları tarafından boşanmanın hukuksal ve sosyolojik yönü, nitel görüşme becerileri ve hassas konulu araştırmalarda kullanılan özel teknik eğitimler masa başı ve saha uygulamalarla verilmiştir. Ayrıca görüşme ses kayıtları saha boyunca dinlenerek moderatörlere toplu ve bireysel geribildirimlerde bulunulmuştur.

Çalışma kapsamında boşanmış birey ve kanun uygulayıcı katılımcı temini, randevu alımı ve günlük rota hazırlığı gibi lojistik çalışmalar Ipsos merkez ofisinden iki süpervizör ve beş anketörden oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırma konusunun hassas ve özel olması nedeniyle bireylere en uygun zaman ve mekânlarda, önceden randevu almak suretiyle bire bir görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcı temini sırasında, katılımcıların araştırmanın hedef kitlesine uygunluğunu tespit etmek için resmi olarak boşanıp boşanmadıkları, boşanma yılı ve şu anda evli olup olmadıklarına dair sorular yöneltilmiştir.

Birey görüşmeleri için ağırlıkla Ipsos veritabanı kullanılmış, aynı zamanda çalışma yapılan illerde faaliyet gösteren dernek, vakıf, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları, boşanmış bireylerin oluşturduğu sosyal medya gruplarıyla irtibata geçilerek katılımcı temini sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca görüşülen kişilerin boşanmış başka kişilere referans olması (kartopu yöntemi) istenmiştir. Hâkim ve savcılarla görüşmeler Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun verdiği izinle gerçekleşmiştir.

Görüşmeler sırasında katılımcıların izin vermesi durumunda ses kayıtları alınmış, izin verilmediği durumlarda görüşmeye ilişkin notlar tutulmuştur. Her görüşme sonunda araştırma asistanları o görüşmeye ilişkin genel notları, görüşme tarihini, bireyin yaşadığı ili, yaşını, cinsiyetini, çocuk sahipliğini, evlilik süresini ve eğitim düzeyini not ettiği künye formunu ve ses kaydını Ipsos veritabanına günlük olarak yüklemiştir.

Moderatörlerin günlük görüşme programı, lojistik koşullar da göz önünde tutularak bir günde en fazla 3 - 4 görüşme olacak şekilde hazırlanmıştır. Proje asistanlarının gün sonunda paylaştıkları raporlarla saha performansı günlük olarak takip edilmiştir.

1.2.4. Analiz, Kontrol ve Raporlama Aşamaları

Niteliksel çalışma kapsamında yapılan görüşmelerin tamamı, ses kayıtlarından dijital ortamda bire bir deşifre edilmiştir. Ayrıca deşifre edilen görüşmelerin daha kolay analiz edilebilmesi için birey görüşmelerinin soru bazında dökümü Excel üzerinde yapılmıştır.

Bireylerle yapılan görüşmelerde doldurulan kapalı uçlu soruların veri girişi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca her görüşme bazında moderatörlerin hazırladığı görüşme künyelerinin veri girişi yapılmıştır. Bu künyeler görüşülen kişinin temel demografi bilgilerini ve görüşmenin gerçekleştiği tarih ve saati içermektedir.

Ayrıca her görüşme sonrasında moderatörün doldurduğu kod anahtarlarının veri girişi yapılmıştır. Birey görüşmelerinde boşanma nedeni, boşanma davası türü (anlaşmalı / çekişmeli), hukuksal süreçte nafaka, velayet, mal paylaşımı, tazminat

konularının gündeme gelip gelmediği ve Sosyal Hizmet Merkezleri'ne, daha önceki adıyla Aile Danışma Merkezleri'ne, yönelik farkındalık kodlanarak sayısal veri haline getirilmiştir. Kanun uygulayıcı görüşmelerindeyse en çok karşılaşılan boşanma nedenleri, nafaka, velayet, mal paylaşımı ve tazminat konularının boşanma kararı üzerindeki zorlaştırıcı - kolaylaştırıcı etkileri, uygulamaya ilişkin değerlendirmeler, görüşülen kanun uygulayıcının çiftleri barışmaya veya anlaşmalı boşanmaya yönlendirmesi, mahkeme uzmanlarının raporlarına yönelik değerlendirmeler kodlanarak sayısal hale getirilmiştir.

Çalışmanın güvenilirlik ve geçerlilik testleri için girişi yapılan künye, kod anahtarı ve kapalı uçlu sorukağıtları %15 oranında ikinci kez girilerek veri giriş kontrolü yapılmış, ses kayıtlarınınsa %14'ü dinlenerek deşifre kalite kontrolü gerçekleştirilmiştir. Ayrıca verilerdeki mantık kontrolleriyle sayısal verinin geçerliliği test edilmiştir. Bu kapsamda görüşülen bireyin şimdiki yaşıyla evli olunan süre ve evlilik yaşı arasındaki ilişki, çocuk sahipliği ve çocuk sayısıyla birey yaşının örtüşmesi, eşler arası yaş farkı, evlilik öncesi eski eşi tanıma ile evlilik kararı verilmesi arasındaki süre, boşanma kararı sonrası mahkemeye başvuru ve mahkeme süresi sorularına verilen yanıtlar kendi içlerinde ve birbirleriyle olan ilişkileri açısından kontrol edilmiştir.

1.3. Tanım ve Kavramlar

Raporlamada boşanmış bireylerin verdiği cevaplar demografik profillerine göre de incelenmiş ve Türkiye'de aile ve boşanma üzerine yapılmış ulusal çaptaki çalışmalar dikkate alınarak gruplandırmalar yapılmıştır.

Boşanmış birey: 2002 yılı itibarı ile resmi olarak evliliğini sonlandırmış boşanmış kişiler.

Cinsiyet: Görüşülen kişinin cinsiyeti.

Yaş grupları: 25 yaş ve altı, 25 - 34 yaş, 35 - 49 yaş; 50 yaş ve üzeri olmak üzere dört gruba ayrılmıştır.

Öğrenim durumu: İlk grup eğitimsiz, ilkokul ve ilköğretim mezunlarından oluşmaktadır. İkinci grup lise ve dengi okul mezunlarıdır. Üçüncü grup ön lisans, lisans veya lisans üstü eğitim almış yüksek öğrenim mezunlarından oluşmaktadır.

Evlilik süresi: Görüşülen kişiler, evlilik sürelerine göre 1 yıldan az, 1 - 5 yıl, 6 - 10 yıl ve 10 yıldan uzun olmak üzere dört gruba ayrılmıştır.

Çocuk sahipliği: Çocuğu olmayanlar, 1 - 2 çocuk sahibi olanlar, 2'den fazla çocuk sahibi olanlar olarak üç gruptan oluşmaktadır.

2.Bölüm

CUMHURİYET TARİHİ BOYUNCA BOŞANMA KONUSUNDA YAŞANAN HUKUKİ DÖNÜŞÜM, BOŞANMA SEBEPLERİ VE BOŞANMA HİZMETLERİ

Aile, Evlilik, Boşanma

Cumhuriyet Öncesinde Boşanma

Cumhuriyet Döneminde Boşanma

Boşanmanın Birey ve Çocuk Üzerindeki

Etkileri ve Boşanmada Hukukun Rolü

Boşanma Arabuluculuğu

Bu bölümde boşanmayla ilgili literatür ele alınmıştır. Öncelikle kısaca aile, evlilik ve boşanma kavramları üzerinde durulmuş ardından boşanma konusunda yaşanan hukuki dönüşümü ortaya koyabilmek için Türk hukukunda boşanmanın kısa tarihçesi sunulmuştur. Bu kapsamda İslam hukukuna göre boşanma ve bunun Osmanlı'daki uygulama alanı, ardından Osmanlı hukukunda boşanma kurumunun gelişimine yer verilmiştir. Cumhuriyet sonrası Türk Medeni Kanunu'nun kabulü ve bu kanunun boşanma konusunda getirdiği devrimci yenilik aktarılmış ve Kanun'un 1926 yılından bugüne gelişimi incelenmiştir. Ayrıca Türk Medeni Kanunu'nun boşanmaya ilişkin hükümlerinin uygulamada yol açtığı problemlere de işaret edilerek bunlara ilişkin çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Boşanmanın, özellikle de çatışmalı boşanmanın eşler ve çocuklar üzerindeki etkileri üzerinde durulmuş, bu kapsamda tarafları anlaşmalı (çatışmasız) boşanmaya yönlendiren, yüksek dava masraflarından, uzun yıllar alan yargılama süreçlerinden kurtaran bir kurum olarak "boşanma arabuluculuğu" sistemi incelenmiştir. Bu çerçevede aile arabuluculuğuna ilişkin olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sağlanan geniş çaplı hizmetlere de yer verilmiştir.

2.1. Aile, Evlilik, Boşanma

2.1.1. Aile Kavramı

Sosyal bir fenomen olarak aile insan hayatının başlamasıyla ortaya çıkan ilk topluluk biçimidir. Tarihsel gelişimi incelendiğinde aile olgusunun farklı kültürlerde değişik tiplerde ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Küçük ve büyük aile tipleri, monogami, poliandri ve poligami tipi aileler, pederşahi, anaerkil ve modern demokratik aile tipleri buna örnek verilebilir (Kılıç, 2014: 21).

Bir toplumdaki sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler, o toplumu oluşturan aile yapılarına da önemli ölçüde etki eder. Tüm bu gelişmelere rağmen aile son derece dayanıklı bir topluluk olarak varlığını sürdürmektedir. Devletin, sosyal sigorta, sosyal yardım veya milli eğitim gibi hizmetler aracılığıyla ailenin görevlerini büyük ölçüde üstlenmesi ailenin önemini azaltmamıştır. Türk toplumunda ailenin taşıdığı değer göz önüne alınarak varlığı devlet tarafından korunmuş ve gelişimi özellikle desteklenmiştir. 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda ailenin korunmasına ilişkin bazı temel prensipler öngörülmüştür. Bu temel prensipler, anayasa 41'inci, 10'uncu, 20'nci ve 174'üncü maddelerinde yer almaktadır (Öztan, 2004: 4).

2.1.2. Evlilik Kavramı

Evlenme cinsiyetleri ayrı iki insanın tam ve sürekli bir hayat ortaklığı yaratmak üzere, hukuken geçerli şekilde birleşmesidir (Akıntürk ve Karaman Ateş, 2013: 3). Evlenmeyle eşler arasında tam anlamıyla hayat ortaklığı oluşur. Evlilik ile amaçlanan sadece cinsel ortaklık değildir. Tarafların iradeleri aynı zamanda hayatın acı ve tatlı bütün yönlerini kapsayan bir hayat ortaklığı kurmaya yönelmektedir (Akıntürk ve Karaman Ateş, 2013: 59).

Evlenmenin hukuki niteliği tartışmalıdır. Hâkim görüş, evlenmenin kendine özgü bir medeni hukuk sözleşmesi olduğu yönündedir (Akıntürk ve Karaman Ateş, 2013: 59; Feyzioğlu, 1979: 102). Taraflar evlilik birliğinin devamı boyunca kanunda gösterilen yükümlülüklere uymak zorundadır; yine bu evlilik birliğini diledikleri anda sona erdirmek yetkisine sahip değildir. Evlilik birliği yalnızca kanunda yazılı sınırlı sayıdaki sona erdirme sebeplerine dayanılarak ve ancak dava yoluyla sonlandırılabilir (Akıntürk ve Karaman Ateş, 2013: 59; Feyzioğlu, 1979: 102).

2.1.3. Evliliğin Sona Erme Nedenleri ve Boşanma

Evliliği sona erdiren nedenler; ölüm, gaiplik kararı halinde evliliğin feshi talebi, evliliğin iptali, eşlerden birinin sonradan cinsiyet değiştirmesi ve araştırma konumuz olan boşanmadır.

Evliliğin iptaliyle sözü edilen, evliliğin kanunda gösterilen "mutlak butlan" ya da "nisbi butlan" sebeplerine dayanılarak mahkeme kararıyla sona erdirilmesidir. İptal kararıyla evlilik ileriye etkili olarak sona erer (Dural, Öğüz ve Gümüş, 2013: 91). Eşlerden birinin sonradan cinsiyet değiştirmesi durumunda evliliğin kendiliğinden geçersiz hale geleceği belirtilmektedir.

Evliliği ölüm dışında sona erdiren nedenlerin başında gelen boşanma, kanunda gösterilen bir sebebe dayanarak, eşlerden birinin açacağı dava sonucu, evlilik birliğine mahkeme kararıyla son verilmesidir (Gençcan, 2013: 113; Akıntürk ve Karaman Ateş, 2013: 235). Türk hukukuna göre boşanma, kadın veya erkeğe hukuken tanınmış olan bir haktır. Ancak cumhuriyet döneminden önce, İslam hukuku etkisi altındaki Osmanlı Devleti'nde boşanma hakkı kadın ve koca için farklıydı. Aşağıda boşanma hukukunun gelişimi cumhuriyet öncesi ve sonrası şeklinde iki başlık altında incelenecektir.

2.2. Cumhuriyet Öncesinde Boşanma

2.2.1. İslam Hukukunda Boşanma (Talâk)

İslam hukukunda talâk, kocanın tek taraflı boşanma yetkisidir; burada boşanmanın gerçekleştirilebilmesi için kadı kararına ihtiyaç yoktur. İslâm hukukunda farklı sonuçlar doğuran esas itibarıyla *talâk-i ricü* ve *talâk-i bâyin* şeklinde iki boşanma türü bulunmaktadır. *Talâk-i bâyin* halinin bir türü olan *talâk-i selâse* üçüncü hal olarak değerlendirilebilir (Velidedeoğlu, 1965: 8 - 9; Uluç, 2014: 58).

Talâk-i ricü ile boşanmada (cayılabilir boşanma) evlilik kesin olarak ortadan kalkmamaktadır. Boşanma sonucu bekleme zamanının geçmesiyle kesinleşmektedir. Bekleme zamanı içinde evlilik ilişkisi devam eder, kadın ve erkek birbirine mirasçı olabilir. Bu süre içinde erkek kadının bakımını üstlenmekle, barındırmakla yükümlüdür. Erkek dilerse bekleme süresi tamamlanmadan önce boşanmadan cayabilir. Cayma üzerine evlilik durumu yeniden kurulur (Cansel, 1977: 72).

Talâk-i bâyin (ayırıcı boşanma) iki ayrı şekilde ortaya çıkabilir: 1) Erkek karısını boşarken boşanmanın ayırıcı olduğunu belirten bir söz veya işaret kullanır: *"Benden ayrı ol", "şimdiden sonra zevcem değilsin"* veya *"seni talâk-i bâyin ile boşadım"* gibi. Böyle bir sözün kullanılmasıyla evlilik sona erer. 2) *Talâk-i ricü* yoluyla boşanmada erkek boşanma kararından caymadığı için bekleme süresinin tamamlanmasıyla kesin olarak ayrılmış olur. Ayırıcı boşanmada da kadının bekleme süresini geçirmesi gerekmektedir. Bekleme süresi içinde kadın ve erkek, cayılabilir boşanmada olduğu gibi birbirlerine mirasçı olmaz. Gebeyse doğuruncaya kadar erkek kadına bakmakla yükümlüdür (Cansel, 1977: 72).

Cayılabilir boşama ve ayırıcı boşama olup olmadığı fark etmeksizin, bir erkek bir kadını üç kere boşadığı takdirde, üçüncü boşanmayı ifade eden sözün söylenmesinden itibaren evlilik kesin olarak sona erer ve *talâk-i selâse* (üçlü boşanma) kuralları yürürlüğe girer. Üçlü boşanmada, boşanan erkek ve kadın yeniden evlenmek isterse kadının bekleme süresini geçirdikten sonra başka bir erkekle evlenip ondan boşanması, ikinci bekleme süresini geçirmesi ve usulüne uygun bir nikâhla eski kocasıyla evlenmesi gerekir. Buna *hülle* adı verilir (Cansel, 1977: 73; Velidedeoğlu, 1965:8 - 9; Uluç, 2014: 58).

2.2.2. Osmanlı Devleti'nde Boşanma

Ahmet Cevdet Paşa tarafından hazırlanan ve 1876 yılında yürürlüğe giren *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye* ya da kısaca *mecelle*, İslam dünyasının ilk medeni kanunudur. Tamamen İslam Hukuk'una dayanan *mecelle*, dönemi açısından ileri bir adım olmakla birlikte vakıf, aile ve miras hukukunu düzenlememekteydi ve eşya hukukuyla ilgili bölümü son derece yetersizdi.

Osmanlı döneminde evlenme ve boşanmaya ilişkin özel yasal düzenleme Hukuk-ı Aile Kararnamesi'dir (Kayabaş, 2009).

Kararname, evlenme ve boşanmaların devletin kontrolünde olması yolunda Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren devam etmekte olan gelişmeyi tamamlayarak nikâhların hâkim veya naibinin huzurunda kıyılması ve mahkemece tescil edilmesi, boşanmaların da yine belirli süre içinde koca tarafından mahkemeye tescil ettirilmesi esasını getirmiştir.

Kararnameyle Osmanlı hukuk tarihinde ilk defa çok eşlilik (poligami) belirli ölçüde sınırlandırılmaktadır. Kararnamede kadının evlenirken kocasına evlilik hayatı boyunca tek eşli kalmasını şart koşabileceği esasını getirmiştir (m. 38). Kararname dolaylı şekilde tek evliliğin yaygınlaşması yönünde çığır açmıştır ve bu yeni sistem diğer birçok İslam ülkesi tarafından da izlenmiştir.

Kararnameye göre boşanma hakkı genel olarak kocaya aittir. Kocanın boşanma (*talâk*) yetkisinde birkaç nokta dışında yenilik yapılmamıştır. Kararnamenin 102. ve 103. maddeleri uyarınca mümeyyiz ve reşit olan erkek boşama yetkisine sahiptir.

Kararname 119. ve 131. maddeleri arasında, belli durumların varlığı halinde ayrılmayı seçme hakkı (*hıyar-ı tefrik*) başlığı altında, kadına da hâkime başvurarak evlilik birliğine son verme hakkı tanınmıştır. Kararnamenin en önemli yeniliklerinden biri de budur. Bu düzenleme, sebepleri kanunda belirtilmiş olan ve hâkim kararıyla boşanma kurumuna çok benzemektedir.

Kadın, kocasına isnat edebileceği hiçbir kusuru olmaksızın sırf kocasını artık sevmediği, ondan soğuduğu için boşanmak istiyorsa mehir talep etmediğini hâkim önünde beyan ederek boşanabilmektedir. Koca kusurlu olduğu takdirde mehir bile talep edilebilmektedir. Her iki ihtimalde de ileride özellikle mehir borcu açısından herhangi bir ihtilaf doğmaması için kadının evlilik birliğine son verebilmesi dava açma şartına bağlanmıştır (Kayabaş, 2009; Aydın, 1985: 152).

Hukuk-ı Aile Kararnamesi iki yıl bile yürürlükte kalmadan 19 Haziran 1919'da yürürlükten kaldırılmıştır. Sonrasında Lozan Konferansı'na gidilmeden önce Ankara Hükümeti, mecelleyi Medeni Kanun olarak kabul etmiş ve Şubat 1921'de Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ni tekrar yürürlüğe koymuştur. Yürürlüğe konulan metin 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile karşılaştırılınca şekil ve maddi hukuk açısından birkaç küçük değişiklik dışında aynı olduğu görülmektedir (Velidedeoğlu, 1965: 8 - 9, Uluç, 2014: 58).

Kararname daha sonra cumhuriyet döneminde, 1923 ve 1924 yıllarında hazırlanan aile kanunu taslaklarına modellik etmiş; dini esaslara dayanmakla birlikte bunları kanunlaştırması nedeniyle aile hukuku alanında kısmi laikleştirme hareketinin başlamasına neden olmuştur (Kayabaş, 2009; Cin ve Akgündüz, 2012: 81; Ünal, 1977: 211).

2.3. Cumhuriyet Döneminde Boşanma

2.3.1. 743 Sayılı Türk Medeni Kanunu ve Boşanma

2.3.1.1. 743 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nun Aile Hukuku Alanında Getirdiği Yenilikler

Türk aile hukukundaki devrim 1926'da yürürlüğe giren 743 sayılı ilk Türk Medeni Kanunu ile başlamıştır. Bu yasal düzenleme ile aile dini otoriteye bağlı olmaktan çıkarılarak laik bir temele yerleştirilmiştir (Dural, Öğüz ve Gümüş, 2013: 7).

Dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un hukukta devrim gerektiğini belirten konuşmaları ve özellikle aile hukukunda laik sisteme geçilmesi yönündeki görüşleri böyle bir devrimin yaşanmasında etkili olmuştur. Eski hukuk tamamen bırakılarak İsviçre Medeni Kanunu'nun bazı değişikliklerle bütün halinde iktibas edilmesine karar verilmiştir (Üçok, Mumcu ve Bozkurt, 2011: 375; Bozkurt, 1944: 7 - 20; Bozkurt, 1996). 743 sayılı Türk Kanun'u Medenisi 17 Şubat 1926'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiş, 4 Nisan 1926'da Resmi Gazete'de yayınlanarak 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girmiştir.

İlk Türk Medeni Kanunu'nun kabulüyle aile hukuku alanında getirilen en önemli değişiklikler evliliğin resmi makam önünde yapılması ve onaylanması (resmi nikâh), tek eşlilik ve eşit boşanma hakkıdır. Serbestlik usulü kaldırılarak boşanmanın ancak kanunda öngörülen sınırlı sebeplerinin varlığı halinde ve mutlaka mahkeme kararıyla mümkün olabileceği prensibi getirilmiştir (Feyzioğlu, 1979: 17). Birden çok kadınla evlenmenin yasaklanması, boşanma konusunda kadın ve erkeğe, miras konusunda kız ve erkek çocuklara eşit haklar tanınması gibi düzenlemelerle Türk ailesini batı modelinde yeniden yapılandırmak, ona çağdaş bir hayat tarzı sunmak hedeflenmiştir (Özdemir, 2009).

2.3.1.2. 743 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nda Kabul Edilen Boşanma Sebepleri

743 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda boşanma sebepleri 121 - 134. maddelerde gösterilenlerle

sınırlıdır. Kanunda gösterilen boşanma sebepleri şunlardır: Zina (madde 129); cana kast ve pek fena muamele (madde 130); cürüm ve haysiyetsizlik (madde 131), terk (madde 132); akıl hastalığı (madde 133); imtizaçsızlık (madde 134). Ancak bu sebeplerden biri bulunduğu takdirdedir ki hâkimin hükmüyle boşanmak mümkün olabilir. Bu sebeplerden başka sebeple boşanma davası açılamaz, boşanmaya karar verilmez.

Boşanma sebepleri, özel boşanma sebepleri ve genel boşanma sebepleri olarak iki gruba ayrılmaktadır. Özel boşanma sebepleri, zina, cana kast ve pek fena muamele, cürüm ve haysiyetsizlik, terk ve akıl hastalığıdır. Genel boşanma sebepleri, evlilik birliğinin sarsılması, eşlerin anlaşması ve müşterek hayatın yeniden kurulamamasıdır.

Boşanma sebepleri, ayrıca mutlak ve nispi boşanma sebepleri olarak da ayrılmaktadır. Mutlak boşanma sebeplerinde, boşanma sebebinin varlığının mahkemede kanıtlanması yeterlidir. Hâkim ayrıca ortak hayatın çekilmez hale gelip gelmediğini araştırmakla yükümlü değildir (Feyzioğlu, 1979: 286).

Özel boşanma nedenlerinden zina, cana kast ve pek fena muameleyle terk ve müşterek hayatın yeniden kurulamaması sebepleri mutlak boşanma sebepleridir. Bunlar dışında kalan özel boşanma sebeplerinden cürüm ve haysiyetsizlikle akıl hastalığı hallerinde bu olguların ispatı tek başına yeterli olmayıp hâkim ayrıca bu olgular yüzünden ortak hayatın çekilmez hale gelip gelmediğini araştırmakla yükümlüdür.

2.3.1.3. 3444 Sayılı ve 1988 Tarihli Kanun ile 743 Sayılı Türk Medeni Kanunu'na Eklenen Boşanma Sebepleri

Yürürlükteki 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ile karşılaştırıldığında 743 sayılı Kanun'da sadece anlaşmalı boşanma ve fiili ayrılık nedeniyle boşanma sebeplerinin yer almadığı görülmektedir. Bu boşanma sebepleri 743 sayılı Kanun'a, 3444 sayılı ve 1988 tarihli bir kanunla yapılan değişiklik sonucu eklenmiştir.

3444 sayılı Kanun aracılığıyla 743 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 134. maddesi başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:
"VI - Evlilik birliğinin sarsılması veya müşterek hayatın yeniden kurulamaması.

Madde 134 - Evlilik birliği, müşterek hayatı sürdürmeleri kendilerinden beklenmeyecek derecede temelinden sarsılmış olursa eşlerden her biri boşanma davası açabilir.

Yukarıdaki fıkrada belirtilen hallerde, davacının kusuru daha ağırsa davalının açılan davaya itiraz hakkı vardır. Bununla beraber bu itiraz hakkının kötüye kullanılması niteliğindeyse ve evlilik birliğinin devamında davalı ve çocuklar bakımından korunmaya değer bir yanar kalmamışsa boşanmaya karar verilebilir.

Evlilik en az bir yıl sürmüşse eşlerin birlikte başvurması ya da bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi halinde evlilik birliği temelinden sarsılmış sayılır. Bu halde boşanma kararı verilebilmesi için hâkimin bizzat tarafları dinleyerek iradelerin serbestçe açıklandığına kanaat getirmesi ve boşanmanın mali sonuçlarıyla çocukların durumu hususunda taraflarca kabul edilecek düzenlemeyi uygun bulması şarttır. Hâkim, tarafların ve çocukların menfaatlerini dikkate alarak bu anlaşmada gerekli gördüğü değişiklikleri yapabilir. Bu değişikliklerin taraflarca da kabulü halinde boşanmaya hükmolunur. Bu halde 150'nci maddenin (3) numaralı bendindeki hüküm uygulanmaz.

Boşanma sebeplerinden herhangi biriyle açılmış bulunan davanın reddine karar verilmesi ve bu kararın kesinleştiği tarihten itibaren üç yıl geçmesi halinde her ne sebeple olursa olsun müşterek hayat yeniden kurulamamışsa eşlerden birinin talebi üzerine boşanmaya karar verilir."

Bu değişiklikten önce eşlerin anlaşması boşanma sebebi olarak kabul edilmemişti. Uygulamada eşler genelde kanunda gösterilen boşanma sebebine dayanarak buldukları tanıkların gerçeğe aykırı beyanlarını mahkemede dinletip boşanmayı gerçekleştiriyordu. Bu halde eşleri evli kalmaya zorlamanın anlamsız olacağı düşüncesiyle 1988 yılında Medeni Kanun'un 134. maddesine anlaşmalı boşanmaya ilişkin üçüncü fıkra eklendi

(Oğuzman ve Dural, 1994: 127; Öztan, 1990: 111 - 137; Burcuoğlu, 1988: 110 - 127). Bir genel boşanma sebebi niteliğindeki anlaşmalı boşanmada hâkimin ayrıca ortak hayatın çekilmez hale geldiğini araştırmasına gerek yoktur. Bu boşanma sebebinde hâkimin yükümlülüğü, tarafları bizzat dinlemek ve boşanmaya ilişkin diğer koşullar üzerinde anlaşmalarını sağlamaktır. Bu yönüyle anlaşmalı boşanmanın da mutlak boşanma sebebi olduğu görülmektedir.

Maddede yapılan diğer değişiklikse fiili ayrılık, diğer adıyla müşterek hayatın yeniden kurulamaması halinin boşanma sebebi olarak kabul edilmesidir. Bu değişikliğin gerekçesine göre bir eşin kendi kusuruyla evlilik birliğini sarsmış olmasına rağmen geçimsizliğe dayanarak boşanma davası açamaması ve eşlerin boşanma için anlaşmış olmalarının boşanma kararı verilmesi için yeterli sayılmaması sebebiyle eşler fiilen ayrı yaşamakta, evlilik sadece hukuken devam etmektedir. Eşlerin uzun süredir ayrı yaşamaları, olayın tüm şartları dikkate alındığında evlilik birliğinin devamında yarar kalmadığını gösteren önemli unsurlardan biridir. Bu nedenle her ne sebeple olursa olsun önceden açılan boşanma davası reddedilmiş ve bu ret kararının kesinleştiği tarihten itibaren üç yıl geçmiş olmasına rağmen müşterek hayat yeniden kurulamamışsa eşlerden birinin talebi üzerine boşanmaya karar verilebilecektir.

2.3.2. 4721 Sayılı Yeni Türk Medeni Kanunu ve Boşanma Sebepleri

2.3.2.1. 4721 Sayılı Medeni Kanun'un Aile Hukuku Alanında Getirdiği Yenilikler

1926'dan 2002 yılına kadar yetmiş altı yıl yürürlükte kalan 743 sayılı Türk Medeni Kanunu, 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren 4721 sayılı yeni Türk Medeni Kanunu'nun 1028. maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır. Geçen süre içinde kanunun dili çok ağır ve anlaşılmaz hale gelmiş, hükümlerin bazıları günün ekonomik ve sosyal gereksinimlerine cevap vermekten uzaklaşmıştır. 1950'li yıllardan itibaren medeni kanunu yenileme çalışmaları başlamış, bu amaçla çeşitli komisyonlar kurulmuş, ön tasarı ve tasarılar hazırlanmıştır (Dural, Öğüz ve Gümüş, 2013: 7 - 9).

1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Medeni Kanunu'na, 1912 tarihli İsviçre Medeni Kanunu'ndan aktarılan aile hukuku kuralları, yaklaşık yüz yıl öncesinin aile modeli dikkate alınarak İsviçre'de kabul edilmişti. Bu aile modelinde kadın ve erkeğin belirlenmiş rolleri sözkonusuydu. Evin reisi kocaydı ve oturulacak evin seçimi kocaya aitti. Ailenin giderlerini de koca karşılamak zorundaydı, kadınaysa geleneksel ev kadını rolü verilmişti, ayrıca kadının çalışması da kocanın iznine tabiydi; çocukların velayeti her ikisine ait olmakla birlikte son söz yine kocanındı.

Kadın erkek eşitliğini bozan bu hükümlerin bir kısmı daha sonraki yıllarda anayasaya aykırılık gerekçesiyle iptal edilmiş[1] veya çeşitli kanunlarla değiştirilmiştir. Yine de bu değişiklikler, kanun önünde kadın erkek eşitliğini sağlamaya yeterli olmamıştır. Ayrıca uluslararası sözleşmeler çerçevesinde ve dünya genelinde kadın - erkek eşitliğini toplumsal yaşamın her alanında gerçekleştirme çabaları, bazı ülkelerin medeni kanunlarını yenilemelerini zorunlu kılmıştı (Gören, 1995: 39).

Yirminci yüzyıl başlarından itibaren bilim, teknoloji ve sanayi alanında ortaya çıkan hızlı gelişmeler özellikle batı toplumlarında büyük sosyal değişimler meydana getirmiştir. Sosyal ve ekonomik alandaki bu değişim ve gelişmeler, aile içindeki rollerin de değişmesine neden olmuştur (Ceylan, 2006: 17 - 19).

Sabit rollere dayalı aile anlayışından vazgeçilerek evliliğin eşit haklara dayalı yaşam ortaklığı olarak ele alınması ve mahkeme kararlarında erkeğin evlilikteki ayrıcalıklı ve üstün konumuna son verilerek eşler arasında eşitliğin sağlanması gelişmiş batı toplumlarında da çok zaman almıştır.

Bu konuda öncülüğü İskandinav ülkeleri yapmıştır. Onları 1950'lerde Belçika ve Federal Almanya izlemiş, sonrasında Fransa, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, İtalya, İsviçre'nin de aralarında olduğu

1 Kadının çalışmasının kocanın iznine tabi olduğuna ilişkin 743 sayılı Medeni Kanun'un 159. maddesi, 02.07.1992 tarihli ve 21272 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Anayasa Mahkemesi'nin 29.11.1990 tarihli kararıyla Anayasa'nın 10. maddesindeki eşitlik kuralına aykırı sayılarak iptal edilmiştir.

birçok batılı ülke, medeni kanunlarında önemli değişiklikler yaparak, evlilik birliğinde eşlere eşit haklar tanımıştır (Koçhisarlıoğlu, 1988: 251; Cansel, 1977: 30).

Ayrıca, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne (*Convention on Elimination of All Forms of Discrimination Against Women - CEDAW*) göre bu sözleşmeye taraf olan devletler, kadınlarla erkeklerin tüm ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve siyasi haklardan eşit olarak yararlanmasını sağlamayı taahhüt etmektedir. Sözleşmenin 2/a maddesine göre:

"Taraf devletler... kadın - erkek eşitliği ilkesini kendi ulusal anayasalarına ve diğer ilgili yasalara, henüz girmemişse dahil etmeyi ve yasalarla bu ilkenin uygulanmasını sağlamayı taahhüt ederler."

Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda, 18.12.1979 tarihinde kabul edilmiş ve 3.9.1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Moroğlu, 2003: 881; Alpkaya: 17; Burcuoğlu, Altop ve Ünan, 1983: 22; Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2000).

Ülkemizde de insan hakları yönünden kadın ve erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik çabalar, bu amaçla birtakım uluslararası sözleşmelerin imzalanması, ayrıca çeşitli tarihlerde yapılan Medeni Kanun değişiklik çalışmaları, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 1 Ocak 2002 tarihinde kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu çerçevede 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun aile hukuku alanındaki yenilikleri, özellikle uluslararası sözleşmeler çerçevesinde kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması ve ailenin korunması ilkelerine dayanmaktadır (Ceylan, 2006: 19).

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ile getirilen esaslı değişiklikler ağırlıklı olarak aile hukukuna ilişkindir. Anayasa'nın 41. maddesine 2001 yılında eklenen evlilikte eşler arasında eşitlik ilkesi, aile hukuku alanında önemli değişikleri beraberinde getirmiştir. Bu değişiklikler özellikle evlilik birliğinin genel hükümleri ve yasal mal rejimine ilişkin hükümler üzerinde son derece etkili olmuştur.

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda, önceki kanunda yer alan boşanma sebepleri hemen hemen aynen korunmuş, kanuna sadece birkaç yerde ufak değişiklik ve eklemeler yapılmıştır. Kanun tasarısının gerekçesinde, kanundaki özel boşanma sebeplerinin yeni kanunda neden korunduğuna ilişkin olarak bu özel sebeplerin kaldırılmasının Türk toplumu açısından yanlış yorumlara neden olabileceği belirtilmiştir (Medeni Kanun'un Genel Gerekçesi, 1999: 253). Yeni kanundaki boşanma sebepleri 161 - 166. maddelerde gösterilenlerle sınırlıdır.

2.3.2.2. 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nda Kabul Edilen Boşanma Sebepleri

Zina

Türk Medeni Kanunu, eşlerden birinin zina etmesini boşanma sebebi saymıştır. Gerçekten MK. m. 161/f.1 de "*eşlerden biri zina ederse diğer eş boşanma davası açabilir*" denilmektedir. Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi kanunumuz hem kadın hem de kocanın zinasını boşanma sebebi olarak kabul etmekte ve eşler arasında bu bakımdan fark gözetmemektedir.

Eşlerden birinin bir tek defa başkasıyla cinsel ilişkide bulunmuş olması bile zina sebebiyle boşanmak için yeterlidir (Dural, Öğüz ve Gümüş, 2013: 104). Ancak dava hakkı bulunan eş, zina yapan eşini affeder ya da zinayı öğrendiği tarihten itibaren altı ay içinde (veya her halükarda zina fiilinden itibaren işleyen beş yıl içinde) dava açmazsa dava hakkı ortadan kalkar. Buna karşılık zina eylemi devam etmesi bu sürelerin işlemesine engel olacaktır (Dural, Öğüz ve Gümüş, 2013: 106).

Zina eden eşin kusurlu olması gereklidir. Kendi iradesi dışında, örneğin zor kullanılarak veya bayıltılarak cinsel ilişkiye maruz bırakılan eş kusurlu sayılamayacağından, ona karşı diğer eş zina sebebiyle boşanma davası açamayacaktır (Akıntürk ve Ateş Karaman, 2013: 246; Dural, Öğüz ve Gümüş, 2013: 104).

Zina sebebiyle boşanma, özel ve mutlak bir boşanma nedenidir. Boşanma davasında bu sebebe

dayanıldığında hâkim zinanın varlığına ilişkin delilleri serbestçe takdir eder ve zinanın sabit olduğu kanaatine varırsa boşanma kararı verir. Ayrıca evlilik birliğinin temelinden sarsıldığına ilişkin inceleme yapmayacaktır (Dural, Öğüz ve Gümüş, 2013: 106).

Zinada bulunduğu sabit olan ve bu nedenle boşanmaya neden olan kusurlu taraf, MK.m.236/f.2 gereği, kusursuz olan eşin edinilmiş mallarından pay alamaz veya bu pay oranı hâkim tarafından hakkaniyete göre azaltılabilir.

Hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış nedeniyle boşanma

Türk Medeni Kanunu'nun 162. maddesine göre: *"Eşlerden her biri diğeri tarafından hayatına kastedilmesi veya kendisine pek kötü davranılması ya da ağır derecede onur kırıcı bir davranışta bulunulması sebebiyle boşanma davası açabilir.*

Davaya hakkı olan eşin boşanma sebebini öğrenmesinden başlayarak altı ay ve her halde bu sebebin doğumunun üzerinden beş yıl geçmekle dava hakkı düşer.

Affeden tarafın dava hakkı yoktur."

Bu maddede aslında üç boşanma sebebi düzenlenmektedir.

Hayata kast, eşlerden biri tarafından diğerinin hayatına karşı yapılmış olan davranışlardır. Eşi öldürmeye teşebbüs, onu intihara teşvik etmek örnek verilebilir.

Pek kötü davranış, eşe yapılan eziyetler, onun bedensel ve ruhsal sağlığını tehlikeye düşürecek davranışları ifade eder. Eşini hapsetmek, aç bırakmak, şiddet uygulamak, anormal cinsel ilişkiye zorlamak bu kapsamda sayılır.

Onur kırıcı davranışlarsa ağır hakaretler, eşin şeref ve haysiyetini kıran, onlara saldırı niteliğinde olan eylem ve davranışlardır.

Suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme nedeniyle boşanma

Türk Medeni Kanunu'nun 163. maddesine göre: *"Eşlerden biri küçük düşürücü bir suç işler veya haysiyetsiz bir hayat sürer ve bu sebeplerden ötürü onunla birlikte yaşaması diğer eşten beklenemezse, bu eş her zaman boşanma davası açabilir".*

Bu hükme göre boşanma sebebini gerçekleştiren suçlar, küçük düşürücü yani utanç verici ya da yüz kızartıcı nitelikteki suçlardır. Örnek olarak hırsızlık, dolandırıcılık, ırza geçme, sahtekârlık, zimmet gibi suçlar gösterilebilir (Dural, Öğüz ve Gümüş, 2013: 109).

Haysiyetsiz hayat sürme, toplumdaki genel ahlaka aykırı olarak namus, şeref ve haysiyet kavramlarıyla bağdaşmayacak bir yaşam sürmektir. Örneğin uyuşturucu madde ticareti yapmak, içki veya uyuşturucu düşkünlüğü, kumarbazlık, anormal cinsel ilişki alışkanlığı (cinsi sapıklık) vb (Akıntürk ve Karaman, 2013: 253).

Terk nedeniyle boşanma

Eşlerden birinin evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerini yerine getirmemek ve ortak hayata devam etmemek üzere ortak konuttan ayrılarak diğer eşi ve varsa çocuklarını bırakıp gitmesi de boşanma sebebi olarak kabul edilmiştir.

Türk Medeni Kanunu'nun 164. maddesine göre: *"Eşlerden biri, evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerini yerine getirmemek maksadıyla diğerini terk ettiği veya haklı sebep olmadan ortak konuta dönmediği takdirde ayrılık, en az altı ay sürmüş ve bu durum devam etmekte ve istem üzerine hâkim tarafından yapılan ihtar sonuçsuz kalmışsa terk edilen eş, boşanma davası açabilir. Diğerini ortak konutu terk etmeye zorlayan veya haklı bir sebep olmaksızın ortak konuta dönmesini engelleyen eş de terk etmiş sayılır.*

Davaya hakkı olan eşin istemi üzerine hâkim, esası incelemeden yapacağı ihtarda terk eden eşe iki ay içinde ortak konuta dönmesi gerektiği ve dönmemesi halinde

doğacak sonuçlar hakkında uyarıda bulunur. Bu ihtar gerektiğinde ilan yoluyla yapılır. Ancak boşanma davası açmak için belirli sürenin dördüncü ayı bitmedikçe ihtar isteminde bulunulamaz ve ihtardan sonra iki ay geçmedikçe dava açılamaz."

Eşlerden birinin ortak konuttan ayrılması haklı bir sebebe (örneğin askerlik hizmeti, öğrenim, hastalık, iş değişikliği, atama, mahkûmiyet vb) dayanıyorsa ona karşı terk nedeniyle boşanma davası açılamayacaktır (Dural, Öğüz ve Gümüş, 2013: 112).

Şayet bir eş, diğer eşin şiddetine maruz kalarak evi terk etmek zorunda kalırsa evi terk etmekte haklı olduğundan ona karşı terk nedeniyle boşanma davası açılamaz, açılmışsa reddedilir. Buna karşılık evi terk etmek zorunda kalan eş, evde kalan eşine karşı terk nedeniyle dava açabilir. Zira 164. maddede de belirtildiği gibi *"diğerini ortak konutu terk etmeye zorlayan veya haklı bir sebep olmaksızın ortak konuta dönmesini engelleyen eş de terk etmiş"* sayılacaktır.

Akıl hastalığı nedeniyle boşanma

Türk Medeni Kanunu'nun 165. maddesine göre: "*Eşlerden biri akıl hastası olup da ortak hayat diğer eş için çekilmez hale gelirse hastalığın geçmesine olanak bulunmadığı resmi sağlık kurulu raporuyla tespit edilmek koşuluyla bu eş boşanma davası açabilir."*

Akıl hastalığı sebebiyle boşanma davası açılabilmesi için gerekli olan koşullar; eşlerden birinin akıl hastası olması, hastalığının iyileşmesinin imkânsız olması ve ortak hayatın hastalık yüzünden diğer eş için çekilmez hale gelmiş olmasıdır. Evliliği çekilmez hale getirecek nitelikte bir akıl hastalığının bulunduğu ve iyileşmesinin mümkün olmadığının tıbbi olarak tespit edilmesi gerekmektedir (MK. m.145 b.3).

Evlilik birliğinin temelinden sarsılması

MK. m.166 f.1 ve f.2'ye göre: *"Evlilik birliği, ortak hayatı sürdürmeleri kendilerinden beklenemeyecek derecede temelinden sarsılmış olursa eşlerden her biri boşanma davası açabilir. Fıkrada belirtilen hallerde, davacının kusuru daha ağırsa davalının açılan davaya itiraz hakkı vardır. Bununla beraber bu itiraz, hakkın kötüye kullanılması niteliğindeyse ve evlilik birliğinin devamında davalı ve çocuklar bakımından korunmaya değer bir yarar kalmamışsa boşanmaya karar verilebilir."*

Açılan boşanma davalarının %90 gibi çok yüksek bir oranı "şiddetli geçimsizlik" olarak anılan bu boşanma nedenine dayanılarak açılmaktadır (ASAGEM, 2008: 15).

Madde hükmüne göre, hâkimin boşanmaya karar verebilmesi için iki koşulun gerçekleşmiş olması gerekir. Objektif koşul, evlilik birliğinin temelinden sarsılmış olması, sübjektif koşul ortak hayatın çekilmez hale gelmiş bulunmasıdır.

Çekilmezliğin mutlaka her iki eş için de sözkonusu olmasına gerek yoktur. Ortak hayatın eşlerden sadece biri için bile çekilmez olması yeterlidir (Dural, Öğüz ve Gümüş, 2013: 117).

Bu genel ve nispi boşanma sebebine dayanarak dava açan eş, evliliğin çekilmez hale gelmesinde kusurluysa bu halde davalı eş, açılan boşanma talebine itiraz edebilir. Ancak davalı eşin itirazı, hakkın kötüye kullanılması niteliğindeyse ve evliliğin devamında eşler ve çocuklar açısından yarar kalmadığı tespit edilebiliyorsa hâkim yine de boşanmaya hükmedebilir (Akıntürk ve Karaman, 2013: 266).

Anlaşmalı boşanma

MK. m.166 f.3'e göre: *"Evlilik en az bir yıl sürmüşse eşlerin birlikte başvurması ya da bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi halinde evlilik birliği temelinden sarsılmış sayılır. Bu halde boşanma kararı verilebilmesi için hâkimin tarafları bizzat dinleyerek iradelerinin serbestçe açıklandığına kanaat getirmesi ve boşanmanın mali sonuçlarıyla çocukların durumu hususunda taraflarca kabul edilecek düzenlemeyi uygun bulması şarttır. Hâkim, tarafların ve çocukların menfaatlerini göz önünde tutarak bu anlaşmada gerekli gördüğü*

değişiklikleri yapabilir. Bu değişikliklerin taraflarca da kabulü halinde boşanmaya hükmolunur. Bu halde tarafların ikrarlarının hâkimi bağlamayacağı hükmü uygulanmaz."

Bu fıkrada eşlerin karşılıklı iradeleriyle anlaşarak boşanmaları düzenlenmektedir. Anlaşmalı boşanmanın da şartları özel olarak düzenlenmektedir. Hâkimin bu sebebe göre boşanmaya hükmedebilmesi için evliliğin en az bir yıl sürmüş olması, eşlerin boşanmak için mahkemeye birlikte başvurması veya bir eşin açtığı davanın diğerince kabul edilmiş olması, hâkimin tarafları mahkemede bizzat dinlemesi ve tarafların boşanmanın mali sonuçlarına ve çocukların durumuna ilişkin yapacakları protokolü onaylaması gerekmektedir. Bu şartların tamamı sağlanamadığı takdirde anlaşmalı boşanma olarak açılan dava çekişmeli boşanmaya dönebilecektir (Dural, Öğüz ve Gümüş, 2013: 120 - 122).

Eşlerin boşanma konusunda anlaşmaları eşlere ve çocuklara psikolojik olarak en az zarar veren boşanma şekli olarak değerlendirilmektedir (Şıpka ve Gençcan, 2007).

Fiili ayrılık (ortak hayatın yeniden kurulamaması)

Halk arasında *"fiili ayrılık"* olarak da isimlendirilen ortak hayatın yeniden kurulamaması sebebi, uzunca süre ayrı yaşayan ve bir türlü bir araya gelmeyen eşlerin boşanmalarını sağlamaya yöneliktir.

MK. m.166 f.4'e göre: *"Boşanma sebeplerinden herhangi biriyle açılmış bulunan davanın reddine karar verilmesi ve bu kararın kesinleştiği tarihten başlayarak üç yıl geçmesi halinde, her ne sebeple olursa olsun ortak hayat yeniden kurulamamışsa evlilik birliği temelden sarsılmış sayılır ve eşlerden birinin istemi üzerine boşanmaya karar verilir."*

Fiili ayrılık sebebiyle boşanmaya karar verilebilmesi için aranan ilk koşul boşanma sebeplerinden herhangi biriyle daha önce açılmış olan davanın reddedilmiş olmasıdır. Hükmün lafzında açıkça davanın reddinden söz edilmesine rağmen Yargıtay kararlarında daha önce açılmış olan boşanma davası, davadan feragat ile sonuçlandığında da bu koşulun gerçekleştiği kabul edilmektedir. Bu kararlar öğretide eleştirilmektedir (Oğuzman ve Dural, 1994: 130; Dural, Öğüz ve Gümüş, 2013: 123). İkinci olarak, ret kararının kesinleşmesinden başlayarak üç yıl geçmiş ve bu sürede ortak hayatın yeniden kurulamamış olması aranmaktadır. Bu iki koşulun gerçekleşmiş olması durumunda, eşlerden her biri dava açarak boşanma talebinde bulunabilecektir.

Daha önce açılan ve reddedilen davada kusurlu bulunan eşin, ortak hayatın kurulamadığı sebebine dayanarak boşanma davası açmasına engel yoktur (Dural, Öğüz ve Gümüş, 2013: 124). Ancak bu eş, açılan dava sonucunda boşanma dolayısıyla karşı tarafa maddi, manevi tazminat veya nafaka ödemekle yükümlü kılınabilir.

2.3.2.3. Aile Mahkemelerinde Boşanmaya İlişkin Yargılama Usulü

Boşanma davalarında görevli mahkeme aile mahkemeleridir. Aile mahkemeleri, yeni Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra, 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun'a dayanarak 2003 yılında kurulmuştur. 4787 sayılı Kanun'un 4. maddesi gereği Türk Medeni Kanunu'nun aile hukuku işlerine bakmaya yetkili olan ihtisas mahkemeleridir.

81 ilde kurulmuş olan aile mahkemeleri Ocak 2015 tarihi itibarıyla toplam 64 ilde etkin olarak hizmet vermektedir. Aile mahkemesinin olmadığı 17 ildeyse (Ağrı, Amasya, Artvin, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Gümüşhane, Hakkari, Kırklareli, Muş, Siirt, Sinop, Tunceli, Bayburt, Şırnak, Ardahan) boşanma davalarına asliye hukuk mahkemleri bakmaktadır (Adalet Bakanlığı, 2015).

Türkiye'de aile mahkemelerinde toplam 180 hâkim görev yapmaktadır. Her bir ilde ortalama 2 aile mahkemesi hâkimi bulunmaktadır. Hâkim sayısının en çok olduğu iller Ankara (19 hâkim), İstanbul ve İzmir'dir (16 hâkim). Toplam 30 ildeyse sadece 1 aile mahkemesi hâkimi mevcuttur (Adalet Bakanlığı, 2015).

Tablo 3. Bölgelere Göre Aile Mahkemesi ve Hakim Sayısı

Bölgeler	Kurulu Aile Mahkemesi Sayısı	Faal Aile Mahkemesi Sayısı	Aile Mahkemelerinde Çalışan Hâkim Sayısı
Akdeniz Bölgesi	31	30	27
Doğu Anadolu Bölgesi	10	10	11
Ege Bölgesi	32	30	30
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	14	14	14
İç Anadolu Bölgesi	39	37	46
Karadeniz Bölgesi	19	19	19
Marmara Bölgesi	35	35	33
Toplam	180	175	180

Boşanma davası açmak isteyen eş ayırt etme gücüne sahipse bir avukata vekâlet vermek zorunda olmaksızın bizzat boşanma davasını açabilir ve davasını kendi başına yürütebilir (Tanrıver, 2014: 65).

Türkiye'de boşanma öncesi, devlet tarafından desteklenen danışmanlık hizmeti bulunmamaktadır. Sadece ekonomik durumu nedeniyle avukat tutamayan taraf, baroların adli yardım bürolarından kendisine avukat atanmasını talep edebilir. Ancak bu hizmet devletin yeterli kaynak ayıramaması nedeniyle etkin olarak sağlanamamaktadır.

Yer yönünden yetkili olan (MK. m.168) aile mahkemesinde (aile mahkemesi olmayan il ya da ilçelerde asliye mahkemesinde) açılan davada, önce dava dilekçesi karşı tarafa (davalı olan diğer eşe) tebliğ edilir. Davalı olan eşin cevap ve savunma hakkı vardır. Süresi içinde onun cevap dilekçesi dosyaya sunulur. Karşılıklı dilekçelerin tamamlanmasından sonra taraflar tüm delillerini ve delil listesini dosyaya sunar. Böylelikle ön inceleme safhası tamamlanmaktadır (HMK. m.137). Ön incelemeden sonra mahkemece ilk duruşma günü belirlenir. Bu ilk duruşmada ve sonraki duruşmalarda hâkim, tarafları ve delil listesinde sunulan tanıkları dinler. Daha sonra tarafların iddia ve savunmalarını dikkate alarak MK. m.184'te özel olarak düzenlenen boşanmada yargılama usulüne uygun şekilde davayı yürütür.

Boşanma davalarında Türk Medeni Kanunu'nun 184. maddesinde belirtilen yargılama ilkelerine uyulmak zorundadır. Buna göre boşanma davalarında boşanma sebebinin var olup olmadığı, hangi tarafın daha kusurlu olduğu, takdir edilecek tazminat ve nafaka miktarı, çocukların velayetinin kime bırakılacağı gibi hususlarda aile mahkemesi hâkimine geniş bir takdir yetkisi tanınmıştır. Türk mahkemelerinde görülen davaların aleni olması yani kamuya açık olarak yürütülmesi genel kuraldır. Ancak bu genel kurala MK. m.184'ün son bendinde bir istisna getirilmiştir. Hâkim tarafından uygun görüldüğü takdirde taraflardan birinin isteği üzerine boşanma davasına ilişkin duruşma gizli olarak yapılabilir.

2.3.2.4.4721 Sayılı Medeni Kanun'da Kabul Edilen Boşanma Sebeplerine İlişkin Eleştiri ve Öneriler

Boşanma sebeplerinin düzenleniş tarzına ilişkin genel eleştiri ve öneriler

743 sayılı Kanun'da yer alan boşanma sebepleri 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda da neredeyse aynen korunmuştur. Oysa ki kaynak kanun olan İsviçre Medeni Kanunu'nun (İMK) boşanma sebepleri ve sonuçları bölümü esaslı olarak yenilenmiş, bu değişiklikler 2000 yılında İsviçre'de yürürlüğe girmiştir. Ancak bu son değişikliklerin bizim Medeni Kanunumuza aktarılmamış olması öğretide eleştirilmektedir (Gençcan, 2013: 135; Oktay, 1996: 53; Ceylan, 2006: 20 - 21; Helvacı, 2002: 1151; Özdemir, 2003; Koçhisarlıoğlu, 1991: 431).

İsviçre'de 2000 yılında yürürlüğe giren boşanmaya ilişkin değişiklikler sonucunda, özel ve genel boşanma sebepleri şeklindeki ayrım kaldırılmış, yalnızca eşlerin anlaşması, fiili ayrılık ve ciddi

sebeplerle evlilik birliğinin sarsılmasına dayalı boşanma sebepleri muhafaza edilmiştir (Gençcan, 2013: 135; Oktay, 1996: 53; Ceylan, 2006: 20 - 21; Helvacı, 2002: 1151; Özdemir, 2003; Koçhisarlıoğlu, 1991: 431).

Yeni İsviçre Medeni Kanunu'nda kabul edilen boşanma sebepleri şunlardır: Eşlerin anlaşarak boşanması (İMK.m.111); kısmi anlaşma yoluyla boşanma (İMK.m.112); uzun süreli fiili ayrılık[2] (İMK.m.114), ciddi sebeplerle evlilik birliğinin sarsılması (İMK.m.115); açılan boşanma davasının kabulü (İMK.m.116) (Hausser, Geiser ve Aebi - Muller, 2007: 119 - 120).

İsviçre'de 2000 yılında yürürlüğe giren yeni boşanma düzenlemesiyle özellikle eşlerin boşanma ve boşanmanın sonuçları hakkında anlaşmaları ve bu açıdan eşler arasında işbirliğinin sağlanması hedef alınmıştır (Ceylan, 2006: 21 - 22).

Türk hukuk öğretisinde de baskın görüş, İsviçre'deki bu revizyon dikkate alınarak - çoğu batı devletlerinde de olduğu gibi - bizde de özel boşanma sebeplerinin kaldırılması ve bu yönde yeni düzenleme yapılması şeklindedir (Özdemir, 2003: 103; Burcuoğlu, 1988: 119; Ceylan, 2006: 20 - 21; Helvacı, 2002: 1151; Koçhisarlıoğlu, 1991: 431).

Türk hukukundaki özel ve genel boşanma sebepleri şeklindeki ayrım artık suni bir ayrım olarak görülmektedir. Uygulamada açılan boşanma davalarının %90'ında evlilik birliğinin temelinden sarsılması sebebine (MK. m.166 f.1 ve f.2) dayanılması (ASAGEM, 2008: 15) bu görüşü desteklemektedir.

Bu uygulama, evlilik birliğinin temelinden sarsılması sebebinin gerçekte boşanmaya neden olan birçok olguyu kapsamasından kaynaklanmaktadır. Zina, pek kötü muamele ve onur kırıcı davranış, terk, ortak hayatın yeniden kurulamaması hallerinin tamamında aslında evlilik birliği temelinden sarsılmaktadır. Bu nedenle boşanma sebebi olarak yalnızca evlilik birliğinin temelinden sarsılması sebebine yer verilmesi daha isabetli olacaktır. (Aynı yönde: Ceylan, 2006: 27; Burcuoğlu, 1988: 119, Gençcan, 2013: 390; Hatemi ve Serozan, 1993: 229).

Diğer taraftan boşanma davalarının çoğunda, taraflarca dayanılan olguların Medeni Kanun'da yer alan birden fazla boşanma sebebinin şartlarını gerçekleştirdiği görülmektedir. Zaten boşanmada dayanılan olgular aslında bir anda ortaya çıkmamaktadır. Eşler arasında evliliğin ilk yıllarında başlayan önemsiz tartışmalar sonrasında duygusal ve cinsel uyumsuzluğa neden olabilmekte, daha ileri giderek sadakatsizliğe, fiziksel ve psikolojik şiddete varabilmektedir. Diğer ifadeyle, evlilik birliğinin temelinden sarsılması genellikle belirli bir olay üzerine bir anda değil, uzun bir sürecin tamamlanmasıyla meydana gelmektedir (duygusal, fiziksel, cinsel, ekonomik, sosyal, görsel şiddet sonucu boşanma sebepleri ve mahkeme kararları için bkz. Gençcan, 2013: 390).

Boşanmada kusur ilkesine ilişkin eleştiri ve öneriler

MK. m.166 hükmüne göre evlilik birliğinin temelinden sarsılması sebebine dayanılarak hem kusurlu hem de kusursuz her eş tarafından boşanma davası açılması mümkündür. Ancak madde metninden de anlaşılabileceği gibi kusuru daha fazla olan eş davayı açmışsa kusursuz olan davalı eş itiraz ederek davanın reddini sağlayabilir. Yeter ki bu itirazı hakkın kötüye kullanılması sayılmasın.

Bu nedenle Yargıtay uygulamasında, davacı taraf kusurlu olmasına rağmen itirazda bulunan davalı eşe atfı mümkün hiçbir kusur bulunmuyorsa boşanma davası reddedilmektedir. Uygulamada kusuru daha fazla olan eşin açtığı davalarda genellikle davalı tarafın boşanmamakta direndiği görülmektedir. Çoğu zaman direnen taraf kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun çeşitli nedenleri vardır: Kocası zina yapmış ya da başkasına âşık olmuş olan kadın eş, öç alma, cezalandırma, süründürme gibi psikolojik nedenlerle ya da boşanma sonunda daha

2 Daha önce dört yıl olarak kabul edilen fiili ayrılık süresi 1.6.2004 yılında değiştirilmiş ve süre iki yıla indirilmiştir.

fazla ekonomik çıkar sağlayabilmek için itirazda bulunmaktadır (Şıpka ve Gençcan 2007).

Öğretide, genellikle evlilik birliği yükümlülüklerine aykırılığın eşlerin biri veya her ikisinin kusuruna dayandığı gerekçesiyle, ülkemiz gerçekleri de dikkate alınarak MK. m.166 f.2'de yer alan kusur unsurunun korunması gerektiği belirtilmektedir (Ceylan, 2006: 27).

Oysa ki temelinden sarsılmış olan bir evliliği, kusur unsurundan yola çıkarak ayakta tutmak zor ve anlamsızdır. Bu nedenle Türk hukukunda, İsviçre ve birçok modern hukukta da benimsendiği gibi kusur kavramının boşanmaya etkili olmaması, kusurun sadece boşanma sonucunda maddi veya manevi tazminat bakımından etkili sayılması gerekmektedir. Diğer bir söyleyişle davacı eş ağır kusurlu olsa bile davalı eşin de biraz kusuru varsa ve artık bu evliliğin devamında eşler ve çocuklar için korunmaya değer bir yarar kalmamışsa hâkim boşanmaya karar vermelidir (Şıpka ve Gençcan 2007).

Fiili ayrılığa ilişkin boşanma sebebi hakkında eleştiriler ve öneriler

Öğretideki diğer bir eleştiriyse fiili ayrılık nedeniyle boşanmayı düzenleyen MK.m.166 f.4 hükmünde, önkoşul olarak önceden açılmış ve ret ile sonuçlanmış bir davanın aranmasına ilişkindir (Özdemir, 2003: 164).

Uygulamada boşanmak isteyen kusurlu eş, önce boşanma davası açmakta ancak henüz yargılamaya geçmeden davadan feragat ederek üç yıllık ayrı yaşama süresini feragat tarihinden itibaren başlatmaktadır. Üç yılın sonunda da MK. m.166 f.4 hükmüne göre davayı açarak boşanmayı sağlayabilmektedir. Bu nedenle bu tür boşanma sebebine halk arasında *otomatik boşanma* denilmektedir. Dolayısıyla reddedilmiş bir davanın mevcudiyetini arayan MK. m.166 f.4 hükmü pratikte etkisiz hale getirilmiş durumdadır.

Oysa ki Avrupa ülkelerindeki gelişmelere uygun olarak önceden açılmış ve reddedilmiş (ya da feragat edilmiş) bir boşanma davası önkoşul olarak aranmadan, belirli süre ayrı yaşamanın boşanma sebebi olarak kabulü yeterli sayılmalıdır (Özdemir, 2003: 164; Şıpka, 2006: 168 - 171). Yani daha önceden açılmış ve reddedilmiş bir davaya gerek olmadan, eşlerin belirli bir süre fiilen ayrı yaşamalarına ya da mahkeme tarafından verilmiş ayrılık kararına dayanılarak boşanma sağlanabilmelidir.

2.4. Boşanmanın Birey ve Çocuk Üzerindeki Etkileri Ve Boşanmada Hukukun Rolü

Eşler arasında boşanma çatışmalarının meydana gelmesinde çeşitli faktörler rol oynamaktadır. Bunlar genel olarak, psikososyal, sosyoekonomik, aile yakınlarıyla ilgili sorunlar, eşler arasındaki cinsel sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Boşanma refah seviyesi bakımından farklılık olmaksızın toplumun her kesiminde ortaya çıkabilmektedir. Eşlerin akıl veya ruh sağlığındaki bozukluklar, ekonomik menfaat sağlamak için evlenilmesi, alkol veya kumar alışkanlığı, eşler arasındaki yaş farkı, eşlerin eğitim düzeylerinin farklı oluşu, çocuk sahibi olamama, erkeğin çok eşlilik görüşünü benimseme eğilimi, evliliğin beraberinde getirdiği yükümlülükleri kavrayamadan evlenme, insanlarda çıkarcılığın ve bireyselliğin öne çıkması, geçimsizlik problemleri olan bir ailede yetişme gibi faktörlerin eşleri boşanma sürecine ittiği öğretide belirtilmektedir.

Boşanmanın yaşamdaki en stresli süreçlerden biri olduğu ve birçok yetişkinin bu sürece uyum sağlamakta zorlandığı belirtilmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda, boşanmış yetişkinlerin sağlık, ekonomik ve sosyal alanlarda birçok uyum güçlüğü yaşadığı ve bu durumun çocuğun uyumunu da olumsuz yönde etkilediği saptanmaktadır (Öngider, 2013: 151).

Hem boşanma öncesinde eşler arasındaki çatışmalar hem de boşanma yargılaması sürecindeki çatışmalar çocukları olumsuz yönde etkilemektedir (Öngider, 2013: 144). Çocukların benlik saygılarının bu çatışmalardan olumsuz etkilendiği yapılan

araştırmalardan anlaşılmaktadır. Kimi eşler, aralarındaki çekişmelere çocukların da taraf olmasını isteyebilmektedir. Özellikle küçük yaşlardaki çocuklar, anne ve babaları arasındaki problemlerin sorumlusunu kendileri olarak görebilmektedir (Öngider, 2013: 152 - 153). Boşanma sonrası süreçte anne ve babalara, çocuklarıyla olan ilişkilerindeki sorunların giderilebilmesi ve çocuğa uygun şekilde yaklaşmalarının sağlanabilmesi için düzenli psikolojik danışmanlık verilebileceği, aile mahkemelerinde boşanma sonrası izleme çalışmaları yapılarak bu sürecin çocuk açısından etkilerinin azaltılabileceği belirtilmektedir. Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkilerini azaltabilmek için aile bireylerine, Aile Danışmanlık Merkezlerinde, üniversitelerin ilgili bölümlerinde ve okullarda anne - baba eğitimi ve psikososyal destek sağlanabilmesi için gereken imkânların artırılması önerilmektedir. Hem boşanma süreci devam ederken hem de sonrası bakımından bu imkânların çoğaltılması önem taşımaktadır (Aral ve Sağlam, 2012: 84 - 85).

Aile kurumuna, hukuki boşanma ve psikolojik boşanma ayrımı çerçevesinde bakılması, boşanma yargılaması sürecinden ileri gelen sorunların çözümüne yardımcı olacaktır. Mahkeme herhangi bir nedenle boşanmaya karar vermediği takdirde, hukuki görünüş eşler arasındaki bağın sağlam olduğu yönündedir. Gerçekteyse aile içinde evlilik birliğinin devamına engel pek çok sorun yaşanmakta olabilir. Diğer deyişle bir ailede manevi anlamda çözülmenin yaşanıp yaşanmadığı gerçekte hukuk sisteminin onu tespit etmesine bağlı değildir. Ailedeki manevi çözülme en az hukuki boşanma kadar önemli taşımaktadır (Doğan, 1998: 67 - 68).

Hatta bu nedenle bir ülkedeki boşanma oranlarının o ülkede yaşayan ailelerin sağlıklılığı açısından yeterli ölçüt olmadığı belirtilmektedir. Bu görüşe göre aile sağlığı açısından daha güçlü yorum yapabilmek için kesinleşmiş boşanma sayısında değil, ne şekilde sonuçlanırsa sonuçlansın, açılan boşanma davası sayısına bakmak gerekmektedir. Bir ailede durum boşanma davası açmaya kadar varmışsa zaten o ailenin sağlıklı olduğu söylenemeyecektir (Doğan, 1998: 67 - 68). Sağlıklı olmayan bir ailenin devamını boşanmayı zorlaştırarak sağlama amacı hayatın gerçeklerine uygun düşmemektedir. Bu nedenle boşanma sürecinin başında eşlerin ve taraf avukatlarının uzlaşma sağlayabilmeleri ve anlaşmalı boşanma sebebini tercih etmeleri, eşlere ve çocuklara psikolojik olarak en az zarar veren boşanma şekli olarak görülmektedir (Özdemir, 2003).

2.5. Boşanma Arabuluculuğu

2.5.1. Tanımı ve İşlevleri

Boşanma arabuluculuğu, eşler arasında boşanma yüzünden ortaya çıkan ihtilafların tarafsız bir aracı kişinin katılımıyla çözülmesini, boşanma süreci içinde ve sonrasında aile bireyleri arasındaki ilişkilerin barışçıl şekilde yönetilmesini ve sonuçlanmasını hedefleyen uygulamaları ifade etmektedir. Bu yönüyle bir tür alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır (Gaffal, 2010:174 - 175).

Bu konudaki ilk uluslararası düzenlemelerden olan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin aile arabuluculuğu hakkındaki R (98) 1 sayılı tavsiye kararında, bütün aile üyelerinin menfaatlerini koruyacak şekilde anlaşmazlıkları azaltarak aile uyuşmazlıklarını karşılıklı anlaşmaya dayalı süreçte çözmeyi amaçlayan arabuluculuğun, Avrupa Konseyi'ne üye olan ülkelerde kabulü, uygulanması, yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi amacı vurgulanmaktadır (Council of Europe, 2014).

Çoğu Avrupa devletinin boşanma hukukunda arabuluculuk desteğiyle anlaşmalı boşanmaya ağırlık verilmesi yönünde bir eğilim gelişmektedir. 2001 yılında uluslararası bir akademisyenler grubu tarafından Avrupa Aile Hukuku Komisyonu (*Commission on European Family Law* – CEFL) kurulmuştur. Tamamen bağımsız ve bilimsel olan bu kuruluş uluslararası işbirliğiyle Avrupa Aile Hukuku Prensiplerini oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu kuruluş tarafından yapılan çalışmalarda ve alınan kararlarda anlaşmalı boşanmanın ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Uzlaştırıcı avukatlar, arabulucular ya da başkaca uzmanlar yardımıyla eşlerin boşanmanın sonuçları hakkında aydınlatılması ve boşanma süreciyle ilgili anlaşmaya varılmasına çalışılmaktadır. Bu prosedür belki anlaşmalı boşanmada süreyi uzatabilir, fakat eşlerin belirli konularda tam olarak iradelerini ve anlaşmalarını sağlayarak onları yargılama yükünden kurtarmaktadır (Şıpka, 2006: 170 - 171).

Boşanma arabuluculuğu, uzun süren boşanma yargılaması sürecinin eşler ve çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltacak ve yargının maddi - manevi yükünü hafifletecek bir uygulamadır. Bazı Avrupa ülkelerinde zorunlu tutulan bu uygulamanın bizde de yerleşmesi önerilmektedir. Her ne kadar bizde de 4787 sayılı Kanun ile boşanma yargılamasında *uzman* yardımı kabul edilmişse bile aile mahkemeleri bünyesinde hizmet veren bu uzmanların fonksiyonu, eğitimleri ve tecrübeleri, teknik anlamdaki aile arabulucularından farklıdır. Zira artık eşlerden biri boşanma kararını almış, avukata vekâlet vermiş ve dava açılmıştır. Çoğu zaman bu süreçte eşler arasındaki çatışmalar, artık onları tekrar bir araya getiremeyecek ve iletişim sağlanamayacak boyuta gelmiştir. Uygulamada, yargılama aşamasındaki uzman yardımı, sadece evlilik kurumunun devam edip edemeyeceği ya da velayet kararının alınması ve çocuklarla ilişkilerin düzenlenmesinde hâkimin kararına yardımcı olmak düzeyinde kalmaktadır (Şıpka ve Şıpka, 2007).

Evlilik birliğini ayakta tutmak amacıyla açılan boşanma davalarının tümünde arabulucu müdahalesinin zorunlu hale getirilmesi beraberinde çok önemli sakıncalar yaratabilecek niteliktedir. Böyle bir uygulamada en büyük tehlike, şiddet mağduru olan kadınların arabulucu yardımıyla kendilerine şiddet uygulayan kocalarıyla anlaşmaya zorlanmalarıdır. Diğer sorun, yukarıda da belirtildiği gibi psikolojik anlamdaki boşanma safhası tamamlamış olan eşlerin, arabulucu müdahalesine maruz bırakılmasıyla ortaya çıkabilir. Aile arabuluculuğu zaten büyük güçlüklerle idare edilen boşanma sürecinin eşler ve çocuklar açısından daha da katlanılmaz olmasına neden olmamalı, tam tersine eşlerin ve çocukların boşanma sonrasındaki hayatlarına uyumunu kolaylaştırmayı hedeflemelidir. Bu çerçevede aile arabuluculuğu hizmetlerinde, anlaşmalı boşanma uygulamasını genişletecek boşanma arabuluculuğuna da ağırlık verilmesi önerilmektedir.

Evliliğin gerçekten bittiği, evlilik birliğinin devamında karı koca ve çocuklar bakımından korunmaya değer bir yarar kalmadığı aşamada, boşanmada anlaşmanın da bir uzlaşma olduğu kabul edilmelidir (Şıpka ve Gençcan, 2007).

2.5.2. Boşanma Arabuluculuğunun Avantajları

Aile hukukuna özgü ihtilafların mahkeme yargılaması yerine arabulucu yardımıyla çözümlenmesinin aile üyeleri arasında işbirliğini gerektirmesi nedeniyle daha faydalı olduğu belirtilmektedir (Gaffal, 2010: 175). Arabuluculukla boşanmanın çocuklar ve eşler üzerindeki olumsuz etkilerinin tamamen en aza indirildiği, hatta kimi zaman tamamen ortadan kaldırıldığı belirtilmektedir (Şen, 2013: 102).

İngiltere'de yapılan boşanma arabuluculuğunun etkilerine ilişkin bir araştırmada, arabuluculuk sonrası eşlerin anksiyete, uykusuzluk, sosyal işlevsizlik gibi boşanma sürecine bağlı duygusal tepkilerinde azalma olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde çocuklardaki tatminsizliğin ve depresyonun iyileştiği gözlemlenmiştir. Eşler üzerindeki bu olumlu etkilerin yanı sıra hem eşlerin kendi aralarındaki hem de eşlerle çocuklar arasındaki işbirliğinin arttığı görülmüştür (Şen, 2013: 104).

Yine başka bir araştırmada, boşanmada arabuluculuğa veya mahkeme yoluna başvuran eşlerin sürece ilişkin memnuniyet durumları karşılaştırıldığında arabuluculuk lehine (0,36 büyüklüğünde) önemli fark bulunduğu ortaya çıkmıştır. Boşanmada arabuluculuktan yararlanan eşlerin, ayrılık sürecini duygusal açıdan daha rahat idare ettikleri, birbirlerinden daha az husumet duygusuyla ayrıldıkları ve en önemlisi boşanma sonrasında çocuklarına etkili ebeveynlik yapabilmek için daha kolay iletişime geçebildikleri gözlemlenmiştir (Şen, 2013: 104).

Esas itibarıyla sonuçlar göstermektedir ki arabuluculuk mahkeme yargılamasıyla karşılaştırıldığında pratik, daha az masraflı ve daha az çatışmalı bir süreçtir. Taraflar, haklarında alınan kararların şekillenmesinde rol oynadıkları için sonuçtan daha tatmin olarak ayrılmaktadır. Diğer yandan temyiz aşamasına başvurulması ihtiyacını azalttığı için arabuluculuk yoluna başvurulması, boşanma davalarının sayısının azalmasına sebep olmaktadır. Boşanma sonrasında eşler arasında çocukları ilgilendiren konularda işbirliğinin geliştiği görülmektedir. Arabuluculuğun çekişmeli yargılama süreçleriyle karşılaştırıldığında sağladığı bu avantajlar nedeniyle Avrupa ve Amerika'da hükümetler tarafından eşler için boşanma öncesi arabulucudan yararlanılması teklif edilmektedir. Bu, eşlerin kendi aralarında anlaşmaya varmasını ve devletin müdahalesinden kaçınmasını sağlamaya yöneliktir (Gaffal, 2010: 186).

2.5.3. Boşanma Arabuluculuğundan Yararlanacak Eşlerin Sahip Olması Gereken Özellikler

Yukarıda belirtilen avantajlarına rağmen boşanma arabuluculuğunun her zaman başarılı sonuçlar vermeyebileceğine de öğretide dikkat çekilmektedir (Benedek ve Brown, 1997: 36; Gaffal, 2010: 188). Bu nedenle boşanma arabuluculuğundan yararlanabilecek kişilerin genel olarak şu özelliklere sahip olması gerektiği belirtilmektedir: 1) Boşanma arabuluculuğundan yararlanmak konusunda kararlılığa ve istekliliğe sahip olmalıdırlar. 2) Kendi davranışlarına ilişkin sorumluluk bilinçleri gelişmiş olmalıdır. 3) Kendi algı ve görüşlerini açıklayabilmeli, bu anlamda kendi aleyhlerine olan çözüm önerilerine karşı çıkabilmelidirler. 4) Uzlaşmaya varabilme becerisine sahip olmalıdırlar (Gaffal, 2010: 188). Bu özellikleri taşımayan eşler arasındaki uyuşmazlıkların mahkeme aracılığıyla çözümlenmesinin daha uygun olacağı belirtilmektedir (Benedek ve Brown, 1997: 36; Gaffal, 2010: 188).

Boşanmaya sebep olan olaylar yüzünden ailenin uğradığı zararların tek sorumlusu olarak gören, bu yüzden karşı tarafa, çocuklara ilişkin konular da dahil, her istediğini vermeyi baştan kabul eden ya boşanma sürecinde hiçbir şey talep etmeyen çünkü hiçbir şeyi hak etmediğini düşünen kişiler de benzer şekilde arabuluculuktan yararlanmamalılardır (Benedek ve Brown, 1997: 36).

Tam tersine boşanma sürecinde 'kazanmaya' kararlı olan kişiler açısından da arabuluculuğun yararlı olmayacağı belirtilmektedir. Çünkü bu psikolojideki kişiler boşanma sürecini savaşmış gibi sürdürmek ister ve hiçbir konuda taviz vermeyi kabul etmezler. Oysa arabuluculuk yönteminin başarısı eşlerin belirli menfaatlerine ilişkin olarak karşılıklı tavizde bulunabilmesine dayanmaktadır (Benedek ve Brown, 1997: 36).

Gelinen durumdan dolayı sadece avukatları aracılığıyla iletişim kurabilen kişilerin, adil bir uzlaşmanın yapılabilmesi için gereken bilgileri vermekten kaçınan kişilerin (özellikle mal paylaşımına ilişkin konularda ortaya çıkmaktadır); çocuklarını fiziksel veya cinsel olarak istismar ettiğinden veya onlara başka şekilde zarar verdiğinden (örneğin suç işlemeye teşvik ettiğinden, alkol - uyuşturucu kullandırdığından) şüphe edilen kişilerin; son olarak da akıl ve ruh sağlığı tam yerinde olmayan kişilerin arabuluculuk hizmetinden yararlanamayacağı, bu kişilerin doğrudan mahkemeye başvurmaları gerektikleri vurgulanmaktadır (Benedek ve Brown, 1997: 36).

Arabuluculuk, eşlerin kendi rızalarıyla sürece katılmaları gerektiği prensibine dayanır. Arabulucu taraflara belirli bir çözümü dayatmaktan, onları tehdit etmekten kaçınmalıdır (Gaffal, 2010: 186).

2.5.4. Aile Arabuluculuğu Konusunda Avrupa Konseyi Tavsiye Kararı

Yukarıda belirtilen kaygılar da dikkate alınarak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından, 21 Ocak 1998 tarih ve R(98)1 sayılı tavsiye kararında aile arabuluculuğuyla ilgili temel ilkeler kapsamlı şekilde düzenlenmiştir. Bu tavsiye kararında aile içi ihtilafların özellikle çocuklar üzerinde doğurduğu zararlara ve mahkeme yargılamasının

yüksek sosyal ve ekonomik maliyetine dikkat çekilmektedir.

Kararda dikkati çeken en önemli ilke aile arabuluculuğu uygulamasının zorunlu olmamasıdır. Arabuluculuk hizmetinin kamu ya da özel sektör tarafından karşılanabileceği, bu konunun devletlerin kendi takdirine bırakıldığı belirtilmektedir (Madde II/a - b).

Kararın 3. maddesinde gösterilen arabuluculuk sürecinin genel ilkeleri şunlardır:

i. Arabulucu her iki taraf karşısında bağımsız olmalıdır.

ii. Arabulucu sürecin sonuçları konusunda tarafsız olmalıdır.

iii. Arabulucu tarafların görüşlerine saygı göstermeli ve tarafların müzakere güçleri arasındaki eşitliği korumalıdır.

iv. Arabulucunun taraflara bir çözüm dayatma yetkisi bulunmamaktadır.

v. Aile arabuluculuğunun gerçekleştirildiği koşullar özel yaşamın gizliliğini sağlamalıdır.

vi. Arabuluculuk görüşmeleri sırasındaki tartışmalar gizlidir ve tarafların rızası ya da iç hukukun emrettiği haller dışında kullanılamaz.

vii. Arabulucu, uygun olduğu takdirde taraflara aile ve evlilik sorunlarını çözmeleri için aile danışmanlığı veya diğer danışmanlık tiplerine başvurabilecekleri konusunda bilgi vermelidir.

viii. Arabulucu çocuğun mutluluğu ve üstün menfaati konusunda özellikle hassas olmalı, ebeveynleri çocuğun ihtiyaçlarına odaklanmak konusunda cesaretlendirmeli ve çocuklarını bilgilendirmeleri ve onlara danışmaları gerektiğini, en önemli sorumluluklarının çocuklarının mutluluğu olduğunu ebeveynlere hatırlatmalıdır.

ix. Arabulucu, geçmişte taraflar arasında bir şiddet olayı yaşanıp yaşanmadığına veya gelecekte yaşanma ihtimali olup olmadığına, varsa böyle bir ihtimalin tarafların müzakere gücüne nasıl etki edeceğine özel olarak dikkat etmeli ve mevcut koşullarda arabuluculuğun uygun olup olmadığı değerlendirmelidir.

x. Arabulucu taraflara hukuki bilgi verebilir ama hukuki tavsiye veremez. Uygun durumlarda, taraflara bir avukata ya da ilgili bir diğer meslek elemanına danışabilecekleri konusunda bilgi vermelidir (Sözkonusu kararın İngilizce metni için bkz. Council of Europe, 2014).

2.5.5. Türkiye'de Boşanma Danışmanlığı Hizmetleri ve Boşanma Arabuluculuğu

2.5.5.1. Aile Mahkemesi Hâkimlerinin Sulha Teşvik Ödevi ve Aile Arabuluculuğu

4787 sayılı Aile Mahkemeleri Kuruluş Kanunu'na göre aile mahkemesi hâkimleri, önlerine gelen davalarda, davanın esasına girilmeden önce, aile içindeki hoşgörü, sevgi ve saygıyı koruyabilmek gayesiyle eşlerin ve çocukların maruz kaldığı sorunları tespit etmek, bunların sulh yoluyla ortadan kaldırılmasının mümkün olduğu hallerde, gerektiğinde uzmanlardan da yardım alarak tarafları sulha teşvik etmekle yükümlüdür. Hâkim ancak sulh sağlanamadığı takdirde yargılamaya devam edecek ve esası incelemeye geçecektir (m.7 I).

Kanunun 5. 6. ve 7. maddelerine dayanılarak aile mahkemeleri bünyesinde psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacılar görevlendirilmiştir. Aile hâkimleri bu uzmanlardan da yararlanarak, 7'nci madde gereği, önlerine gelen davalarda tarafları sulha teşvik etmek zorundadır (Tanrıver, 2014: 84).

MK.m.195'e göre: "*Evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmemesi veya evlilik birliğine ilişkin önemli bir konuda uyuşmazlığa düşülmesi halinde, eşler ayrı ayrı veya birlikte hâkimin müdahalesini isteyebilir. Hâkim, eşleri yükümlülükleri konusunda uyarır; onları uzlaştırmaya çalışır ve eşlerin ortak rızasıyla uzman kişilerin yardımını isteyebilir.*" Bu maddede

gösterilen iki fıkradan da hâkimin kendisinin adeta arabulucu gibi hareket edebileceği ve uzman kişilerin yardımına başvurarak arabulucu bile tayin edilebileceği anlamı çıkarılmaktadır (Tanrıver, 2014: 85).

Boşanma davalarında, hâkimin sulha teşvik ödevinin, eşlerin boşanmaya ilişkin kararlarını tekrar gözden geçirmesini sağlayarak evliliği ve aileyi ayakta tutabilmek için uygulanabileceği belirtilmektedir (Tanrıver, 2014: 86).

Boşanma davalarıysa kamu düzeninden sayıldığı için tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri bir dava değildir. Bu nedenle kural olarak bu kanun kapsamında *"aile veya boşanma arabuluculuğu"* mümkün değildir. Özellikle aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıklar arabuluculuğa elverişli değildir. Bu çerçevede hayata kast, pek kötü muamele, onur kırıcı davranış ya da suç işleme veya haysiyetsiz yaşam sürme sebeplerine dayanılarak boşanma davası açılmışsa aile mahkemesi hâkimi, tarafları arabulucuya yönlendirmekten önemle kaçınmalıdır. Bu halde hâkimin tarafları sulha teşvik ödevinin varlığından söz edilemez (Dural, Öğüz ve Gümüş, 2013: 129; Tanrıver, 2014: 87). Hatta 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da öngörülen koruyucu ve önleyici tedbirlere başvurulmasını gerektiren bir durum ortaya çıkmışsa hâkim tarafları uzlaşmaya çalıştırmaktan önemle kaçınmak zorundadır (Tanrıver, 2014: 87).

2.5.5.2. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Tarafından Sağlanan Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmetleri

Aile ve boşanma süreci danışmanlığı hizmeti; boşanma öncesi danışmanlık, boşanma sürecindeki destek ve danışmanlık hizmetleri ve boşanma sonrası destek ve danışmanlık çalışmaları olarak üç başlık altında toplanmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri ve Sosyal Hizmet Merkezlerindeki uzman personel tarafından sağlanan danışmanlık hizmetiyle, eşlerin bozulan ilişkilerini yeniden yapılandırmalarına destek olunmakta, boşanma sürecinde yaşayacakları sorunlar ve mevcut durumları çerçevesinde aldıkları kararları yeniden değerlendirmeleri özendirilmeye çalışılmaktadır (ATHGM, 2014).

Ortak kararla aile danışmanlığından yararlanmak için başvuru yapan boşanma aşamasındaki eşlere verilen hizmetler şunlardır: Aile içi iletişim becerileri kazandırılması; çatışma çözme ve aile içi destek; psikiyatrik rahatsızlığı olduğu düşünülen bireylerin tedavi için sağlık kuruluşlarına yönlendirmesi; mahkemeler tarafından gönderilen ailelere yönelik öfke kontrolü ve danışmanlık hizmeti verilmesi; boşanma sonrası tek ebeveynlerin yaşadığı sorunlar ve çocuklarla ilişkilerinin düzenlenmesi konusunda danışmanlık sağlanması (ATHGM, 2014).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından verilen aile ve boşanma süreci danışmanlığı hizmetlerine ilişkin pilot uygulama çalışmaları 2012 yılı itibarıyla beş ilde başlatılmıştır. Bakanlığın hizmetleri boşanma sürecinde eşlerin ve çocuklarının karşılaştığı sorunların çözümüne yönelik aile danışmanlık hizmetlerini kapsamaktadır. Burdur, Kırıkkale, Ankara, İzmir, Karabük pilot iller olarak tespit edilmiştir. Pilot uygulama için seçilen illerde bakanlığa bağlı Sosyal Hizmet Merkezlerinde görev yapan danışmanlara danışmanlık hizmeti konusunda eğitim verilmiştir. Hazırlanan eğitim programının yaygınlaştırılması ve aile mahkemeleriyle işbirliği içinde mahkemelere başvuran çiftlere Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Hizmeti verilmesi uygulamasının ülke genelinde yaygınlaştırılması planlanmıştır. Sonrasında bu hizmetler Adana, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul ve Samsun illerinde de verilmeye başlanmıştır. Sözkonusu illerde yaşayanlar Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'ne doğrudan başvurabileceği gibi aile mahkemelerinden de konuyla ilgili bilgi alabilmektedir (ATHGM, 2014).

Türkiye'de Aile Danışma Merkezleri ve benzer kurumların evlilik sorunlarının çözümüne olumlu katkısı olup olmadığını tespit etmek için yapılmış bir araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmaya katılan kadınların %26'sı, erkeklerin %20'si bu konuya

olumlu yanıt vermektedir. Buna karşılık araştırmaya katılanların çok büyük bölümünü olumsuz yanıt vermesi veya böyle bir hizmetin varlığından haberdar olmaması, ülkemizde aile destek hizmetlerinin yaygın olmayışı, bu hizmetleri veren merkezlerin sayıca az olması ve hizmetlerin sunumundaki yetersizlikle açıklanmaktadır. Bu kapsamda ailelere hizmet ve danışmanlık veren merkezlerdeki uzmanların ilgili meslek gruplarından (psikolog, sosyolog, psikolojik danışman, sosyal hizmet uzmanı, hukukçu) oluşturulması ve bu uzmanların sağlık ocaklarıyla birlikte çalışması, bu çerçevede düzenli kayıt sisteminin oluşturulması önerilmiştir (ASAGEM, 2008: 98).

3.Bölüm

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Giriş

Dünyada ve Türkiye'de Boşanma Oranlarına Bakış

Türkiye'de Boşanma Hızına Yönelik Bir Tahmin

Türkiye'de Boşanmayla İlgili Yakın Dönemde Yapılan Çalışmalar

Boşanmaya Teorik Bir Bakış: Yükleme Teorisi (Attribution Theory)

3.1. Giriş

"Evlilik ilk başta düzendir yani bir ortaklıktır. Bir şirket ortaklığı gibi düşünün... Ortağınızla ne kadar iyi anlaşırsanız iş o kadar iyi gider. Anlaşamazsınız o iş gitmez yani. Budur."

(Erkek, İstanbul, 57 yaşında)

Aile, evlilik bağıyla oluşturulmuş en küçük toplumsal yapı olarak tanımlanır. Bu yapı sosyal ilişkilerin en küçük ve temel birimi şeklinde tüm toplumlar için yapıtaşı oluşturan bir kurum olarak evlilik akdiyle tarafların hukuki açıdan birleşmesinden oluşmaktadır. Evlilik, bu niteliğiyle birlikteliklerin meşruiyetiyle toplumsal norm ve kurallar çerçevesinde kabulünü sembolize etmektedir. Boşanmaysa evlilik birliğinin iradi olarak sonlandırılması anlamına gelmektedir. Burada evlilik akdiyle hukuksal olarak kurulmuş bir kurumun yine hukuki prosedürlerle ortadan kaldırılması sözkonusu olmaktadır. Evlilikle kurulan ailenin toplumsal norm oluşturduğu toplumsal yapı içinde, boşanma süreci iradi olarak bu normun dışına çıkmaya işaret etmektedir. Bir kurumsal yapıtaşı olarak aileye, her toplumun kendi yapısı ve kurgusu içinde farklı anlamlar ve roller yüklemesi beklendiğinden boşanmanın da toplumun ferdi olarak bireyler açısından etkilerinin ve sonuçlarının bu bağlamda şekillenmesi sözkonusudur.

Toplumsal yapıların geçirmekte olduğu değişim ve dönüşümle birlikte aile kurumunun da tarihsel olarak dönüşüm içinde bulunduğu gözlenmektedir. Geleneksel olarak tanımlanmış olan amaç ve normların, ailenin zaman içinde bireysel hakların ağırlık kazandığı birliktelikler haline gelmesiyle değişikliğe uğradığı söylenebilir. Bu değişikliklerin, bireylerin evlilik neticesinde aile kurumundaki rol ve sorumluluklarıyla beklentilerini de yeniden şekillendirdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda boşanmanın kendisinin ve belirleyicisi olan etmenlerin de dönüşüm içinde evrilmesi sözkonusu olmaktadır.

3.2. Dünyada ve Türkiye'de Boşanma Oranlarına Bakış

Bugünün modern toplumları açısından boşanma, aile yapısındaki değişimin yapıtaşlarından birini oluşturmaktadır. Tarihsel seyrine bakıldığında bu değişimin izlenmesine olanak sunan gösterge olarak kullanılan boşanma oranlarının her ülkede zaman içinde gösterdiği eğilim dikkat çekmektedir. Boşanma oranı, yıl içinde ortalama nüfus içinde boşananları her 1000 kişi için ifade etmektedir. OECD'nin aile veritabanının Ocak 2014'te yayınladığı istatistiklere göre boşanma oranları ülkeler arasında ciddi ölçüde farklılaşmaktadır. Grafik 1'de sunulan veriler (birkaç ülke dışında) 1970 ile 2008 yılları arasında boşanma oranlarının tüm OECD ülkelerinde artış eğiliminde olduğuna işaret etmektedir (OECD, 2014).

Grafik 1. Boşanma Oranlarındaki Değişim (1970 - 2008)

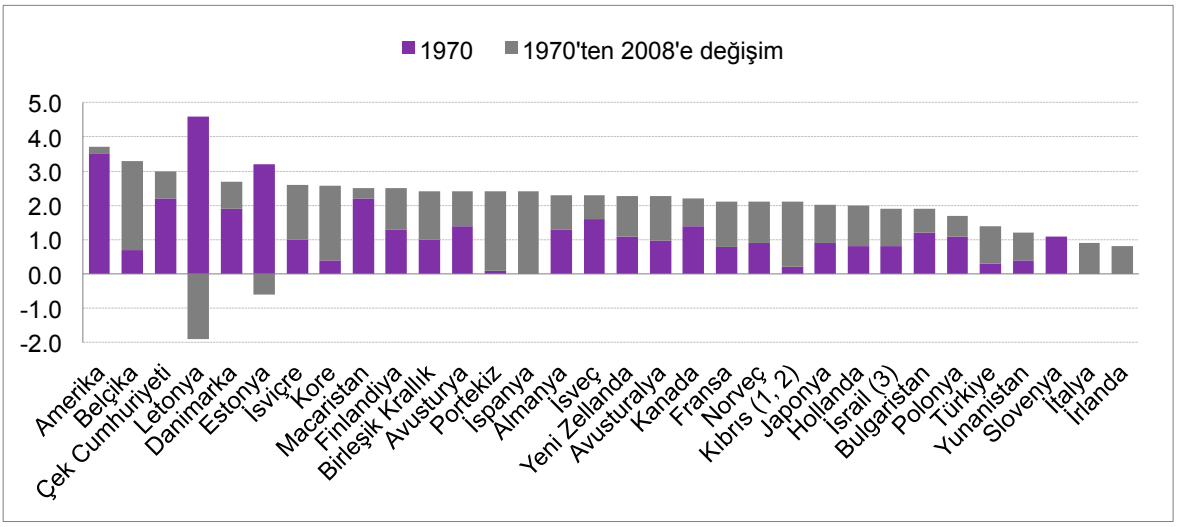

Kaynak: Eurostat, 2010 ve BM Istatistik Birimi, 2012

Härkönen (2014) Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından 2010 yılına değin boşanma oranlarındaki uzun dönemli eğilimlerin farklılaştığını göstermektedir. Grafik 2'de görüldüğü üzere toplumsal yapı itibarıyla farklılaşan iki ülke kümesi için sol tarafta içinde Türkiye'nin de bulunduğu grupta oldukça düşük düzeyde seyreden boşanma oranlarının artış eğilimine girdiği, görece daha karma ülkelerin bulunduğu diğer gruptaysa boşanma oranlarının önce hızlı artış gösterdiğini ancak son 20 yıl içinde yüksek düzeylerde ancak daha durağan biçimde seyretmeye başladığını aktarmaktadır.

Grafik 2. Seçili Ülkelerde 1920 - 2010 Arası Boşanma Oranlarının Değişimi

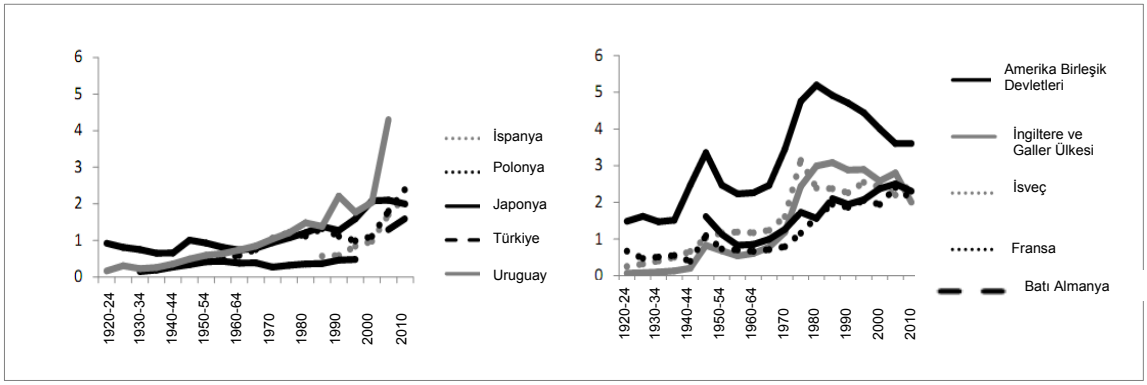

Kaynak: Birleşmiş Milletler ve Amerikan Ulusal Sağlık İstatistik Merkezi

Burada ülkelerarası karşılaştırmalar için çok keskin hatlarla analiz yapılması olanaklı olmamakla birlikte ortaya çıkan farklılıkların ve genel eğilimlerin belirleyicileri olarak birkaç temel dönüşüme dikkat çekmek önemlidir. İlk olarak özellikle gelişmiş ülkelerde 1970'lerden itibaren toplumsal cinsiyet normlarında kadınlara daha fazla eşitlik vurgusuyla gözlemlenen eğilimlerin, kadınların iktisadi yaşama katılımlarının artması ve daha fazla ekonomik bağımsızlık elde etmeleri gibi etmenler üzerinden boşanmaları artırıcı etkisi önemli görünmektedir. Kültürel değişim ve dönüşümlerin de daha fazla bireycilik, bireysellik ve post - materyal değer sistemleri üzerinden ailelerin toplumsal cinsiyet eşitliği, aile üyelerinin kendilerini gerçekleştirmeleri gibi unsurlara daha fazla önem vermelerine yol açarak boşanmaların artmasına olanak sunabileceği düşünülmektedir. Bunların yanı sıra genç yaşta / olgunlaşmadan yapılan evlilikler, birlikte yaşama deneyimlerinin olmayışı, şiddet ya da psikolojik sorunlar gibi unsurların da boşanma oranlarının artışının belirleyenleri arasında yer almaktadır. Bazı çalışmalarda hukuki süreçlerdeki değişimlerin de kısa vadede etkisinin olabileceğine değinilmektedir. Örneğin İsveç'te 1970'lerin ortasında boşanmaya ilişkin mevzuat değişikliği ve boşanmanın kolaylaştırılması sonrasında boşanma oranlarının çok hızlı bir kısa dönem artış gerçekleştirdiğine değinilmektedir. Bu artışın yasal mevzuattaki değişikliğin temelde zaten sorunlu olan evliliklerin kolaylıkla boşanma sürecini gerçekleştirebilmesine olanak sağlamasından ileri geldiği belirtilmektedir (González, L. & Viitanen, T. 2009).

Türkiye'nin bu genel resim içindeki durumu, boşanma oranlarında artışların gözlenmekte olduğu bir döneme işaret etmektedir. 1997'de binde 0,52 olan kaba boşanma oranının, 2005'te binde 1,33; 2014'te binde 1,65'e yükseldiği görülmektedir ancak bu oranlarla Türkiye yukarıda OECD ülkeleri arasındaki durumda olduğu üzere ortalamanın binde 2'nin üzerinde seyrettiği Avrupa ülkeleri arasında da düşük boşanma oranı kategorisi içinde yer almaktadır (Eurostat, 2014).

3.3. Türkiye'de Boşanma Hızına Yönelik Bir Tahmin

Türkiye'de evlenme ve boşanma istatistikleri için 2002 yılı ve öncesi, 2002 yılı sonrası olarak iki dönemden bahsetmek uygun olur. 2002 yılına kadar TÜİK tarafından açıklanan boşanma istatistikleri, Cumhuriyet Savcılıkları kanalıyla altı aylık dönemler halinde derlenmekteydi. 2003 yılından

itibaren MERNİS veri tabanından elde edilen boşanma olaylarına ilişkin bilgiler asliye hukuk ve aile mahkemeleri aracılığıyla derlenmektedir. Veri toplama yöntemindeki değişim kaynaklı olarak boşanma istatistiklerinde 2002 itibarıyla önemli bir sıçrama göze çarpmaktadır.

Grafik 3. 1982 - 2013 Yılları Arası Boşanma Sayısı ve Kaba Boşanma Hızı

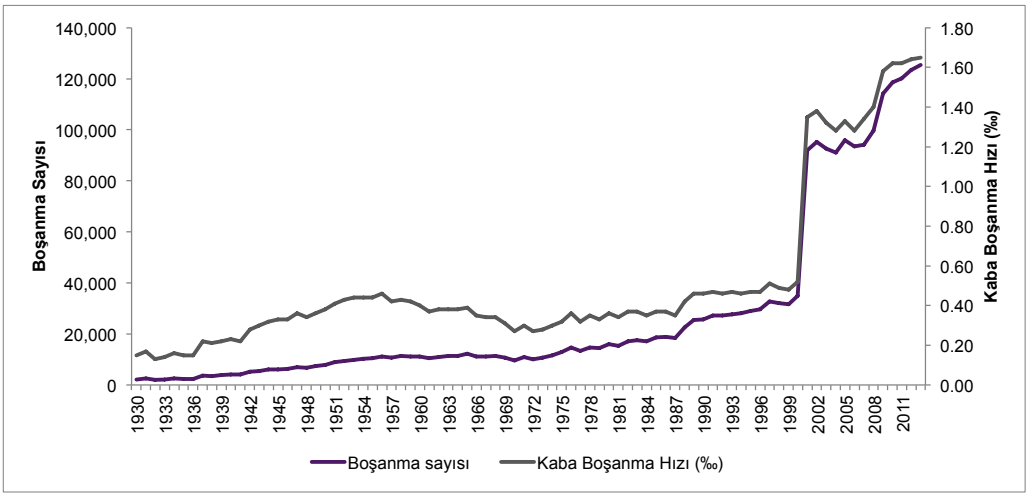

Veri toplama modelindeki değişimden bağımsız olarak boşanma hızında görülen artış eğiliminin gelecekte nasıl seyir izleyeceğini tahmin etmek amacıyla TBNA 2014 yılı çalışması kapsamında ileri istatistik analiz modelleri kullanılarak bir tahmin modeli geliştirilmiştir. Genel popülasyonu kapsayan geniş ölçekli davranışsal ve mikro değişkenleri içeren datanın olmaması ve bu tür tahmin yöntemlerinin halihazırda çiftlerin boşanma eğilimini belirlemeye yönelik olmasından dolayı bu çalışmada makro ölçekli verilerin kullanıldığı bir tahmin modeli kurulmuştur.

Makro model kapsamında boşanma istatistikleri, TÜİK yaşam ve demografi istatistiklerinden; Yaş ve cinsiyete göre boşanma sayısı, cinsiyete göre boşanan çiftler arası yaş farkı, boşanma nedenleri, evlilik süresi, boşanma dava süresi, gelinin yaşı detayında derlenmiştir. Evlenme istatistikleri; damadın yaşı, cinsiyete göre ortalama ilk evlenme yaşı, evlenen eşler arası yaş farkı detayında dahil edilmiştir. TÜİK nüfus projeksiyonlarından; nüfus, nüfus artış hızı, ortanca yaş, kadın başına toplam doğurganlık hızı, kaba doğum hızı istatistikleri kullanılmıştır. TÜİK hane halkı işgücü anketi verisinden; cinsiyet ve kent - kıra göre işgücüne katılım oranı, işsizlik oranı, tarım dışı işsizlik oranı ve istihdam oranı istatistikleri alınmıştır. Medeni durum istatistikleri 1980 - 2000 yılları arası nüfus sayımı verisinden, 2007 - 2013 yılları arası adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) verisinden derlenmiştir. Tahmin modelinde öncelikli olarak tüm bu değişkenler kullanılarak final model kurulmadan önce keşif çalışmaları yapılmıştır.

Kurulan tahmin modelinde en yüksek açıklayıcılığa sahip değişkenlerin TÜİK nüfus projeksiyonlarından **yıl sonu nüfusu**, **genç yaş bağımlılık oranı** (0 - 14 yaş nüfusun 15 - 64 yaş nüfusa oranı), TÜİK hane halkı işgücü anketi verisinden **erkek işsizlik oranı**, TÜİK hane halkı işgücü anketi verisinden **kadın işgücüne katılma oranı** olduğu tespit edilmiştir. Bu değişkenlerden boşanma sayısına en yüksek pozitif katkıyı (contribution) sağlayan %22,2 ile kadın işgücüne katılma oranı, %20,4 ile yıl sonu nüfus, %14,2 ile erkek işsizlik oranı olmuştur. Genç yaş bağımlılık oranı ise %43,3 ile boşanma adedi üzerinde negatif katkısı vardır. Buna göre Türkiye'deki kadınların işgücüne katılması trendi boşanma sayısındaki artışı desteklediği anlaşılmaktadır. Bu sonuç Bremmer ve Kesselring'in 1960 - 2001 yıllarındaki yükselen boşanma trendini açıklamakta kullandığı çalışmadaki sonuçlara benzerdir (Bremmer ve Kesselring, 2004).

Boşanma sayısına katkı sağlayan diğer istihdam değişkeni, erkek işsizlik oranı ise sosyoekonomik olarak erkeğin işsiz kalması ile ailedeki ekonomik sorunların aileyi bir arada tutma konusunda sorunlara neden olabileceğini ve dolayısıyla boşanma sayısında artışa neden olacağını göstermektedir.

14 yaş ve altındaki çocuk sayısının, olası ebeveyn nüfus olan 15 - 64 yaş nüfusa bölünmesiyle hesaplanan genç yaş bağımlılık oranı, yetişkinlerin üzerindeki çocuk bakma yüküyle ilgili fikir vermektedir. Genç yaş bağımlılık oranındaki düşüşün boşanma üzerinde pozitif etkili olması, bakmakla yükümlü olunan küçük çocuk olmaması veya çocukların 14 yaşını geçmesiyle boşanma yolundaki sosyal engelin kalkması olarak yorumlanabilir.

Tahmin modellemesine göre 2013 yılında binde 1,67 olan boşanma hızının 2023 yılında binde 1,93 olacağı tahmin edilmektedir. Bu oranla bile Türkiye düşük boşanma hızındaki ülkeler kategorisinde yer almaktadır.[3]

3.4. Türkiye'de Boşanmayla İlgili Yakın Dönemde Yapılan Çalışmalar

Türkiye'de boşanmaya ilişkin detaylı araştırma çalışmaları yakın dönemde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür. Bu çalışmalar arasında mihenk taşı olarak nitelendirilebilecek dört çalışmanın yöntem ve bulgularına değinmek önemli görünmektedir. Bunlardan ilki olarak sayılabilecek ve 2009 yılında yayınlanan Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması 2008 kapsamında, İBBS 1 düzeyinde toplam 12 ilde Türkiye'de 2000 yılı ve sonrasında boşanmış olan 18 yaş üstü bireylerle bir niceliksel araştırma yürütülmüştür (ASAGEM, 2008). Çalışmada boşanma sebepleri içinde, "eşlerin sorunlara ilgisiz kalması, bu nedenle sorunların çözümünün büyük oranda kişiye kalması", "ilgisizlik, yeterli duygusal desteği alamamak, paylaşamamak", "taraflardan birinin her konuda kendi fikirlerinin doğru olduğunu düşünmesi, bu sebeple karşısındakini yeterince dinlememesi ya da önemsememesi" ve "genellikle çiftler arasındaki konuşmaların karşılıklı suçlamalar, çirkin sözler ya da kavgayla sonuçlanması" ön plandadır. Boşanmış bireyler %65 ile %68 arasında irdelenen bu gerekçelerin kendi boşanma gerekçesi olduğunu belirtmiştir.

Bu alanda ikinci çalışma olarak 2010 yılında yayınlanan Tek Ebeveynli Aileler Araştırması'na (ASAGEM, 2010) değinilebilir. Bu çalışmanın ana sorunsalı tek ebeveynli hanelerde ebeveyn ve çocukların sorunlarının tespit edilmesi olmakla birlikte boşanmanın etkilerine de değinmektedir. Bu çalışma 7 kentte toplam 473 bireyle odak grup toplantıları ve derinlemesine görüşmelerle yürütülmüştür.

Çalışma, tek ebeveynler açısından tek ebeveyn olmanın nedeninin toplumsal kabul ya da destek açısından temel belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu açıdan eşini vefat ya da kayıp nedeniyle yitiren ebeveynlerin, toplum tarafından eşinden boşanmak ya da ayrılmak (terk) suretiyle tek olarak kalan ebeveynlere nazaran daha fazla kabul edildiklerini ve destek gördüklerini tartışmaktadır. Çalışma kapsamında görüşülen boşanmış ebeveynler, boşanmanın nedenlerinden daha çok sonuçlarına değinmekte ve özellikle maddi sıkıntılar, toplumsal yaşamda dışlanmaya ya da damgalamaya maruz kalma, artan yükümlülük ve sorumluluklarla baş etmek durumunda kaldıklarını aktarmaktadır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından her beş yılda bir yaptırılan Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA) ise odağı boşanmış bireyler olmamakla birlikte örneklem büyüklüğü ve boşanmaya dair temel birkaç sorusuyla Türkiye'de boşanma olgusuna dair ipuçları vermektedir. TAYA 2011 yılı çalışmasında 12.056 hanede 18 yaş üstü 24.647 kişiyle yüz yüze görüşme yapılmıştır. Araştırma kapsamında en az bir kere boşanmış olan bireylere (2006'da görüşülenlerin yüzde 5'i, 2011'de ise yüzde 2'si) boşanma nedenleri sorulmuştur. Yanıtlar temelde yaş grupları ve öğrenim düzeyine göre farklılaşmakla birlikte en yüksek oranda "sorumsuz ve ilgisiz davranma" yanıtı bildirilmektedir. Bunun dışında kadınlar ve erkekler açısından nedenlerin sıralaması farklılaşmaktadır. Kadınlar yüksek oranda "dayak / kötü muamele"ye değinirken erkekler "eşlerin ailelerine saygısız davranması"nı belirtmektedir. Benzer biçimde kadınlar yüksek oranda "aldatma" gerekçesini ifade ederken erkekler "eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması"nı vurgulamaktadır. Bunun

3 Tahmin modellemesinde yıl sonu nüfusu ve genç yaş bağımlılık oranı için TÜİK'in 2023 yılına kadar yaptığı projeksiyonlar kullanılmıştır. Erkek işsizlik oranının sabit kalacağı, kadın işgücüne katılma oranı için son 6 yıldaki artış trendine devam varsayılmıştır.

dışında tüm bireylere boşanmaya gerekçe olabileceği düşünülen çeşitli ifadeler okunmuş ve bu durumun kendileri açısından tek başına boşanma nedeni olup olmayacağı sorulmuştur. Burada yüksek oranda gelen yanıtlar aldatma, yüz kızartıcı suç, kötü muamele ve kötü alışkanlıklara işaret etmektedir. Bu da yanıtların toplumsal norm ve kabullere uygun biçimde verildiğini göstermektedir. Öte yandan toplumsal cinsiyet normları (işbölümü vb), diğer aile fertleriyle ilişkiler gibi unsurların tek başlarına boşanma nedeni olarak daha düşük oranda ifade edilmiş olması bunların önemsiz olduğuna değil genellikle diğer nedenlerle birlikte ortaya çıktıklarına işaret etmektedir. Bireylerin kendi durumlarına ilişkin olarak daha gerçekçi yanıtlar verirken ilgili olmayan durumlar için daha normatif tutum sergiledikleri dikkat çekmektedir (ATHGM, 2011).

2006 ve 2011 yıllarını karşılaştırmalı olarak inceleyen Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler ve Öneriler adlı çalışmasında Doç. Dr. Alanur Çavlin Türkiye'de boşanma düzeyi, boşanmayla sonuçlanan evliliklerin özellikleri, boşanan bireylerin demografik ve sosyoekonomik özellikleri, boşanma nedenleriyle boşanmaya gerekçe oluşturabilecek durum ve davranışlarla ilgili tutumları incelemiştir. Çavlin, boşanmaların evliliklerin ilk yıllarında yoğunlaştığını ve evlilik süresinin uzunluğuyla çocuk sayısının artışının boşanma olasılığını azalttığından söz etmiştir. Çalışma ayrıca günümüzde Türkiye'de boşanma oranlarının düşük olduğu ancak ilerleyen yıllarda boşanma oranlarındaki artışın devam edeceğine işaret etmektedir. Bu kapsamda boşanma süresince ve sonrasında hem çiftlere hem de çocuklara yeni bireysel ve aile yaşamlarını kurabilmelerine imkân sağlayacak sosyal politikaların oluşturulmasının öneminin altı çizilmiştir (ATHGM, 2014).

Boşanmaya dair veriler sunan ulusal çaptaki diğer bir araştırmaysa Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları'dır (TNSA 2003 ve TNSA 2008). Bu araştırma en az bir kez boşanmış ve medeni durumu boşanmış olan doğurganlık çağındaki kadınların sosyoekonomik ve demografik açıdan analizine imkân tanımaktadır.

3.5. Boşanmaya Teorik Bakış: Yükleme Teorisi (*Attribution Theory*)

Boşanma nedenleri üzerine yapılan araştırmalar incelendiğinde sosyoloji alanında yapılan çalışmaların bu durumu yaş, cinsiyet, sosyoekonomik statü, toplumsal yapı ve bireylerin evlenme yaşları gibi yapısal ve yaşam süreciyle ilintili olgularla açıklamaya çalıştıkları görülmektedir (Amato ve Preveti, 2003). Psikoloji alanında gerçekleştirilen çalışmalarsa boşanma nedenlerini bireylerin evlilik süreçlerindeki iletişimleri ve de bireylerin kişisel özellikleri üzerinden açıklamaktadır (Gottman, 1994; Leonard ve Roberts, 1998).

Öte yandan, bu çalışmalar bazı ortak paydalar kullanarak farklı modellemeler yaratmış ve boşanma süreçlerini bu modeller üzerinden okumayı hedeflemişlerdir (Guttman, 1993). Kimi modeller boşanma sorununu açık olarak irdelemeyi hedeflemekteyken (Bohannan, 1968), bazı çalışmalarda halihazırda kullanımda olan psikolojik modellemeler üzerinden ilerlenmiştir (Rice & Rice, 1986; Smart, 1977; Wiseman, 1975). Psikososyal modellerse bir aile krizi olarak başlayan olayların, evlilikte yaşanan sorunlarla ilgili duygu ve düşüncelerin boşanmaya doğru evrildiğini söyler. Bu kötü duygu ve düşüncelerin azalıp yerini boşanmak isteyen bireyin kendini daha iyi hissetmek istemesiyle birlikte çözülme sürecinin sonlandığına işaret eder. Guttman'ın da değindiği üzere (Guttman, 1993), "gerçekleştirilen tüm modellemelerin hemfikir olduğu nokta, boşanmanın bir aile krizi olduğu kadar kişisel bir kriz anı" olduğudur. Boşanma üzerine gerçekleştirilen çalışmaların bir bölümü aile ilişkilerinin çözülmesini ve boşanma sebeplerini daha nesnel bir yaklaşım içinde ele alıp yaşam seyri teorisi[4] kapsamında değerlendirilen yaş, cinsiyet, sosyoekonomik statü gibi değerler üzerinden okunması yoluna gitmiştir. Boşanma üzerine yapılan araştırmaların başka bölümüyse

4 Yaşam seyri teorisi, birey ve çevresi arasında dinamik değişme ve etkileşim olduğunu temel alan bir yaklaşımdır. Yaşam seyri teorisinin amacı kişilerin yaşam deneyimleri ve bunların etkilerini araştırmak üzere kurgulanmıştır.

daha öznel sebepler üzerinden okuma yapmış ve boşanan bireylere "neden boşandıkları" sorusunu yönlendirerek bu durumu anlamayı hedeflemiştir.

White, öznel nedenlere dayandırılarak yapılan çalışmalar sonrasında evlilik esnasında eşler arasında yaşanan sorunların neler olduğunun anlaşılmasının boşanmanın sebeplerinin belirlenmesinde yardımcı olacağının altını çizmiştir (White, 1990:908).

Bu alanda gerçekleştirilen çalışmaların genel sonuçları, kadınlar ve erkeklerin gerek evliliği gerekse boşanmayı farklı şekilde deneyimledikleri sonucuna işaret etmektedir (Bernard, 1972; Kitson, 1992; Thompson ve Walker, 1989, Amato ve Rogers 1997).

Boşanmayı anlamaya odaklanan araştırmalar, kadınların erkeklere göre daha fazla oranda ilişkiye ya da duyguya dayalı sebepler gösterdiklerine işaret etmiştir: Eşler arası uyumsuzluk, evlilik esnasında mutsuz olma, evli oldukları eşlerinin kişilikleriyle ilgili yaşadıkları sorunlar ve genel olarak çiftler arasındaki sevgi eksikliği kadınlar tarafından sıklıkla işaret edilen sebepler arasında yer almaktadır. Kadınların işaret ettiği diğer nokta da sorunların çoğunlukla eşlerinin davranışlarından kaynaklandığı yönünde ifadeleri olmuştur. Fiziksel şiddet, madde bağımlılığı, erkeğin kendi arkadaşlarıyla sıklıkla görüşmesi, evi ihmal etmesi / ilgisizlik, çocuklara gereken özeni göstermemesi gibi sebepler kadınların erkeklere yönelik olarak dile getirdikleri boşanma sebepleri arasında yer almaktadır (Bloom, Niles &Tatcher, 1985; Cleek&Pearson, 1985; Kitson, 1992 [Amato ve Preveti, 2003]). Erkeklerinse genellikle iş veya akrabalarla ilgili durumlar gibi dış etkenlere işaret etme eğiliminde olduğu belirtilmiştir. Erkeklerin boşanmalarına çoğu zaman neyin sebep olduğunu bilmediklerini söyledikleri de kaydedilen bir diğer önemli nokta olmuştur.

Sosyal bilimlerin, özellikle de sosyoloji ve sosyal psikoloji alanlarının "ne" sorusuna ek olarak "neden" sorusuna daha fazla yönelmesiyle birlikte insan davranışlarının temelini öğrenmeyi hedefleyen yaklaşımlar ortaya atılmış ve nedensellik ilişkisini kuran farklı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bireylerin davranış biçimleri ve yaşadıkları olaylara olan tutum ve algıları arasında nasıl ilişki kurulabilir? Bireyler yaşadıkları durumların sebeplerini açıklamak için bahsettikleri, nedensellik ilişkisi kurdukları durumlara ne tür anlamlar yüklemektedir? Bu sorulara yanıt vermeyi hedefleyerek geliştirilen Yükleme Teorisi (*Attribution Theory)* farklı alanlarda ve farklı branşlarda uygulama alanı bulmuştur.

Yükleme Teorisi temel olarak bireyin düşüncelerini, davranışlarını, tutum ve değerlerini nasıl ilişkilendirdiği ve olayları nasıl yorumladığıyla ilgilenmekte ve bu sorulara yanıt vermeyi hedeflemektedir. Böylelikle davranışların geçmişi ve sonuçları üzerine derinlemesine inceleme sağlamaktadır. İlk olarak Heider'in 1958 yılında ortaya attığı bu teori yıllar içinde farklı teorisyenler tarafından geliştirilmiştir: Weiner, (1979, 1986); Jones, Davis ve Kelley, (1972); Lewis & Pintrich & Blumenfeld (1985); Daltroy (1990); Daly (1996); Gredler (2001) bu teorinin geliştirilmesinde yardımcı olan isimler arasında yer almaktadır.

Weiner'ın sosyal psikoloji alanına tanıttığı sosyoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji alanlarında çeşitli saha araştırması sonuçlarını yorumlama amacıyla yaygınca kullanılan Yükleme Teorisi bireylerin kendilerinin ve diğer kişilerin davranışlarını nasıl yorumladığına odaklanmaktadır. Heider'in Yükleme Teorisi'ni geliştirirken farklı aşamalardan geçtiği izlenmektedir. İlk olarak "sağduyu psikolojisi" (*common sense psychology*) teorisi ile yola çıkmış ve bireyler arasındaki karşılıklı ilişkinin anlaşılmasını hedefleyen bir önerme sunmuştur. Bu önerme, bireylerin olayları farklı açıklamalarla incelediğini, analiz ettiğini ve yorumladığını söylemektedir. Heider, bireylerin olaylara getirdikleri açıklamaların gruplandırılarak incelenmesinin, olaylara ne tür "yüklemeler" yapıldığını anlamakta yararlı olacağını ve bu nedenle içsel (kişisel) veya dışsal (durumsal) olarak iki ayrı başlık altında incelenebileceğini ileri sürer.

Yükleme Teorisi bireylerin yaşadıkları bir durumu başarıyla atfetmeleri ve bu başarıyı kendilerine atfetmeleri arasında çok güçlü bir ilişki olduğunu savunmaktadır (Weiner, 1980). En temel anlamıyla bu teorinin bireylerin düşünce, tutumları arasındaki ilişkisi şu şekilde özetlenebilir:

• Bir kişi bir işte başarılı olduysa bu başarının kendisinden (örneğin kendi yeteneğinden) kaynaklandığını düşünecektir.

• Bir kişi rakibinin bir işte başarılı olduğunu gördüğündeyse bu başarının dışarıdan (örneğin herhangi bir etkisinin bulunamayacağı şans kaynaklı bir durumdan) kaynaklandığını düşünecektir.

• Bir kişi hata yaptığında ya da başarısız olduğunda bireyler bu durumun kendilerinden kaynaklandığını düşünmektense çoğunlukla bu durumu dışsal sebepleri yükleyeceğini düşünülmektedir.

• Diğerlerinin hata yaptığı durumdaysa bireyler bunu içsel sebeplerle yorumlar ve hata yapan kişinin kişisel yetersizliği, başarısızlığı nedeniyle bu hatayı yaptıklarını düşünecektir.

Bu anlamda bireylerin başarılarına ve başarısızlıklarına yönelik olarak yükleme yaptığı dört ayrı yükleme seti olduğu görülmektedir: kapasite, efor, şans ve işin zorluğu. Kapasite ve efor kişinin kendiyle ilişkilendirdiği içsel faktörler olarak değerlendirilirken şans ve işin zorluğu dış faktörler olarak kabul edilmiştir. Yine bu aşamada da içsel / dışsal olarak iki kutuplu bir yaklaşım içerisinde olduğu görülmektedir.

Yükleme Teorisi literatürde sosyal psikoloji ve sosyoloji platformlarında uygulama alanı bulmuştur. Sporcuların davranış biçimlerini, başarı ve başarısızlık konseptini ve bu ikisi arasında kurdukları nedensellik ilişkisini anlamak için yapılan araştırmalara ek olarak, eğitim alanında yapılan niteliksel alan çalışmalarını teorik çerçeveden okuma amacıyla da kullanılmıştır (Williams ve Burden, 1997). Bununla birlikte bilgi sistemleri araştırmalarında da bu teorinin uygulandığı çalışmalar olduğu görülmektedir (Gregor, 2006, Martinko vd., 2007). Eğitim alanında, farklı yaşlardaki öğrenciler ve öğrenme aşamasındaki diğer bireylerin başarı ve başarısızlık algısı (Williams ve Burden 1997; Pishghadam and Motakef, 2011), yüksek / düşük not alma (Williams, Burden ve Al - Baharna, 2001), risk içeren / kolay dersler (Cortes - Suarez Sandiford, 2008), kavramlarına yaptıkları yüklemelerin incelendiği farklı çalışmalar olduğu görülmektedir. Eğitimin yanı sıra çocuk gelişimi ve başarısızlık karşısında yetişkinlerin verdikleri tepkiler arasındaki ilişkinin Yükleme Teorisi merceğinden incelendiği çalışma olduğu da görülmektedir (Folmer ve diğerleri, 2008). Yükleme Teorisi'nin uygulandığı diğer platform motivasyon analizidir. Cinsiyet ve motivasyon arasındaki bağı bu teori ekseninde inceleyen farklı çalışmalar olduğu görülmektedir (Meece, Glienke, & Burg, 2006; Fatemi ve Ashgari, 2012).

Farklı toplumsal konuları ele alan ampirik çalışmalarda da bu teorinin uygulama alanı bulduğu görülmektedir. AIDS, cinsellik ve toplumsal baskı üçgenindeki dinamikleri anlama üzerine yapılan bir çalışmada da yine Yükleme Teorisi'nden yararlanmıştır (Badahdah ve Alkhder, 2006). Homoseksüelliğin temelleri ve eşcinsellerin haklarını destekleme için gerçekleştirilen bir diğer çalışmada da Yükleme Teorisi'nin uygulandığı görülmektedir (Haider - Markel, ve Joslyn, 2008). Yeme bozuklukları, suçluluk ve toplum damgalaması üçgenindeki ilişkileri anlamayı hedefleyen farklı çalışmalarda da Yükleme Teorisi kullanılmıştır (DeJong, 1980; Zwickerta ve Rieger, 2013). Yükleme Teorisi iletişim konusunda da uygulama alanı bulan bir teoridir (Manusov ve Spitzberg, 2009). İletişim ve Yükleme Teorisi'nin evliliği anlamak için kullanıldığı alanlar çoğunlukla evli çiftlerin birbiriyle olan iletişimleri (konuşma ve davranış biçimleri) üzerinde yapılan araştırmalara dayanmaktadır (Fincham ve Bradbury, 1992; Sillars, vd., 2002). Gerçekleştirilen çalışmalar agresif olarak nitelendirilen bireylerin çoğunlukla olumsuz iletişim içinde bulunduklarına (yüksek ses, tartışma ve kavgaların hâkim olmasına) kanaat

getirmektedir. Bununla birlikte bu araştırmalarda, agresif ilişki içinde bulunan çiftlerin ilişkideki olumsuzluğun kimden ve hangi nedenden kaynaklandığı konusundaki fikirlerinin farklılaştığı yönünde sonuçlar da yer almaktadır. Öte yandan dış dinamiklerin de (alkol gibi) ilişki üzerinde etkisi olduğuna işaret etmektedir.

Evlilik ve boşanma eksenindeki ampirik araştırmalar, bireylerin evlilikleri boyunca yaşanan olayların sorumluluğunu ne derece kendilerine, eşlerine veya evliliğin dışında kalan durumsal faktörlere bağladığını anlamayı hedeflemişlerdir (Fincham & Bradbury, 1992, Amato ve Previti, 2003; Manusov, 2002). Bununla birlikte boşanmaların yaşandığı hanelerdeki genç yetişkinlerin ebeveynlerine yönelik algı yüklemelerinin incelendiği bir çalışma olduğu da görülmektedir (McManus ve Donovan, 2012). Araştırmaları yönlendiren bir başka alansa evliliklerin devam ettiği durumlarda, ilişkinin boşanmayla sonuçlanma olasılığını tahmin etmek ve boşanma ihtimalinin olduğu durumlarda bu boşanmanın ne zaman yaşanabileceğiyle ilgili öngörüde bulunmak olmuştur (Buehlman vd., 1992; Gottman, 1994; Gottman ve Notarius, 2000). Boşanma sonrasında yetişkin algıları ve beklentileri üzerinde gerçekleştirilen Yükleme Teorisi uygulaması çalışmaları, bireylerin boşanma nedeni olarak gördükleri unsurlar ve boşanma sonrası "yakınlık" meselesi üzerine (Schneller, 2001); farklı faktörlerin (eğitim, SES gibi) boşanma kararının alınması üzerindeki etkilerine (Tobaccowala, 2011) odaklanmaktadır.

3.5.1. Yükleme Teorisi Sınırlılıkları

Yükleme Teorisi'ne getirilen eleştiriler, teorinin mekanik ve basite indirgemeci olduğu yönündedir. Bireylerin rasyonel düşünceye sahip ve sistemik düşünce yapılarına sahip olduğunu varsayan bir teori olduğuna yönelik eleştiriler olduğu da görülmektedir. TBNA 2014 kapsamında gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerde kullanılan soru akışlarıysa teori üzerine yapılan eleştirileri bu araştırma özelinde geçersiz kılmaktadır. Öyle ki araştırmada kullanılan soru akışları, boşanma gerekçelerini irdelerken bireylerden olaylar arasında doğrudan bir mantık ilişkisi kurmaları istemek yerine, hayat hikâyesi *(life story)* projelerinde uygulananlara benzer şekilde evliliğin birliğinin nasıl oluştuğunu, çiftin ilişkisinin nasıl gelişim içine girdiğini ve sonrasında ilişkinin hangi aşamada / aşamalarda sorunsal hale bürüdüğünü evrimsel yaklaşımla incelemeyi hedeflemiştir. Böylelikle, uygulanan soru akışları bireylerin boşanma gerekçelerini rasyonel olarak açıklamaya itmekten ziyade bireylerin ilişkilerini tüm açılardan değerlendirerek ilişkide yaşadıkları sorunlar, ilişki dinamikleri ve boşanma gerekçeleri arasında bir ilişki kurmalarını sağlamıştır.

4.Bölüm

GÖRÜŞÜLEN BOŞANMIŞ KİŞİLERİN DEMOGRAFİK VE HANE ÖZELLİKLERİ

Görüşülen Kişilerin Demografik Profili

Görüşülen Kişilerin Hane Özellikleri

Görüşülen boşanmış bireylerin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, yaşadıkları yerin yerleşim tipi, evlilik sayısı, boşanmayla sonuçlanan son evliliklerinin süresi, çocuk sahipliği, hane büyüklükleri, gelir düzeyi ve yaşadıkları konutun mülkiyeti gibi kitleyi genel olarak tanımaya yönelik niceliksel verilere yer verilmiştir.

4.1. Görüşülen Boşanmış Kişilerin Demografik Profili

4.1.1. Cinsiyet

Görüşülen 410 boşanmış bireyin %51'ini kadınlar, %49'unu erkekler oluşturmaktadır.

Tablo 4. Görüşülen Kişilerin Cinsiyeti (%)

	%	Sayı
Kadın	51,2	210
Erkek	48,8	200
Toplam	**100**	**410**

4.1.2. Yaş

Görüşülen boşanmış bireylerin yarıdan çoğu (%66) 35 - 49 yaş aralığındadır. Ortalama yaş toplam görüşülen kitle için 40, kadınlarda 38, erkeklerde 42'dir.

Tablo 5. Cinsiyete Göre Görüşülen Kişilerin Yaş Grupları (%)

	Toplam	Kadın	Erkek
Sayı	*410*	*210*	*200*
25 yaşından küçük	4,5	5,2	3,5
25 - 34 arası	29,5	31,6	26,6
35 - 49 arası	52,7	53,9	51,0
50 ve üzeri	13,4	9,3	18,9
Toplam	**100**	**100**	**100**
Ortalama Yaş	*40,0*	*38,3*	*41,7*

4.1.3. Yerleşim Birimi

Boşanmış kişilerin tamamına yakın kısmı (%94) il / ilçe merkezlerinde, %5'i belde veya köylerde yaşamaktadır.

Tablo 6. Cinsiyete Göre Görüşülen Kişilerin Yaşadıkları Yerleşim Birimi (%)

	Toplam	Kadın	Erkek
Sayı	*410*	*210*	*200*
İl / İlçe	94,6	96,2	93,0
Belde / Köy	5,4	3,8	7,0
Toplam	**100**	**100**	**100**
Ortalama Yaş	*40,0*	*38,3*	*41,7*

4.1.4. Eğitim Durumu

Boşanmış kişilere en son bitirdikleri okul sorulmuştur. Görüşülenlerin yarıdan çoğu (%53) eğitimsiz ya da ilköğretim mezunudur. %29'u lise ve dengi okul, %17'si yüksekokul mezunudur. Çalışma kapsamında görüşülen kitle içinde kadınların eğitim düzeyi erkeklere göre daha yüksektir. Kadınlar arasında yüksek öğretim mezun oranı %20 iken erkeklerde bu oran %18'dir. Lise ve dengi okul mezuniyet durumu kadınlarda %32 iken erkeklerde %28'dir. Eğitimsiz ve ilköğretim mezunlarının oranıysa erkeklerde kadınlara kıyasla daha yüksektir.

Tablo 7. Cinsiyete Göre Görüşülen Kişilerin Eğitim Durumu (%)

	Toplam	Kadın	Erkek
Sayı	*410*	*210*	*200*
Eğitimsiz - ilköğretim mezunu	53,2	57,1	47,8
Lise mezunu	29,8	28,3	31,9
Yükseköğretim mezunu	17,0	14,7	20,3
Toplam	**100**	**100**	**100**

4.1.5. Evlilik Sayısı

Boşanmış kişilerin büyük kısmı bir kere (%81) evlenmiştir. Erkekler arasında birden fazla kez evlenme oranı kadınlara göre biraz daha yüksektir.

Tablo 8. Cinsiyete Göre Görüşülen Kişilerin Evlilik Sayısı (%)

	Toplam	Kadın	Erkek
Sayı	*410*	*210*	*200*
1 kere	81,0	81,9	80,0
2 kere	17,8	18,1	17,5
3 kere	0,7	0,0	1,5
4 kere	0,5	0,0	1,0
Toplam	**100**	**100**	**100**

4.1.6. Evlilik Süresi

Görüşülen kişiler ortalama 11 yıl evli kalmıştır. Boşanmış bireylerin %3'ü 1 yıldan kısa süre içinde, %26'sı 1 - 5 yıl içinde, %24'ü 6 - 10 yıl içinde, %47'si ise 10 yıldan uzun süre evli kaldıktan sonra boşanmıştır.

Tablo 9. Cinsiyete Göre Görüşülen Kişilerin Evlilik Süresi (%)

	Toplam	Kadın	Erkek
Sayı	*410*	*210*	*200*
1 yıldan az	3,0	1,6	5,0
1 - 5 yıl	26,0	21,8	31,9
6 - 10 yıl	24,0	26,9	19,9
10 yıldan fazla	47,0	49,7	43,3
Toplam	**100**	**100**	**100**
Evlilik süresi (yıl)	*11,2*	*11,7*	*10,6*

4.1.7. Çocuk Sahipliği

Boşanmış bireylerin yarıdan çoğu (%62) bir ya da iki çocuk sahibidir. Boşanmış kadınlar arasında çocuğu olmayanların oranı (%16) erkek bireylere göre (%8) daha yüksektir.

Tablo 10. Cinsiyete Göre Görüşülen Kişilerin Çocuk Sahipliği (%)

	Toplam	Kadın	Erkek
Sayı	*410*	*210*	*200*
Çocuğu yok	11,3	8,3	15,5
1 - 2 çocuk	62,1	61,7	62,7
2+ çocuk	26,6	30,1	21,8
Toplam	**100**	**100**	**100**
Ortalama çocuk sayısı	*2,1*	*2,1*	*2,0*

4.2. Görüşülen Boşanmış Kişilerin Hane Profili

4.2.1. Evli Olduğu ve Şimdiki Dönemde Hane

Boşanmayla birlikte bireyler ortalama 4 kişilik hanelerden 3 kişiye inmektedir. Cinsiyet açısından boşanmış kadınlar (ortalama hane büyüklüğü: 3,4) erkeklere göre (ortalama hane büyüklüğü: 2,5) daha büyük hanelerde yaşamaktadır.

Tablo 11. Evli Olunan ve Şimdiki Dönemde, Cinsiyete Göre Hane Büyüklüğü (%)

	ŞİMDİKİ DÖNEMDE			EVLİ OLUNAN DÖNEMDE		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
Sayı	*410*	*210*	*200*	*410*	*210*	*200*
Tek kişi	21,7	7,6	36,5	0,0	0,0	0,0
2 - 3 kişi	45,6	50,0	41,0	39,3	37,6	41,5
4 - 5 kişi	25,9	34,3	17,0	48,8	47,1	50,5
6 ve daha fazla kişi	6,8	8,1	5,5	11,7	15,3	8,0
Ortalama hane büyüklüğü	*3,0*	*3,4*	*2,5*	*3,9*	*4,1*	*3,8*

4.2.2. Evli Olduğu ve Şimdiki Dönemde Bakmaktan Sorumlu Olduğu Kişiler

Araştırma kapsamında görüşülen boşanmış bireylerin yaklaşık dörtte üçünün bakmaktan sorumlu olduğu kişi / kişiler bulunmaktadır. Bu kişilerin önemli kısmını çocuklar oluşturmaktadır. Boşanma sonrasında erkeklerin çocukları da dahil olmak üzere bakmaktan sorumlu olduğu kişiler azalırken kadınların hem çocuklar hem de ailenin diğer bireyleriyle ilgili sorumlulukları artmaktadır.

Boşanmayla birlikte, bakmaktan sorumlu olunan kişi sayısının azaldığı anlaşılmaktadır (bakmaktan sorumlu kişi sayısı evli olunan dönemde: 1,9 kişi; şimdiki dönemde: 1,4 kişi).

Tablo 12. Evli Olunan ve Şimdiki Dönemde, Cinsiyete Göre Bakmaktan Sorumlu Olunan Kişiler (%)

	ŞİMDİKİ DÖNEMDE			EVLİ OLUNAN DÖNEMDE		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
Sayı	*410*	*210*	*200*	*410*	*210*	*200*
Bakmaktan sorumlu olduğu kimse yok / yoktu	23,2	14,3	32,5	16,8	26,7	6,5
Eşim / eski eşim	3,2	-	6,5	50,7	15,7	87,5
Kızım	42,9	53,8	31,5	46,8	43,8	50,0
Oğlum	45,4	51,0	39,5	49,3	43,8	55,0
Annem	11,5	10,0	13,0	6,6	2,4	11,0
Babam	4,9	4,8	5,0	3,9	1,4	6,5
Kayınvalidem	-	-	-	2,7	2,9	2,5
Kayınpederim	-	-	-	1,5	2,4	0,5
Diğer	6,8	9,0	4,5	4,4	2,9	6,0
Cevap yok	1,7	1,4	2,0	2,9	5,7	0,0
Bakmaktan sorumlu olduğu ortalama kişi sayısı	*1,4*	*1,4*	*1,3*	*1,9*	*1,5*	*2,3*

4.2.3. Evli Olduğu ve Şimdiki Dönemde Aylık Gelir ve Geçim Durumu

Evli olunan ve şimdiki dönem karşılaştırmasında en çok göze çarpan konu boşanmayla birlikte kadınların az ya da çok kendilerine ait, kontrol edebilecekleri maddi güce ulaşmalarıdır. Evli olunan dönemde kadınların %46'sı kişisel gelirinin olmadığını belirtirken boşanma sonrasında yalnız %11'i kendilerine ait kişisel geliri olmadığını belirtmiştir. Bir şekilde kişisel gelir sahipliği arttıysa da kadınların %11'inin halen hiçbir kişisel gelirinin olmadığını belirtmesi bu kişilerin çevrelerine ve yakınlarının yardımına muhtaç bırakmaktadır. Öte yandan kadınlar içinde kişisel gelir sahipliği arttıysa da %70'inin geliri 1.500 TL ve altındadır.

Erkekler açısından bakıldığındaysa evlilik döneminde kişisel geliri olmayan erkeklerin oranı

çok düşükken boşanma sonrasında bu durum önemli bir artış göstermektedir. Evli olunan dönemde kişisel geliri olmayan erkeklerin oranı %2 iken şimdiki dönemde bu oran %8'e çıkmaktadır.

Araştırma kapsamında görüşülen erkeklerin yarısının beyan ettikleri gelir seviyesi 1.500 TL ve altındadır.

Tablo 13. Evli Olunan ve Şimdiki Dönemde, Cinsiyete Göre Aylık Gelir (%)

	ŞİMDİKİ DÖNEMDE			EVLİ OLUNAN DÖNEMDE		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
Sayı	*410*	*210*	*200*	*410*	*210*	*200*
Kişisel gelirim yok / yoktu	9,3	11,0	7,5	24,4	46,2	1,5
800 TL'den az	22,0	29,5	14,0	13,2	13,8	12,5
800 - 1500 TL	37,8	40,5	35,0	28,1	18,6	38,0
1501 - 2500	14,6	10,0	18,5	12,0	5,7	18,5
2501 - 3500 TL	6,6	2,9	10,5	6,6	2,9	10,5
3501 - 5000 TL	3,2	1,0	5,5	4,4	1,0	8,0
5001 - 9000 TL	1,2	0,5	2,0	2,7	1,0	4,5
9001 TL'den fazla	1,7	0,5	3,0	0,7	0,0	1,5
Cevap yok	4,2	4,3	4,0	8,1	11,0	5,0
Toplam	100	100	100	100	100	100
Ortalama aylık gelir TL	*1.526*	*1.141*	*1.929*	*1.416*	*701*	*2.119*

Kişisel geliri olan boşanmış bireylere bu gelirle bakmaktan sorumlu oldukları kişilerin geçimini nasıl karşıladıkları sorulmuştur. Yarıdan biraz fazlası (%53) çok zor ya da zor yanıtını vermiştir. Evli olduğu dönemde geçim durumunu kolay veya çok kolay olarak tanımlayanların oranı %33 iken boşanma sonrasında bu oran %18'ye düşmüştür. Kadınlar hem evli oldukları hem de boşandıkları şimdiki dönemde erkeklere göre daha çok geçim sıkıntısı yaşadıklarını belirtmektedir. Boşanmayla birlikte geçim sıkıntısı çeken kadınların oranı %50'den %60'a çıkmaktadır.

Tablo 14. Evli Olunan ve Şimdiki Dönemde, Cinsiyete Göre Geçim Durumu (%)

	ŞİMDİKİ DÖNEMDE			EVLİ OLUNAN DÖNEMDE		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
Sayı	*410*	*210*	*200*	*410*	*210*	*200*
Çok kolay	7,2	2,1	12,4	12,5	8,8	14,7
Kolay	11,0	6,4	15,6	20,6	12,3	25,4
Ne kolay ne zor	23,8	24,5	23,1	20,6	15,8	23,4
Zor	25,1	23,9	26,3	22,2	20,2	23,4
Çok zor	27,8	35,6	19,9	18,3	29,8	11,7
Cevap yok	5,1	7,5	2,7	5,8	13,2	1,5
Toplam	100	100	100	100	100	100

4.2.4. Evli Olduğu ve Şimdiki Dönemde İkamet Edilen Konutun Mülkiyeti

Bireylerin yaklaşık yarısı kira ödemektedir. Boşanma sonrasında kira ödenen evlere çıkma oranı özellikle kadınlar arasında daha yüksektir. Boşanmayla birlikte kadınlar içinde kira ödeyenlerin oranı %49'dan %55'e çıkarken erkeklerde bu oran evli olunan dönemde %44, boşanma sonrasında %42'dir.

Tablo 15. Evli Olunan ve Şimdiki Dönemde, Cinsiyete Göre Evin Mülkiyeti (%)

	ŞİMDİKİ DÖNEMDE			EVLİ OLUNAN DÖNEMDE		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
Sayı	*410*	*210*	*200*	*410*	*210*	*200*
Hane halkı ya da akrabalara ait (kira ödemiyor)	46,8	41,9	52,0	48,1	45,7	50,5
Kira ödüyor	48,5	54,8	42,0	46,6	49,1	44,0
Lojman	1,0	0,0	2,0	3,2	3,8	2,5
Diğer	2,9	1,9	4,0	1,0	0,5	1,5
Cevap yok	0,7	1,4	0,0	1,2	1,0	1,5
Toplam	100	100	100	100	100	100

5.Bölüm

BOŞANMIŞ BİREYLERİN EVLİLİK ÖNCESİ DÖNEME DAİR DEĞERLENDİRMELERİ

Evlilik Yaşı

Evlilik Kararı

Evlenmeden Önce Eşi Tanıma

Evlilik Öncesinde Evliliğe İlişkin Beklentiler

Boşanmış bireylere evlilik süreçlerinin oluşumu ve seyriyle ilgili sorular yöneltilmiştir. Sorular, görüşülen bireylerin evlilik yaşını, evlilik kararını nasıl aldıklarını, eşlerini ne kadar tanıdıklarını ve evlilik öncesi evlilikten beklentilerini içermektedir.

5.1. Evlilik Yaşı

Görüşülen boşanmış bireylerin ortalama evlilik yaşı 25'tir. Ortalama evlilik yaşı kadınlarda 22, erkeklerde 28'dir. Kadınların dörtte biri (%25) 18 yaşından önce evlilik yapmıştır. Bu oran erkeklerde çok daha düşüktür (%2). Boşanmış bireylerin evlilik yaşına dair bu oranlar, Türkiye Aile Yapısı Araştırması (2011) sonuçlarıyla benzeşmektedir.

Eğitim düzeyi arttıkça boşanmış bireylerin evlilik yaşı yükselmektedir. Eğitimsiz ve ilköğretim mezunları ortalama 23 yaşında, yükseköğretim mezunu bireyler ise ortalama 28 yaşında evlenmiştir.

Tablo 16. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Evlilik Yaşı (%)

	Sayı	17 yaş ve altı	18 - 24 yaş	25 - 34 yaş	35 yaş ve üstü	Toplam	Ortalama yaş
Toplam	*410*	13,9	41,2	38,1	6,8	100	24,6
CİNSİYET							
Kadın	*210*	25,2	48,6	24,3	1,9	100	21,7
Erkek	*200*	2,0	33,5	52,5	12,0	100	27,6
YAŞ							
34 yaş ve altı	*105*	16,5	50,4	33,0	0,0	100	22,5
35 yaş ve üstü	*238*	12,9	37,6	40,0	9,5	100	25,4
EĞİTİM							
Eğitimsiz - ilköğretim mezunu	*224*	6,0	48,3	40,5	5,2	100	23,4
Lise mezunu	*116*	1,4	27,1	60,0	11,4	100	24,7
Yükseköğretim mezunu	*70*	13,9	41,2	38,1	6,8	100	28,0

20 yaşından daha erken yaşta evlilik yapan bireylerin çoğu, özellikle kadınlar evlilik için çok küçük olduklarını düşünmektedir. O yaşta sadece karşı tarafın değil kendi ihtiyaç ve beklentilerinin de farkında olmadıklarından söz etmişlerdir. Bugün geriye dönüp baktıklarında evliliğin dinamikleri hakkında fikir sahibi olmadan evlendiklerini düşünmektedirler.

Anlattıkları hikâyelerde evlilik içi görev ve sorumluluklara da atıfta bulunmuş ve bunlara hazırlıklı olmadan evlilik yaptıklarından bahsetmişlerdir. Bireylerin bir kısmının geçmiş için pişmanlıkları evlenmeden önce en azından eğitim hayatına devam etmemiş olmaktır. Özellikle kırsal bölgelerde erken yaşta evliliklerin teşvik edildiği hatta sosyal bir norm olduğu, o nedenle bireylerin çoğu zaman sorgulamadan evlilik yaptıkları anlaşılmaktadır.

> *"18 yaş çok erkendi. Evlilik ortamının ne olduğunu bilmiyordum. Şu anda çocuklar bile daha bilinçli. Ben evlendiğim zamanlar öpüşünce hamile kalınıyor diye biliyordum." (Kadın, Batı Marmara, 36 yaşında)*

> *"14 yaş epeyce erken. 14 yaşındayken çocuklar en azından oyun oynar, ben evlilik yaşıyordum. En azından okulumu bitirmem gerekiyordu. Bizim köyde şöyle bir şey var. 20 yaşı geçmiş kızı zaten istemezler. Çünkü olgun düşünür, hemen kabul etmez, onunla baş edemezsin çünkü. Fakat 20 yaşın altında oldun mu, daha çocuksan yani istedikleri*

gibi yönetiyorlar." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 36 yaşında)

"Şimdi olsa 30 yaşımdan önce evlenmezdim. Dediğim gibi ben 3 yıl çıktım eşimle, 22 yıl da evli kaldım. O da çocuktu, ben de... Sanki evcilik oynamışız gibi geliyor." (Kadın, Doğu Marmara, 39 yaşında)

"Çocuk yaşta, 16 yaşında ilk çocuğumu kucağıma aldığımda bu benim çocuğum mu, şimdi bu gerçekten benim mi yani diye sordum kendime... " (Kadın, Ege, 40 yaşında)

Kadınların bir kısmı erken yaşta evlendiklerinden kendilerini eş veya yakın çevreden psikolojik ve fiziksel olarak 'korumak' için yeterli donanıma sahip olamadıklarını düşünmektedir.

Daha geç yaşta evlenmeleri durumunda yaşadıkları olumsuzluklar karşısında sessiz kalmayacaklarını ve tepkilerini göstereceklerine inanmaktadırlar. Örneğin şiddet, yakın çevre müdahalesi gibi durumlarla mücadele edeceklerinden söz etmişlerdir.

"Olgunlaşmamışsın, daha hiçbir şey bilmiyorsun, toysun. Eşimle kayınvalideme o zaman kimi kötü davranışlarında tepkilerim daha farklı olurdu. Ama ben sustum, bir şey demedim. Acaba ne derler diye düşündüm hep. Şimdi olsa aklımdakileri hep söylerdim, bu ayıp bir şey değil." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 29 yaşında)

"Şiddete karşılık veremiyorsun, cevap veremiyorsun. 18 yaşımda kızıma hamileydim. Görümcem karnıma tekme vurdu bebeğimi öldürmek için..." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 32 yaşında)

Özellikle otuzlarından sonra evlilik yapan bireylerin çoğu evlendikleri yaşı uygun bulmakta; evliliğe hem psikolojik hem de finansal açıdan kendilerini hazır hissetmektedir. Ayrıca çocuk sahibi olmaya ilişkin motivasyonlar da evlilik kararında rol oynamıştır. Yaş ilerledikçe yakın çevrenin etkisi veya baskısı nedeniyle evlenmeye karar verenler de olmuştur.

"Flört ediyorduk, üç yıllık beraberliğimiz vardı. Çocuk yapmak istiyorduk." (Kadın, Ege, 44 yaşında).

"Son noktaya kadar bekledik. Hadi şu da olsun, bu da olsun. Benim fabrikada arkadaşlarım vardı. Onlar 20 - 25 yaşlarında evlenmiş. Hepsi zorluk çekti. Ben dedim ki her şeyi tam dört dörtlük yapmadan evlenmeyeceğim." (Erkek, Ege, 37 yaşında)

"28 yaşında evlendim ben. Vallahi erken evlendiğimi sanmıyorum. Anneme babama kalırsam çok geç bile evlendim." (Erkek, Akdeniz, 31 yaşında)

5.2. Evlilik Kararı

Boşanmış bireylere eşleriyle evlenme kararını nasıl aldıkları sorulmuştur. Buna göre görücü usulüyle evlendiğini beyan edenlerin oranı %40; kendi seçimiyle evlilik kararını verdiğini ifade edenlerin oranıysa %45 civarındadır. Kaçarak evlenenlerin oranı %13'tür.

Kendilerinin rızası olmadan görücü usulü evlendirildiklerini belirtenlerin oranı %11'dir, diğer ifadeyle boşanmış bireylerin büyük çoğunluğunun evlilik konusundaki kararlarında kendi iradelerinin baskın olduğu anlaşılmaktadır. Bu iradenin ortaya çıkış koşullarının farklılaştığını belirtmek önemli görünmektedir.

Özellikle düşük ve orta eğitim düzeyine sahip kadın görüşmeciler evliliği kendi aile ortamlarında yaşadıkları sıkıntıdan ya da baskıdan kaçmanın yolu olarak görmüş ve ailelerinin kendileri için uygun buldukları eş adaylarıyla evlenmeye rıza göstermiştir.

"Eşimden önce bir ilişkim vardı, 3 yıl sözlü kaldım. Onun beni aldatması sonucu bu ilişkiyi bitirdim. Ama çevremdeki herkes bu ilişkiyi bildiği için; benim sevgilim olduğunu, sözlüm olduğunu, ortada kaldığımı bildikleri için bunaldım. Aile olarak da tutucu bir ailenin içerisinde olmak farklıydı, o zaman bu kadar anlayış yoktu. Psikolojik olarak bunalınca evlendim." (Kadın, Batı Marmara, 62 yaşında, ilkokul mezunu)

Tablo 17. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Evlilik Kararı (%)

	Sayı	Kendi seçimi, aile rızasıyla	Kendi seçimi, ailesinin rızası yok	Görücü usulü, kendi rızasıyla	Görücü usulü, kendi rızası yok	Kaçma / kaçırılma	Diğer	Cevap yok	Toplam
Toplam	*410*	33,4	11,2	29,8	11,0	12,7	1,5	0,5	100
CİNSİYET									
Kadın	*210*	28,1	13,3	30,5	16,2	10,0	1,4	0,5	100
Erkek	*200*	39,0	9,0	29,0	5,5	15,5	1,5	0,5	100
YAŞ									
34 yaş ve altı	*105*	38,3	6,1	29,6	11,3	11,3	3,5	0,0	100
35 - 49	*238*	27,7	14,3	31,9	10,9	14,7	0,4	0,0	100
50 yaş ve üstü	*57*	47,4	8,8	21,1	10,5	7,0	1,8	3,5	100
EĞİTİM									
Eğitimsiz - ilköğretim mezunu	*224*	20,5	12,1	33,5	16,5	15,6	0,9	0,9	100
Lise mezunu	*116*	37,9	10,3	29,3	6,9	13,8	1,7	0,0	100
Yükseköğretim mezunu	*70*	67,1	10,0	18,6	0,0	1,4	2,9	0,0	100

"Nasıl diyeyim? Baskıdan işte... Abim diktatördü... Kızar, döverdi. Dayaktan kaçabileyim diye evlendim, doğrudur. Baskıdan kurtulayım, huzurlu olayım, hepsi buydu." (Kadın, Orta Anadolu, 40 yaşında, ilkokul mezunu)

"Benim annem vefat etti. Babam da çok agresif, huysuz bir insandı. Ben de onun yanında kalmamak için kardeşimin yanına gittim. Kardeşim de evli olduğu için beni istemiyordu. Eşim, ilk gelen görücüm oldu zaten. İlk gelen kişiyle de evlenmek zorunda kaldım. İsteyerek değil, kendimi sığıntı gibi hissettiğim için." (Kadın, Orta Anadolu, 39 yaşında, lise mezunu)

Erkek görüşmecilerse ailelerinin kendilerini evlenmeleri, aile kurmaları konusunda yönlendirdiğinden, hatta eş adayını bile onlar adına seçtiklerinden söz etmiştir. Eski eşlerini tanımak için fırsat bulamadan ailelerinin teşvikiyle evlilik kararı almışlardır. Sadece düşük değil yüksek eğitim düzeyinden erkekler de evlilik kararı için aile baskısı hissettiklerinden söz etmiştir.

"Düzgündü kişiliği. Bir de o zaman gençtik. Dışarıda başka yerde takılacağımıza ailemiz de durumu istedi. Ev kızı falan dediler..." (Erkek, İstanbul, 57 yaşında, ortaokul mezunu)

"Bizimkiler çok bastırıyordu evlenmem için, farkında olmadan belki o da etkili olmuştur. Belki baskı olmasa evlenmezdim çünkü bana uzak bir şeydi evlilik..." (Erkek, Orta Anadolu, 45 yaşında, yüksek lisans mezunu)

"... (eşimi) hiç görmedim isteme sırasında, bekârlığımda söylemiştim, önce göreyim eşimi, öyle karar vereyim, evlilik yapacağım kişi önemli demiştim. Görünce birbirimizi istemedik ama ailemizi kıramadık, büyüklerimize karşı çıkmadık." (Erkek, Kuzey Doğu Anadolu, 40 yaşında, ilkokul mezunu)

5.3. Evlenmeden Önce Eşi Tanıma

Evlilik süreçlerinin oluşumunu değerlendirirken eşlerin evlenmeden önce birlikte geçirdikleri zaman dilimleri, flört, söz, nişan gibi süreçleri de hesaba katarak tartışılmıştır. Görüşme yapılan bireylerin yarısından biraz fazlası (%56) eşleriyle evlenmeden 1 - 2 yıl birlikte olmuştur. Öte yandan boşanmış bireylerin yaklaşık %9'u evlenmeden önce eşiyle

birlikte hiç zaman geçirmediğini beyan etmiştir. Evlenmeden önce eşiyle birlikte zaman geçirme süresi eğitimsiz ve ilköğretim mezunu bireylerde daha düşük, ortalama 1,4 yıldır. Bu grupta eşini evlenmeden önce hiç tanımayanların oranı %12'dir, yükseköğretim mezunu bireylerde sözkonusu oran çok düşüktür (%1).

Diğer yandan birlikte olunan süre her zaman çiftlerin birbirini tanıyabilmesi için uygun şartların oluştuğu anlamı da taşımamaktadır. Belirli süre birlikte olunan ilişkilerde bile çoğu zaman çiftlerin birbirini yeteri kadar tanıyacak derinlikte evlilik öncesi ilişki kuramadıkları gözlenmiştir. Birlikte geçirilen süre, karşıdaki kişiyi tanımaya daha fazla imkân vermektedir ancak uzun süreli ilişkilerde bile ilişkinin oldukça sınırlı olabildiği görülmüştür. Paylaşılan hikâyelerin bir kısmı birlikte geçirilen süre uzun olsa da konuşmadan, uzaktan iletişim kurma veya bakışma, başkaları aracılığıyla haber gönderme, telefonla veya mektupla yazışma, çok kısa süreli konuşma gibi oldukça kısıtlı iletişimin varlığına işaret etmektedir.

Örneğin 10 sene birlikte olduklarını dile getiren boşanmış bir kadın, evlenmeden önce eşini yeteri kadar tanıyamadığını şu sözlerle dile getirmiştir: "*Hayır camdan bakışırdık. Babam evden dışarı çıkarmazdı, tanıyacak zamanım olmadı; yolda geçişirken kaçamak konuşurduk, mektuplaşırdık öyleydi.*"

> *"Birlikte zaman geçirmedik, telefonla, hep telefonla. Çok konuşuyorduk; eşya parası kadar telefon parası ödemişizdir." (Kadın, Batı Anadolu, 34 yaşında)*

Evlenmeden önce eşini hiç tanımadığını, hatta görmediğini belirtenlerin çoğu görücü usulüyle evlenmiştir. Her ne kadar sözlü veya nişanlılık dönemi olsa da baş başa birlikte vakit geçirmek mümkün olmamıştır. Eski eşini düğün gününde ilk kez gördüğünü belirten bireyler olmuştur.

Tablo 18. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Tanışma ile Evlilik Arasındaki Süre (%)

	Sayı	Evlenmeden önce hiç tanımayanlar	1 yıl ve daha az (12 ay ve daha az)	1 - 2 yıl	3 yıldan daha fazla	Toplam	Ortalama (yıl)
Toplam	*410*	8,5	15,6	56,1	19,8	100	1,6
CİNSİYET							
Kadın	*210*	9,5	13,3	55,7	21,4	100	1,6
Erkek	*200*	7,5	18,0	56,5	18,0	100	1,7
YAŞ							
34 yaş ve altı	*115*	5,2	14,8	58,3	21,7	100	1,5
35 yaş ve üstü	*295*	9,8	15,9	55,3	19,0	100	1,7
EĞİTİM							
Eğitimsiz - ilköğretim mezunu	*224*	12,1	16,5	57,6	13,8	100	1,4
Lise mezunu	*116*	6,0	12,9	56,0	25,0	100	1,8
Yükseköğretim mezunu	*70*	1,4	17,1	51,4	30,0	100	2,1
EVLİLİK SÜRESİ							
3 yıldan az	*67*	7,5	13,4	55,2	23,9	100	1,7
4 - 5 yıl	*51*	9,8	19,6	56,9	13,7	100	1,7
6 - 10 yıl	*97*	7,2	17,5	54,6	20,6	100	1,7
10 yıldan fazla	*195*	9,2	14,4	56,9	19,5	100	1,6

"Evlenmeden önce hiç tanımıyordum. Annemler aramış sormuş, öyle bulmuşlar. Biz evlendiğimizde görüştük ilk." (Erkek, Kuzey Doğu Anadolu, 45 yaşında)

"Benim haberim bile yoktu, tanımıyordum. Düğünüm oldu, gittim; bir hafta sonra eşimin yüzünü gördüm." (Kadın, İstanbul, 29 yaşında)

"İki ay nişanlılık dönemimiz oldu, bu süre zarfında bir kez bile çıkıp kendisiyle dışarıda görüşmüşlüğüm yok." (Erkek, Orta Anadolu, 30 yaşında)

Kendi seçimiyle evlendiğini beyan edenler arasında da çok kısa sürede evlilik kararı aldığını ifade etmiş olanların bulunması, evliliğe giden süreç içinde bireylerin birbirlerini tanıma vb hususları önceliklendirmesinin her zaman mümkün olamadığına işaret etmektedir.

"Beş ay falan sürdü o flört dönemi. İşte sadece akşamdan akşama gördüğüm bir adamdı. Ben yurtta kalıyordum, o ailesiyle yaşıyordu. Okul çıkışlarında, akşamları 1 – 2 saat, 5 ay boyunca görüştüğümle evlendiğim adam, tabii ki aynı adam değildi... Sadece gördüğüm kısmıyla evlenmişim, görmediğim kısmı da varmış..." (Kadın, Akdeniz, 30 yaşında)

"Gördüm, sonra 1 sene nişanlı kaldık. Yani şimdiki gençler gibi flört dönemi, arkadaşlık filan yok. Nişanlılık döneminde arada sırada görüşüyorduk hepsi o..." (Erkek, Ege, 54 yaşında)

Kaçarak/kaçırılarak evlenenlerdeyse evlenmeden önce eşini tanıma durumuna daha sık rastlanmaktadır. Kaçma durumunun bireyler için "kendi rızasının olduğu, aile rızasının olmadığı" durumlarda bir nevi flört anlamı taşıdığı anlaşılmaktadır. Ancak yaşanılan yerin veya ailenin evlilik öncesi ilişkiye yaklaşımının olumsuz olmasından ötürü flört durumunun kişilerin birbirini tanımasına fırsat verecek seviyede olmadığı da belirtilmelidir. Öte yandan zorla alıkoyma, kaçırılma durumlarında evlilik kararı zaten rızayla oluşmamıştır.

"Köy yerinde, cahillik işte... Konuşuyorduk. Çocukça diyorum artık... 1 ay görüştük. Zaten ilk konuştuğum kişiydi; o da bir şekilde kaçırdı beni..." (Kadın, Batı Marmara, 31 yaşında)

"Şimdi insanın insanı tanıması lazım. Biz tabii altı ay telefonda konuştuk sadece, yüz yüze gelip konuşamadık. Ama her şey bir anda oldu bitti. Al götür beni deyince tabii ki o anki heyecana yenik düştük. Bir anlık gaflete yani... Atladım gittim, aldım getirdim..." (Erkek, Akdeniz, 39 yaşında)

"Bizim oralarda çok fazla flört olmaz, köyler tutucudur. Bir araya gelemezsin. Bizde kız çocukları da çok fazla bir yere gönderilmez zaten. Markete inmemiz, şehre inmemiz, alışverişe çıkmamız için yanımızda hep anne – babamızın olması gerekir. Eşimle telefonla konuşmalarımız oldu tabii ama hep bir ay içerisinde, sadece bir ay. Başka şekilde yan yana gelmedik." (Kadın, Ege, 36 yaşında)

"Vallahi ben tanışmadım, o beni görmüş, çok beğenmiş, kaçırdı; saçma sapan bir şey işte. Tanımıyordum yani, flört dönemim olmadı, sevgili hiç olmadık... Beş gün boyunca beni esir tuttu, ondan sonra aileler girdi devreye, baktım evleniyorum..." (Kadın, İstanbul, 38 yaşında)

Özetle, boşanmış bireylerin büyük bölümü evlenmeden önce eski eşlerini yeteri kadar tanımadıklarını düşünmektedir. Bu durumun bir gerekçesi, birlikte eski eşle kısıtlı vakit geçirmek veya hatta hiç yüz yüze görüşmeden evlenmek durumunda kalmaktır. Diğer gerekçeyse evlilik öncesi flört, söz veya nişanlılık dönemi olsa bile karşıdaki kişinin gerçek yüzünü göstermediği düşüncesidir. Özellikle aynı evde yaşamaya başlamadan bir kişiyi tanımanın mümkün olmayacağına dair yorumlar yapılmıştır.

"Eşimi tanımamış ya da tanıdığımı sanmışım çünkü yüz yüze gelememenin etkisi oldu, epilepsi rahatsızlığımı hiç görmedi. Evlendikten sonra beni bırakıp gidiyordu hep..." (Erkek, Batı Anadolu, 31 yaşında)

"Karşıdakinin duymak istediğini söylüyor gençler birbirine, yani bir şey anlamak mümkün

olmuyor aynı evi paylaşmayınca. Beraber alışveriş yapacaksın, beraber yemek yapacaksın, beraber yaşayacaksın; bunlar olmayınca, kısa süreli 1 – 2 saatliğine yanında kalınca ne olacak!" (Erkek, Ege, 62 yaşında)

"Ben ona kıskançlıktan hiç hoşlanmadığımı söylemiştim o da ben kıskanç değilimdir demişti. Evlendikten sonra bir baktım, o adam bu adam değil. Balkona bile çıkmama izin vermiyordu." (Kadın, Akdeniz, 47 yaşında)

"Şöyle birkaç defa gördük birbirimizi, yazdık, yazıştık. İnsan bir ay içerisinde tanır mı bir başka insanı?" (Kadın, Batı Karadeniz, 36 yaşında)

5.4. Evlilik Öncesinde Evliliğe İlişkin Beklentiler

Boşanmış bireylerin evlilikten beklentilerine dair değerlendirmelerin, özellikle cinsiyet kırılımındaki farklılaşması, toplumsal cinsiyet normlarının tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır.

Başka deyişle erkeklerin çoğu evlilikten beklentilerini, eğitim durumundan bağımsız biçimde, geleneksel işbölümü itibarıyla hanenin bakımı, kişisel ihtiyaçların karşılanması gibi unsurlar üzerinden ifade etmekteyken kadınlar evliliğe duygu dünyaları üzerinden değer ve beklenti atfetmektedir.

"Yani ne ister insan, eve geldiğinde huzur ister, yemek ister, temizlik ister..." (Erkek, Akdeniz, 53 yaşında)

"Evlilikten beklenti çok... Evini düzenlemek, eşinin yolunu gözlemek, çocuklara bakmak, temizlik..." (Erkek, Doğu Marmara, 40 yaşında)

"En azından bir ev hanımı, bir ev hanımı ne yapar mesela! En azından eve gittiğin zaman, etrafına baktığında dağınıklık görmek istemezsin. Çocuğu olmayan bir kadın başka ne yapacak, evine bakması lazım yani..." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 27 yaşında)

"Her genç kızın hayalidir sevmek, sevilmek, yalnızlığını paylaşmak..." (Kadın, Orta Anadolu, 54 yaşında)

"Farklı bir hayat, sürekli mutlu olacağımı düşünüyordum, sürekli yanımda biri var... Çok seviyordum, çok sevileceğimi düşünüyordum. İşte çok seveceğim, çok mutlu olacağım, çocuklarım olacak, güzel bir ailem olacak..." (Kadın, Batı Marmara, 25 yaşında)

"Yani her kadın gibi daha huzurlu, daha mutlu bir yaşam. Yani eşinle beraber bir gün bir sahilde el ele gezebilmelisin. Ne bileyim oturup romantik bir yemek yiyebilmelisin." (Kadın, Akdeniz, 36 yaşında)

Erkekler evlilikten beklentilerinde 'huzur' gibi daha soyut ihtiyaçlara da işaret etmiştir. Nadiren de olsa sevgi, bağlılık, samimiyet gibi duygusal beklentilerden söz edenler olmuştur. Görüşülen erkeklerin evlilikten beklentilerini anlatırken kendisini güler yüzle karşılayan eş portresi de hayli dikkat çekicidir.

"Ben dedim ki güler yüz göster, çocuklara bak yeter! Huzur istiyorum, başka şey değil dedim." (Erkek, Kuzeydoğu Anadolu, 28 yaşında)

"Bir eşten beklediğim huzur! Dırdırı olmasın yeter." (Erkek, Doğu Marmara, 41 yaşında)

"İşten eve geldiğimde hoş geldin deyip güler yüzlü olması ve ilgi göstermesi. O gün yemek yapmadıysa bile sorun değil, dışarıdan yemek söylenir; fakat ilgi göstermesi önemli…" (Erkek, 36 yaşında, Van)

"17 yaşımda evlendiysem 70 yaşına dek yani ölünceye kadar birlikte olalım istiyordum. Uzun süreli birlikte olmak yani..." (Erkek, Akdeniz, 40 yaşında)

"Benim isteğim, eve geldiğimde hoş geldin diyen bir kadındır. Saygılı, saygı duyan, seven, yumuşak... Erkekler hep aynı şeyi ister." (Erkek, Batı Karadeniz, 53 yaşında)

Bireylerin evlilikten diğer beklentisi de yaşamlarında hoşnutsuz olduğu durumların evlilik

sayesinde değişmesidir. Kadın görüşmeciler için bu durum genellikle aile baskısı ve benzerlerinden kurtulmakken erkek görüşmecilerde eksikliklerini hissettikleri unsurları tamamlama beklentisi veya hayata çekidüzen verme olarak tanımlanabilir.

"O zamanlar hayatım pek düzenli değildi. Biraz düzen istemiştim. Bekârlığın, yirmili yaşların vermiş olduğu uçarılık vardı üstümde. Biraz durulayım dedim; ev hayatı yaşayayım, eve geleyim, evde huzurum olsun, çorbam kaynasın, çamaşırım yıkansın. Kendi aileme de bağımlı kalmayayım fazla, anneme babama filan..." (Erkek, Batı Karadeniz, 46 yaşında)

"Babamı hiç tanımadım, babam şehit. Aile ortamı kurmamda bu çok büyük bir etkendi..." (Erkek, İstanbul, 31 yaşında)

"Baskıcı bir ailede büyüyorsun, özgürlüğün tamamen kısıtlanmış, hiçbir özgürlüğün yok. Okutmayı bile düşünmüyorlar... Varlıklı olduğu halde cimri bir babanın çocukları... Ancak kısıtlı şartlarda okuyorsun. Bu yüzden evliliğin çok daha iyi olabileceğini düşünüyorsun ilk zamanlarda. En azından dayak yok, küfür, hakaret yok, o tür baskılar yok; böyle bir ortama gireceğini düşünüyorsun." (Kadın, Ege, 44 yaşında)

"Benim tek amacım aile baskısından kurtulmaktı, herhalde kurtulurum diyordum." (Kadın, Orta Karadeniz, 40 yaşında)

Boşanmış bireylerin bir kısmı evlilikten beklentileri konusunda o dönemde çok olgun fikirlere sahip olmadıklarını ifade etmiştir. Özellikle erken, 18 yaş altında evlilik yapan bireyler evlilik öncesindeki dönemde sürece dair beklentilerinin henüz oluşmamış olduğunu açıkça ifade etmektedir.

"Hiçbir şey... Çocuktuk yahu, ne bilecektik ki... 15 yaşına girmeden evlendik." (Erkek, Batı Karadeniz, 62 yaşında)

"Nişanlandığımda 16 yaşındaydım, çocuk sayılırım herhalde... Köy ortamında görüyorsun arkadaşlarını evleniyorlar, nişanlanıyorlar falan, mantıklı düşünemiyorsun zaten daha... Bilmiyorum ki zaten insan o yaşta, o akılla ne düşünebilir? İnsan o yaşta evlilikten ne bekleyebilir yani?" (Kadın, Orta Anadolu, 30 yaşında)

"Yani o yaşta ne beklediğimi hiç bilemedim, sadece evet dedim, kendi evim var; artık babamdan değil kocamdan izin alacağım dedim, yaş 17..." (Kadın, Ege, 42 yaşında)

Görüşme yapılan boşanmış bireylere evlilik öncesinde beklentilerinin yanı sıra eski eşlerinin beklentilerinin neler olduğu sorulmuştur. Görüşülen boşanmış erkeklerin bir bölümü eski eşlerinin kendilerinden beklentilerini temel olarak maddi kaynaklar ve olanaklar ölçeğinde tezahür ettiğini düşünmektedir. Buna karşılık kadın görüşmecilerin, eşlerinin evlilikten beklentilerini daha nötr yaklaşım içinde değerlendirdikleri gözlenmektedir.

"Maddi olarak beklentisi çoktu, araba istedi aldım, ev istedi aldım... Başka ne yapabilirim af edersin; fabrikatör değilim ki yani." (Erkek, Batı Marmara, 51 yaşında)

"Aile yapısından dolayı da zorluk çektiği için memur olmam onun adına iyi bir tercihti. İlerisi için garantiydim yani, öyle söyleyeyim. Çünkü maddi anlamda beklentisi vardı." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 32 yaşında)

"Sigortalı işimiz olsun, şehre gidelim diye özel güvenlikte iki yıl çalıştım. Yani o şehir hayatını yaşamak istiyordu." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 49 yaşında)

"Hayattan beklentileri vardı; tabii ki refah seviyesinin biraz yüksek olması falan; bunun için çabalıyordu." (Erkek, Batı Marmara, 44 yaşında)

"Onun beklentisi, eşinden anlaşamayarak ayrıldığı için mutlu, düzenli bir yuvaydı..." (Kadın, Orta Anadolu, 37 yaşında)

"Onun da beklentileri benzerdi. Artık aile olmak, evlenmek, düzen kurmak; bunu istiyordu." (Kadın, Akdeniz, 31 yaşında)

Diğer yandan görüşmelerde kişiler kendi beklentilerini daha net şekilde ifade ederken eski eşlerinin beklentilerine dair detaylı bir şey söyleyememiştir. Evliliğe tek taraflı, karşı tarafın beklentilerinin pek farkında olunmadan bakışın gerekçesi, evlilik öncesi karşı tarafı yeteri kadar tanımamayla ilişkili olabilir. Farkındalığın düşük olmasında evlilik süresince eşler arasında açık bir iletişim eksikliğinin de etkileri görülmektedir.

"Bilmiyorum ki... Öyle (benzer) olduğunu düşünüyor insan ama davranışlarını görünce… Bilemiyorum ki..." (Erkek, Kuzeydoğu Anadolu, 45 yaşında)

"Ne bekliyordu bilmiyorum. O da mutlu olmayı, beraber olmayı bekliyordu ama daha sonra fikri değişti herhalde. Çok fazla duygularını anlatan biri değildi." (Kadın, Batı Marmara, 39 yaşında)

6.Bölüm

EVLİLİK VE BOŞANMA SÜRECİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evlilik Sürecinin Değerlendirilmesi

Boşanma Nedenleri

Boşanma Sürecinin Evreleri

Bu bölümde boşanmış bireylerin evlilikten beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığı tartışılmıştır. Boşanmış bireylerin evlilikte hangi konular hakkında sorunlar yaşadıkları ve bu sorunlar ile boşanma nedenleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Çalışmanın ana amacı olan bireylerin boşanma nedenlerine ayrıntılı olarak bu bölümde yer verilmiştir. Son bölümdeyse boşanma sürecinin evreleri, boşanmaya karar veren kişi ve eşin yaklaşımı, boşanma kararını almayı kolaylaştıran veya zorlaştıran faktörler, boşanma kararı sonrasında eşle yaşanan ilişki, boşanma sürecindeki duygularla baş etme yöntemleri ve destek mekanizmaları ele alınmıştır.

6.1. Evlilik Sürecinin Değerlendirilmesi

6.1.1. Evlilikten Beklentilerin Karşılanması

Bireylerin evlilikleri süresince beklentileri beşinci bölümde ele alınmıştı; bu bölümdeyse beklentilerinin gerçekleşip gerçekleşmediği sorusu yöneltilmiş, hangi açılardan tatminkâr bir noktada oldukları, hangi açılardansa beklentilerinin gerçekleşmediği derinlemesine incelenmiştir. Yapılan görüşmeler, boşanmış bireylerin çoğunluğunun evlilikten beklentilerinin gerçekleşmediğine işaret etmektedir. Bireylerin beklentilerinin gerçekleşmemesi farklı sebeplerden ileri gelmektedir; sıkça bahsedilen sebepler şunlardır: Karşılıklı sevgi ve saygı olmaması, eşlerden birinin ilgisizliği, iletişimsizlik, maddi olanaksızlıklar.

> *"Hiç karşılamadı, ben huzurlu bir evlilik istedim. Mutlu olurum herhalde diye düşündüm çünkü kafa yapısının bana çok uygun olduğunu düşünmüştüm en başta ama hiç olmadı. Öyle fazla bir beklentim olmadı yani şu olsun bu olsun veya evlenirken bana şunu alsın, hiçbir şey..." (Kadın, Orta Anadolu, 33 yaşında)*

> *"Aile olamadık. Ben aile olmak istiyordum. Yani benim bir ailem var; annem, babam, ağabeyim. Artık evlenmiştim ama biz birlikte aile olamadık." (Kadın, Akdeniz, 31 yaşında)*

Beklentilerinin karşılanmadığını belirten bireylerin bir kısmı evliliklerinin başından itibaren istedikleri gibi düzen kuramadıklarını belirtirken diğer kısmı evliliklerinin ilk yıllarında beklentilerinin gerçekleştiğine işaret etmiş ancak durumun yıllar içinde değiştiğini dile getirmiştir.

> *"Bana o kadar güzel vaatlerde bulunup öyle güzel şeyler anlatıyordu ki. Derler ya ilk başta cicim ayı olur, sonra farklı olur diye; gerçekten öyleymiş, çok kötü şeylerle karşılaştım ben. İlk zamanlarda güzelliklerde vardı ama evliliğim boyunca bir sürü kötü şey yaşadım, geri adım atamazdım." (Kadın, Batı Karadeniz, 39 yaşında)*

> *"Bir nevi, üç aşağı beş yukarı, ilk 2 – 3 yıl iyiydi. Karşılanıyordu beklentiler. İyi devam ediyordu her şey; güzel gidiyordu. Hatta bütçe bile yapıyorduk. Araba bile aldık..." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 26 yaşında)*

> *"İlk beklentim mutlu olmak, yuva kurmaktı. Bir nevi, nasıl diyeyim yani onun sayesinde biraz daha sosyalleştim. Öyle oldu başlarda ama ondan sonra cehenneme döndü. Hani yanlış düşünmüşüz başta. Yanlış tercihti..." (Kadın, Akdeniz, 20 yaşında)*

> *"İlk zamanlar evet. Son zamanlar hayır, hem de her açıdan. Mutlu değilsin. Mutlu olmadığın evliliği yürütmeye çalışıyorsun; başka ne olabilir ki..." (Erkek, Doğu Marmara, 39 yaşında)*

Hem kadın hem de erkeklerin evlilikten beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığına dair yanıtları özellikle duygusal konularda benzerlik göstermektedir: Hane içinde birlikte huzurlu, saygı ve sevgi dolu yaşam sürdürme, aile olarak ortak yaşam kurma vs. Erkeklerin eleştirilerinde diğer konulara kıyasla duygusal ilişkiden daha çok bahsetmesi ilgi çekicidir. Özellikle eski eşin güler yüzlü olmaması, kendisine saygı göstermemesi ve huzurlu aile olamadıkları vurgusu baskın. Kadınlarsa verdiği örneklerde eski eşiyle ideal çift olamamayı daha çok sosyal yaşam üzerinden anlatmaktadır.

> *"Karşılıklı güler yüz olduktan sonra evlilikten ne beklenir. Yani bir karı – koca soğan ekmek de yese mutlu olur diye düşünüyorum..." (Erkek, Batı Karadeniz, 42 yaşında)*

> *"Biz eskiden babalarımızdan korkardık. Baba eve*

geliyor dediklerinde kraldı, ben hep bunu hayal etmiştim. Çocuklarım babamız eve geliyor diye sevinecek, boynuma atılacak. Eşim hoş geldin bey diyecek... Bu tür şeyler bekliyordum ama maalesef olmadı."(Erkek, Doğu Marmara, 40 yaşında)

"Şimdi ben etrafıma bakıyorum, güzel evlilikler görüyorum, imreniyorum… Hafta sonu tatilinde çocuklarının elinden tutar, eşini koluna takar. Çay bahçesinde bir çay içerler... Bunlar çok büyük şeyler olmayabilir fakat zaten insanı küçük şeyler mutlu eder." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 47 yaşında)

Görüşülen kadınların evlenmeden önce beklentilerinde duygusal ihtiyaçlar ön plandayken evlilikten beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığı sorgulandığında erkeğin sorumsuz olması, maddi olanaksızlıklarla erkeğin çalışmaması konularının da gündeme geldiği gözlenmiştir. Beşinci bölümde incelendiği üzere, erkekler de benzer şekilde eski eşlerinin evlenmeden önce kendilerinden beklentilerini maddi konularla ilişkilendirmiştir.

"Beklentim çalışıp yuvasına bakmasıydı. Bu da olmadığına göre beklentim karşılanmamış oluyor..." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 32 yaşında)

"Mesela ben daha düzenli olmasını isterdim, böyle salaş olmasaydı. Normal bir asgari ücret de alsa olur ama çalışsaydı... Çalıştığını bilseydim. O psikolojiye hiçbir zaman girmeseydim..." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 29 yaşında)

"Ben öyle sosyal bir şeyler istemedim. Karnımı doyursaydı, çocuklarını aç açık bırakmasaydı yeterdi. Bana kiramı verse yeterdi bana." (Kadın, Batı Anadolu, 35 yaşında)

"Arkadaşlarım maddi anlamda benden daha kötü durumdayken evlendim; daha kötü duruma düştüm. Arkadaşlarımın evine gittiğimde hayranlıkla bakar duruma gelmiştim." (Kadın, Akdeniz, 39 yaşında)

6.1.2. Boşanmayla Sonuçlanan Evliliklerde Yaşanan Sorunlar

Boşanmış bireylerin evlilikleri süresince hangi konularda sorun yaşadıkları irdelenmiştir. Ancak evliliklerde yaşanan sorunların her zaman boşanmaya gerekçe oluşturmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Daha çok hangi sorunların boşanmaya yol açtığı bir sonraki konu başlığında ele alınmıştır. Tablo 19'da boşanmayla sonuçlanan evliliklerde en çok yaşanan sorunların listesi yer almaktadır.

Tablo 19. Evlilikte Yaşanan Sorunlar (%)

	Toplam
Sayı	*410*
Şiddet	56,6
Alışkanlıklar	54,4
Yakın çevre	53,2
Duygusal ilişki	46,6
Cinsel hayat	45,1
Aldatma	44,9
Ekonomik sorunlar	43,7
Evlilik öncesi eşini yeteri kadar tanımama	42,2
Ev içi görev ve sorumluluklar	39,3
Çocuklarla ilgili sorunlar	33,9
Çalışma hayatı	33,2
Değerler	32,7
Yaşam tarzı	29,5
Evlenme yaşı	25,4
Hastalık	17,1
Çocuk sahibi olamamak	13,7
İnanç	10,7
Eğitim düzeyi	9,8
Yaş farkı	7,8
Akraba evliliği	3,9

Evliliklerin genelinde ilk beş sırada yer alan sorunlar şiddet, alışkanlıklar, yakın çevre, duygusal ilişki ve cinsel hayattır. Evlilikte yaşanan sorunlar kadınlar tarafından erkeklere kıyasla daha fazla dile getirilmiştir. Şiddet, alışkanlıklar ve duygusal ilişki hem kadın hem de erkekler tarafından en sık dile getirilen evlilik içi sorunlar arasındadır. Öte yandan şiddet, alışkanlıklar, aldatma, duygusal ilişki ve cinsel hayata dair sorunlardan bahseden kadınların oranı daha yüksektir. Kadınların evliliklerinde yaşadıkları sorunlar oldukça çeşitlidir ancak özellikle şiddetin yaygınlığı dikkat çekicidir. Yakın çevrenin müdahalesiyse erkeklerin kendi evliliklerine dair gördüğü sorunların başında gelmektedir ve kadınlara kıyasla bu konuya daha fazla işaret etmişlerdir (Tablo 20).

Farkı yaş gruplarından bireylerin eski eşleriyle yaşadıkları sorunlar arasında yakın çevre ve alışkanlıklara sıkça işaret edilmektedir. Şiddetin özellikle 50 yaş altında boşanmış bireylerin evliliğinde yaşanan sorunların başında geldiği görülmektedir (Tablo 20).

Tablo 20. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Evlilikte Yaşanan Sorunlar (İlk 5)[5]

CİNSİYET		
Kadın		**Erkek**
Şiddet		Yakın çevre
Alışkanlıklar		Alışkanlıklar
Aldatma		Şiddet
Duygusal ilişki		Duygusal ilişki
Cinsel hayat		Ekonomik sorunlar
YAŞ		
34 yaş ve altı	**35 - 49 yaş**	**50 yaş ve üstü**
Yakın çevre	Şiddet	Yakın çevre
Şiddet	Alışkanlıklar	Duygusal ilişki
Alışkanlıklar	Yakın çevre	Alışkanlıklar
Duygusal ilişki	Ekonomik sorunlar	Ekonomik sorunlar
Cinsel hayat	Aldatma	Cinsel hayat
EĞİTİM		
Eğitimsiz - ilköğretim mezunu	**Lise mezunu**	**Yükseköğretim mezunu**
Şiddet	Yakın çevre	Duygusal ilişki
Alışkanlıklar	Şiddet	Yakın çevre
Aldatma	Alışkanlıklar	Alışkanlıklar
Ekonomik sorunlar	Cinsel hayat	Cinsel hayat
Yakın çevre	Duygusal ilişki	Şiddet
EVLİLİK SÜRESİ		
5 yıldan az	**5 - 10 yıl**	**10 yıldan fazla**
Yakın çevre	Şiddet	Alışkanlıklar
Şiddet	Duygusal ilişki	Şiddet
Alışkanlıklar	Ekonomik sorunlar	Aldatma
Cinsel hayat	Alışkanlıklar	Ekonomik sorunlar
Değerler	Yakın çevre / cinsel hayat	Yakın çevre
ÇOCUK SAHİPLİĞİ		
Çocuğu yok	**1-2 çocuk**	**3 çocuk ve üstü**
Yakın çevre	Yakın çevre	Şiddet
Değerler	Şiddet	Aldatma
Şiddet	Alışkanlıklar	Alışkanlıklar
Alışkanlıklar	Duygusal ilişki	Cinsel hayat
Cinsel hayat	Ekonomik sorunlar	Ekonomik sorunlar

5 Tabloda ilgili profilde morla yazılı olan evlilik sorunlarının oranı diğer demografik profillere kıyasla istatistiki olarak anlamlı derecede daha yüksektir. Örneğin şiddet, alışkanlıklar, aldatma, duygusal ilişki ve cinsel hayata dair sorunları kadınlar erkeklere kıyasla daha fazla dile getirmiştir.

Diğer dikkat çekici bulgulardan birisi sadece düşük eğitim düzeyine sahip kişilerin değil yüksek eğitimli bireylerin evliliklerinde de yaygın olarak şiddet olaylarının yaşanmasıdır. Yüksek eğitimli bireylerin evliliklerinde yaşadıkları sorunların başında çiftler arasındaki duygusal ilişkiye dair sorunlar gelmektedir ve bu sorundan daha düşük eğitimlilere göre daha sıkça söz edilmiştir. Öte yandan aldatma konusu eğitimsiz ve düşük eğitimli bireyler tarafından daha fazla dile getirilmiştir.

Evlilikte yaşanan sorunlar evlilik süresi ve çocuk sahipliğine göre de farklılaşmaktadır. Buna göre özellikle 5 yıldan az evli kalanların ve çocuksuzlarla 1 - 2 çocuk sahibi olanların evliliklerinde en yaygın yaşanan sorun yakın çevrenin müdahalesidir. 5 yıldan fazla süredir evli kalanlarla çocuklu bireylerin diğer boşanmış bireylere kıyasla daha fazla ekonomik sorunlara işaret ettiği de vurgulanmalıdır. Alışkanlıklara dair sorunların en çok 10 yıldan fazla evli kalanlarda; aldatmanınsa en çok 30 yaş ve üstü bireylerin evliliklerinde yaşandığı görülmüştür.

6.1.3. Evliliklerde Yaşanan Sorunlarla Boşanma Nedenleri Arasındaki İlişki Üzerine Analiz

Evlilikte yaşanan sorunlar ve boşanma gerekçeleri arasındaki ilişki çok boyutlu ölçekleme (ÇBÖ)[5] analiziyle incelenmiştir (Grafik 4). Bireylerin evliliklerinde sorun yaşadıkları alanlar ve boşanma gerekçeleri yirmi bir başlık altında toplanmıştır. Bireylerin sorun alanı olarak işaret ettiği durumlar her zaman boşanma gerekçesi olarak gösterilmemektedir. Bununla birlikte bireylerin işaret ettiği kimi sorun alanları, boşanmalara gerekçe oluşturabilmektedir.

Temel olarak bu analizin yapılma amacı, bireylerin evliliklerinde sorun yaşamış oldukları alanlar ve boşanma gerekçesi olarak gösterdikleri durumlar arasındaki ilişkiyi yorumlayabilmektir. Sorun alanları ve boşanma gerekçelerinin farklılaştığı ve örtüştüğü durumlar aşağıdaki çok boyutlu ölçekleme analizi grafiğinde gösterilmektedir. Bu grafikte sorun alanları maviyle, boşanma gerekçeleri kırmızıyla belirtilmiştir (Grafik 4).

Bireylerin yaşadıkları sorun alanları ve boşanma gerekçelerinin birbirleriyle olan yakın ilişkileri göz önünde bulundurularak analiz sonuçları dört ayrı grup altında ele alınmıştır. Gerçekleştirilen çok boyutlu ölçekleme analizinin grup bazında verdiği sonuçlar incelendiğinde şu sonuçların çıktığı görülmektedir:

İlk grup incelendiğinde iki ayrı sonuçtan bahsedilebilir. Bu grup evlilikte yaşanan sorunlar ve bireylerin boşanma gerekçeleri açısından incelendiğinde evlilikleri boyunca yakın çevre, ekonomik durumlar ve yaşam tarzı konularında sorun yaşayan bireylerin boşanma gerekçelerinde de bu durumlara işaret ettiği sonucu çıkmaktadır. Bununla birlikte birinci grup, yalnızca boşanma gerekçeleri açısından ele alındığında, yakın çevre sebebiyle boşanan bireylerin aynı zamanda boşanmalarına gerekçe olarak ekonomik sorunları da gösterdikleri söylenebilmektedir. Benzer şekilde, bireylerin hem yakın çevre hem de ekonomik konularda eşzamanlı olarak sorun yaşama eğilimi yüksektir (Grafik 4).

İkinci grupsa evlilikte yaşanan sorunlar ve boşanma gerekçeleri arasındaki ilişkiye işaret etmekten ziyade, gruba dahil edilmiş sorun alanlarından biriyle karşılaşan bireylerin başka hangi alanda sorun yaşayabileceği konusunda fikir vermektedir. Çıkan sonuç, alışkanlıklar, cinsel hayat, şiddet, duygusal ilişki veya aldatma sorunlarından biriyle karşılaşan bireyin, bu sorunlardan bir diğeriyle de karşılaşma olasılığı yüksektir (Grafik 4).

Üçüncü grup, evlilikleri esnasında ev içi görev ve sorumluluklarla ilgili sorun yaşayan bireylerin yine bu gerekçeyle boşandıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bireylerin evlilikleri esnasında çocuklarla ilgili yaşadıkları sorunların ve değer - hayat görüşünde yaşadıkları farklılaşmaların boşanmaya gerekçe oluşturmaması da ilginç bir sonuç olarak

5 Bu analiz, araştırma alanı olarak belirlenen kategorideki birimler arasındaki ilişkileri göstermek için veriyi daha düşük boyutta konfigürasyon ile görselleştiren istatistiki bir araçtır. Bu analiz yöntemi, araştırma konusu olan birimler arasında gözlemlenen benzerlikler ya da farklılıklardan oluşan uzaklık değerlerine dayalı olarak bu birimlerin tek ya da çok boyutlu uzaydaki gösterimini elde etmeyi amaçlar. Böylelikle nesneler arasındaki ilişkilerin belirlenmesini sağlayan çok değişkenli bir istatistiksel analiz yapılır. Ortaya çıkan sonuçla, tek / çok boyutlu düzlemde her biri farklı bir yerde konumlanan ve farklı boyuta karşılık gelen birimler üzerinden analiz yapılır.

gözükmektedir. Boşanma gerekçeleri özelinde incelendiğinde şiddet sebebiyle boşanan bireylerin aynı zamanda duygusal ilişki, alışkanlıklar ve aldatma konuları sebebiyle de evliliklerini sonlandırmaları olasıdır (Grafik 4).

Dördüncü grupta sorun alanları ve boşanma gerekçelerinin yığın olarak bir araya toplandığı görülmektedir. Evlilikleri boyunca çocuk sahibi olamama / olmak istememe konusunda sorun yaşayan bireylerin bu gerekçeyle boşanmaları yüksek olasılık olarak gözükmektedir. Yaş farkının, eğitim düzeyinin, akraba evliliği, inanç / mezhep sebebiyle evlilikleri sırasında sorun yaşayan bireylerin yine bu gerekçelerle evliliklerini sonlandırmaya karar verdikleri görülmektedir (Grafik 4).

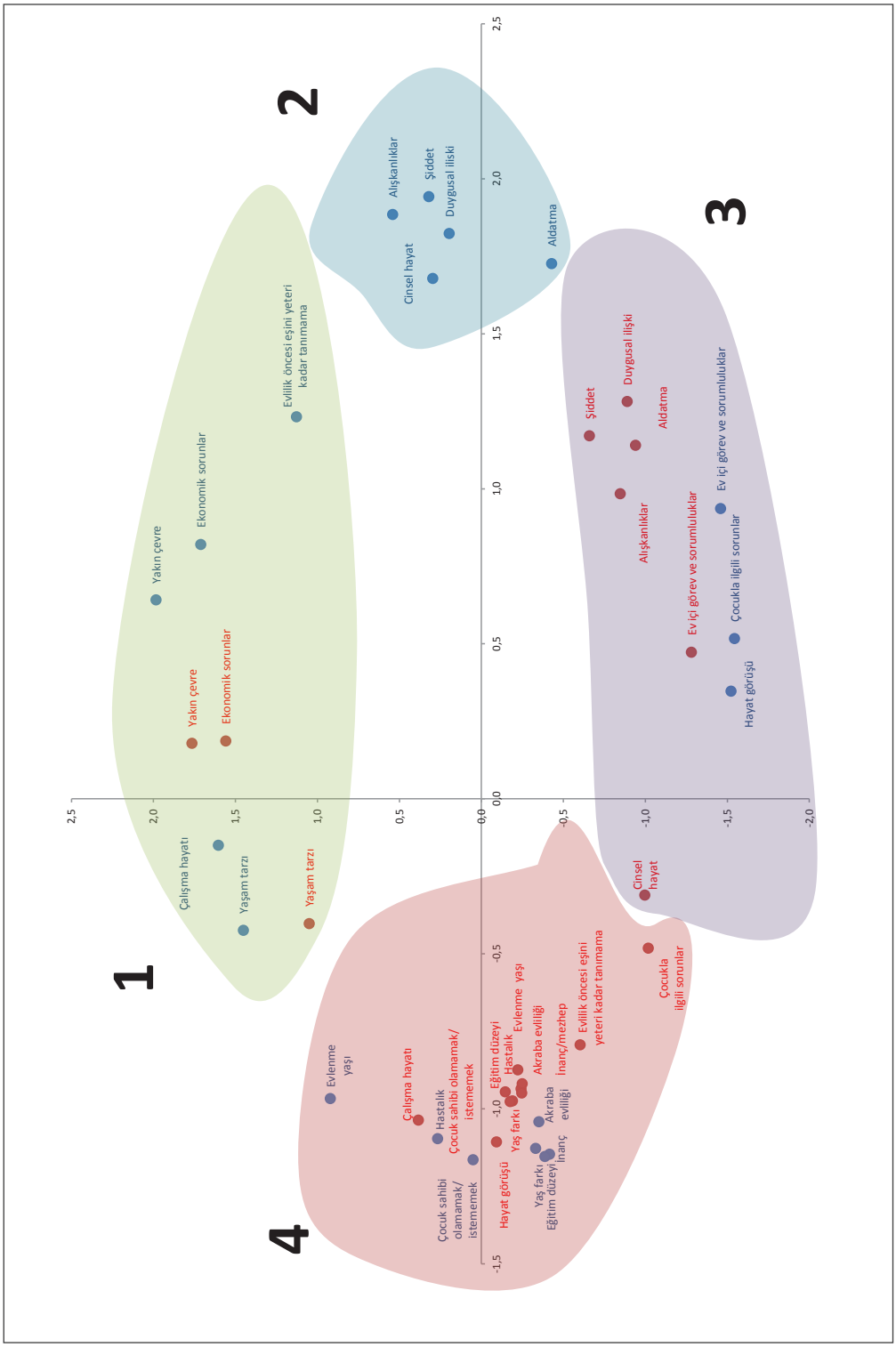

Grafik 4. Çok Boyutlu Ölçekleme Analizine Göre Evlilikte Yaşanan Sorunlar ve Boşanma Gerekçeleri

6.2. Boşanma Nedenleri

Bu bölümde öncelikle bireylerin anlatımları üzerinden evliliğin sona ermesine neden olan konular incelenmiş; daha sonra bireylerin boşanma sebeplerini, o dönemdeki davranışlarını algı dünyaları içinde nasıl anlamlandırdıklarını çözmek amacıyla literatürdeki yükleme (attribution) teorisi üzerinden yorumlama çalışması yapılmıştır.

6.2.1. Bireylere Göre Boşanma Nedenleri

Görüşmeler sırasında bireylerden boşanmalarının temel gerekçesini belirtmeleri istenmiş; ilgili süreç boyunca evlilikte yaşanan sorunların, önemi ne olursa olsun, her zaman boşanmaya yol açmadığı gözlenmiştir. Öte yandan evlilikte yaşanan sorunların üst üste binmesi ve çözülememesi nedeniyle boşanmanın gerçekleştiği durumlarla da sıkça karşılaşılmıştır.

En sık rastlanan boşanma nedenleri yakın çevrenin evliliğe müdahalesi (%40) ile duygusal ilişkidir (%38). Bu gerekçeleri aldatma (%35), ekonomik sorunlar (%34) ve şiddet (%34) takip etmektedir. Eski eşinin veya kendisinin alışkanlıklar, (%31), yaşam tarzı (%25) veya değerleri (%20) nedeniyle evliliğinin sona erdiğini belirtenlerin oranı da azımsanmayacak düzeydedir. Eşlerden birinin ev içi görev ve sorumlulukları yerine getirmemesi (%29) veya çocuk bakımıyla yeteri kadar ilgilenmemesi de (%18) boşanmaya yol açan hususlar arasındadır. Boşanma gerekçeleri arasında öne çıkan diğer gerekçeler cinsel hayat (%20), çalışma hayatı / işsizlik (%15), evlilik öncesi eşini yeteri kadar tanımamadır (%14) (Tablo 21).

Tablo 21. Boşanma Nedenleri (%)

	Toplam
Sayı	*410*
Yakın çevre	40,0
Duygusal ilişki	37,6
Aldatma	34,9
Ekonomik sorunlar	34,2
Şiddet	34,2
Alışkanlıklar	30,7
Ev içi görev ve sorumluluklar	29,0
Yaşam tarzı	24,9
Değerler / hayat görüşü	20,0
Cinsel hayat	20,0
Çocukla ilgili sorunlar	17,8
Çalışma hayatı	15,1
Evlilik öncesi eşini yeteri kadar tanımama	15,1
Hastalık	13,7
Evlenme yaşı	8,8
Çocuk sahibi olamamak / istememek	6,1
Eğitim düzeyi	2,9
Yaş farkı	2,7
İnanç / mezhep	2,7
Akraba evliliği	2,2

Evlilik içi sorunlara benzer şekilde boşanma gerekçelerinin çoğu da kadınlar tarafından daha fazla dile getirilmiştir. Kadınlar tarafından en fazla bahsedilen boşanma nedeni şiddetken erkeklerde yakın çevredir. Kadınlar arasında şiddet, alışkanlıklar veya aldatma, erkekler arasındaysa yakın çevre nedeniyle ayrıldığını belirtme durumu yaygındır. Ekonomik sıkıntılar hem kadın hem de erkeklerde boşanma gerekçeleri olarak öne çıkmaktadır (Tablo 22).

Yaş grupları açısından incelendiğinde 50 yaş altı grupta yakın çevre, şiddet, ev içi görev ve sorumluklar, duygusal ilişki ve alışkanlıklar göze çarpmaktadır. 35 - 49 yaş grubunda ise 35 yaş altındaki bireylerde olduğu gibi yakın çevre etkisi ilk sıradadır. Bu yaş grubundaki bireyler ayrıca en çok aldatma, ekonomik sorunlar, duygusal ilişkiye dair sorunlarla şiddet yüzünden boşandıklarını ifade etmiştir. 50 üstü yaş grubundaysa ilk sırada yer alan

boşanma nedeni duygusal ilişki eksikliği veya sona ermesidir. Ekonomik sebepler, yakın çevre, aldatma ve hoşlanılmayan alışkanlıklarla değerler, bu yaş grubunda öne çıkan diğer boşanma sebepleridir (Tablo 22).

Eğitim grupları incelendiğinde, eğitimsiz ve ilköğretim mezunları arasında, en çok aldatma nedeniyle evliliğin sona erdiği anlaşılmaktadır. Bu grupta ekonomik sorunlar, duygusal ilişki, hoşlanılmayan alışkanlıklarla yakın çevrenin müdahalesi yaygın görülen boşanma gerekçeleridir. Yüksek eğitim seviyesine sahip olan bireylerin boşanmalarına en çok duygusal ilişkiye dair sorunların yol açtığı gözlemlenmiştir. Bu grup için yakın çevre müdahalesi, yaşam tarzı farklılığı, şiddetle eve dair görev ve sorumlulukların yerine getirilmemesi evliliklerin boşanmayla sona ermesine yol açan etkenlerin başındadır (Tablo 22).

Evlilik süresi arttıkça duygusal ilişkiye dair sorunlarla aldatma daha fazla yaşanmaktadır. Daha kısa süre (5 yıldan az) evli kalanlarsa en çok yakın çevrenin etkisi nedeniyle boşanmıştır, öte yandan boşanmaya yol açan bu sorun daha uzun süre evli kalanlarda da yaygın olarak görülmektedir (Tablo 22).

Çocuk sayısına göre bireylerin boşanma nedenleri arasında da farklılaşma gözükmektedir. Ekonomik sorun ve şiddet özellikle çocuk sahibi olan çiftlerde daha yaygın görülen bir boşanma gerekçesidir. Aldatma nedeniyle boşandığını en çok üç veya daha fazla çocuğu olan bireyler belirtmiştir ve bu boşanma gerekçesi bu grupta daha sık görülmektedir (Tablo 22).

Tablo 22. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Boşanma Nedenleri (İlk 5) [6]

CİNSİYET		
Kadın		**Erkek**
Şiddet		Yakın çevre
Alışkanlıklar		Duygusal ilişki
Aldatma		Ekonomik sorunlar
Duygusal ilişki		Aldatma
Ekonomik sorunlar		Ev içi görev ve sorumluluklar
YAŞ		
34 yaş ve altı	**35 - 49 yaş**	**50 yaş ve üstü**
Yakın çevre	Yakın çevre	Duygusal ilişki
Şiddet	Aldatma	Ekonomik sorunlar
Ev içi görev ve sorumluluklar	Ekonomik sorunlar	Yakın çevre
Duygusal ilişki	Duygusal ilişki	Aldatma
Alışkanlıklar	Şiddet	Alışkanlıklar / değerler
EĞİTİM		
Eğitimsiz - ilköğretim mezunu	**Lise mezunu**	**Yükseköğretim mezunu**
Aldatma	Yakın çevre	Duygusal ilişki
Ekonomik sorunlar	Şiddet	Yakın çevre
Duygusal ilişki	Ekonomik sorunlar	Yaşam tarzı
Alışkanlıklar	Duygusal ilişki	Şiddet
Yakın çevre	Aldatma	Ev içi görev ve sorumluluklar
EVLİLİK SÜRESİ		
5 yılda az	**5 - 10 yıl**	**10 yıldan fazla**
Yakın çevre	Duygusal ilişki	Aldatma
Şiddet	Yakın çevre	Duygusal ilişki
Ev içi görev ve sorumluluklar	Şiddet	Ekonomik sorunlar
Duygusal ilişki	Ev içi görev ve sorumluluklar	Alışkanlıklar
Değerler / hayat görüşü	Aldatma	Yakın çevre
ÇOCUK SAHİPLİĞİ		
Çocuğu yok	**1 - 2 çocuk**	**3 çocuk ve üstü**
Yakın çevre	Duygusal ilişki	Aldatma
Duygusal ilişki	Yakın çevre	Şiddet
Değerler / hayat görüşü	Ekonomik sorunlar	Alışkanlıklar
Ev içi görev ve sorumluluklar	Şiddet	Yakın çevre
Evlilik öncesi eşini yeteri kadar tanımama / cinsel hayat / aldatma	Aldatma	Ekonomik sorunlar

6 Tabloda ilgili profilde morla yazılı olan boşanma gerekçelerinin oranı diğer demografik profillere kıyasla istatistiki olarak anlamlı derecede daha yüksektir.

Yakın çevre

Görüşülen boşanmış kişilerin en çok belirttiği boşanma gerekçesi yakın çevreyle ilişkili hususlardır. Yakın çevrenin müdahalesi veya yakın çevreyle ilişkiler nedeniyle evliliklerin sona erdiği durumlar yaygındır. Bu konu boşanmış erkek görüşmecilerin yarısına yakını tarafından dile getirilmiştir. Evliliklerde üçüncü parti olarak öne çıkan aktörün, kadın veya erkeğin annesi olduğu söylenebilir. Daha nadir olmakla birlikte eşlerden birisinin babası, kız veya erkek kardeş gibi diğer birinci derece akrabalar da bu çemberin içine girebilmektedir.

Erkekler bu kapsamda iki temel sebepten söz etmektedir: Eski eşinin kendi ailesine özellikle annesine yönelik saygısızlığı veya annesiyle iyi geçinememesi; kendi annesinden kopamaması, çok sık görüşmek istemesi. Kadınların bu konuya yaklaşımları da erkeklerle paralellik taşımaktadır: Eski eşinin ailesiyle iyi geçinememesi; ailesinin ana karar alıcı olması, özel hayatlarına müdahale etmesi; anne - babasının evinde veya yakınında yaşamaya zorlaması; kendi ailesini görmesini kısıtlaması veya izin vermemesi.

> *"Ablasıyla ilgili problemimiz vardı. Ablasının sürekli bana hakaret etmesine sessiz kalmamı isterdi... Kadın artık o kadar ileri gitmişti ki bir kadının kaldıramayacağı laflar etmeye başlamıştı. Sürekli sıkıntı yaratıyor, her şeyime laf söylüyordu. Eşimle aramı açan aslında oydu." (Kadın, Ege, 34 yaşında)*

Erkeklerin bir bölümü yaşanan tartışmalarda anneleriyle eşleri arasında taraf olmak, bir nevi seçim yapmak durumunda kaldıklarını, bu durumun da evliliklerini yıprattığını ifade etmiştir. Boşanma gerekçelerini yakın çevrenin müdahalesi olarak açıklayan kadınların önemli bölümünün bu konuda eski eşlerini eleştirdiği de belirtilmelidir. Eski eşlerinin çoğu durumda annelerinin istekleri doğrultusunda davrandıklarını, bu durumun da evliliklerini olumsuz etkilediğini belirtmektedirler. Diğer ifadeyle çoğu zaman kadınlar evlilikte kendilerini ikinci plana atılmış gibi hissetmekte, erkeklerse kendi ailesine saygısızlık yapıldığını düşünmektedir. Özellikle erkeğin anne babasıyla aynı hanede, binada veya yakın mesafede yaşanması durumunda bu tür sorunların daha sık yaşandığı anlaşılmaktadır.

> *"En basitinden yatıyorum, altlı üstlü ev. Sabah olmuş, kaynanam gelmiş, hadi kalk sabah oldu daha ne uyuyorsun diye beni dürtüyor. Bir değil, iki değil, üç değil. Dayanamadım söyledim, bak annen sabah gelip beni uyandırıyor, yatak odasına kadar giriyor, girmesin hoş değil, dedim. Yok annem yapmaz böyle bir şey, dedi... Güvensizlik vardı ortada. İnanmıyordu." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 29 yaşında)*

> *"Flört dönemimdeki gibi rahat bir ilişki olmadı. Ailesiyle ilgili sorunlar yaşıyorduk. Çok iç içe olmak istiyorlardı. Ailem şehir dışındaydı ve onun ailesi İstanbul'daydı, haftada 1 - 2 gün vakit geçirmek istiyorlardı, bu da bana fazla geliyordu. Baş başa geçirebileceğimiz vakitleri onlarla geçiriyormuşum gibi geliyordu. Ama eşim üzülmesin diye görüşüyordum. Bu da herhalde içten içe beni sinirlendiren bir şey oluyordu." (Kadın, İstanbul, 32 yaşında)*

Çiftler için geniş aile olarak yaşamanın tercih değil, ekonomik sıkıntılar nedeniyle daha çok bir zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır. Evlilik öncesi flört dönemi veya evliliğin ilk dönemlerinde mutlu olduklarını ifade eden ancak erkeğin ailesinin evinde veya yakınında yaşamaya başladıktan sonra ilişkilerinin bozulduğundan söz eden bireylerin sayısı az değildir. Hanedeki rollerin ve karar alıcıların değişiminin çiftler açısından zorlu bir dönemin de başlangıcı olduğu söylenebilir. Bu tür sorunların çözülemediği, süreklilik kazandığı evlilikler boşanmayla sonuçlanmıştır.

> *"Yani kendi başımıza olsaydık, ailesi dokunmasaydı daha iyi olurduk, boşanmaya kadar gitmezdi iş... Ondan çok fazla iftira duydum. Beni küçümsüyorlardı, küçük görüyorlardı, seni istemiyoruz der gibi hareket ettiler bana. İstemiyorlardı da zaten... Bunun dışında yaşadığımız herhangi bir sıkıntı yoktu." (Kadın, Akdeniz, 49 yaşında)*

> *"Sebep evliliğin son altı ayında annesiyle kalmamızdı. Son altı ay boyunca ben evin alışveriş*

listesini söylediğimde benim değil, kayınvalidemin dedikleri alınırdı. Baş başayken, evimizdeyken rahattık. Kayınvalideyle oturmaya başladığımız zaman her şey değişti." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 29 yaşında)

Sadece erkeğin ailesi değil kadının ailesi de evliliğin sonlanmasına yol açan faktörler arasında sayılmaktadır. Burada da hikâyenin iki farklı yüzü bulunmaktadır. Bu konudan söz eden erkekler eski eşlerinin kendi ailesiyle gereğinden fazla görüştüğünü bu nedenle eve ve kendisine yeteri kadar vakit ayırmadığını belirtirken kadınlar eski eşlerinin kendi ailesini görmesini kısıtladığını veya hiç izin vermediğini söylemektedir. Bu konudan ötürü boşandıklarını ifade eden erkekler, eski eşlerinin annelerinin hayatlarına karıştığını ve kendisine karşı kızlarını 'dolduruşa getirdiklerini' düşünmektedir.

"Sadece onunla değil, bir de onun annesiyle, abisiyle evlenmiştim. Abisi arar bir şey ister, annesi arar başka şey isterdi... Şunu şöyle yapın, bunu böyle yapmayın, şunu almayın. Mutfak alışverişine kadar annesi karışıyordu. Uyardım; dedim ki burası benim evim karışmayın, dedim. Hayır dedi, ben annesiyim, karışırım; sen benden iyi mi bileceksin, dedi. Eşimi karışmasın, karışırsa sonu kötü olur diye uyardım. O da karışacak dedi, annemdir, ben o ne derse onu yaparım, seni dinlemem dedi." (Erkek, Orta Anadolu, 33 yaşında)

"Vallahi sürekli evime geliyorlardı, istemiyordum ama sonuçta annesi, babası...Kızını almışsın; gel veya git diyemiyorsun. Sonuçta kızını, torununu görmeye geliyorlar. Bunları söyledikten sonra çok kavga çıkıyor. Bardağı taşıran son damla oluyor her lafı..." (Erkek, Batı Marmara, 31 yaşında)

"Ben annemlere gideceğimi söyledim. Hayır gitme, dedi. Evde kimse yok ki... Hani çocuk falan olsa onunla uğraşırsın, niye gitmeyeyim ki." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 26 yaşında)

Duygusal ilişki

Duygusal ilişkiye dair sorunlar boşanmış bireylerin en çok bahsettiği boşanma gerekçeleri arasında ön plandadır. Farklı demografik gruplardan bireylerin ilk beş boşanma gerekçesi olarak göze çarpmaktadır. Duygusal ilişkiye dair sorunlar denildiğinde temel olarak akla gelen sebep karşılıklı sevgi eksikliğidir. Ayrıca saygısızlık da çiftler arasındaki duygusal ilişkiyi zedeleyen bir unsurdur.

Görüşülen bireylere evlilikleri süresince eşleriyle aralarında sevgi olup olmadığı sorulmuştur. Bu konuda sorun yaşanan ilişkilerin bir bölümünde evliliklerin zaten sevgi üzerine kurulmadığı anlaşılmaktadır. Bu ilişkilere hiç tanımadan evlenme, mantık evliliği yapma, başka birisini sevdiği halde o kişiyle evlenmek zorunda kalma, sevginin karşılıklı olmaması gibi durumlar örnek verilebilir. Özellikle kadınların bir kısmı evlilikleri boyunca eşinin sevgisini dile getirmediğini veya göstermediğini, bu duygunun altında 'ezildiğini hissettiğini' belirtmiştir.

"Romantik bir kişiyim dediğim gibi, oysa duygusuz, hislerini hiç belli etmez. Bana otururken sarılmaz bile, hissiz bu adam, beni seviyor mu acaba diye içimden geçiriyordum hep." (Kadın, Akdeniz, 41 yaşında)

"Seviyordu belki ama ben bana sevgisini belli etsin isterdim. Dile getirsin, seviyorum desin ama kalpten... Ben senin kalpten sevdiğini ne bileyim. Hem de bana kırıcı konuşuyordu, aşağılayıcı konuşuyordu; belki dört dörtlük değildik ama ben de hak etmiyordum bunları." (Kadın, Batı Karadeniz, 46 yaşında)

Diğer yandan duygusal açıdan ilişkilerin yıpranması başka etmenlerle birlikte de gerçekleşebilmektedir. Çocuk sahipliği, kişinin kendine özen göstermemesi, yakın çevrenin müdahalesi, yalan söyleme gibi kötü alışkanlıklar, ev içi görev ve sorumlulukların yerine getirilmemesi, cinsel hayat, kültürel farklılıklar gibi sorunlar sevgi ve saygının azalmasında veya tümden bitmesinde rol oynamıştır.

"Ailesiyle beni karşı karşıya getirdiği zaman sevgi bitmişti zaten. Çünkü her lafının altından annesi çıkıyordu. Sevgi filan kalmamıştı." (Kadın, Batı Marmara, 33 yaşında)

Kimi erkek görüşmeciler 'evlilikte kadının rolünü' yeteri kadar yerine getirmemesinin sevgilerini azalttığını söylemiştir. Bu kapsamda eski eşlerinin iyi yemek yapamadığını, evin derli toplu olmadığını, kendilerini evde güler yüzle karşılamadığını veya eşlerinin dış görünümlerine dikkat etmediğini örnek olarak göstermiştir. Ayrıca eşlerine sundukları sürprizler, ortamlar gibi jestlerin yeterince değer görmediğini ve duygusal açıdan yıpratıcı nitelik arz ettiğini aktaranlar olmuştur. Bir kısmı da çocuk olduktan sonra kadının tüm ilgisini çocuğa yönlendirdiğini ve bunun eşler arasındaki ilişkiyi zedelediğini düşünmektedir.

"Çocuk olana kadar çok güzeldi, duygusal ilişki vardı. Çocuktan sonra sevgi bölündü... Çocuktan sonra karı koca ilişkisi bitiyor. Bizim Türk kadınlarının maalesef durumu bu. Bütün ayrılan arkadaşlarımda aynı sorun var. Erkek o zaman evde kendini tek başına, yalnız hissediyor. Ben sofraya bile tek başıma oturuyorsam, televizyonu tek başıma izliyorsam, yanımdaki kadını hissedemiyorsam niye evlendim ki..." (Erkek, İstanbul, 50 yaşında)

"Saygısız bir insan... Ben akşam yedide eve gidiyorum, insan kocası yedide eve gelecek, yatar uyur mu! Yemeğini hazırlar önüne koyarsın, ne bileyim! Beklersin yani...Sonuçta çalışmıyorsun; on ikide yat, üçte yat! Yedi buçukta da yatılır mı! Eve giriyorum, hoş geldin bile demiyor." (Erkek, Ege, 49 yaşında)

"Bir kadın dışarıda tek başına çalışıp para getiren erkeğine manevi destek göstermelidir. Nasılsın, hoş geldin canım demelidir. Nasıl geçti işin, bir sorun var mı diye sormalıdır. Benim bir kadından beklentim bunlar..." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 49 yaşında)

Duygusal ilişkiye dair sorunlardan bir diğeri de baskı ve kontrol altına almayı amaçlayan davranışlardır. Kadın görüşmecilerden, eşlerin evlilikleri süresince kıskançlık ve benzeri tutumlarının boşanma kararları üzerindeki etkilerine değinenler mevcuttur. Bu durum sosyal hayatın kısıtlanması hatta yakın çevreyle görüşmenin bile engellenmesi anlamına gelebilmektedir. Eşinin kıskançlığının zaman zaman şiddet içeren davranışlara da dönüştüğünü belirtenler olmuştur.

"Çok kıskançtı birine selam versem günlerce konuşmuyordu, sorunlarını hiç söylemezdi, direk küsüyordu. Çünkü ben neşeli biriyimdir, hakikatten eğlenmeyi severim, her ortam güzel geçsin isterim. Eşim de başta bunlara uyum sağlayan biriydi, her şey yolundaydı ama işte sonradan başlayan kıskançlıklar bizi sarsmaya başladı." (Kadın, Akdeniz, 47 yaşında)

"Kıskançlık yüzünden her şeyi zehir etti bana. Kıskançlık yüzünden hiçbir topluma karışmamı istemiyordu, hep onunla olayım, ondan başka hiçbir ortama girmeyeyim falan; o derece rahatsız biriydi. Psikolojik rahatsızlık vardı bence, adamın kendine güveni sıfırdı. Çok seviyorum derdi ama sevginin yanında güven de olmalı. Sevginin yanında güven olursa kazanırsın..." (Kadın, İstanbul, 41 yaşında)

"Evlendiğim günden beri kıskançlık, dayak şiddet... Eşimin çok kıskançtı; kimseyle konuşmayacaksın gibi bir beklentisi vardı; kendi ailesiyle bile pek konuşturmazdı beni." (Kadın, Kuzeydoğu Anadolu, 38 yaşında)

Burada azımsanamayacak oranda erkek görüşmeci de kendilerinin ya da eşlerinin "aşırı" olarak nitelendirdikleri kıskançlık, baskı ve benzeri tutumlarının aralarındaki duygusal ilişkiye zarar verdiğini, boşanmaya giden süreçte etkili olduğunu belirtmektedir.

"İlişkimizin kötü olduğu yönü hiç yoktu sayılır. Ama kıskançtım biraz. Biraz dozunu kaçırmıştım yani... Ne yapayım, benim huyum biraz öyleydi demek... Keşke o da biraz bana ayak uydursaydı..." (Erkek, Doğu Marmara, 59 yaşında)

"Devamlı onu bir başkasıyla aldattığımı sanıyor, bu yüzden de benimle kavga ediyordu işte. Kıskançlıktan dolayı çok üzerime geliyor, bu da kavgaya dönüşüyordu. Ben bu yüzden çok sıkıldım evlilikten." (Erkek, Ege, 42 yaşında)

Aldatma

Hem kadın hem de erkekler aldatmayı evliliklerini sona erdiren unsurların başında saymıştır. En çok

kadınlar, düşük eğitimli bireyler, beş yıldan uzun süre evli kalanlarla çocuk sahibi olanlar evliliklerinin boşanmayla sonuçlanmasının sebebini aldatma olarak açıklamıştır.

Aldatma nedeniyle boşanan bireylerin çoğu evliliklerine dair hikâyeyi anlatırken başka gerekçelerden de söz etmiştir, diğer deyişle çoğu boşanmış birey için aldatma tek başına boşanmaya gerekçe teşkil etmemiş, görüşmeciler tarafından çoğunlukla "bardağı taşıran son damla" olarak nitelenmiştir.

Öte yandan aldatmanın kendisi için kesin çizgi olduğunu söyleyen ve evliliğini sürdürmesinin mümkün olmadığını belirten bireyler de olmuştur. Aldatmanın güven kaybına yol açtığını ve sonrasında sağlıklı şekilde ilişkiye devam etmelerinin mümkün olmadığını ifade etmişlerdir.

"Aldatmayı öğrenince ilk önce ne olduğunu öğrenmek istedim. Tahminimce son bir ayda olmuştu her şey... Eski erkek arkadaşı… Benim için onunla yazışması bile yeterliydi. Güven yoksa evlilik yürümez. O kişiyle internetten görüşmesi bile yeterliydi. Yüz yüze görüşmese de olur..." (Erkek, Akdeniz, 36 yaşında)

"Sokaktan birini alır gelirsiniz, bilirsiniz ne olduğu, ona göre davranırsınız ama evinizdeki insan, iki çocuğunun anasına ne kadar iyimser bakabilirsiniz? Her gittiği geldiği yerde acaba birine mi gitti diye düşünen insan ne kadar güvenebilir? Elbisesini koklarsınız, elbisesinde saç teli var mı diye bakarsınız. Tüm bu sıkıntılar beni kalp hastası yaptı işte..." (Erkek, Ege, 54 yaşında)

Aldatmanın her zaman tek seferlik olmadığı, evlilik süresince birden çok kez yaşandığı durumlar da olmuştur. Bazı bireyler 'ufak bir olay' için evliliği yıkmaya gerek yok düşüncesiyle veya eşlerini sevdiklerinden ötürü evliliklerini sürdürdüklerini veya sürdürmek istediklerini ifade etmiştir. Bu duruma kadınlarda daha fazla rastlanmıştır. Bununla birlikte, bireylerin bir kısmı uzun zamandır veya birden fazla kez aldatıldığını evliliğin son dönemlerinde veya boşandıktan sonra öğrendiklerini belirtmiştir.

"Beni aldattı. Bir kere değil, iki sefer, üç sefer aldattı beni... Eşim beni ilk aldattığı zaman buna inanmadım açıkçası. Ta ki bazı şeyleri gözümle gördükten sonra... Bu da ağır geldi tabii ki..." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 32 yaşında)

"Bazı şeyler olduğu zaman görmezden geliyordum çünkü eşimi çok seviyordum. Ona başından beri her şeye katlanırım ama aldatmaya katlanmam derdim. Yine de bu hatayı iki kez yok saydım; bir şey yapmadım, artık üçüncü de iş ilerlemişti. Buluştuklarını, yatıp kalktıklarını görmüştüm, mesajlar görmüştüm. Sonunda artık ben de dayanamaz hale geldim." (Kadın, Akdeniz, 32 yaşında)

"Sabah beş miydi, altı mıydı ne; çalınca uyanmasın diye telefona ben cevap verdim. O birden panikleyince ilk başta aklıma gelmedi… Tabii bu durum bir iki kez olunca şüphelendim ama hiçbir şey yapmadım o zamanlar; bu kadar ufak bir şey için yuva yıkılır mı diye düşündüm." (Kadın, Doğu Karadeniz, 35 yaşında)

"Aldattı. Başka bir şey yoktu, böyle kırma dökme falan yoktu. Kadınlara gittiği için çok sabrettim, tam on beş yıl." (Kadın, Akdeniz, 55 yaşında)

Öte yandan aldatılma nedeniyle boşandığını söyleyen erkek ve kadınların bir kısmı bu duruma şahit olmamış veya eski eşleri bu iddiayı kabul etmemiştir. Diğer deyişle boşanmış bireylerin bir bölümü için aldatma konusu daha çok şüphe boyutunda kalmıştır.

Aldatmaya ilişkin tutum ve değerlendirmelerin geleneksel cinsiyet rolleri / erkeklik algısı üzerinden aktarıldığı dikkat çekmektedir. Özellikle eşleri tarafından aldatıldıklarını ifade eden erkek görüşmecilerin ağırlıklı olarak eşlerini kusurlu / ahlaksız olarak niteleyebilecek örnekler kullandıkları gözlemlenmiştir.

"Ben size gerçeği söyleyeyim, evlendiğinde bakire çıkmadı, o zaman işin başından beri ben bırakacaktım, babamlar bırakmadı. Bir kişi gördü, iki kişi gördü, sonra biz duymadan köyün hepsi haberdar olmuştu yaptıklarından." (Erkek, Akdeniz, 36 yaşında)

"İnternetten birisiyle görüşüyormuş evliyken duydum. Kendim görmedim. Mesajları yakaladım. Evi terk etmesini istedim yoksa bu iş cinayete kadar giderdi." (Erkek, Ege, 35 yaşında)

Şiddet

Şiddet kadınların en çok belirttiği boşanma gerekçesidir. Görüşülen kadınların yarısı evliliklerinin sona ermesindeki gerekçelerden birini şiddet olarak tanımlamıştır. Çocuk sahibi olan bireylerde de şiddet nedeniyle boşanma çocuksuz bireylere kıyasla daha yaygındır.

Kadınlarda özellikle psikolojik şiddet diğer ifadeyle sözlü şiddete maruz kalma durumu yaygındır. Eski eşlerin hakaret, küfür, aşağılama, baskı / kontrol altına alma, kendisine veya yakın çevresine yönelik tehdit gibi psikolojik şiddet içeren davranışlar sergiledikleri ve özellikle evliliğin son dönemlerinde bu davranışın iyice arttığı anlaşılmaktadır. Kadınların bir bölümü sözlü şiddetin daha uzun süre can yaktığını, kişinin özgüvenini sarstığından söz etmiştir.

"Dayağı kesinlikle yoktu. Sadece bir defa dövdü. Hakaretleri fazla ağırdı. Zaten dövseydi acısı geçerdi. Hakaretler unutulmuyordu." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 37 yaşında)

"Mesela bir yere gittiğimiz zaman falan sürekli beni aşağılıyordu." (Kadın, Batı Karadeniz, 39 yaşında)

"İzin almadan gidemezdim. Kızardı. Bildiğim için sormadan gitmezdim." (Kadın, Batı Karadeniz, 53 yaşında)

"Bana hep başkalarının karılarının güzel olduğunu, kendine baktığını falan söylüyordu mesela. Çok zoruma gidiyordu bu. İnsan için ölümdür böyle şey..." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 39 yaşında)

Kadınların psikolojik şiddetin yanı sıra fiziksel bütünlüklerini bozmaya yönelik davranışlara maruz kaldığı da anlaşılmaktadır. Kadınlar maruz kaldıkları şiddete ilişkin vurma, dövme, yumruk atma, tokat, eşya fırlatma, yaralama, boğmaya çalışma, itme, odaya kilitleme, saç çekme gibi örnekler vermiştir.

"Evet bir kere yaşadık. İlk kızıma hamileydim... Hatta evimde kalan misafirler vardı. Öyle bir şiddetti ki düşünün yani karnımda bebeğim var, odadan çıkamıyorum kurtulup. Beni almak için odanın kapısını kırıp içeri girdiler." (Kadın, Ege, 42 yaşında)

"Ben üç günlük evliydim, şiddete başladı. Aileme hiçbir şekilde yansıtmadım, annem babam üzülmesin diye... Ta ki karnımdaki bebek ölene kadar." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 26 yaşında)

Erkekler vurmak amacıyla el kaldırma veya öldürme tehdidiyle bıçak çekme gibi fiziksel şiddet içeren tehdit davranışları da sergilemektedir.

"Gidip bıçak almaya kalktı. Hem beni hem çocuğu güya kesecekti. Fakat çığlık atınca bir anda ne düşündüyse geri dönüp geldi. Üstüme yürümeye çalışmıştı, son anda vazgeçti, öyle diyeyim." (Kadın, Batı Anadolu, 29 yaşında)

"Yalan söylemeyeyim, aramızda öyle tekme tokat bir şey olmadı. Yani ailemden dolayı o kadarına cesaret edemiyordu, yoksa yapardı. Öldürürüm sizi, işte keserim, biçerim, doğrarım diyordu. Oraya buraya saldırıyordu. Eşyayı kırıyordu." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 48 yaşında)

Daha az sayıda kadınsa eski eşlerinin kendisine cinsel şiddet uyguladığına değinmiştir. İstemediği halde cinsel ilişkiye zorlama, cinsel ilişkiyi reddettiğinde baskı yapma gibi durumlar bulunmaktadır.

"Kadına en büyük şiddet yataktır zaten. Bana göre lafla şiddet insanın canını acıtmaz. Vurmak kırmak da acıtsa bile geçer. Kadına yataktaki şiddet en büyük cezadır." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 32 yaşında)

"Ben cinsel ilişkiye doğru dürüst giremezdim, sıkıntılarım, kistlerim vardı. O da cinsel ilişki konusunda beni çok hırpalardı; kapıyı kilitler kendim yatardım, ona da salonda yatak açardım." (Kadın, Batı Karadeniz, 29 yaşında)

Eski eşlerinden şiddet gören kadınların bir bölümü bu durumu aileleriyle paylaşamadıklarına değinmiştir.

Bu durumun nedeni bazen kadının hissettiği utanç bazen de ailesinin destek vermeyeceği düşüncesidir. Öte yandan ailesiyle bu durumu paylaşabilen kadınlar kendilerini rahatlamış hatta şanslı hissetmektedir.

"Ailem kızım belki düzelir, belki şöyle böyle olur, iki çocuğunuz var diyerek beni vazgeçirmeye çalıştı. Ben de denemek istedim. Hani hemen bitirmeyeyim diye... İki boşanma dilekçemi bu yüzden geri çektim. Dilekçeleri verdikten sonra şiddet gördüm." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 34 yaşında)

"Birkaç kere vurdu evet. Belki biz kadınlar söylemeye utanırız böyle şeyleri ama hayır, benim tek derdim ailemin üzülmemesiydi. Diyorum ya annem kaç kez bana yaşadıklarını anlatırken ağladı benim karşımda. Ben çok şanslı boşanabilen kadınlardanım." (Kadın, Akdeniz, 28 yaşında)

Boşanmış bireylerin anlatılarında zaman zaman şiddeti gerekçelendirdikleri gözlenmiştir. Özellikle alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, ekonomik sıkıntılar, işsizlik, yakın çevre etkisi, aldatma, kıskançlık, psikolojik sorunlar, aşağılık kompleksi ve benzeri sorunlar şiddetin tetikleyicisi olarak algılanmaktadır.

"Evliliğin ilk yıllarından beri şiddet içeren davranışları vardı. Sinirli olduğu zaman şiddet uyguluyordu. Uyuşturucu kullansa da sızsa diye bakıyordum, bekliyordum, çünkü kullanmadığı zaman çok sinirli oluyor, bağırıp çağırıyor, vuruyordu." (Kadın, Ege, 43 yaşında)

"İçki içtiğinde bizi döverdi. Mesela bir defasında gözümdeki morartılar bir iki ay hiç geçmemişti." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 36 yaşında)

"Şiddet vardı çünkü eşim çalışmıyordu." (Kadın, Batı Karadeniz, 29 yaşında)

"Dayağı ilk kayınbabam başlattı zaten. Tokadı attı, yere düştüm, kulağımdan tutarak içeri götürdü beni. Kulağımın kıkırdağı açılıp kırılmış. Arkasından eşim geldi… Babam haklı, dedi. Kayınvalidem döv oğlum, iyice döv dedi. Biz de çok yedik zamanında, alışsın dedi... Normalde dövmezdi belki ama bilemiyorum. Akşam bazen otururken kayınvalidem oğlum bir kere dövsene karını, canım çekti, derdi; o da tamam anne diyerek kalkıp döverdi." (Kadın, Orta Anadolu, 39 yaşında)

Erkek görüşmecilerin bir kısmı eşlerine şiddet uygulamadıklarını veya davranışlarının ciddi şiddet içermediğini iddia ederek 6284 sayılı Kanun kapsamında haklarında önleyici tedbir kararı alınmasını eleştirmiştir.

"Belki ufak birikimler vardı, bilemiyorum. Çocuğa niye bağırıyorsun falan şeklinde tartışmıştık, en son odur. Sonra tartışma büyüdü, eşime bir tokat attım. Ondan sonra eşim polis çağırdı, beraber gidip ifade vererek geri döndük. Sonra ben ayrıldım evden... On beş gün uzaklaştırma cezası verildi." (Erkek, Batı Marmara, 44 yaşında)

"Boşanma dilekçesi olmadığı halde bana evden uzaklaştırma verildi, haberim yok... E - devlet şifresini aldım, zaten ilk orada öğrendim evden uzaklaştırmayı. Kalktım emniyete gittim, polislerle karakolda tartıştım. Darp yok dedim, polis tutanağı yok, herhangi bir şahit yok şu bu; neye dayanarak beni evden uzaklaştırıyorsun dedim..." (Erkek, Ortadoğu Anadolu, 47 yaşında)

Çalışma hayatı ve ekonomik durum

Kadın ve erkekler, boşanmaya yol açan çalışma hayatına dair sorunları farklı açılardan yorumlamıştır. Kadın görüşmecilerin bir kısmı eski eşlerinin hiç çalışmadığını veya düzenli işlerde çalışmadığından söz etmiştir. Bu durumun gerekçesi çoğu zaman erkeğin çalışmak istememesi olarak açıklanmıştır. Bu sorunlardan söz eden kadınlar, evin geçim yükümlülüğünün kendilerinde olduğunu veya ciddi geçim sıkıntısı içinde olduklarını belirtmiştir. Öte yandan, kadınların bir bölümü eski eşlerinin maddi kazançlarının yetersizliğinden söz ederken 'erkeğin ana görevi eve para getirmek', 'eşine ve çocuklarına bakmalı' gibi ifadeler kullanmaktadır, burada toplumsal olarak erkeğe atfedilen roller de öne çıkmaktadır.

"İş olunca çalışan, işten atılsa bile canı gönülden başka iş arayıp çalışmak isteyen erkek başımın

tacıdır. Ama bu, işi olduğu halde kaçardı, tembeldi. Sonucu bu... Evliliği bitirdi. Çalışmaması, erkeğin çocuğa bakmaması, erkeğin sorumluluğunu üzerine almaması evliliği bitirdi." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 47 yaşında)

"Ne bileyim çalışmak istemiyor, umursamıyor, işine sıkı sarılmıyor, işten çıkıyor, ben tekrardan ona iş buluyorum. Yani sorumluluğun sürekli bende olması bana ağır geldi. Şimdi erkek evde çalışmazsa kadın bunu kaldıramaz. Kadının çalışmaması normal de erkeğin çalışmaması normal değil. Bir kadın bir erkeğe çok fazla bakmaz ama evine, çocuğuna bakmak erkeğin yükümlüğüdür." (Kadın, Ege, 36 yaşında)

Diğer yandan maddi sıkıntılar nedeniyle boşandığını düşünen erkekler eski eşlerinin tutumlu olmamasından, hep daha fazlasını istediklerinden söz etmiştir. Bu nedenle ev ekonomisini yürütemediklerine ve ekonomik açıdan çıkmaza girdiklerine değinmişlerdir.

"Mesela kirayı, elektriği ödeyemiyordum, sıkıntıların birazı da bu yüzden başladı. Çünkü devamlı işim yoktu... Ben bulduğumla yetinen biriyim o fazlasını istiyordu. Haklıydı da... Annesinin evinden refah içinde yaşayacağız diye getirdik ama fakirliğe düştük..." (Erkek, Ege, 46 yaşında)

"Çocuk doğdu, yaptığımız işten çocukların masraflarını karşılayamamaya başladım. Bir de eşime biraz dikkatli davrandığım için, ne bileyim bir istediğini iki etmemek için her şeyi yaptım. Birden ve hızlı başladım. Kiracı adamım, hata ettim çok eşya aldım, borca girdim. Öyle olunca bunlar geldi başıma." (Erkek, Akdeniz, 31 yaşında)

"Yani kıyafet konusunda abartılı harcamaları vardı. Maddi açıdan sorun değildi ama kıymet bilme ya da yakıştırıp giyme konusunda zevksizdi." (Erkek, Doğu Marmara, 32 yaşında)

Maddi sıkıntıların eşten saklanması ve bu sorunların daha sonra büyük borç olarak ortaya çıkması da eşler arasındaki güven duygusunun da yitirilmesine yol açabilmektedir.

"Normal düzenli bir işyeri vardı, kendi işini açmak istedi. Bana hiç yansıtmadı işlerin kötü gittiğini, borçlandığını sakladı. Bir anda öğrendim hepsini, her şey bittikten sonra, işin koptuğu anda. Bu benim için büyük hayal kırıklığı oldu. Evet, tek affedemediğim nokta bu açıkçası..." (Kadın, Batı Anadolu, 36 yaşında)

Kadınlara çalışmaları konusunda eski eşlerinin yaklaşımı sorulmuştur. Eşlerinin bu konuya olumlu baktığını söyleyen kadınların bir kısmı yaşadıkları ekonomik şiddetten söz etmiştir. Eski eşlerinin kendilerini çalışmaya zorlamaları ve kazançlarına el koymaları kadınların maruz kaldıkları olumsuz davranışlardır.

"Çalışmayı bıraktım çünkü çalışıp ona iki paket sigara, at yarışı gazetesi bir de yetmiyormuş gibi arkasından iki bira almam gerekiyordu. Eve bunları almadan gittiğimde bas bas bağırıyordu, bunları yaşadım... Kendisiyle çalışırken bir şey demiyordu ama yalnız başına çalışmak istediğim zaman aşırı kıskançtı." (Kadın, Doğu Marmara, 44 yaşında)

Diğer yandan hem kadın hem de erkek görüşmeciler, kadının işgücüne katılımına erkeğin sıcak bakmadığı hatta izin vermediği durumlardan söz etmiştir. Geleneksel kadın - erkek rolleri kadının iş hayatına katılımının önünde engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle eski eşin kadını kıskanması bu nedenle ev dışındaki hayatını kısıtlaması sözkonusu olabilmektedir.

"Gelir az olduğu için senin ne düşündüğün, neye ihtiyaç olduğunu düşündüğün önemli olmuyor... Ben çalışmak istiyordum, izin vermiyordu. Git iş bul, çalış o zaman diyordum, bak çocuklar var, ihtiyaçlarımız var, çalışmak zorundasın diyordum. Bir yılın dokuz ayı yatıyordu. Başta konuşuyordum, çalışmak zorundasın diyordum. Sonra konuşmayı bıraktım, çünkü söylediklerim işe yaramıyor, hiçbir etkisi olmuyordu." (Kadın, İzmir, 44 yaşında)

"Çalıştırmak istemedim. Ekmeği ben getiriyorum, yetiyor mu? Yetiyor. Aç değilsin açık değilsin. Annen babandan bir lira para mı istedin? İstemedin. Sen niye çalışacaksın? Neymiş, evde sıkılıyormuş, eve katkı olacakmış..." (Erkek, Akdeniz, 31 yaşında)

Erkek görüşmeciler arasında kadınların çalışma hayatı içinde bulunmalarının daha kolay boşanma kararı almalarına olanak sağladığını belirtenler olmuştur.

"Mesela o benden yüksek maaş alıyordu, son dönemlerde problem oldu bu. Tartışmalarımızda ben kendisinden ayrılsam bile ayakları üzerinde durabileceğini, benim adam olmadığımı söylüyordu..." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 30 yaşında)

"Eşim çalışıyordu. Çalışsın tabii, bir kadının çalışması kendi ayakları üzerinde durmasını isterim fakat bazı kadınlar ben çalışıyorum, tamam olay bitmiştir, kimseye eyvallahım olmaz gibi düşünüyor… Yani çalışmaları güzel ama bunu tehdit gibi kullanmaları hoşuma gitmiyor." (Erkek, İstanbul, 38 yaşında)

Hane içi sorumluluklar

Görüşülen bireylerin üçte biri hane içi görev ve sorumluluklara ilişkin sorunlardan ötürü evliliklerinin sona erdiğini belirtmiştir. Kadınlarda ve 25 - 49 yaş aralığındaki bireylerde hane içi sorumluluklar nedeniyle boşandığını belirtenlerin oranı daha yüksektir.

Boşanmış bireyler açısından hane içi sorumlulukların kadınlar ve erkekler tarafından algısının sorun alanı olarak farklılaştığı anlaşılmaktadır. Bu farklılaşmanın en temel nedeni toplumsal cinsiyet normlarının ve bu normların öngördüğü hane içi işbölümü kalıplarının etkilerinin, kadın ve erkek açısından ayrışması olabilir. Evlilikten beklentiler bölümünde incelendiği üzere evlilikte erkekler hanenin bakımına ilişkin sorumlulukların tümünü kadınların üstlenmesi beklentisi içindeyken özellikle kadınlar evlilik sürecinde çocuk aileye katıldıktan sonra bu yükler konusunda eşlerinden destek ve paylaşım beklediklerini ifade etmektedir.

Kadın görüşmeciler ev içi görev ve sorumluluklara dair sıkıntılardan söz ederken en çok eski eşinin çalışmamasından, maddi yetersizliklerden, çocuğun bakımını tek başına üstlenmekten veya tadilat gibi ev işlerinin yapılmamasından bahsetmiştir. Bu nedenle kadınların eski eşlerini sorumsuz olarak nitelendirme eğilimleri gözlenmiştir. Ayrıca evlilikte kendilerine düşen sorumlulukların ağırlığına da işaret etmişlerdir. Bu da evlilikte kendilerini yalnız hissetmelerine yol açmıştır.

"Evin bütün sorumluluğu bendeydi, bir evde hem erkek hem kadın oldum. Nihayetinde eşim, evin reisi, kocam, bazı sorumluluklarını bilmeliydi. Bunları çok fazla önemsemiyor, umursamıyordu, bugünü yarını düşünmüyordu. Sorumluluk almama gibi bir sorunu vardı, o yüzden ortada kalıyorduk." (Kadın, Ege, 36 yaşında)

"Kalabalıkta yalnız. Çok kalabalıktı ama yalnız hissediyordum, çünkü hiç kimse nasılsın diye sormuyor, herkes iş bekliyordu. Yemek, temizlik, sürekli çalışıyorsun, bir de bunların hepsinin dört dörtlük yapılması isteniliyor. Mutsuzdum, hep mutsuzdum..." (Kadın, Ege, 44 yaşında)

"Aile içindeki sorumsuzlukları... İş bölümü olmamasına tahammül edemedim. Ev işleri de dahil buna. Bakmakla sorumlu olduğum insanlar var ve onları ben kendi başıma yapmak durumundaydım. Sorumlulukları paylaşamadığımız için kendimi yapayalnız hissettim..." (Kadın, Batı Anadolu, 47 yaşında)

"Kızımla çok fazla ilgisi yoktu. Ne öğretmenleriyle tanışıklığı oldu, ne de okuluyla ilgilendi. Bakım sürecinde de yoktu zaten." (Kadın, Ege, 36 yaşında)

"Çocukla hiçbir şey yapmıyordu. Ben onunla ne yapayım, onu nereye götüreyim diye hayıflanıyordu sürekli. Al sinemaya götür, bowling oynamak istiyor; arkadaşlarımın eşleri çocuklarıyla neler yapıyor... Sonra bu bir hafta gidiyor, iki hafta gidiyor, sonra yine aynı..." (Kadın, Ege, 44 yaşında)

Bu konu nedeniyle evliliklerinin bittiğini belirten erkeklerse eski eşlerini yemek, temizlik yapma gibi kadın sorumluluğunda olduğu düşünülen konularda eleştirmiştir. Ayrıca erkeklerin bir kısmında çocuk bakımı konusunda da toplumsal cinsiyet rollerine dair algı ön plana çıkmaktadır. Eski eşlerinin çocukla yeteri kadar ilgilenmediğine dair değerlendirmelerde

de bulunmuşlardır. Ev içi görev ve sorumluluklara dair sorunlardan bahseden erkekler arasında eski eşlerini beceriksiz veya eksik olarak nitelendirenler olmuştur.

"Ben dışarda bütün gün çalışıyorsam evin içindeki kadın bütün gün ne yapar? Yemeğini yaparsın, iki saatini almaz. İki kişi olduğunuz için ev de kirlenmez, gelen giden de yok. Sorumlukları bunlar. Kendi elbiseleri yıkanıp dolapta ütülü duruyorsa benim elbiselerim neden öyle ortada... Yani bu işler yapılmıyorsa benim suçum mu bu?" (Erkek, Ortadoğu Anadolu, 34 yaşında)

"Başka, hani böyle pek eli de yatkın değildi ev hanımlığı konusunda, yapamıyordu. Yemek bile problem oluyordu." (Erkek, Doğu Marmara, 32 yaşında)

"Ailesinin yanına çok gidip gelmesinden; çocuklarını, evini aksatmasından dolayı tartıştığımız oluyordu... Yani haftanın dört günü babasının evine gidiyordu. Çoluk çocuk evde kalıyordu... Çocuklar evde yalnız, kahvaltı yapmadan etmeden..." (Erkek, İstanbul, 50 yaşında)

Kadınların ücretli çalışma faaliyeti içinde bulunmaları, eşleri tarafından hane içi sorumlulukların aksatılmasına atfedilebilmektedir. Bu nedenden dolayı eski eşinin çalışmasını istemediğini belirten erkekler olmuştur.

"Çok erken gidiyor, geç dönüyordu ve yorulup geliyordu, öyle olunca yeterli zamanı bana ve evine ayıramadığını düşünüyordum." (Erkek, Doğu Marmara, 32 yaşında)

"Ben çalışmasını istemiyordum o çalışacağım diye diretiyordu. Senin aldığın yetmiyor ben evde sıkılıyorum gibi bahanelerle beni dinlemiyordu. Çalışmaya başladığında sorunlar başladı. Daha önce o kadar sorunumuz yoktu, normal yaşantımız sürüp gidiyordu. Söylemesi ayıp eve geç gelmeler başladı, yemeğim pişmiyordu, çocuklar perişandı falan..." (Erkek, Batı Karadeniz, 43 yaşında)

"Çocuğa kaynanam bakardı. Yakın olduğu için oraya bırakırdık. Ben eşimin işe gitmesini istemiyordum. Ona da çok kızdım, üzüldüm, benim çocuğuma kimse bakamaz dedim." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 40 yaşında)

Cinsel yaşam

Görüşme yapılan bireylerin yaklaşık beşte biri, cinsel yaşamdaki sorunları boşanmalarına yol açan gerekçelerden olarak tanımlamaktadır. Cinsel yaşamın boşanma gerekçesi olarak tanımlanması, kadın ve erkekler, farklı yaş gruplarından bireyler, farklı eğitim düzeyine sahip bireyler açısından benzer düzeydedir ancak beş yıldan fazla süre evli kalanlarla üç veya daha fazla çocuk sahibi bireyler çocuksuzlara kıyasla bu gerekçeden daha fazla söz etmiştir.

Cinsel yaşama dair sorunlar hem kadın hem erkek görüşmeciler tarafından eşit oranda dile getirilmekte, öte yandan konu farklı açılardan ele alınmaktadır. Bu farklılaşmanın nedeni kadın ve erkeğin cinsel hayattan beklentilerine ve rollerine dair toplumsal normlarla açıklanabilir. Özellikle kadının ev içi görev ve sorumluluklar, çocuk bakımı gibi konular nedeniyle cinselliğini geri plana attığı ve bu durumu olağan kabul ettiği, öte yandan erkek için cinselliğin bir ihtiyaç olduğu ve beklentisinin karşılanması gerektiği düşüncesi mevcuttur. Cinsel hayata bakış açısındaki bu farklılaşma eşler arasında uyumlu cinsel hayatın önünde de engel oluşturmaktadır.

"Sonuçta ihtiyacım vardı bir erkek olarak. Bazen tartıştığımız oluyordu bunlarla ilgili, bu beni de etkiliyordu. Artık cinsellik düşünmez oldum zaten, 2,5 – 3 sene hiç aklıma bile gelmedi, soğutmuştu beni." (Erkek, Doğu Marmara, 40 yaşında)

"Çocuk olduktan sonra işler değişti. Aslında bazı kopmalar çocuktan önce başladı. Yani şimdi bir karı koca olarak aynı yatağı paylaşmak vardır. O yoktu, uzaklaşmaya başladık. O da ben de çocuğa yöneldik." (Erkek, Akdeniz, 40 yaşında)

Evlilikte yaşanan sorunlar nedeniyle cinsel hayattan uzaklaşma, boşanmayla sonuçlanan evliliklerde görülen bir durumdur. Hem kadınlar hem de erkeklerin bir bölümü başka nedenlerden ötürü evlilikte sorun yaşadıklarını ve bunun da cinsel hayatlarına

yansıdığını belirtmiştir. Evlilikteki duygusal tatminsizlik cinsel hayatı da olumsuz etkilemekte ve eşleri birbirinden uzaklaştırabilmektedir. Diğer yandan erkekler karşı tarafın cinsel isteksizliğine daha çok atıfta bulunmuştur; eski eşinin ilgisizliği ve isteksizliğinden söz eden kadınların sayısıysa daha azdır. Bir kadın görüşmeci eşinin ilgisizliğinin kendisi üzerindeki etkisini şu sözlerle açıklamıştır:

"Hani belki bir umut düzelir diye tekrardan şey yaptık ama o konuda çok ilgisizdi bana karşı. 1,5 yıl falan belki hiç birlikte olmamışızdır... Çocuğum vardı zaten, çocuğumla oyalanıyordum. Zaten kadınların öyle ihtiyaçları olmuyor. Sadece bu sana çok fazla üzüntü veriyor. Kendini iyi hissetmiyorsun. Çirkin miyim ben, kilo mu aldım, neden bana yanaşmıyor durumuna düşüyorsun. Bendeki etkileri bunlardı: Beni beğenmiyor artık istemiyor." (Kadın, Akdeniz, 25 yaşında)

"İyi değildi, nasıl anlatayım sana, karı koca ilişkisi yok mesela, benim erkek arkadaşım nasılsa onunla da öyle hissediyordum. Soğuktu." (Erkek, Akdeniz, 44 yaşında)

"Yani yaşadığın bunca sıkıntıya rağmen ilişki yaşamaya kalktığın zaman artık ben istemiyordum. Yatağıma girsin istemiyordum." (Kadın, Akdeniz, 36 yaşında)

"Bizim cinsel bir şeyimiz olmuyordu. Hayır. Ayda yılda bir cinsellik vardı... Tatmin olamıyordum. Cinsel olarak mutlu olsaydık evliliğimiz de mutlu olur, birçok şeyi aşardık." (Erkek, Batı Karadeniz, 42 yaşında)

"Ben de istemiyordum açıkçası, artık sevmediğin, güvenmediğin bir insanla beraber olmak da caiz değil gibi geliyordu, ne kadar eşin olursa olsun... Zaten o hep kendi zevkini düşünürdü. Tek yaptığı şey zorbalıktı..." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 36 yaşında)

"Çocuk olduktan sonra soğukluk oldu. Bu her kadında doğumdan sonra olur dediler. Bir de üçüz doğurmuştu. Kendine güveni kalmadı herhalde..." (Erkek, İstanbul, 50 yaşında)

Evlilikte yaşanan sorunların cinsel hayata yansıması dışında eşler arasındaki cinsel uyumsuzluk da evliliklerin sona ermesine yol açabilmektedir. Örneğin bu konuya ilişkin şikâyetlerini dile getiren kadınlar eski eşlerinin kendilerini cinsel açıdan tatmin etmediklerinden veya bunun için çabalamadıklarından söz etmiştir. Evlilik öncesi cinsel deneyimi olmayan kadınlarda ilk gecenin korku ve endişe verici geçmesi ve eşinin yaklaşımı nedeniyle evlilik süresince bunun devam etmesi sözkonusu olabilmektedir. Ayrıca eşinin kişisel hijyenine yeteri kadar özen göstermemesinden rahatsız olduğunu belirten kadınlar da olmuştur. Erkeklerse daha çok eşlerinin cinsel açıdan soğuk olduklarını ve bu nedenle cinsel uyumları olmadığından söz etmiştir. Görüşmelerde kadınların evlilikleri sırasında vajinismus olduğuna dair örnekler de paylaşılmıştır.

"Daha ilk geceden vazgeçtim. Çünkü beni zorladı. Korktum ilk başta… Sabaha kadar ağladım, bu da bende büyük bunalım yarattı. Ondan sonra korktum yani." (Kadın, Akdeniz, 50 yaşında)

"Ağlardım hep, bir şey yapmazdım. Tabii ki konuşurduk ama... Hani karşılıklı olduğu zaman bu tür şeylerin daha iyi olacağını falan anlatmaya çalışırdım ama ben seni mi bekleyeceğim diyordu sürekli..." (Kadın, Batı Anadolu, 49 yaşında)

"Benim de ihtiyaçlarım olabileceğini fazla düşünmüyordu. Bu da doğal olarak ağrıma, zoruma gidiyordu. Yani kadın olarak nefsini köreltebiliyorsun. Bazı şeyler çok arka planda kalabiliyor." (Kadın, Orta Anadolu, 37 yaşında)

"Vajinismus hastasıydı. İyileşmesi için psikoloğa gittik, ona bile bir hafta gitti sonra bıraktı. İlaç verdiler, içmedi... Bu sorunu atlatırsa çoluk çocuk olur, işler yoluna girer düşüncesi vardı ama atlatamadı, olmadı." (Erkek, Orta Anadolu, 32 yaşında)

Boşanma gerekçelerinden birisini cinsel hayattaki sorunlar olarak tanımlayan kadınların önemli bölümü, istemeden veya baskı nedeniyle eski eşiyle ilişkiye girdiğini açıklamıştır. Eski eşleri tarafından cinsel ilişkinin kadınlık görevi olarak görüldüğünden söz etmişlerdir. Kadınlar eşlerine karşı "bu görevi"

yerine getirmedikleri takdirde eşlerinden cinsel veya fiziksel şiddet görmektedir. Bu nedenle eski eşleriyle ilişkiye girmek zorunda kalan ve cinsel hayatını kabus olarak nitelendiren kadınlar mevcuttur. Kadınların bir kısmı, istemediği zaman ve biçimde cinsel ilişkiye zorlanmak, ilişkiye girmediği takdirde psikolojik baskı veya fiziksel şiddet görmek gibi davranışlara maruz kalmıştır.

"Tamamen kabustu... O kendi istekleri doğrultusunda yaşayan biriydi, bencildi… Çok eziyetine maruz kaldım." (Kadın, İstanbul, 38 yaşında)

"İnternetten porno filmler izliyor, gelip bana uygulamaya çalışıyordu, ben de hayır deyip kızınca şiddet uyguluyordu." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 26 yaşında)

"İçkili olmadığı zaman olmuyordu ama devamlı içip içip geldiği için artık beni epeyce bunaltmıştı. Çok pis huyları vardı eşimin, zor kullanmayı severdi. Ayaklarımı bağlayıp zorla tecavüz ederdi." (Kadın, Batı Karadeniz, 32 yaşında)

"Mesela her gün bir kere istiyordu. Ben de razı olmuyordum. Günlük! Günlük ne yani! Hani istemiyorsan kalsın falan da demiyordu. Tam tersi, üstüme geliyordu. Ben kızıp sinirlendikçe üstüme geliyordu… Dövüyor, yine yapıyordu." (Kadın, Kuzeydoğu Anadolu, 44 yaşında)

"Onun istediği olurdu... İstemediğimi söylüyordum, ısrar ediyordu. Onun istediği oluyordu." (Kadın, İstanbul, 42 yaşında)

Çocuk sahibi olamamak / istememek

Görüşülen bireyler arasında küçük bir grup, eşlerden birisinin çocuk sahibi olamamasını, çocuk sahibi olmayı istememesini boşanmanın ana unsurlarından birisi olarak açıklamıştır. Üreme sağlığındaki sorunlar nedeniyle çocuk sahibi olamadığını, bu nedenle eşinin kendisinden boşandığını belirtenler olmuştur. Örneğin kadın görüşmecilerden birisi evlilikleri boyunca 5 - 6 kere düşük yaptığını, gördüğü tedaviye rağmen çocuk sahibi olamadığını ancak eşinin psikolojik baskısına dayanamadığından ötürü 33 yıllık evliliğini sona erdirdiğini belirtmiştir.

"Huzurluydum ama çocuklarım ölü doğdu, yaşamadılar. Yoğun bakıma girdim çok acı çektim. Eşim çocuk için tekrar evlenmek istiyordu fakat kaynanam benden yana çıkıyordu; çocuk olmayınca yuva olmuyor mu diye kızıyordu oğluna. Fakat kaynanam da ölünce… Her gün bir çocuk doğuramadın, kendi çocuğumu sevemedim diyordu. Konuşmalarına dayanamıyordum. Dayanamadım, gittim boşandım." (Kadın, Batı Karadeniz, 53 yaşında)

Diğer yandan çocuk sahibi olamamasının aslında kendisinden değil, eşinden kaynaklandığını, ancak eşinin ve ailesinin bu konuda kendisini suçladığını belirten bir kadın görüşmeci olmuş; özellikle kayınvalidesinin baskıları ve eşinin başkasıyla evlenme tehdidi boşanmalarına yol açmıştır.

"Çocuk niye olmuyor, niye olmuyor diye sürekli kafama kaktılar. Sanki benim elimde miydi? Başka birisiyle evlenirim diyordu. Kayınvalidemle doktora gittim. Ta benimle muayene odasına kadar girdi. Bana inanmıyor. Doktor o tavrını fark etmiş ki elini omzuma koydu, bu kızın çocuğu olur, senin oğlunun olmuyor dedi kaynanama. Oğlunun sperm kalitesi düşük dedi." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 26 yaşında)

Çocuk sahibi olabilmek için tedavi olmaya karşı tutum da evliliğin sürdürülmesinde belirleyici olabilmektedir. Örneğin bir erkek görüşmeci, eski eşinin tedavi için kendisine zaman tanımadığını belirtmiş başka bir erkek görüşmeci eski eşinin tedaviye yanaşmadığından söz etmiştir.

"Sorun bendeydi. Tedavi de görüyordum, iki üç kere gitmiştim. Anası kızını aldı götürdü." (Erkek, Doğu Anadolu, 36 yaşında)

Eski eşin çocuk sahibi olmayı istememesi de evlilikteki dönüm noktalarından biri olarak görülmektedir. Birkaç kadın, eski eşinden kürtaj olması için psikolojik baskı gördüğünü, bunun da kendisinde travma yarattığından bahsetmiştir.

"Çocuk istemiş olsaydı en azından git kürtaj ol demezdi bana. Bir insanın kürtaj ol demesi... Çok büyük bir yara..." (Kadın, İstanbul, 34 yaşında)

Kültürel ve bireysel farklılıklar çerçevesinde değerler

Değerler, hayat görüşü ve yaşam tarzı

Görüşülen her dört bireyden biri yaşam tarzlarındaki farklılıklar gerekçesiyle boşandıklarını belirtmiştir. Boşanma gerekçesi olarak eşleriyle yaşam tarzları arasındaki farklılıklara işaret eden bireyler, hayattan beklentileri, dış görünümlerine ve kıyafetlerine gösterdikleri özen, sosyalleşme eğilimleri, sosyal ortam içindeki davranışlar gibi konularda yaşadıkları fikir ayrılıklarından bahsetmiştir. Yaşam biçimleri ve kültürel farklılıklar başlığı altında kadınlar çoğunlukla boşandıkları eşleriyle sosyalleşme ve hayattan zevk alma konularında farklı eğilimler içinde olduklarını belirtmiştir. Erkeklerse çoğunlukla kılık / kıyafet ve dış görünümle ilgili konulara dikkat çekmiştir.

"Farklıydı. Arkadaşlarımıza giderdik, hiç kimseyle konuşmaz, oturur televizyon seyrederdi. Bayramlaşmaya gelirdi, otururdu. Huzursuzluk çıkarırdı. Herkesin burnundan getirir, sonra da kapıyı çeker giderdi, eve gelmezdi..." (Kadın, Ege, 42 yaşında)

"O internet gibi şeylere daha meyilli bir insan. Televizyona, bilgisayara daha fazla zaman ayırmaya başlamıştı. Onlara zaman ayırdığı kadar bizimle olmuyordu. Oturup sohbet muhabbet ortamımızda bulunmuyordu." (Kadın, Orta Anadolu, 27 yaşında)

"Ben bulduğumla yetinmeye çalışırım, o daha fazlasını istiyordu. Eşim iyi giyinmeyi seviyor, ben öyle değilim, ben bulduğumla yetinirim." (Erkek, Ege, 46 yaşında)

"Mesela kıyafet seçimi konusunda, ben kendisine bu yakışmamış filan diyordum, aksine benim sevmediğim kıyafetler konusunda direniyordu." (Erkek, Batı Anadolu, 28 yaşında)

"Evet, biraz açık giyinmem sorun oluyordu. Giysilerim de açık falan değildi, ona öyle geliyordu. Rahat olmamdı asıl sorun, rahat olmam..." (Kadın, İstanbul, 46 yaşında)

Alışkanlıklar

Görüşme gerçekleştirilen bireylerin boşanma gerekçelerinden bir tanesini de alışkanlıklar oluşturmakta ve bu, öne sürülen boşanma gerekçeleri arasında üst sıralarda yer almaktadır. Alışkanlıklara örnek olarak bireylerin alkol, sigara, kumar ve uyuşturucu bağımlılıklarını verilmiştir. Bu gibi durumların, bireylerin ortak olarak sürdürdükleri ev ve hayat düzenlerini kötü olarak etkilediğine işaret edilmiştir.

"Evde sigara içiyordu yani evimiz küçük olduğu için ben aşırı derecede rahatsızlık duyuyordum. Çünkü evde sigara içmesini istemiyordum." (Kadın, Batı Karadeniz, 29 yaşında)

"Bahis oyunları oynaması sorundu. Kumar yani. Bu kumarı oynamasaydı biz rahat rahat geçinirdik. Çok lükse düşkün insanlar değildik hem." (Kadın, Akdeniz, 31 yaşında)

Bununla birlikte bireylerin kişilik özellikleri de bu başlık altında ele alınmıştır. Boşandıkları eşlerinin uykuya düşkün, inatçı olmaları; yalan söylemeleri, küfür etmeleri gibi durumların da boşanma gerekçesi olarak belirtildiği tespit edilmiştir.

"Normalde edepli, dört dörtlük bir insan. Sadece inat vardı onda. İnadının derecesini bilemezsiniz. İlişkimizi bitiren de bu oldu." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 26 yaşında)

Kadınların alışkanlıklar sebebiyle boşanmaları, erkeklere kıyasla daha yüksek orandadır. Boşandıkları eşlerinin yalan, alkol, sigara, kumar ve uyuşturucu bağımlılığı gibi alışkanlıklarının evliliğin bitişine gerekçe teşkil ettiği görülmektedir. Kadınlar, eski eşlerinin bahsi geçen alışkanlıkları nedeniyle ilişkilerinin doğrudan zedelendiğinden söz etmiştir: Yalan söylemeleri sebebiyle kadınların eşlerine olan güvenlerinde azalma olduğu

görülmüştür. Erkeklerin alkol bağımlılığı, etraflarına ve eşlerine zarar vermektedir. Kumar alışkanlığı, hane gelirinin sarsıntıya uğramasıyla, uyuşturucu kullanımıysa eşleriyle olan ilişkinin zedelenmesiyle sonuçlanmaktadır.

"İçki içerdi, gece dışarı çıkardı. Çok zevk düşkünüydü... Alkol alırdı, gece eve gelmezdi. Yani canı isteseydi gelirdi, demek ki istemiyordu." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 36 yaşında)

"İnsanlar alkol alır, ben de içerim. Ama bu sürekli, evde çoluğun çocuğun ihtiyacı dururken parasını alkole yatırıyordu." (Kadın, Batı Karadeniz, 40 yaşında)

"Sigara kokusundan çok rahatsız oluyordum. Koku var ya o koku... Günde iki paket sigara içiyordu." (Kadın, Batı Marmara, 60 yaşında)

Erkeklerin boşandıkları eşlerinde hoşlanmadıkları alışkanlıklar daha çok kişilik özellikleri, yalan söyleme ve sigara içme üzerine odaklanmaktadır.

"Yalan söylüyordu. Yalanının farkına varıp tepki vereceğimi anladığında doğru söylüyordu." (Erkek, Orta Anadolu, 30 yaşında)

"Çok yalan söylerdi. Herkese... Sigara içiyorum tiryakiyim derdi. Ben sana sigara parası mı yetiştireceğim, kiracıyım. Kızım derdim niye sigara içiyorsun..." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 23 yaşında)

"İki huyluydu bu... Bir gün iyi olur, tanıyamazsın; bu o mu dersin; bir bakmışsın beş dakika sonra bir şey olmuş." (Erkek, Doğu Marmara, 39 yaşında)

Eğitim düzeyi, yaş farkı, inanç ve mezhep, akraba evliliği sebebiyle boşanma

Bireylerin evliliklerinin sonlanmasına sebep olan durumlar arasında eğitim düzeyi, yaş farkı, inanç ve mezhep, akraba evliliği gerekçeleri nadiren de olsa görülmektedir.

Eşlerden birisinin eğitim durumunun daha düşük olması halinde diğerini hor görmesi veya aşağıda görmesi mümkün olabilmektedir.

"Bir insan eğitim olarak aşağıda da yukarıda da olmamalı. Eşit olmalı. Ama ben bunu çok geç öğrendim, acı öğrendim." (Kadın, Akdeniz, 26 yaşında)

"Ben beşten terk olduğum için kendisini daha okumuş, daha üstün gibi görüyordu." (Kadın, Batı Marmara, 33 yaşında)

Bireylerin boşandıkları eşleriyle aralarında yaş farkı, gerek deneyim, gerekse hayat görüşü açısından farklılaşmalarına ve aralarında hiyerarşi oluşmasına yol açabilmektedir.

"Sen benden yaşlısın, kadın yaşlı olmayacak, erkek yaşlı olacak derdi." (Kadın, Ege, 46 yaşında)

"Hep küçük düşürürdü bizi. Beni küçük görüyordu hep. İlk başlardan beri böyleydi." (Erkek, Batı Karadeniz, 62 yaşında)

İnanç ve mezhep ayrılığı sebebiyle boşanma çok az sayıda birey için boşanma gerekçesidir. Mezhep farkı, hane içi ve boşanmış bireylerin ailelerin de müdahale ettiği bir konu olarak gözükmektedir.

"Mezheple ilgili sorun vardı, başlı başına dertti. Bizim kendi köyümüz var, biz orada kimseye sen burada ibadet edeceksin falan demeyiz. Babası bile dert ediyordu. İlk gördüğümde benim mezhebim bu dedim, bana ileride sorun yaşatma dedim." (Erkek, Batı Marmara, 31 yaşında)

"Benim kadar dindar değildi tabii. Annem devamlı namaz kılıyor. Ben de tabii o zamanlar kılmıyordum. Evlendiğim dönemler... Eşimde böyle bir yaklaşım yoktu." (Erkek, Batı Marmara, 32 yaşında)

Akraba evliliği sebebiyle boşanma neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu sebeple boşanan bireylerin temel olarak işaret ettikleri durum, aralarındaki ilişkinin var olan akrabalık bağı sebebiyle zedelenmesi olmuştur.

"Akraba evliliğiyle ilgili bir kere olumlu hiçbir tarafı yok, olumlu taraf gibi görünen, herkesin

birbirini daha fazla sömürmesi için çıkarına denk gelen aptallıklar var." (Erkek, Akdeniz, 55 yaşında)

"Olumsuz yönleri şu: Birbirine giriyordu aileler, biz arada kalıyorduk, başka şey değil; Akraba olmaması lazım bence." (Kadın, Doğu Karadeniz, 35 yaşında)

Evlenmeden önce eşi yeteri kadar tanımama ve evlilik yaşı

Evlenmeden önce eşi yeteri kadar tanımama gerekçesiyle boşanma, çoğu zaman evlilik öncesi bireylerin birbiriyle yeteri kadar vakit geçirmemiş olmalarından ve eşlerin kişisel özelliklerini yeterince keşfedememesinden kaynaklanmaktadır. Bu başlık altında cinsiyet temelinde farklılaşma görülmemektedir.

"Ben hep iyi şeyler düşünüyordum. Çalışır, yuvamız iyi olur diye düşünüyordum. Onu tanıyamadım, evlendim ama sonra her şeyi ortaya çıktı. Yaptıklarını ölsem bile hiçbir zaman unutamam." (Kadın, Ege, 37 yaşında)

"Tanısaydım herhalde evlenmezdim. Çünkü kavunu bile koklamadan anlayamazsın... Her şeyde farklılıklar oluyor sen onların kültürüne uyamıyorsun, zorluk çektik alışana kadar; gerçek, yüzünü sonradan gösterdi." (Erkek, Kuzeydoğu Anadolu, 37 yaşında)

Evlenme yaşının bireylerin boşanmalarına gerekçe oluşturduğu durumlar çok sık görülmemektedir. Bireylerin bir kısmı önceki bölümlerde de değinildiği üzere, erken yaşta evlilik yaptıklarına inanmaktadır. Evlilik yaşı her ne kadar evlilikteki sorunlara yol açsa da doğrudan boşanma gerekçesi olarak algılanmamaktadır. Daha çok, bireylerin kendilerini ve ilişkiden beklentilerini yeteri kadar tanımadan evliliğe başlamasından doğan sorunların boşanmaya yol açtığı gözlenmiştir.

"Tabii ufak yaştaydı. 18 yaşındaydı. Belki de ona çok geldi bütün bunlar. Ben biraz karışırdım. Karşındaki insan ailesinden birçok şeyi görmediyse zordur..." (Erkek, İstanbul, 52 yaşında)

"14 – 15 yaşındaki kız, nasıl evlilik yapabilir ki? Yüzük takacak, bilezik falan... Ben onları düşünüyorum. Sonra yemek yapmayı bilmiyorum, temizlik yapmayı bilmiyorum." (Kadın, İstanbul, 31 yaşında)

Hastalıklar

Sağlık sorunları sebebiyle yaşanan boşanmalar genel olarak eşlerin ya da hane içinde diğer bireylerin sağlık sorunlarından kaynaklanmaktadır.

Burada erkek görüşmeciler eşlerinin psikolojik ya da psikiyatrik rahatsızlıklarının; özellikle boşanma gerekçesi oluşturma açısından şiddet ve hane içi sorumluluklar gibi diğer unsurlara etkilerine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra kendi rahatsızlıkları sebebiyle boşanma kararının alındığını belirten erkekler de bulunmaktadır.

"Akli dengesi yerinde olmayan birisiydi. İlaçları kullanmıyordu, en son ilaç içmesi için bağırdım çağırdım, zorla verdim. Sonrasında bir sabah bütün parayı alıp valizini toplayıp gitmiş. Şiddetli geçimsizliktin boşanmaya karar verdi." (Erkek, Akdeniz, 31 yaşında)

"Benim hanımın psikolojik rahatsızlığı varmış. Gittiği yerde kalamıyormuş... Kapalı alanda kalamıyor... Tek başına kalamıyor.. Evden çıkamıyordum yani... Artık işe gitme diyordu, işe gitmediğim zamanlar çok oldu... Aile hekimine gittik, bir psikoloğa gidin dedi. İlkinde gitti bizimki. İki, üç dedik, sonra bir daha gelmedi..." (Erkek, Kuzeydoğu Anadolu, 34 yaşında)

Kadın görüşmecilerin boşanma gerekçesi olarak hastalığa işaret ettikleri durumlarda, eşlerinin psikolojik rahatsızlıklarının önemli etmen olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kadınların küçük kısmı boşanma gerekçesini kendileri, çocukları, kendisinin veya eşinin birinci derece akrabalarının ciddi sağlık sorunları olarak açıklamıştır.

"Temel gerekçem şuydu. Rahatsızlandım. Hastalık aşamasında yanımda değildi. Kötü günümde yanımda değilse iyi günümde zaten ihtiyacım yok diye düşündüm." (Kadın, Ege, 38 yaşında)

"Çünkü eve bakmayacağını anladım; kafasının hasta olduğunu anladım. Yürümesine imkân yoktu; bana bakamayan, yarın öbür gün çocuğuma da bakamaz dedim, hamileydim yani..." (Kadın, Batı Anadolu, 40 yaşında)

"Sürekli bakıyordum. Babamın gözleri görmüyordu. Görümcemin de psikolojik sorunları vardı. Kafası gidip geliyordu. Yemeğini, üstünü başını bile giyemiyordu, ben yapmak zorunda kalıyordum bu işleri. Olan oldu, sorunlarından kaçmak için İstanbul'a çalışmaya gideyim dedi, gitti. Gidiş o gidiş..." (Kadın, Doğu Anadolu, 37 yaşında)

6.2.2. Yükleme Teorisi'ne Göre Boşanma Nedenleri

Araştırmada bireylerin boşanma nedenleri 21 başlık altında toplanmış ve Yükleme Teorisi'ne göre kodlanmıştır (Tablo 23). Bahsi geçen 21 gerekçe, Yükleme Teorisi'nin temel kriterlerine göre ve Amota ve Previti'nin de uyguladıkları Yükleme Teorisi örneğinde olduğu gibi "görüşmecinin kendisinden kaynaklanan, görüşmecinin eşinden kaynaklanan, ilişkinin kendisinden kaynaklanan ve dış faktörlerden kaynaklanan" olmak üzere dört ana başlık altında kodlanmıştır. Boşanma hikâyeleri birey bazlı olarak incelenmiş ve kodlamalar boşanmanın sorumlusu olarak görülen kişi, kişiler veya ilişki üzerinden Yükleme Teorisi'ne göre gerçekleştirilmiştir.

Belirlenen bu dört ana başlık, öncelikli olarak içsel ve dışsal sebepler gözetilerek yapılandırılmıştır. İçsel sebepler, bireylerin kendilerinden kaynaklanan durumlar olarak belirlenmiştir. Bireyin kendi kontrolü dışında gelişen olaylar dışsal sebepler olarak belirlenmiştir. Bireylerin kontrolünün dışında belirtilen sorun alanları üç faklı faktöre dayanarak gruplandırılmıştır: Bireyin boşandığı eşinden, ilişkinin doğasından veya bunların da dışında kalan "dış faktörler".

Tablo 23'de boşanma gerekçelerinin Yükleme Teorisi'ne göre gruplandırması yer almaktadır. Bazı boşanma gerekçeleri farklı koşullar nedeniyle birden fazla grubun içinde yer almaktadır; örneğin "ev içi görev ve sorumluluklar", görüşülen kişi kendisinin yerine getirmediği görevler için boşandıklarını ifade ettiyse 'görüşmecinin kendisinden kaynaklı' gruba; bu durumdan eski eşini sorumlu tutuyorsa 'görüşmecinin eşinden kaynaklı' grubuna dahil edilmiştir. Öte yandan 'yakın çevre' gerekçelendirmesi, boşanmış çiftler bu durumu kendilerinden tamamen bağımsız olarak 3. kişilerden kaynaklandığına işaret ettikleri için sadece 'dış faktörlerden kaynaklı' gruplamanın altında yer almaktadır.

Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması (TBNA 2014) kapsamında görüşülen boşanmış bireylerin büyük çoğunluğu (%81) boşanmayı eski eşlerinden kaynaklı konularla ilişkilendirmiştir. Boşanmış bireylerin sadece üçte biri (%32) boşanmanın kendisinden kaynaklandığını belirtmiştir. Bu durum, Yükleme Teorisi'nin temel önermeleriyle de örtüşmektedir. Yükleme Teorisi, bireylerin kötü sonuçlarla karşılaştıklarında durumun kendilerinden kaynaklandığını düşünmektense çoğunlukla kendilerinden bağımsız olarak gelişen dışsal sebeplerle ilişkilendireceklerini düşünmektedir. Yani bireyler evliliklerinin başarısız olması durumunda çoğunlukla durumun sorumluluğunu almak istemeyip sorumluluğu boşandıkları eşlerine yüklemeyi tercih etmektedir. Bireyler boşanma gerekçesi olarak karşı tarafı sorumlu tutmakla birlikte başka bir faktörü daha boşanma sebebi olarak gösterebilmektedir. Boşanmalarından eşlerinin sorumlu olduğunu düşünenlerin yarısı aynı zamanda eşiyle arasındaki ilişkiyi de boşanmalarının sorumlusu olarak görmektedir. Öte yandan bu kişilerin çoğu, dış faktörleri (%35) ya da kendilerini (%28) boşanmadan sorumlu tutmamaktadır (Tablo 24).

Hem kadın (%91) hem de erkekler (%71) evliliklerinin sona ermesinin nedenini en çok eski eşlerinin davranışlarına dayandırmaktadır, karşı tarafı sorumlu tutma yaklaşımı kadınlarda çok yaygındır. Her ne kadar boşanmanın kendisinden kaynaklandığını düşünenlerin oranı daha düşük olsa da erkeklerde sorumluluğu kabul etme eğilimi daha yüksektir (%41). Benzer şekilde boşanmalarını eski eşin tutum ve davranışlarıyla açıklama eğilimi çocuk sahibi bireylerde daha sık görülmektedir (Tablo 24).

Tablo 23. Yükleme Teorisi'ne Göre Boşanma Nedenleri Kodlaması

Görüşmecinin boşandığı eşinden kaynaklı	Görüşmecinin kendisinden kaynaklı	İlişkiden kaynaklı	Dış faktörlerden kaynaklı
1 - Ev içi görev ve sorumluluklar	1 - Ev içi görev ve sorumluluklar		
2 - Çocukla ilgili sorunlar	2 - Çocukla ilgili sorunlar	2 - Çocukla ilgili sorunlar	2 - Çocukla ilgili sorunlar
3 - Duygusal ilişki	3 - Duygusal ilişki	3 - Duygusal ilişki	
4 - Ekonomik sorunlar	4 - Ekonomik sorunlar		4 - Ekonomik sorunlar
5 - Çalışma hayatı	5 - Çalışma hayatı		
6 - Değerler / hayat görüşü	6 - Değerler / hayat görüşü	6 - Değerler / hayat görüşü	
7 - Yaşam tarzı	7 - Yaşam tarzı	7 - Yaşam tarzı	
8 - Alışkanlıklar	8 - Alışkanlıklar		
9 - Eğitim düzeyi	9 - Eğitim düzeyi	9 - Eğitim düzeyi	
		10 - Yaş farkı	
11 - Evlenme yaşı	11 - Evlenme yaşı	11 - Evlenme yaşı	
12 - Evlilik öncei eşi yeterince tanımama	12 - Evlilik öncei eşi yeterince tanımama	12 -Evlilik öncei eşi yeterince tanımama	
13 - İnanç / mezhep		13 - İnanç / mezhep	
		14 - Akraba evliliği	
			15 - Yakın çevre
16 - Cinsel hayat		16 - Cinsel hayat	
17 - Çocuk sahibi olamamak/istememek	17 - Çocuk sahibi olamamak/istememek	17 - Çocuk sahibi olamamak/istememek	
18 - Şiddet	18 - Şiddet		18 - Şiddet
19 - Aldatma	19 - Aldatma		
20 - Hastalık	20 - Hastalık		20 - Hastalık

Görüşülen kişilerin yarısı (%51) ilişkiye dair sorunlardan ötürü evliliklerinin sona erdiğini belirtmiştir. Yükseköğretim mezunu kişiler boşanma gerekçelerinden söz ederken daha az eğitimli ve eğitimsiz kişilere nazaran eski eşleriyle aralarındaki ilişkiye daha fazla atıfta bulunmuştur (Tablo 24).

Evliliklerinin bitmesinin nedenini dış faktörlere bağlayanların oranı da azımsanmayacak düzeyde yüksektir (%42). Dış faktörlerden söz eden erkeklerin oranı daha yüksektir (Tablo 24).

Bir önceki bölümde detaylı olarak incelenen boşanma nedenleri Yükleme Teorisi açısından da ele alınmış ve her boşanma nedenine göre boşanmadan sorumlu tutulan taraf ya da taraflar incelenmiştir.

Yakın çevre sebebiyle gerçekleşen boşanmalardan bireyler kendilerinin hiçbir şekilde sorumlu olmadıklarını belirtmiştir. Bir önceki bölümde de tartışıldığı üzere gerek kendilerinin gerekse boşandıkları eşlerinin aile bireylerinin müdahaleleri, bireylerin kontrolünün dışında yaşanan ve dış faktörlerden kaynaklanan sorunlardır.

Duygusal ilişki gerekçesiyle yaşanan boşanmaların çok büyük kısmında çiftler arasındaki sevginin zaman içinde karşılıklı olarak bittiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte çok az da olsa bireylerin tek taraflı olarak boşandıkları eşlerine karşı sevgilerinin bittiği durumlar da bulunmaktadır.

Aldatma nedeniyle evlilikleri sona eren bireyler bu durum nedeniyle çoğunlukla karşı tarafı suçlamaktadır. Sadakatsizlik sebebiyle boşanan kadınların hepsi eşleri tarafından aldatıldıklarını belirtmiştir. Öte yandan erkeklerin çok azı boşanma gerekçesi olarak kendi aldatmalarını göstermiştir. Kadınlarda olduğu gibi erkeklerin de büyük çoğunluğu boşandıkları eşleri tarafından aldatıldıklarını ve boşanmalarına bu durumun gerekçe oluşturduğunu belirtmiştir.

Ekonomik sorunlar, boşanma gerekçesi olarak sıkça karşılaşılan bir başlıktır. Ekonomik sorunlar

Tablo 24. Yükleme Teorisi'ne Göre Boşanma Nedenleri [7] (%)

	Görüşmecinin boşandığı eşinden kaynaklı	Görüşmecinin kendisinden kaynaklı	İlişkiden kaynaklı	Dış faktörlerden kaynaklı
Toplam	80,9	31,9	51,2	42,4
CİNSİYET				
Kadın	**90,5**	23,8	51,9	30,5
Erkek	71,0	**40,5**	50,5	**55,0**
YAŞ				
34 yaş ve altı	80,9	31,3	50,4	47,8
34 yaş üstü	81,0	32,2	51,5	40,3
EĞİTİM				
Eğitimsiz - İlköğretim	84,8	31,7	46,4	37,1
Lise mezunu	78,5	31,0	50,9	50,9
Yükseköğretim mezunu	72,9	34,3	**67,1**	45,7
EVLİLİK SÜRESİ				
3 yıldan az	70,2	29,9	50,8	55,2
4 - 5	**86,3**	29,4	43,1	43,1
6 - 10 yıl	**83,5**	35,1	50,5	44,3
10 yıldan fazla	**82,1**	31,8	53,9	36,9
ÇOCUK SAHİPLİĞİ				
Çocuğu yok	68,1	25,5	51,1	55,3
1 - 2 çocuk	**81,8**	36,0	54,2	42,4
3 çocuk ve üstü	**84,9**	24,2	43,4	36,4

sebebiyle gerçekleşen boşanmalara çoğunlukla karşı tarafın yaşadığı finansal problemler (parasızlık, sürdürülen işin iyi gitmemesi, iflas, haneye maddi olarak yardımcı olmama) sebep olmaktadır. Kadınların hemen hemen hepsi bu durumdan boşandıkları eşlerini sorumlu tutmaktadır. Erkeklerse boşanmalarına çoğunlukla kendilerinin ekonomik durumlarının sebep olduğunu belirtmiştir. Eşlerini sorumlu tutan erkekler de azımsanmayacak seviyededir. Bu durumun, eşlerinin evin ekonomisini dikkate almadan harcama yapmalarından ileri geldiği söylenmektedir. Nadiren de olsa bireylerin yaptıkları bu gerekçelendirme dış sebeplere dayandırılmıştır. Ekonomideki genel bozulmanın ilişkilerini etkilediği ve boşanma gerekçesi olduğunu söyleyen bireyler nezdinde bu durum "dış faktör" olarak kabul edilmiştir.

Çalışma hayatının boşanmaya sebep olduğu durumlardaysa çoğunlukla boşanılan eşin çalışmaması, işten ayrılması, iş bulamaması gibi durumların yaşandığı görülmüştür. Erkeklerin kendi çalışma hayatlarındaki olumsuzluklar (işsizlik, iş bulamama, iş saatlerinin fazla olması gibi) sebebiyle boşandıklarını belirtmeleri kadınlara nazaran daha fazladır.

Boşanmalara sebep olan **şiddet olayları** çoğunlukla görüşmecilerin eşlerinden kaynaklanmaktadır. Şiddet bir önceki bölümde de değinildiği üzere yalnızca fiziksel şiddet olarak gözükmemektedir. Sözlü, duygusal şiddet türleri de bu başlık altında ele alınmıştır. Bu gerekçeyle boşanan kadınların hemen hemen hepsi eşlerinin şiddetine maruz kaldıklarını belirtmiştir. Şiddeti boşanma gerekçesi olarak gösteren erkeklerin oranı düşük olmakla birlikte sadece üçte biri kendisinin şiddet uyguladığını kabul etmiştir. Bu konuda eski eşini suçlayan erkeklerse daha çok sözlü, diğer ifadeyle psikolojik şiddete işaret etmiştir. Şiddeti yakın çevresinin uyguladığını belirtenlerin oranı çok düşüktür.

7 Yükleme Teorisine Göre Boşanma Gerekçesi tablosunda morla yazılı oranlar anlamlı farklılaşmaya işaret etmektedir.

Kültürel ve bireysel farklılıklar çerçevesinde değerler, yaşam tarzı, alışkanlıklar, evlilik yaşı, akraba evliliği, evlenmeden önce eşi tanıma, eğitim düzeyi, inanç - mezhep farklılıkları gibi konu başlıkları teoriye göre de incelenmiştir.

Değerler, hayat görüşü ve **yaşam tarzı** sebebiyle yaşanan boşanmalarda bireyler bu durumun çoğunlukla ilişkiden kaynaklandığını yani her iki tarafın da durumdan sorumlu olduğunu düşündüklerini belirtmiştir. Her iki tarafın farklı değer ve hayat görüşlerine sahip olduklarını fark etmeleri veya ortak yaşam tarzlarının olmadıklarını belirtmesi sıklıkla rastlanan bir durumdur. Görüşmecilerin yarısından daha azıysa eşlerinin hayat görüşlerinin, yaşam tarzlarının farklı olduğunu fark ettiklerini veya farklılaştığını gördüklerini belirtmiştir.

Alışkanlıklar sebebiyle yaşanan boşanmalarda görüşmecilerin çok büyük çoğunluğu boşandığı eşlerinin kötü alışkanlıklarına işaret etmiştir. Bu gerekçeyle boşanan kadınların hemen hemen hepsi eşlerinin alkol, kumar, yalan gibi alışkanlıklarının boşanmalarına sebep olduğunu belirtmiştir. Alışkanlıklar sebebiyle boşandıklarını belirten erkeklerse kendilerinin değil de eşlerinin alışkanlıklarına dikkat çekmektedir. Hem erkekler hem kadınlar arasında bu durumdan kendilerinin sorumlu olduğunu kabul etme oranı hayli düşüktür. Erkekler kadınlara göre daha çok kendi alışkanlıklarının boşanmaya sebep olduğunun bilincindedir.

Bireylerin **eğitim düzeyinin** boşanma gerekçesi olarak belirtildiği durumlarda çoğunlukla bu durumun ilişkinin kendisine etki ettiği ve boşanmaya sebep olduğuna işaret edilmiştir. Bireylerin eğitim seviyelerinin farklılaşmasının (taraflardan birinin daha yüksek / düşük eğitim seviyelerinde olması) evlilik süresince anlaşmazlıkların çıkmasına, bireylerin birbirlerinden uzaklaşmalarına sebep olmaktadır. Ancak eğitim düzeyinin boşanmaya sebep olması durumundan, bireylerin boşandıkları eşini veya kendilerini sorumlu tutma eğilimi daha azdır. Bu başlık özelinde ilişkiye yapılan yüklemenin daha fazla olması eğitim düzeyi farklılaşmasının çiftlerin müşterek olarak ortak platformda buluşamamalarıyla açıklanabilir.

Bireylerin aralarındaki **yaş farkının** boşanmaya sebep olduğundaysa bu durum ilişkiden kaynaklanan bir durum olarak açıklanmıştır. Bireyler kendilerini veya ilişkinin diğer tarafını bu durumdan sorumlu tutmaktansa ilişkinin geneline etki eden bir sorun olduğunu söylemişlerdir.

Evlenme yaşının boşanma gerekçesi olarak sunulduğu durumlarda bireyler çoğunlukla bu durumun kendilerinden kaynaklandığına işaret etmiştir. Çoğunlukla evlendikleri yaşı erken olarak kabul eden bireyler, bu durumun boşanmalarına sebep olduğuna inanmaktadır. Evlenme yaşının boşanmalarına sebep olduğunu belirten kadınların büyük çoğunluğu kendi evlilik yaşlarının erken olmasına işaret etmektedir. Buna paralel olarak erkekler arasındaki yaklaşım da çoğunlukla evlendikleri eşlerinin küçük yaşta olmalarının bu duruma sebep olduğunu belirtmiştir. Her iki tarafın da genç yaşta evlenmesi durumunda bireyler bu durumu ilişkinin geneline etki eden bir sorun olarak tanımlamıştır.

Evlenmeden önce eşi yeteri kadar tanımama sebebiyle boşandıklarını belirten bireyler bu durumdan çoğunlukla kendilerini sorumlu görmektedir. Bireyler evlilikleri sırasında eşleriyle ilgili yaşadıkları durumlar karşısında kendilerinin hazırlıksız yakalandıklarını düşünmekte ve bu duruma kendilerinin eşlerini yeteri kadar tanımamalarının sebep olduğunu belirtmektedir. Daha az olsa da nişanlılık, flört döneminde karşı tarafın kendisini tam olarak tanıtmadığı, bazı olumsuz özelliklerini sakladığını belirten bireyler de bulunmaktadır. Bireylerin evlilik öncesinde birbirlerini yeteri kadar tanımamasının, ilişkinin gidişatını etkilediği ve bireylerin zaman içinde farklı ilgi alanlarına doğru yönelmeleriyle sonuçlandığı belirtilmiştir.

İnanç ya da mezhep sebebiyle gerçekleşen boşanmalarda bireyler çoğunlukla ilişkinin genel akışının bu gerekçe nedeniyle bozulduğuna işaret etmiştir. Az da olsa görüşmecinin eşinin inanç

ya da mezhebinin farklı olduğuna işaret edenler bulunmaktadır.

Çok az sayıda bireyin belirttiği **akraba evliliğinden** kaynaklanan boşanmalar ilişkinin kendisinden kaynaklanan sorun olarak aktarılmıştır.

Ev içi görev ve sorumluluklara boşanma gerekçesi olarak atıfta bulunan bireylerin neredeyse tamamı bu konuda eski eşini suçlamıştır. Verilen yanıtlarda algılanan kadın ve erkek rollerinin kendini keskin şekilde gösterdiği gözlenmiştir. Çok daha az oranda da olsa görev ve sorumluluklarını kendisinin yerine getirmediğini belirten bireyler olmuştur.
Çocuklarla ilgili sorunlar nedeniyle sonlanan evliliklerde görüşülen kişi kendisini, eşini, ilişkiyi ve dış faktörleri sorumlu tutabilmektedir. Bireylerin büyük bir çoğunluğu çocuk bakımını boşandıkları eşlerinin üstlenmediğinden, nadiren kendilerinin bu konuda sorumsuz davrandıklarından söz etmiştir. Çocukların, özellikle yetişkin çocukların boşanmaya gerekçe oluşturduğu durumlar da seyrek de olsa vardır.

Cinselliğin boşanma sebebi olarak belirtildiği durumlarda bireyler temel olarak eşleriyle aralarındaki cinsel uyumsuzluğa işaret etmiştir. Öte yandan kadınlarda eski eşin uyguladığı cinsel şiddet vakalarının da yaygın olduğu gözlenmiştir. Cinsellik sebebiyle boşanmalarda bireylerin kendilerini sorumlu tutmaması dikkat çekicidir.

Çocuk sahibi olmaya ilişkin nedenlerden ötürü sonlanan az sayıdaki evlilikte genellikle karşı tarafı suçlama eğilimi gözlenmiştir. Eski eşinin çocuk sahibi olmayı istememesi veya eski eşin kendisini kısır olduğu gerekçesiyle terk etmesi gibi durumlar yaşanmıştır.

Hastalığın boşanma gerekçesi olarak belirtildiği durumlarda yükleme yapılan taraf sıklıkla boşanılan eştir. Aile bireylerinden bir tanesinin hastalanması (çocuklarının, kendisinin veya eşinin ailesinden birinin hastalanması) bireylerin kontrol edemedikleri bir boşanma gerekçesidir ve hemen hemen boşanılan eşin hastalanması kadar önem taşımaktadır. Görüşmecinin kendisinin hastalandığı durumlarsa sık olmasa da rastlanan bir durum olarak gözükmektedir.

6.3. Boşanma Sürecinin Evreleri

6.3.1. Boşanma Fikrinin Oluşumu

Bu bölümde bireylerin evlilik sürecine ve boşanma nedenlerine ilişkin değerlendirmeleri ve boşanma sürecinin nasıl geliştiği ayrıntılı olarak sunulmuştur.

6.3.1.1. Boşanmanın İlk Kez Düşünüldüğü Durumlar

Yapılan görüşmelerde bireylerin ilk kez hangi aşamada boşanmayı düşündükleri sorgulanmıştır. Bireyler evliliklerinin ilk zamanlarından itibaren, evliliklerinin olgunluk döneminde veya evliliklerinin son yıllarında boşanmayı düşünmeye başlayanlar olmak üzere üç temel grupta toplanabilir. TBNA 2008 çalışması da benzer bir eğilimden söz etmektedir. Araştırmada boşanmış bireylere evlilikleri sırasında boşanma düşüncesinin ilk ne zaman belirdiği sorulmuştur. Buna göre evlilikleri beş yıl veya daha kısa süren bireylerin yarısına yakını (%43) evliliklerinin birinci yılından itibaren boşanmayı düşündüklerini belirtmiştir. Diğer yandan 15 yıldan daha uzun süre evli kalan bireylerin yarısı (%52) boşanmayı evliliklerinin 10. yılından itibaren düşünmeye başladıklarını beyan etmiştir. 6 - 15 yıl arasında evli kalanlardaysa evliliğin ilk seneleri geçtikten sonra boşanma fikrinin belirdiği anlaşılmaktadır (ASAGEM, 2008).

"Neredeyse ilk zamanlarından beri düşünüyordum. Oğlumla, babamla anlaşamayınca bu işin yürümeyeceğini anladım ama işte biraz daha şans vereyim, belki değişir, alışır diye bekledim." (Erkek, Kuzeydoğu Anadolu, 45 yaşında)

"Boşanmayı bundan 10 yıl önce düşünmüştüm. 18 yılın 10'unda düşünmüştüm yani yavaş yavaş." (Kadın, Orta Anadolu, 39 yaşında)

"35 yaşındaydım 1989'da evlendik 2002'ye kadar sürdü. On üç sene sonra böyle bir karar aldım." (Kadın, İstanbul, 46 yaşında)

"Evliliğin son döneminde... Mutsuzluk bu şekilde devam ediyor yani bütün bir ömrün o şekilde geçeceğini düşününce verdim kararı. Konuşmamı yaptım; ben mutsuzum bu şekilde devam etsin istemiyorum dedim..." (Erkek, Doğu Marmara, 32 yaşında)

Boşanmanın ilk defa düşünüldüğü zamanlar çoğu birey tarafından evlilik yapılan tarihle ilişkilendirilirken bunlara ek olarak bazı bireyler, ağırlıklı olarak da kadınlar, eşleriyle aralarında geçen şiddetli tartışmaları, eşlerinden gördükleri şiddet içeren davranışları, hane içindeki maddi yoksunlukları (icra, iflas durumları) ve aldatma / aldatılma gibi durumları boşanma kararı almalarında belirleyici zaman unsuru olarak dile getirmiştir.

"Zaten yalnız yaşıyorum, aldatıldığım halde evliliği devam etmek çok mantıklı değildi. Aldatıldığımı öğrenmeden önce sorun yoktu, öğrendikten sonra fikir değişti. İlk şüphelenmeye başladığım zaman altı yıllık evliydik..." (Kadın, Batı Marmara, 40 yaşında)

"Dayak yediğim gün ve ertesinde üç gün içinde verdim kararı. O evde yoktu zaten; annem beni alıp kaçırdı." (Kadın, Akdeniz, 26 yaşında)

"O kavgadan sonra kesin karar verdik, zaten ondan öncesinde de boşanma gibi laflar vardı; çocuk için sabrediyorduk. Bundan öncesinde bir kavga daha olmuştu ama ailelerin desteğiyle ben de ona son bir şans vermiştim." (Erkek, Orta Anadolu, 31 yaşında)

"Evliliğimin ikinci yılında düşündüm. Sebep, eşimin çalışmaması, zoraki çalışmasından dolayı benim çalışıp evi geçindirmek zorunda olmamdı." (Kadın, Ege, 36 yaşında)

Görüşülen bireylerin büyük bir kısmı boşanmayı akıllarına getirmelerinin ardından kısa süre içinde bu kararın netleştiğini dile getirmiştir. Bu zaman dilimi genelde birkaç günden bir seneye kadar uzayabilmektedir. Bireyler bu kararı almalarının üzerinden kısa süre sonraysa resmi olarak başvuru yaptıklarını ve dilekçe verdiklerini belirtmiştir. Buna ilişkin bulgular Tablo 25'de verilmektedir.

Tablo 25. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Boşanma Kararı Alındıktan Resmi Olarak Başvuru Yapılmasına Kadar Geçen Süre (%)

	Sayı	1 aydan az	1 - 2 ay	3-6 ay	6 aydan uzun	Toplam	Ortalama (AY)
Toplam	*410*	39,5	24,2	17,8	18,5	100	*6,8*
CİNSİYET							
Kadın	*210*	38,1	22,4	17,6	21,9	100	*7,6*
Erkek	*200*	41,0	26,0	18,0	15,0	100	*5,9*
YAŞ GRUPLARI							
- 34 yaş	*115*	42,6	23,5	15,7	18,3	100	*6,3*
+34 yaş	*295*	38,3	24,4	18,6	18,6	100	*6,9*
EĞİTİM							
Eğitimsiz - İlköğretim mezunu	*224*	42,4	20,5	19,2	17,9	100	*6,8*
Lise mezunu	*116*	40,5	27,6	12,1	19,8	100	*5,8*
Yükseköğretim mezunu	*70*	28,6	30,0	22,9	18,6	100	*8,4*
EVLİLİK SÜRESİ							
3 yıldan az	*67*	37,3	28,4	22,4	11,9	100	*3,2*
4 - 5 yıl	*51*	37,3	29,4	13,7	19,6	100	*4,2*
6 - 10 yıl	*97*	41,2	23,7	17,5	17,5	100	*5,3*
10 yıldan fazla	*195*	40,0	21,5	17,4	21,0	100	*9,4*
ÇOCUK SAHİPLİĞİ							
Çocuğu yok	*47*	44,7	19,2	21,3	14,9	100	*4,7*
1 - 2 çocuk	*264*	39,4	27,3	16,7	16,7	100	*6,2*
2+ çocuk	*99*	37,4	18,2	19,2	25,3	100	*9,3*

Boşanmış bireylerin %64'ünün 2 ay içinde boşanma başvurularını gerçekleştirdikleri görülmektedir. 10 yıldan fazla evli kalan bireylerde, boşanma kararını alıp başvurusu yapana kadar geçen süre daha uzundur. Diğer deyişle on yıl veya daha uzun evli kalan bireyler açısından boşanma kararını hayata geçirmeleri daha uzun sürmüştür.

"Bu altı ay sonrasında ben evet bu düzelmeyecek dedim ve boşanma kararı aldım." (Kadın, Batı Anadolu, 47 yaşında)

"Yaklaşık olarak sekiz ay sonra falan. Karar verdik... Birlikte gittik mahkemeye, konuştuk, dava açtık on beş gün sonra duruşma oldu ve boşandık." (Erkek, İstanbul, 30 yaşında)

"Çok fazla değildir. Doğrudan terk ettim evi. Düşündüğüm zamanlarda hep bir son beklenti oluyor yapsam mı yapmasam mı diye. Ne kadar zaman geçmiştir? En fazla bir hafta diyeyim." (Kadın, Akdeniz, 25 yaşında)

"O gün verdim kararı. Daha önce de verilmişti ama son kez bende anlık oldu. Artık o gün gemileri yakmıştım..." (Erkek, İstanbul, 38 yaşında)

6.3.2. Boşanma Kararını Kolaylaştıran veya Zorlaştıran Hususlar

6.3.2.1. Kişisel, Kültürel ve Sosyal Engeller

Görüşme yapılan bireylerin bir bölümünün boşanmayı akıllarından geçirmesine rağmen bu kararı hemen alamadıkları anlaşılmaktadır. Özellikle bu eğilim kadınlarda daha ön plandadır. Boşanmayı ilk kez düşündükten en az 1 sene sonra boşanma kararını almışlardır, kimi kadınlar için bu süre daha uzundur. Kadınların bir kısmı tüm evlilikleri boyunca boşanma düşüncesi içinde olmalarına rağmen harekete geçmeden önce çok uzun yıllar beklemiştir.

"Üç yıl bekledim, belki gelir, iyileşir, yine çocuklarına, bize döner. Baktım hiç öyle bir şey olmadı... Ailesi destek çıksaydı götürüp iyileştirseydi belki dönerdi ama ailesi onu bıraktı, o da bizi..." (Kadın, Orta Anadolu, 33 yaşında)

"Resmi olarak 2003 yılında bitti her şey. Düzelir diye, tedavi olsa düzelir diye çok beklentim oldu ama olmadı. Düzelmedi." (Kadın, 47 yaşında, İstanbul)

Eşlerden birinde veya her ikisinde boşanma fikrinin oluşmasına rağmen evlilik kararı alınmamasının temel gerekçesi hem kadın hem erkek boşanmış bireyler açısından boşanmanın çocuklarını kötü etkileyeceği düşüncesidir. Benzer şekilde, TBNA 2008 çocuk konusunun boşanma kararı önündeki temel engel olduğunu ortaya koymuştur (%56) (ASAGEM, 2008).

"Yaşadık, üç yıl yaşadık. Hayır, engel yoktu da ben boşanmak istemiyordum, çocuklar vardı; en büyük engel onlar. Çocuklara ikinci ana, ne bileyim üvey baba yaşatmak istemediğim için hep sabrediyordum." (Erkek, Akdeniz, 34 yaşında)

"Çocuklar biraz küçüktü, katlandık, baktık ondan sonra da olmuyor, çocuklarımın da rızasını alarak bitirdik. Dilekçede de çocuklar babada kalacak şekilde diye belirttim." (Erkek, Ege, 54 yaşında)

"Aslında ben çoktan düşünüyordum da çocuklar boynumu büktü." (Kadın, Akdeniz, 39 yaşında)

Boşanmış bireylerde aile olma durumu kaybetmeyle yalnız kalma korkusu da boşanma kararı alınması önünde engeldir. Literatürde de benzer şekilde bireylerin boşanma kararının almalarının önünde "tekrardan bekâr olma" korkusunun, "artık aile olmama" durumunun özel alandan sosyal platforma taşınması durumlarının ön plana çıktığına işaret edilmekte, bu tür çalışmalar bulunmaktadır (Guttman 1993). Evli olma fikriyle gerçekleştirilen atıflar (yetişkin olma, saygın olma gibi) 1980 ve 1990'lı yıllarda yapılan araştırmalarda bireylerin boşanma fikrinden neden bir adım daha uzakta durduklarını açıklamak için kullanılmaktadır.

Özellikle kadınların boşanmış kadın olarak yaşayacakları sosyal baskıdan endişe ettikleri görülmektedir. Toplumda boşanmış kadınların dışlanabildiği, hor görüldüğü veya istenmeyen cinsel ilgiye maruz kaldıkları düşüncesi hâkimdir. Bu nedenle mümkün olduğu ölçüde kadınların boşanmayı

geciktirdiği söylenebilir. Kadınların yakın çevreden yeteri kadar destek alamayacakları durumlarda toplumsal baskıyla baş edemeyecekleri korkusu su yüzüne çıkmaktadır.

"Kadınsın, yani bir şey olur diye korkuyorsun. Kadın farklı bizim toplumda (...) Ya kötü gözle bakıyorlar ya da nasıl anlatayım? Seni kullanmaya çalışırlar cinsel yönden. O yüzden ben çok bastırdım tüm duygularımı..." (Kadın, Batı Karadeniz, 39 yaşında)

Kadınların evlilikte yaşadığı sorunlara rağmen boşanma kararı alamamasının diğer gerekçesi, boşanma sonrasında karşılaşacakları maddi sıkıntılardır. Türkiye'de kadının işgücüne katılım oranının düşük olması (TÜİK, 2014) ve kadının mülk sahipliğinin sınırlı olması da (ATGHM, 2014) bu endişelerini doğrular.

"Maddi açıdan korkularım vardı, çocuklarıma yetemem diye korkuyordum. Ne bileyim sonuçta miras evi, bugün var yarın yok, satılabilir, ne yaparız?" (Kadın, Akdeniz, 39 yaşında)

"Ne yapabilirim? Boşansam ne yapacağım? Hiçbir şey bilmiyorum. Cahilim. Hiçbir işte çalışmamışım. Dışarıyı bilmiyorum. Ne yapabilirim, nasıl çalışabilirim?" (Kadın, Akdeniz, 31 yaşında)

Boşanma fikrinin oluştuğu dönemlerde eşle barışma, evi terk edip bir süre ayrı yaşama ya da aynı evde herhangi bir iletişim olmadan evliliğe devam etme gibi durumlar yaşanmıştır. Evliliğin sağlıklı şekilde sürdürülemeyeceği kanaatinin güçlendiği zaman evlilikler boşanmayla sonuçlanmıştır.

"Dedim ya, üç yıl önce o kararı aldım ama üç yıl sonra boşandım. Niye dersen bu süre zarfında o insana şans verdim. Boşanmak istiyordum ama sonuçta bir insan ne kadar hatalı olursa olsun şansı hak ediyor. Kendimce şans vermişim." (Kadın, Doğu Anadolu, 32 yaşında)

"Hep düşündüm, vazgeçtim, düşündüm, vazgeçtim. Vazgeçiyordum genelde, inan çocukların hatırı için, çocuklarım var diye boşanmıyorum, belki yola gelir, belki bırakır diye. Baktım artık şiddet uyguluyor, bıçak da almış, bıçakla da saldırmış yani her şeyi yapmış bir adam (...) Artık insan sabrı da bir yere kadar valla..." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 33 yaşında)

6.3.2.2. Boşanma Kararında Hukuki Meselelerin Etkisi

Bireylere boşanma kararları üzerinde hukuki meselelerin ne derece önemli olduğu sorusu yönetilmiştir. Görüşülen bireylerin büyük çoğunluğu mal paylaşımı, velayet, tazminat ve nafaka gibi hukuki meselelerin boşanma kararlarına etkisi olmadığını belirtmiştir.

Birçok kadın ve erkek aldıkları kararlar doğrultusunda "yalnızca boşanmayı" istediklerini ve herhangi maddiyat temelli bir istemde bulunmadıklarını dile getirmiştir. Özellikle anlaşmalı boşanan çiftlerin boşanma kararı almaları esnasında hukuki meselelerin öneminin olmadığını ve boşanma sürecinin bir an evvel ilerlemesi için birbirlerinden minimum talepte bulunduklarını belirtmiştir.

"Ama artık ben boşanacağım dediğim zaman zaten hiçbir şey gözüm görmedi. Hiçbir şeyi..." (Kadın, Batı Anadolu, 49 yaşında, anlaşmalı boşanma)

"Davayı açayım dedim, sen açma, boşuna masraf etme, anlaşmada boşanırsak tek celsede boşanırız." (Kadın, Orta Anadolu, 40 yaşında, anlaşmalı boşanma)

"Yok, hiçbir şey düşünmedim. Öyle kesin kararım vardı ki gerekirse dedim adliyenin kapısında yatarım. Benim istediğimi on dakikada yapacaklar. Zorluk çekmedim." (Kadın, Akdeniz, 31 yaşında, anlaşmalı boşanma)

"Hayır... Sadece kurtulmak istiyordum. Düşüncem kurtulmaktı." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 27 yaşında, anlaşmalı boşanma)

Hukuki meselelerin, çekişmeli boşanan bireylerin büyük çoğunluğunun kararları üzerinde etkisinin olmaması dikkat çeken diğer noktadır. Çekişmeli

boşanan bireyler benzer şekilde, eşlerinden maddi talepte bulunmadıklarını ve hiçbir şey istemeden boşanma kararı aldıklarını dile getirmiştir. Bu durum, alınan boşanma kararlarında bireylerin evlilikleri süresince yaşadıkları durumun yıpratıcılığıyla ilişkilendirilebilir. Bunun yanı sıra boşanma kararını alma aşamasında bireylerin hukuki meseleleri ön plana almadıkları, ancak hukuki sürecin başlamasıyla birlikte bu tür taleplerde bulundukları şeklinde de yorumlanabilir.

"Yok yok, hiçbir şey istemedim, malda gözüm yoktu zaten. Ne istedim, ne de talepte bulundum; yani şunu koparayım, bunu alayım, hiç öyle bir şey yok..." (Kadın, İstanbul, 33 yaşında, çekişmeli boşanma)

"Kendi adıma ne evinden bir eşya, ne maddi olarak bir nafaka, hiçbir tazminat bile istemedim." (Kadın, Orta Anadolu, 42 yaşında, çekişmeli boşanma)

Nafaka, tazminat ve mal paylaşımı gibi maddi eksendeki hukuki meseleleri boşanma kararı alırken dikkate almadıklarını belirtenlerin bir kısmı, durumu hanenin zaten yoksul olmasıyla ilişkilendirerek açıklamıştır. Mal rejimine tabi tutulabilecek herhangi bir maddi varlığın olmaması, nafaka veya tazminat istemlerinin eşlerinin yeterli maddi güce sahip olmaması nedeniyle sonuç vermeyeceği düşüncesi hâkimdir.

"Yok, hiçbir şey istemedim ben, zaten istesem de vermezdi, o anda sigortası yoktu. Devletin resmen ondan alabileceği para yoktu, sigortasız işlerde çalışıyordu." (Kadın, Batı Karadeniz, 49 yaşında)

"Yok yok, asıl maksadım sadece boşanmaktı. Tazminat versinler, nafaka versinler benim için sorun değildi..." (Erkek, Orta Anadolu, 37 yaşında)

"Bizim zaten malımız falan yok. 1+1 yerimiz var, işte akrabaların yardımıyla öyle bir daire alındı, eski eşim orada oturuyor." (Erkek, İstanbul, 54 yaşında)

Sadece daha küçük bir kesim için özellikle velayet konusunun ve mal varlığına yönelik konular boşanma kararları üzerinde belirleyici niteliktedir. Boşanma kararında hukuki meselelerin önemli olduğuna işaret eden bireylerin eşleriyle temel hukuki konularda mutabakata varmadan hukuki süreci başlatmamıştır.

Eşinin, zaten çocuğun velayetini talep etmeyeceği, bu nedenden ötürü velayetin kendisine verileceğinden emin olan kişiler daha kolay boşanma kararı alınmıştır. Aksi durumlar, velayetin verilmeyeceği endişesi, boşanma kararından vazgeçilmesine veya bir süreliğine askıya alınmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda bireyler çocuklarının velayetini alacaklarından emin olmadan hukuki süreci başlatmayı tercih etmemektedir.

"Benim o zamanki tek düşüncem, o insandan kurtulmaktı. Ben ona şart olarak şunu koydum. O korkuyordu, ondan nafaka alacağım diye düşündü karar verirken. Ben işi zorlaştırma dedim. Çocuklarımı ver yeter." (Kadın, Orta Anadolu, 32 yaşında)

"Mahkemeye gitmeden önce şu şekilde anlaşma yapmak istedim: Çocukların birini ben, birini sen al..." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 36 yaşında)

"Hayır, hiçbir şey istemedim. Sadece çocuklarımın velayetinin bende olmasını istiyorum dedim. Yeter ki boşanayım dedim, hiçbir şey istemedim. Hâlâ istemem yani..." (Kadın, Orta Anadolu, 34 yaşında)

"Çocuğumu verdi, anlaştık; masrafını da verdim, gittik hepsini hallettik, boşandık." (Erkek, Akdeniz, 31 yaşında)

Bunun yanı sıra maddiyat eksenli taleplerde bulunarak boşanmak isteyen bireyler olduğu kaydedilmiştir. Bu nedenle bireyler kararlarını verirken boşanmak üzere oldukları eşleriyle mal varlığı, nafaka ve tazminat konularını gözden geçirerek bu kararı aldıkları kaydedilmiştir. Bireyler kendi isteklerinin gerçekleşmesi konusunda ısrarcı olabilmektedir. Hatta eşlerinin kendilerinden maddi beklenti içine girmeleri durumunda boşanmaktan vazgeçebilmektedir. Bu davranışa ekonomik güce daha fazla sahip olmasından ötürü erkeklerde daha sık rastlanmaktadır. Erkekler bazen boşanma kararlarını pazarlık konusu yaparak eşlerini kendilerinden

maddi şeyler istememeleri konusunda ikna etmeye veya eşlerine baskı yapmaya çalışmaktadır. Bu durum bazen erkeklerin boşanmaktan vazgeçmesine veya eşlerinin karardan caymasına yol açabilmektedir. Bununla birlikte boşanma kararları üzerinde hukuki meselelerin önemli olduğunu belirten bireylerin çoğunlukla boşanma kararını alan kişi olduğu da tespit edilmiştir.

"Evet. Eşim benden nafaka, şu bu talep etseydi boşanmazdım. Boşanmak isteyen karşı taraf çünkü. Evet madem boşanmak istiyorsun, nafaka vermeyeyim dedim. Öyle anlaştık." (Erkek, Akdeniz, 53 yaşında)

"Belki daha önceden boşanırdık, iki yıl evvel falan. Ailem nafaka iste dedi. Onu dile getirdiğim zamanlar o nafakaya hiç yanaşmadı. İşte sen benden nafaka istersen ne boşarım seni ne de bilmem ne, bazı küfürlü kelimeler konuştu..." (Kadın, Batı Marmara, 36 yaşında)

"Tabii ki bana 100 milyara yakın tazminat davası açtı. Ben dedim ki ben sana 1 lira bile vermem. Biliyorum ki parayı ailesi yiyecek. Durumları biraz sıkıntılı olduğu için." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 23 yaşında)

"Bana diretti, aylık 500 lira nafaka istediğini, bir de ona benzer maddi bir şey daha vardı. Ben bu parayı ödeyemeyeceğimi söyledim. O da boşanmaya hevesli olduğu için ne dersek kabul etti." (Erkek, Doğu Marmara, 39 yaşında)

"Eşim benle ayrılmayı kabul etmedi. Bana her zaman dedi ki açacaksan git aç davanı. Çekişmeli açarsın, süründürürüm. Bir gün aradı, çocuğun velayetini ver boşanalım dedi. Hayır olmaz öyle şey dedim, kapattım. Ondan sonra sürekli rahatsız etmeye başladı. En son boşanacaksa dedim, veriyim. Verdim, kurtuldum..." (Kadın, Akdeniz, 25 yaşında)

6.3.3. Boşanma Kararını Alan Kişi

Görüşmelerde bireylere boşanmaya ilk karar veren kişinin kim olduğu sorusu yöneltilmiştir. Boşanma kararını kendisinin verdiğini belirten bireyler toplam görüşülen bireylerin yaklaşık yarısını, eşinin kararı olduğunu belirtenlerse yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. Boşanmaya eşiyle birlikte karar verme durumu daha seyrek görülmektedir (Tablo 26).

Gerçekleştirilen diğer araştırmalarla paralel olarak (Albrecht, Bahr & Goodman, 1983; Goode, 1956; Kitson, 1992, Kaslow & Schwartz, 1987) kadınlarda boşanma kararını alma oranı daha yüksektir, zira görüşülen kadınların üçte ikisi boşanma kararını kendisi verdiğini, erkeklerinse yarısı boşanma kararını eşlerinin verdiğini ifade etmektedir.

"Çocuklarım küçüktü, ne yaparım ne ederim korkusu vardı. Bütün korkularımı yendim en sonunda ne olacaksa olsun artık dedim. Son dayaktan sonra da gittim başvurdum. Onun haberi bile yoktu..." (Kadın, İstanbul, 49 yaşında)

"O çok sorun yarattığı için artık ayrılmamız gerektiğini hissettim... Zaten hiçbir şey umurunda değildi. Artık çekilmez bir hal almıştı, yaptıkları ettikleri beni çok rahatsız ediyordu." (Kadın, Ege, 31 yaşında)

"Eşim karar verdi. Son ana kadar çevirmeye uğraştı, ayrılmayalım dedim son ana kadar. Ama psikolojisi bozulmuş, çok sinirli, asabiydi yani artık kimseyi dinlemem dedi..." (Erkek, Akdeniz, 53 yaşında)

"Bir sabah işten geldim, mahkemeye başvuru yapacağız dedi. Ben kendisine öfkeyle kalkıyorsun zararla oturursun dedim. Arka planda boşanmamak için elimizden geleni yaptık. Karar vermişti ama; kafada bitirmişti..." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 40 yaşında)

Diğer demografik özellikler açısından bakıldığında yaş ilerledikçe boşanma kararının birlikte ve eşi tarafından verildiğini belirtenlerin oranı da artmaktadır. Boşanma kararının alınması bireylerin eğitim durumu açısından incelendiğinde boşanmaya eşinin karar verdiğini belirtenlerin genel olarak yükseköğretim dışındaki eğitim gruplarında daha yüksek olduğu görülmektedir.

"Beni yönlendirebileceğini düşündü sanırım. Daha temiz, saf, ben bunu idare ederim, her istediğimi

yapar vs. Otur dedim mi oturur, kalk dedim mi kalkar... Mesela bizim ayrılma nedenimiz de şu; köye ailesinin yanına gezmeye gitmiştik. Çalışmıyordu doğal olarak. İşte orada kalacaksın, dedi. Güvenlik sınavı kursuna girecekti burada. Orada kalacaksın dedi. İki aylık evliyim daha. Kalmak istemiyorum dedim..." (Kadın, Doğu Marmara, 33 yaşında, lise mezunu, boşanma kararını kendi vermiş)

Tablo 26. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Boşanma Kararını Alan Kişi (%)

	Sayı	Kendisi karar verenler	Birlikte karar verenler	Eşi karar verenler	Diğer	Cevap yok	Toplam
Toplam	*410*	48,8	14,6	35,6	0,7	0,2	100
CİNSİYET							
Kadın	*210*	67,1	12,4	19,5	0,5	0,5	100
Erkek	*200*	29,5	17,0	52,5	1,0	0,0	100
YAŞ GRUPLARI							
- 34 yaş	*115*	47,8	15,7	35,7	0,9	0,0	100
+35 yaş	*295*	49,2	14,2	35,6	0,7	0,3	100
EĞİTİM							
Eğitimsiz - İlköğretim mezunu	*224*	49,6	12,5	37,5	0,5	0,0	100
Lise mezunu	*116*	48,3	11,2	38,8	0,9	0,9	100
Yükseköğretim mezunu	*70*	47,1	27,1	24,3	1,4	0,0	100
EVLİLİK SÜRESİ							
3 yıldan az	*67*	49,3	17,9	29,9	0,0	0,0	100
4 - 5 yıl	*51*	56,9	7,8	35,3	1,9	0,0	100
6 - 10 yıl	*97*	46,4	19,6	34,0	0,0	0,0	100
10 yıldan fazla	*195*	47,7	12,8	38,5	0,5	0,5	100
ÇOCUK SAHİPLİĞİ							
Çocuğu yok	*47*	44,7	27,7	25,5	2,1	0,0	100
1 - 2 çocuk	*264*	49,2	13,6	36,7	0,4	0,0	100
2+ çocuk	*99*	49,5	11,1	37,4	1,0	1,0	100

"Ekonomik özgürlüğü vardı, kendisinin elinde imkânı vardı. Çalışıyordu, büyük bir şirkette müdürdü. Bundan kaynaklanan bir özgürlüğe sahipti. Daha rahat oluyormuş herhalde. Ben sıkmıyordum aslında ama daha rahat olacağını düşünmüş demek." (Erkek, Doğu Marmara, 39 yaşında, lise mezunu, boşanma kararını eşi vermiş)

"Böyle olmuyor, mahkemeye çıkacağız, dedi. Ben yok, boşanmam dedim. Mesela mana arıyordu, bana çalışmıyorsun diyordu. Evin içinde bir şey oldu, babasına gidip geldikten sonra kendisine bir şeyler oluyordu. Çalışmıyorsun bilmem ne etmiyorsun diyordu." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 40 yaşında, ilkokul mezunu, boşanma kararını eşi vermiş)

Öte yandan yükseköğretim mezunları arasında birlikte karar verme (%27) eğilimi diğer eğitim gruplarından bireylere göre daha yüksektir. Birlikte karar vermenin yükseköğretim mezunlarında daha sıkça görülmesi, ortak anlaşma yolunun bulunabilmiş olması olarak yorumlanabilir. TAYA Tespitler Öneriler çalışmasında Beşpınar, bireylerin eğitim seviyesiyle eşleriyle tartışma anlarında verdikleri tepkiler arasında bağlantı olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bu bağlantıya göre eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte eşini azarlayarak, eşine hakaret ederek veya ona karşı zor kullanarak tepki gösterenlerin oranının azaldığı belirtilmiştir. Eğitim seviyesinin artmasıyla bir süreliğine askıya alınan ilişkiler, iki tarafın da düşünmesine ve muhakeme edip ortak nokta bulmasına yardım etmektedir (Beşpınar,

2014). Yapılan bu yorum dikkate alındığında yüksek öğretim mezunları arasında birlikte karar verme oranının diğer eğitim gruplarındakilere nazaran daha yüksek olmasını yani grup içindeki bireylerin anlaşarak ortak alanda buluşabiliyor olmasını açıklar nitelikte olduğu söylenebilir.

"Çok anlaşamıyorduk. Karşılıklı konuştuk mutlu olmadığımızı. Biraz vakit verdik, olmayınca da ayrıldık. Birlikte artık eskisi kadar keyifli zaman geçirmiyorduk. Aşk bitmişti, birbirimize artık kadın erkek gibi sevgi beslemiyorduk ama aynı evde yaşayan iyi arkadaş gibiydik. Bizim ayrılmamızın temel sebebi buydu..." (Erkek, İstanbul, 37 yaşında, yüksek lisans mezunu)

"Geçen hafta beraberdik, bunları konuştuk, o da oturdu gözleri doldu, dedim yani olan olmuş bir defa, yapacak şey yok..." (Erkek, İstanbul, 38 yaşında, Lise mezunu)

6.3.4. Boşanma Kararına Eşin Yaklaşımı

Boşanma kararını kendisinin veya eski eşinin aldığını belirten bireylere, bu karar karşısında verilen tepki sorulmuştur. Boşanma kararını kendisi alan bireylerin yarısı eski eşlerinin bu karara karşı çıktığını belirtmiştir. Eşlerin sadece üçte biri bu kararı desteklemiştir. Boşanma kararını eski eşinin aldığını belirtenlerinse yarısı bu karara karşı çıkmıştır, sadece dörtte biri bu kararı desteklediğini söylemiştir. Kısacası boşanma kararını kişi kendisi almadığı durumlarda daha çok karşı çıkma eğilimi göstermektedir (Tablo 27).

"Boşanmak istemedi. Ben hatta düğünde takılan takıları verdim, o şekilde razı oldu." (Erkek, Batı Marmara, 32 yaşında)

"Ben hiçbir zaman kabul etmedim. Avukatımın yönlendirmeleri, seni istemeyeni sen neden istiyorsun falan demesiyle karar verdim. Dul olma korkusu nedeniyle... İşte bunun sonucunda da çevrenin baskıları falan..." (Kadın, Doğu Marmara, 33 yaşında)

Ayrıca görüşülen bireyler arasında boşanma kararı bireyin kendisi ya da eşi tarafından alındığında bu karara destek olma veya karşı çıkma tepkisinden ziyade arada / ortada bir yaklaşımın sözkonusu olduğunu belirtenlerin oranı görüşmecilerin yaklaşık beşte birini oluşturmaktadır.

"Bu kararı veriyorsun ama evliliğimizde iki tane çocuğumuz var, biraz ara verelim, ayrı yaşayalım dedim. Hayır dedi, ben buna karar verdim, uygulanacak dedi. Tamam dedim, peki, öyle olsun, artık ısrar etmedim." (Kadın, Batı Anadolu, 34 yaşında)

"Valla akşamdan eşyasını hazırlamış. Sabahleyin baktım araba çağırmış. Evi boşalttı, ben de hiçbir şey demedim. Seyrettim. Hiçbir şey yaşamadım. Ben onu gitti kabul ettim. Yani bir daha geri gelsin falan gibi bir çabam olmadı." (Erkek, Doğu Marmara, 59 yaşında)

"Yedi sekiz saatlik bir konuşma periyodumuz var. Sabaha kadar müddet verdim, düşün dedim. Söylediği yalana makul mantıklı bir hikâye uydur. Yoksa ben sabah gidip dilekçeyi vereceğim. Nitekim öyle oldu. Elini sıktım, teşekkür ettim, aldım her şeyimi çıktım evden." (Erkek, Batı Marmara, 37 yaşında)

6.3.5. Boşanmadan Hemen Önce Eşle İlişki

6.3.5.1. Evi Terk Etme Durumu

Boşanmış bireylere boşanmalarından önceki dönemde kendilerinin veya eşlerinin evi terk edip etmedikleri sorulmuştur. Büyük bölümü boşanma öncesinde evi en az bir defa terk etme durumunun yaşandığını belirtmiştir. Çoğunlukla evi terk eden tarafın kadınlar olması ve sadece çok az sayıda erkeğin boşanma öncesinde evlerini terk ettiklerini belirtmiş olmaları dikkat çeken noktadır. Bu durum literatürdeki çalışmalarla tezatlık göstermektedir: Boşanma aşamasındaki ailelerde çoğunlukla erkeğin evi terk ettiğine ve bu nedenle ayrılığın çoğunlukla erkeğin davranışlarına bağlı olduğunu belirten çalışmalar bulunmaktadır (Ahrons, 1980).

Bireylerin evi terk etme sebepleri incelendiğinde, cinsiyet temelinde farklılaşma olduğu

Tablo 27. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Boşanma Kararına Eşin Yaklaşımı (%)

	Sayı	Destekledi / Destekledim	Karşı çıktı / Karşı çıktım	İkisinin ortasında yaklaşım gösterdi / m	Toplam
"Boşanma kararını ben aldım."	*200*	30,0	48,0	20,0	100
"Boşanma kararını eşim aldı."	*146*	26,0	51,4	17,8	100

söylenebilir. Kadınların evlerini terk etmelerinin nedeni genellikle eşlerinin şiddet uygulaması, karşılıklı şiddetli tartışmalar ve aldatılma gibi durumlardır.

"Dördüncüsünde, beşincisinde bitirdim artık. Dayaktan. Doğum yaptığım gece, doğum yapmışım gelmişim. Kayınvalidemle annem kavga etti. Bu kabak benim başıma patladı." (Kadın, Akdeniz, 31 yaşında)

"Şiddet gördüğüm ve kocam çalışmadığı için ayrıldım. Ben zaman zaman çocuklarını alıp annemin yanına gidiyordum, ancak sonrasında geri döndüm hep." (Kadın, Ege, 43 yaşında)

"2002 yılıydı. İki sefer gitti. O zaman daha evliydik. Ayrılmamıştık. (...) O zaman köyde oturuyordum. Askerden ben yeni gelmiştim. Bir sene terk etti babasında kaldı." (Erkek, Batı Karadeniz, 44 yaşında)

"Bir problem yaşamıştık, annesine gitmişti, evliliğimizin üçüncü yılından sonra hastalık vardı, doktora gitmesi gerekiyordu, götürmedim. İşte annesiyle gitti bir hafta falan, gelmemişti." (Erkek, Akdeniz, 35 yaşında)

Evi terk eden taraf çoğunlukla kendi anne / babasının veya kardeşinin evine gitmiştir. Evi terk etme süresiyse değişiklik göstermektedir. Evden ayrılmalar kısa süreli olduğu gibi birkaç ay da sürebilmektedir. Evi terk etme durumunun yaşandığı evliliklerde bireylerin bir kısmı evlerini çok sık ancak kısa süreliğine, bir kısmıysa çok az sayıda ancak çok uzun süreli olacak şekilde ayırmıştır.

"Öncesinde çok gidip gelmeler oldu. Kendisi annesinde bir hafta, iki hafta, üç ay kalırdı. Küsüp gitmeleri fazlaydı." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 32 yaşında)

"O terk etmedi. Ama ben hamileyken anneme gittim. Hastane kontrolleri için. Gittiğimde iki yıl kaldım." (Kadın, Doğu Marmara, 37 yaşında)

"Ben birkaç kez küstüm gittim, yalan değil. Bıraktım evi. Diyordum ya tartışıyorduk. Katlanamıyordum, dayanamıyordum. Aldım çocukları çıktım. İki kere mi üç kere mi çocukları alıp çıktım. Onları bırakmıyordum. Dört yıl babamda kaldım." (Kadın, Orta Anadolu, 37 yaşında)

"Yani annesine giderdi. Bir ay falan kalırdı. Sonra tekrar birleşirdik. Kafasına göre işte, önce işteyken giderdi. Neredesin? Buradayım. Haber ver. Giderdi. Ben evde kalırdım. Sonra büyükler devreye girerdi. Birleştirirlerdi tekrar bizi." (Erkek Orta Anadolu, 35 yaşında)

"Oldu, çok oldu. 10 sefer olmuştur. Belki daha fazladır. (...) Yani kestirip atmamız lazımdı. Çünkü gidiyor, 1 hafta duruyor geliyor falan." (Erkek, Doğu Marmara, 59 yaşında)

Öte yandan, boşanmış bireylerin yaklaşık üçte biri boşanmadan önceki dönemde evlerini terk etmediklerini dile getirmiştir. Gerek kadınlar gerekse erkekler, tartışma sonrasında eşlerinin ya da kendilerinin çoğunlukla birkaç saatliğine evden gittiklerini sonrasında tekrardan geri döndüklerini belirtmiştir. Çok az sayıda boşanmış birey evden ayrılmadıklarını ancak belli sürelerde yataklarını ayırdıklarını söylemiştir.

"Dedim ya kavga etmeyi bilmiyordu. Hani kavga edeceğine evi terk ediyordu. Genelde bir gece gelmezdi, işyerine giderdi. Ya da bir iki saat sonra dönüp gelirdi." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 37 yaşında)

"Yok, olmaz, tam tersi hep evde. Gidiyor, işini bitiriyor, geri geliyor, gidiyor, işini bitiriyor, geri

geliyor. Gitmiyor işte..." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 38 yaşında)

"Ablamın yanına gidiyorum falan diyordu. Bir de yatak, yatağını çok ayırıyordu bir şeye kızdığı zaman. Yanıma gelmiyordu, küsüyordu." (Erkek, Doğu Marmara, 59 yaşında)

"Yaklaşık 5 – 5,5 sene sonra. Onun için zaten fark etmiyor benim huzursuz olmam, morali bozuk olmam hiç fark etmiyor. Bana söylemedi ki... Algılıyordum zaten. 5,5 seneden sonra bizim ilişkimiz tamamen bitmeye başlamıştı. Son iki sene zaten yataklarımız ayrıydı artık." (Erkek, Batı Karadeniz, 42 yaşında)

6.3.5.2. Tekrar Barışma Durumu

Boşanmış bireylere aldıkları boşanma kararı sonrasında eşleriyle tekrardan barışıp barışmadıkları sorusu yönlendirilmiştir. Bireylerin büyük çoğunluğu boşanma kararını aldıktan sonra eşleriyle barışmadıklarını belirtmiştir. Bu durumun gerekçesini, boşanma kararı aldıktan sonra eşleriyle husumet içinde olmaları şeklinde açıklamışlardır. Yalnızca çok az sayıda birey eşleriyle iyi ilişki içindeyken boşanmanın hukuki evresine doğru ilerlediklerini belirtmiştir.

"Hayır, o dönemden itibaren benimle asla konuşmadı, bir sene geçti, hiçbir şekilde konuşmadı, yüz yüze gelmemek için kaçtı." (Erkek, Batı Karadeniz, 53 yaşında)

"Hiç konuşmadık. Mahkemede bile konuşmaya çalıştım uzaklaştı. Babası girdi araya, biri geldi çekti bir tarafa, öteki geldi falan, öyle yani. Düşman gibi baktılar." (Erkek, Akdeniz, 56 yaşında)

"Yok görüşmedik, görmedim ki... Öyle bir niyetim de yoktu zaten." (Erkek, Batı Marmara, 51 yaşında)

"Karar aldıktan sonra barıştığımız dönem hiç olmadı, o tamamen sırtını döndü ve geri dönmemek üzere gitti; çok pis bir gurur, pis bir inat. Ben onu son kere dışarı çağırdım, son aşama, senle bir şeyler konuşmak istiyorum dedim. Nasıl olduysa kırmadı geldi, çocuk da vardı çünkü. Evden ayrılmıştım boşanmadan önce. Kabul etti ve geldi, ona son kez teklifte bulundum, ben hâlâ dönmek istiyordum falan, gözlerim doldu hatta. Oralı olmadı. Son konuşmamız buydu..." (Kadın, Akdeniz, 41 yaşında)

Görüşülen bireylerin küçük kısmıysa boşanma kararı aldıktan sonra çocukları nedeniyle eşleriyle tekrar görüştüklerini ifade etmiştir. Bu çerçevede, boşanma sürecindeki bireylerin eşleriyle olan ilişkilerindeki en önemli belirleyici faktör çocuklardır. Bireyler, çocuklarının sağlığı ve geleceği için boşanma sürecinde oldukları eşleriyle olan ilişkilerini iyi tutma çabası göstermektedir, her ne kadar aralarındaki 'eş' ilişkisi bitse bile 'anne - baba' rollerinin ön plana çıktığını ve bu yönde adımlar attıkları anlaşılmaktadır.

"Çocuklar dedim, psikolojileri iyice bozulmasın. Onunla çocuklar için tekrar konuşuyorum, görüşüyorum. Çocuklarımız için bunu yapmalıyız. Ne olursa olsun annelik babalık bitmiyor, eşler ayrılsa bile..." (Kadın, Doğu Marmara, 44 yaşında)

"Çocuk hakkında, herhangi bir sorun hakkında görüşüyorduk. İki ay boyunca böyle bir iki gün görüştük, atıyorum sinemaya gittik, işte şuraya buraya gittik..." (Erkek, Batı Marmara, 44 yaşında)

"Bir araya gelmedik ama düşman da olmadık çünkü çocuk için muhakkak birlikte olmak zorundayız. Ama tabii ki birleşme durumumuz olmadı." (Kadın, Ege, 36 yaşında)

Öte yandan az sayıda bireyse boşanma kararı netleştikten sonra eşleriyle barıştığını belirtmiştir. Barışanların çoğunlukla çocuklarının geleceğini düşünerek böyle bir karar aldıklarını özelikle belirtmek gerekir. Eşler arasında gerçekleşen barışmaların ve "tekrardan şans vermelerin" bir kaçının da ailedeki diğer yaşça büyük aile bireylerinin devreye girmesiyle gerçekleştiği görülmektedir.

"İşte gelip özür dilemesi. Annem, babam, kızım bak üç çocuğun var dedi. Herkesin hatası olabilir, akıllanmıştır artık dediler." (Kadın, Akdeniz, 36 yaşında)

"Akrabaların araya girmesiyle tekrar barıştık. O zaman çocuk küçüktü, öyle oldu." (Erkek, Batı Karadeniz, 44 yaşında)

"İlk karar aldıktan sonra barıştık evet. Çocuk var diye yani... En büyük etken buydu zaten." (Erkek, İstanbul, 30 yaşında)

6.3.6. Boşanma Sürecinde Bireylerin Ruh Hali ve Yaşadığı Zorluklar

Bireylerin boşanma kararı almalarından, boşanma sürecinin hukuken başlamasına kadar olan dönemde neler yaşadıklarını anlatmaları istenmiştir. Bu dönemi duygusal açıdan hasarsız ve rahat şekilde geçirenlerin yanında, dönem boyunca duygusal sıkıntı yaşayanlar da olmuştur. Boşanma öncesini duygusal durumları üzerinden anlatanların yanı sıra çekilen maddi sıkıntılar, aile baskısıyla mücadele ve güvenlik korkusu gibi zorluklar da paylaşılmıştır.

Bireylerin görece büyük kısmı boşanma kararı aldıktan sonraki süreci sorunsuz şekilde atlatmış ve gündelik yaşantısına devam etmiştir. Bu dönemde bireyler mahkeme aşamasına geçerken yapılması gereken gerekli hukuki işlemlerle ilgilendiklerini, gerekli konut ve eşya düzenlemelerini yaptıklarını veya bu düzenlemeleri yapamasalar bile geçici süreliğine farklı hanelerde kaldıklarını belirtmişlerdir.

"Hayatımda büyük değişiklik olmadı, ben aynı evde yaşamaya devam ettim. O yeni bir eve çıktı. Günlük hayatımda benim hiçbir değişiklik olmadı." (Erkek, İstanbul, 37 yaşında)

"Çalışıyordum zaten o zamanlar, devamlı işe gidip geliyordum, beynim yorgundu, boşandığım gün kendimde değildim zaten..." (Kadın, Ege, 52 yaşında)

"Ben bizimkilerin, babam ve kız kardeşimin yanına geldim, temmuz ayı boyunca haftada bir iki kez gidiyordum eve. O evde kaldı. Yani konuştuk, herkes ev eşyasını aldı. Eve gideceğimden bir gün önce bütün evi boşaltmıştı." (Erkek, Akdeniz, 56 yaşında)

Bireylerin bir kısmı da yaşadıkları o evreyi duygusal açıdan üzücü, yıpratıcı olarak betimlemiştir. Bu noktada bireyler evliliklerindeki duygusal dalgalanmaların en alt noktasında olduklarına yönelik ifadeler kullanmış, bulundukları karmaşık durumdan çıkmak adına bu süre boyunca sorgulama ve çözüm arayışı içine girdiklerini belirtmiştir. Bu süre zarfında çokça sıkıntı çektiğini dile getiren hem erkek hem kadın bireylerin çoğunlukla alt veya orta eğitim seviyelerinde (en fazla lise mezunu) oldukları görülmektedir. Boşanmaların nasıl yaşandığına bakılmaksızın, çalışmalar fiziksel ayrılık aşamasının, boşanma esnasında yaşanan en dramatik ve çoğu zaman da en stresli geçirilen zaman dilimi olduğuna işaret etmektedir (Crosby, Gage, & Raymond, 1983; Goode, 1956a; Kessler, 1975). Bu dönemin, bireylerin evlilikleri süresince yaşadıkları sıkıntılarının çözülme noktası olduğu söylenebilir.

"Ben yıkıldım dediğim gibi, kanser tedavisi falan gördüm. Kafaya çok taktım. Hatta şu an çok korkuyorum, tekrar evlilik yaptığımda yine aynı şeyleri yaşarsam diye. Hayata tutunamam bu sefer, zor yani." (Erkek, Akdeniz, 31 yaşında, lise mezunu)

"Müslüm Gürses'in bir şarkısı çalıyordu, başladım hüngür hüngür ağlamaya, hayatımda hiç ağlayamam normalde. Bir tek babam öldüğünde ağladım. Bir de o zaman..." (Erkek, Ege, 45 yaşında, ortaokul mezunu)

"Daha çok içkiye verdim kendimi. İlişki daha da kopmaya başladı. O da benimle olan bağını tümden kopardı." (Erkek, Batı Karadeniz, 62 yaşında, ilkokul mezunu)

"Kendi içimde çok çeliştim, çok mücadele ettim kendimle, açık söyleyeyim, psikolojim şuydu: Çocuklarımdan ayrı kaldığım için dışarıda mutlu aile görmeye tahammül edemiyordum. Onun eksikliği, mutsuzluğu vardı, kendimi çok yargıladım, çok iyi bir anne değilim demeye başladım." (Kadın, Orta Anadolu, 38 yaşında, lise mezunu)

"Çok düşündüm. İyi mi kötü mü yapıyorum diye geceler boyunca düşünmekten uyumadım. Suçu

kendimde aradım..." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 32 yaşında, ilkokul mezunu)

"Stresli geçirdim o dönemi, sinirli. Ben niye evlendim diye sordum kendime? Kendime hep bunu sordum." (Kadın, Batı Anadolu, 32 yaşında, ilkokul mezunu)

Ayrılma kararı aldıktan sonra evlerini ayıran bireyler, özellikle de kadınlar, maddi zorluklarla karşılaşmıştır. Raporun dördüncü bölümünde de bahsedildiği gibi zaten geçim sıkıntısı yaşayan bireylerin boşanmayla birlikte ekonomik sıkıntıları da artmaktadır. Boşanmayla birlikte geçim sıkıntısı çeken kadınların oranı %50'den %60'a, erkeklerin oranı %35'ten %46'ya çıkmaktadır. Gerek yeni ev bulma süresince, gerekse eski evdeki eşyanın paylaşımı sırasında, boşanmak üzere oldukları eşleri ve hatta kimi zaman eşlerinin aileleriyle çatışma yaşamışlardır. Maddi sıkıntı çektiğini dile getiren kadınların çalışma hayatlarının kısıtlı olması veya hiç olmaması boşanma döneminde maddi sıkıntı yaşamalarının ana sebebi olarak gösterilebilir. Bununla birlikte kadının iş hayatına aktif olarak katıldığı durumlarda bile özellikle çocuğu olan kadınlar yaşam standartlarını tek başlarına aynı seviyede tutmakta zorlanmaktadır.

"Ben sanki mecburdum ona? Param yoktu, ekonomik özgürlüğüm yoktu, çalışmak istiyordum, çalıştırmıyordu. O evde kendimi sadece hizmetçi gibi görüyordum... Boşanma kararı aldıktan sonra beş param yoktu. Annem iki bin lira verdi; onunla taşındım, ev tuttum, kızım üniversitede okuyordu, kesinlikle önce onun ihtiyaçlarını karşılamak istiyordum." (*Kadın, Ege, 47 yaşında, lise mezunu, çalışmıyor*)

"Sürekli bir iş bulmak için çabaladım. Kararı aldıktan sonra çalışmam gerekiyordu. Paraya ihtiyacım vardı. Kendime bakmam gerekiyordu. Ev tuttuk. Babam kirasını verdi. Konu komşu yatak, yorgan, çanak, tabak getirdi. Hiçbir şeysiz gelmiştim çünkü ona. Bir can yani…" (*Kadın, Batı Marmara, 46 yaşında, ilkokul mezunu, tarlada mevsimlik / iş olduğu durumlarda çalışıyor.*)

"Yalnız yaşıyorum. O dönemlerde ciddi sıkıntı yaşadım. Çünkü aileme çok yansıtmak istemedim. Çocukla tek başına yaşamak çok zor, hele de küçük bebekle. Bir kadının kolay kolay alabileceği karar değil bu. Fakat ben artık dayanamıyordum ne yapayım?" (Kadın, Akdeniz, 31 yaşında, üniversite mezunu, çalışıyor)

"Çok kolay değildi. Hemen tayin isteyip ailemin yanına gelmeyi planladım. Sonra da tayin olup buraya geldim. Ekonomik olarak çocuğuma yetemeyeceğimi düşünüyordum." (Kadın, Batı Marmara, 40 yaşında, çalışıyor)

Boşanma kararı alan bireylerin önemli bölümü ailelerinin eleştirel yaklaştığından, barıştırmak istediklerinden söz etmiştir. Benzer şekilde TBNA 2008 yılının sonuçları da anne - baba ve akrabaların boşanma önünde engel olarak durduğundan söz etmektedir. Bu durum özellikle 25- 34 yaş arasındaki ve 5 yıldan daha az süredir evli olan bireylerde baskındır (ASAGEM, 2008). Bu tespit; boşanan bireylerin yarıya yakının etrafında hiç boşanan birey olmaması ve sosyal çevrelerinde boşanmış ilk ailenin kendilerininki olmasını istememeleri aile büyüklerinin veya ailedeki diğer bireylerin müdahaleci tavrını açıklayabilir. Öte yandan bu durum toplumun temelinde yatan "aile" olgusuna verilen önem (Metintaş, 2007) ve aileye toplum dahilinde yüklenen işlevlerin yerine gelmesinde sağlıklı ailenin rolüyle (Turan, 2008) de ilgili olabilir. Literatürdeki bu olgular da dikkate alındığında ailelerin müdahaleci tavrının, bu duruma alışık olmamaları yanında, toplumun genelinde aileye verilen önemin yüksek olmasından kaynaklandığı; dolayısıyla çiftleri son defa daha denemek için yönlendirdikleri söylenebilir.

"Anne - babası konuşmaya çalıştı. Hatta onun tarafı tümden ona karşı çıktı çünkü onlar da benim nasıl biri olduğumu biliyordu." (Kadın, Doğu Karadeniz, 32 yaşında, 6 yıl evlilik süresi)

"O hiçbir şekilde hiçbir itiraz etmedi, hiçbir yorum yapmadı. Ortamda babası vardı, kendi vardı, benim annem vardı. Çünkü olay bitmişti artık, patlamıştı. Aile büyükleri toplandı. Ne olur, nasıl kurtarırız diye bakıyorlardı." (Erkek, Akdeniz, 30 yaşında, 3 yıllık evlilik süresi)

"Amcamlar zaten kabullenemiyordu olan biteni. Hatta benim için vurun öldürün bunu falan diyorlardı, boşanırsa vurun falan. Ama abimler bana sahip çıktı." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 26 yaşında, 10 yıl evlilik süresi)

Tüm bunların yanı sıra dönemi duygusal iç hesaplaşmaların dışında; bedensel bütünlüğünün zarar görmesine dair endişeler veya olaylar yaşayarak geçiren kadınlar da olmuştur. Şiddet boşanmaya gerekçe oluşturabildiği gibi boşanma kararının alınmasıyla birlikte ortaya çıkabilmektedir. Bazı vakalarda eski eşlerin uyguladığı şiddet boşanma öncesinde de yaşanmış bazen de şiddet gerçekleşmese bile buna yönelik endişe süregelmiştir. Bu dönem boyunca şiddete maruz kalan veya bundan korkan kadınların ağırlıklı olarak ilkokul mezunu, kırk yaşın üzerinde ve uzun süreli evli olduğu görülmektedir. Bu kişilerin boşanmaya karar veren kişi olması da dikkati çeken diğer noktadır.

"Yine aynı devam... Kötü geçti. Kırmalı, yıkmalı, dövmeli, vurmalı geçti. Yedi yıl boyunca. İşyerimi bastı, yollarımı kesti. Öyle huzursuz etti işte." (Ege, kadın, 49 yaşında, 20 sene evlilik süresi)

"Çocuğumu ondan korumam gerekiyordu çünkü kaçırmakla tehdit ediyordu. Kendimi ondan korumak için üstüne kezzap dökerim, onu, bunu yaparım diyor, hep korkuyla yaşıyordum. Mesela sabahlara kadar uyuyamadığımı biliyorum, ev bodrum kattaydı, çıkar pencereden gelir, bize zarar verir diye düşünüyordum." (Kadın, Doğu Marmara, 44 yaşında, 7 sene evlilik süresi)

"Çok şiddet olayı yaşandı, hakaretler diz boyu, kavgalar diz boyu, sonra herkes kendince kendini haklı görmeye başladı. Her an beni dövebilir, öldürebilir, kesebilir korkusuyla bir şeyler okumadan yatamıyordum. Manevi desteğe sığınmaya başlamıştım artık" (Kadın, İstanbul, 37 yaşında, 9 sene evlilik süresi)

6.3.7. Boşanma Süreciyle Baş Etme Yöntemleri - Destek Mekanizmaları

Boşanma kararının alınması sonrasında, bireylerin bu durumla nasıl baş ettiklerini anlamak adına alınan kararı kimlerle paylaştıkları ve bu kişilerden aldıkları tepkiler, profesyonel bir destek alıp almadıkları konuları incelenmiştir.

6.3.7.1. Enformel Destek: Yakın Çevre

Enformel destek mekanizmaları bireyler açısından boşanma kararlarını aldıktan sonra kendi çevreleri (aile, akraba, arkadaş vb) tarafından sunulan desteklere yönelik değerlendirmeleri içermektedir. Burada enformel destekle bireylerin boşanma kararlarının yakın çevreleri tarafından olumsuz karşılanmaması kastedilmektedir. Görüşülen bireylerin büyük kısmı bu kararı yakın aile bireyleriyle (anneleri, babaları, kardeşleri), daha küçük kısmıysa hem yakın aile bireyleri hem de arkadaşlarıyla paylaştıklarını belirtmiştir. TAYA 2011'de de bireylerin eşleriyle sorun yaşadıklarında bu durumu en çok aile büyükleriyle paylaştıklarını belirtmektedir (%21,9). Paylaşım konusunda aile büyüklerini çocuklar takip etmektedir (%4,4).

"Ailemle, arkadaşlarımla paylaştım, bir tane çok sevdiğim dostum var Ahmet isminde, onunla paylaştım. Onlar boşanma sürecinde bir şey demedi ama boşandıktan sonra çok iyi ettiğimi söylediler." (Erkek, Akdeniz, 44 yaşında)

"Kendi yakın çevremde sadece ailem biliyordu. Öğrenince şok oldular. Yaşadığım şeylerden şok oldular. Bana hak verdiler. İlk başlarda konuyu sadece erkek kardeşime açıklamıştım." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 32 yaşında)

"Bu kararı aldıktan sonra önce babamla paylaştım. Her zaman saygı duyar kararlarıma. Aynı şeylere yakın olduğumuz için. Sonuçta baba – evlat…" (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 27 yaşında)

Ailelerinden bu dönemde destek gördüğünü belirtenler, boşanma sürecinde kendilerinin yalnız olmadığını düşünmüştür. Enformel desteğin ne ölçüde etkili olabileceği bireyin eğitim durumu, ekonomik durumu gibi koşullar tarafından belirlenmektedir. Öte yandan daha az olmakla birlikte ailelerin alınan karara karşı çıktığı ve ailelerin evliliklerin devamı konusunda ısrarcı ve baskıcı oldukları durumlar da yaşanmıştır.

"Bana çok güven verdi tabii ki... Arkamda annem var bizim burada, boşanan kişinin çocuklarını alması çok zordur, getirip bakması çok zordur, bir de erkek çocuğu; annem alabiliyorsan al getir dedi, sana vereceklerse al getir, beraber ne gerekiyorsa yaparız. Ailemin büyük desteği vardı..." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 36 yaşında)

"Ailem bana destek oldu, bana inandı. (Kadın, Akdeniz, 31 yaşında)

"Kendinizi daha güçlü hissediyorsunuz, sormuştunuz ya boşanma süreci içerisinde neler hissediyorsunuz diye, tek olduğunuz aklınıza gelince orada her şey kopuyor, sizi seven, sayan, destek veren insanları gördüğünüzde biraz daha güçleniyorsunuz; tabii yine de kurduğunuz aile gibi olması mümkün değil." (Kadın, Orta Anadolu, 38 yaşında)

"Çocukların için devam ettir bırakma tekrar konuşalım, ayrılmayın falan. Bunlar konuşuldu yani..." (Erkek, Ege, 42 yaşında)

Görüşülen bireylerin bir kısmıysa aldıkları kararı kimseyle paylaşmadıklarını belirtmiştir. Bu durum TAYA 2011 araştırma sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir. Bu sonuçlar incelendiğinde bireylerin eşleriyle yaşadıkları sorunlar karşısında durumu kimseyle paylaşmayanların oranının %62 olduğu görülmektedir. Kimi boşanmış birey bu durumu bulundukları sosyal çevrede iyi karşılanmayacağı düşüncesiyle; kimi de çevrelerindeki insanların duygusal olarak etkilenmelerini önleme ya da aldıkları karara müdahil olmalarını istemedikleri şeklinde açıklamıştır.

"Hayır. Hiçbir şekilde izin verilmezdi, hiçbir şekilde." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 38 yaşında)

"Yok kimseye açmadım. Tabii bu tür ailevi sorunları söylemek örf – âdetimize uymaz düşüncesiyle bir şey demedim kimseye." (Erkek, Orta Anadolu, 49 yaşında)

"Hayır. Kesinlikle paylaşmadım. Mesela şu oğlumun çektiğini bile kimseyle paylaşmadım, ne anneme söyledim, ne aileme... Böyle şeyleri söyleyemem." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 36 yaşında)

"Yaşadığım il de kötü mesela... Ayrıldığın zaman yani millet bilse, hemen sağdan soldan peşine laf takıyorlar. Bir sürü dedikodu..." (Kadın, Orta Anadolu, 39 yaşında)

6.3.7.2. Formel Destek: Evlilik Danışmanı veya Çift Terapisine Katılım

Boşanma kararı alanların evlilik danışmanı veya çift terapisine katılımları sorgulanmıştır. Formel destek aile danışmanı veya çift terapisi görüşmelerini kapsamaktadır. Görüşülen bireylerin çok büyük çoğunluğu boşanmadan önceki dönem süresince aile / çift terapisine gitmediğini belirtmiştir. Bu durum, TAYA 2011 araştırmasında, eşler arasında sorun yaşandığında destek alınabilecek kişi ve kurumlar sorulduğunda, evlilik konusunda uzman olan kişilere danışma oranının düşük olmasıyla paralellik göstermektedir (%2,7). Eşle sorun yaşandığında psikolog, aile ve evlilik danışmanı gibi uzman kişi veya kurumlardan destek alınma oranının en düşük SES ve en düşük eğitim seviyesindeki bireylerde sırasıyla %0,6 ve %0,3 gibi çok düşük oranlarda seyrettiği görülmektedir (TAYA 2011). Derinlemesine görüşmeler, cinsiyet temelinde bu tür destek mekanizmalarına bakış açısında bir farklılaşma olduğuna işaret etmektedir. Kadınların bir kısmı aile / çift terapisine gitmek istemiş ancak eşlerinin bu konuya sıcak bakmamaları veya terapiye gitmek istememeleri sebebiyle bu istemlerinin sonuçsuz kaldığını belirtmiştir.

"Ben çok duydum ama eşim kabul etmedi, tek gitmemi de kabul etmedi..." (Kadın, Ege, 36 yaşında)

"Ben çok istedim gitmek. Söylüyordum. Hani doktora gidelim, psikoloğa gidelim. Ben bunu sadece ona söylediğimle kalmıyor, ablasına filan da anlatıyordum... İstemedi, gitmedik biz de." (Kadın, Akdeniz, 25 yaşında)

"Bir kere psikoloğa gidelim diyordum, deli değilim ben, deli sensin, sen git diyordu." (Kadın, Batı Marmara, 39 yaşında)

"Öyle bir şeye yaklaşmıyordu ki adam, tek düşüncesi

benden bir an önce resmi olarak boşanmaktı..." (Kadın, Batı Karadeniz, 39 yaşında)

Öte yandan yapılan görüşmelerde çok sınırlı sayıda birey aile / çift terapisine gittiğini söylemiştir. Bireyler, katıldıkları terapilerden herhangi bir fayda görmediklerine ve boşanma kararı alındıktan sonra ve taraflar çaba göstermediği sürece bu tip mekanizmaların işe yaramadığına yönelik açıklamalar yapmıştır. Bireyler, aile danışmanlığı / çift terapisi yerine daha çok psikologla seanslara katıldıklarını belirtmiştir.

"Yok. Karşıdaki kişi değişmediği sürece psikologla istediğiniz kadar seans yapın, karşıdaki adam aynıysa değişen hiçbir şey olmaz." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 38 yaşında)

"Yok, iyileşme olmadı. Yani söz verdi, hatasını kabul etti, yanlış yaptım falan dedi. Fakat sonra eve geliyoruz, yine aynı, yine aynı. Susuyorum, alttan alıyorum, yine aynı..." (Erkek, Orta Anadolu, 31 yaşında)

"İki seans. Eşim biz deli miyiz, kendi aramızda konuşup bazı şeyleri çözeriz, dedi." (Erkek, Doğu Marmara, 39 yaşında)

"Boşanma kararı aldığımda bir kere psikiyatriste gittim." (Kadın, Akdeniz, 39 yaşında)

"Gittik. Biz psikoloğa gittik. Üç ayrı doktora hem de. İlk ayrıldıktan sonra, ortasında gittik, sorunlarımız olduğu zaman da gittik. Benim öncülüğümde." (Erkek, Akdeniz, 39 yaşında)

7.Bölüm

BOŞANMA SONRASI BİREYLERİN DUYGU DÜNYASI VE BOŞANMAYA DAİR YAKLAŞIMI

Boşanma Sonrası Bireylerin Duygu Dünyası

Boşanmayı Tavsiye Etme Eğilimi

Bu bölümde boşanma sonrasında bireylerin his dünyası, günlük hayata adaptasyon ve geleceğe bakışları hem kendi ifadeleri üzerinden hem de Yükleme Teorisi bakış açısından incelenmiştir. Ayrıca yakın çevrelerinde düşüncesindeki çiftlere yaklaşımları, öneri ve tavsiyeleri irdelenmiştir.

7.1. Boşanma Sonrası Bireylerin Duygu Dünyası

Literatürde bireylerin boşanma sonrasındaki durumlarını anlamaya yönelik olarak yapılan araştırmalar sosyolojik bakış açısından ziyade daha çok sosyal psikoloji alanında geliştirilen teoriler kapsamında ele alınmıştır. Bu çalışmalarda boşanma sonrası kişinin günlük hayata uyumu incelenmiştir. Bireylerin boşanma sonrasındaki yaşadıkları stres durumunu duygusal ve fiziksel açılardan irdeleyen, boşandıktan sonraki hayatlarında kendilerini ne derece işlevsel gördüklerine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Spanier & Hanson, 1981; White & Mika, 1983). Bu çalışmalar boşanan bireylerin daha yüksek oranda depresyon belirtileri gösterdiklerini, hayattan memnuniyetlerinin düştüğünü ve daha sıklıkla sağlık sorunuyla karşılaştıklarını işaret etmektedir (Amato, 2000).

Bireylerin boşanma sonrası ruh halleriyle ilgili gerçekleştirilen araştırmalardan bazıları boşanma kararının alınma süreciyle boşanma sonrası duruma uyum sağlama arasında ilişki olduğunu öngörmektedir. Benzer şekilde bu araştırmalar boşanma kararını almak için uzun süre, dikkatli düşünmenin boşanma sonrasında daha az travmatik durumlar yaratacağına işaret etmektedir (Goode, 1956; Krantzler, 1975; Weiss, 1975).

Kelly, Crosby ve diğerlerinin 1982 ve 1983 yıllarında gerçekleştirdikleri araştırmalar boşanma sonrası uyumla boşanma kararı alan taraf arasında nedensellik bağı kurulabileceğini belirtmiş, kararı alan (aktif) bireyin boşanma sonrasındaki iyileşme ve uyum sürecinin, pasif bireye göre daha hızlı olacağı söylenmiştir. Boşanma sonrası uyumla ilgili cinsiyet ekseninden yapılan okumalar farklı sonuçlar vermektedir: Erkeklerin boşanma sonrasında yalnızca evlerini veya çocuklarıyla olan iletişim ve ilişkilerini değil aynı zamanda gündelik yaşam akışlarındaki düzeni de kaybetmeleri nedeniyle bu süreci daha zor atlattığına işaret eden çalışmalar yanında (Bernard, 1979) boşanma sonrasında kadınların daha sıklıkla depresyon, özgüven kaybı gibi negatif duygular yaşadıklarını belirten çalışmalar bulunmaktadır (Wise, 1980).

Görüşmelerde, tüm yaşananlardan sonra bireylerden kendilerini nasıl hissettiğini tasvir etmeleri istenmiş ve yaşadıkları hisler olumlu, olumsuz, ne olumlu ne olumsuz başlıkları altında toplanmıştır. Bireylerin bir kısmı boşanma sonrasındaki ruh halleriyle ilgili hem olumlu hem de olumsuz hisler dile getirmiştir. Her bir hissiyat farklı anlatımlarla desteklenmiştir.

Tablo 28. Boşanma Sonrası Hissiyat[8] (%)

	Olumlu Hissiyat	Olumsuz Hissiyat	Ne Olumlu Ne Olumsuz Hissiyat
Toplam	62,0	45,6	12,0
CİNSİYET			
Kadın	71,0	39,5	11,4
Erkek	52,5	52,0	12,5
YAŞ GRUBU			
34 yaş ve altı	73,0	35,7	11,3
35 yaş ve üzeri	57,6	49,5	12,2
ÖĞRENİM DURUMU			
Eğitimsiz - İlköğretim	60,3	45,5	11,6
Lise mezunu	65,5	44,8	15,5
Yükseköğretim mezunu	61,4	47,1	7,1
EVLİLİK SÜRESİ			
5 yıldan az	61,9	41,5	13,6
5 - 10 yıl	63,9	48,5	12,4
10 yıldan fazla	61,0	46,7	10,8
ÇOCUK SAHİPLİĞİ			
Çocuğu yok	78,7	29,8	8,5
1 - 2 çocuk	59,9	49,2	12,9
3 çocuk ve üstü	59,6	43,4	11,1

8 Boşanma Sonrası Hissiyat tablosunda morla yazılı oranlar anlamlı farklılaşmaya işaret etmektedir.

Görüşmecilerin yarıdan fazlası boşanma sonrasındaki hissiyatlarının **olumlu** olduğunu söylemiştir. Olumluya örnek olarak iyi hissetme, rahatlama, mutlu ve huzurlu olma, geleceğe yönelik umutlu olma hisleri kaydedilmiştir. Boşanmış bireyler geçmişe kıyasla daha pozitif bir ruh hali içinde olduğunu, geçmiş sıkıntılarının sona ermesiyle birlikte şu an kendisini daha kuvvetli hissettiğini, yaşadıkları sıkıntıların tecrübe olduğunu belirtmiştir. Evlilikleri esnasında yaşadıkları kötü olayların bitmesiyle birlikte bireylerin bir kısmı şu an hem ruhen hem de zihinsel olarak daha pozitif olduklarını dile getirmiştir.

"İyi ki ayrılmışım, artık nereye kadar çekebilirdim bilemem. Çocuğum olmasa yine çekmezdim ama işte dört sene dayandım, iyi ki mücadele etmişim. En azından pişmanlığım yok. Allaha şükür." (Kadın, Doğu Karadeniz, 36 yaşında)

"Şu an iyiyim şükür. Kötü hissedecek bir şeyim yok. İşim iyi, çocuğumu görebiliyorum, mutluyum, huzurluyum. Huzurlu olduğumu düşünüyorum." (Erkek, Ortadoğu Anadolu, 34 yaşında)

"Çok iyi hissediyorum şu an. O bir senelik boşanma sürecinde bana ve aileme yaşatılan problemlerden, belalardan kurtulunca yeni doğmuş gibiyim. Hiç evlenmemiş gibiyim. Mutluyum." (Erkek, İstanbul, 27 yaşında)

Huzur, özgürlük hissi, kendine olan güvenin yerine gelmesi, boşanma sonrasında pişmanlık hissetmeme, deneyimli olduğunu düşünme, olumlu hissiyatın oluşmasına yardımcı olan diğer duygusal bileşenlerdir. Birçok bireyin kendini iyi hissetmesindeki diğer sebep kendilerini rahatlamış olduklarını hissetmeleriyle ilişkilidir.

"Şu an özgürüm en azından, huzurluyum, biri gelip de seninle ukala ukala konuşup moralini bozmuyor." (Kadın, Ege, 46 yaşında)

"Samimiyetle söylüyorum. Eşimden ayrıldıktan sonra sırtımdan yük kalkmış kadar rahatladım. Çünkü sürekli psikolojik bir rahatsızlık, bugün ne yaşayacağım acaba düşüncesi vardı. Artık işyerinde de sorun yaşamaya başlamıştım." (Erkek, Akdeniz, 30 yaşında)

Boşanma sonrasında olumlu hissiyat içinde olma durumu erkeklere göre kadınlarda daha belirgin şekilde görülmektedir. Her 10 kadından 7'si boşanmadan sonra olumlu duygular içinde olduğunu belirtmiştir. Kadınlar, evliliklerinde yaşadıkları sorunların bitmesi ve "bugüne gelebilmeleri" sebebiyle kendilerinin daha iyi yerde bulunduklarını düşünmektedir. Erkeklerin yalnızca yarısı bugün daha iyi olduklarını düşünmektedir. Boşanmaya ilişkin çalışmalar erkeklerin boşanma sonrasında ev hayatlarının değişmesinin ve daha fazla yalnızlık hissetmelerinin buna sebep olduğunu söylemektedir.

Özellikle altı çizilmesi gereken noktalardan birisi erkeklerin hemen hemen hiçbirinin boşanma sonrasında kendini güçlü hissettiğini belirtmemiş olmasıdır. Cinsiyet temelindeki bu farklılaşma boşanma sonrası diğer hissiyat ifadelerinde de kendini göstermektedir. Kadınlar boşanma sonrasında kendilerini erkeklere kıyasla daha mutlu, özgür ve özgüvenli hissetmektedir.

"Daha güçlü, çok güçlü, kendini geliştirmiş, neyin ne olacağını bilen, ona göre davranan biri olarak hissediyorum kendimi, hayat çok iyi gidiyor. Ben aslında olgun bir kadın oldum." (Kadın, Batı Karadeniz, 29 yaşında)

"Güçlü olduğumu düşünüyorum, gerçekten iyi hissediyorum. Benim iyi olmama da en büyük neden ailemin arkamda olmasıdır; çok insan var, duyuyorum biliyorum arkasında birileri durmadığı için o evliliğe katlanan çok insan var. Böyle olmadığım için çok şanslı olduğumu düşünüyorum." (Kadın, İstanbul, 34 yaşında)

Az sayıda bireyse boşandıktan sonra geleceğe umutla baktığını belirtmiştir. "Umutlu olma" dendiği zaman kastedilen, bireylerin gelecekle ilgili planlar yapması, yeni birliktelik yaşamayı düşünmesi ve daha güzel günlerin kendilerini beklediği inancıdır. Erkekler, kadınlara kıyasla geleceğe daha fazla umutla baktıklarını söylemiştir. Evlilik süresinin artması ve geleceğe umutla bakma arasında ters orantılı ilişki bulunmaktadır.

"Valla bomba gibiyim. Süper! Allah'a bin şükür, ben zaten ikinci evliliği yapacağım." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 31 yaşında)

"Bunlar benim kaderimde varmış diyorum. Bu şekilde teselli oluyorum. Geleceğe bakıyorum, öyle söyleyeyim. Geleceğe umutla bakıyorum. Hayatımdan memnunum. İnşallah daha iyi olacak." (Erkek, Akdeniz, 31 yaşında)

"Tüm yaşadıklarımdan sonra bugün işte, aynı işte, gördüğün... Yarın bir daha evleniriz gibi umut da var bizde!" (Erkek, Doğu Marmara, 49 yaşında)

Çocuk sahipliği, boşanmış bireylerin hissiyatında farklılaşma yaratmaktadır. Çocuğu olmayan bireyler, çocuğu olan bireylere kıyasla boşanma sonrasında genel olarak daha olumlu duygular içinde gözükmekte, yaşadıklarını deneyim olarak değerlendirmektedir.

"İyi, sıkıntı yok, huzurluyum, çocuk olmadığına seviniyorum. Şu an hiçbir bağımız kalmadı, karşılaşmıyoruz bile. Gidip gelmek zorunda kalmıyorum, çocuk olsa gidip geleceksin mecbur. Ama iyiyim, huzurluyum." (Erkek, Doğu Marmara, 32 yaşında)

"Normal hayatıma devam ediyorum. Yine evlenir miyim? Evet. Ama bu sefer çok farklı olur benim için. Yaşadıklarım tecrübe oldu. Evleneceğim insanı artık tamamen tanımak isterim." (Erkek, Orta Anadolu, 32 yaşında)

Görüşülen bireylerin diğer yarısıysa boşanma sonrasını olumsuz duygularla bağdaştırmaktadır. Olumsuz hissiyat içinde olan bu bireyler, boşanma sonrasında bugün kendilerini eksik, korku içinde, yalnız ve pişmanlık dolu hissetmektedir. Tüm bunlara ek olarak duygusal kırgınlık, rahatsızlık, yorgunluk ve huzursuzluk hissiyatı ve günlük hayattaki mücadele, kendilerini toparlamalarının önünde engeldir.

"Yani nasıl hissedeyim, bir eksiklik hissediyorum. Mesela yanımda bir eşim olsaydı daha farklı şeyler olabilirdi, manevi eksiklik hissediyorum." (Erkek, Doğu Marmara, 51 yaşında)

"Valla ben olayların şokunu hâlâ atlatmış değilim. Psikolojim tamamen bozuk, hatta bir ara tedavi bile gördüm." (Erkek, Orta Anadolu, 41 yaşında)

"Kötü. Çok yoruldum. Eşim hâlâ elinden geldiği kadar hayatımı zorlaştırmaya, beni bıktırmaya çalışıyor, yıkılmamak için duruyorum, çok zorlanıyorum..." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 40 yaşında)

"Psikolojik olarak çöküntüdeyim, ister istemez insan yıpranıyor. Duygusal olarak hiçbir şey yapamıyorum. İnsanlara güvenim yok, kalmadı. Kadın olsun, erkek olsun kiminle arkadaşlık kursam tedirgin oluyorum." (Kadın, Kuzeydoğu Anadolu, 35 yaşında)

Erkeklerde boşanma sonrası olumsuz duygulara sahip olma daha belirgindir. Görüşülen erkeklerin yarısı kendilerini bitik, yalnız, eksik, stresli, sevgiye aç ve başarısız hissettiğini, huzursuz, rahatsız olduklarını belirtmiştir. Artık bir aile olamamaları ve düzenlerinin olmaması sebebiyle kötü hissettiğini, yalnızlık çektiğini belirten erkeklerin sayısı kadınlara oranla daha fazladır. Benzer şekilde erkekler daha sıklıkla haksızlığa uğradıklarını belirtmiş ve tüm olanların nedensiz yere yaşandığını, boşanmalarını kendilerine yapılan büyük haksızlık olduğunu belirtmiştir. Tek Ebeveynli Aileler çalışmasında da benzer şekilde tek ebeveyn annelerin zaman içinde düşünce ve duygularının çoğunlukla olumlu yönde değiştiği, öte yandan tek ebeveyn babaların büyük bölümünün eşin yokluğu nedeniyle yalnızlık ve boşluk hissettiği ortaya konmuştur (ASAGEM, 2008).

"Düşündükçe strese giriyorum, can sıkıcı bir durum benim için. Haksızlığa uğradığımı düşünüyorum." (Erkek, Ege, 33 yaşında)

"Berbat. Huzur yok, düzen yok. Eve gidip sıcak yemek yiyemiyorsun. Evine eşyanı getiriyorsun, annenin gözü görmüyor, elbiselerimi yıkıyor. Yani bunların hepsi sorun değil mi, hepsi sorun..." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 43 yaşında)

"Kendimi nasıl hissediyorum? Yenilmiş hissediyorum, çocuğuna sahip çıkamamış hissediyorum. Kızım çaresiz, benden eminim bir şeyler bekliyor, belki de kötü durumda ama çocuğum için hiçbir şey yapamadım, uğraştım ama kızım için hiçbir şey yapamadım. Bu benim içimde her zaman eziklik olarak kalacak, hayatımın sonuna kadar..." (Erkek, Akdeniz, 36 yaşında)

Olumsuz hissiyat yaş ilerledikçe artmaktadır. 35 ve

üzeri yaşlarda olan bireylerin yarısı kötü hissettiklerini paylaşmıştır. Yorgunluk hissiyatı, daha fazla mücadele etmek istememe, gündelik yaşam sorunlarıyla boğuşmanın bireyleri zorluyor olması yaşla ilişkilendirilebilecek durumlar olarak gözükmektedir.

"Çok yorgun hissediyorum kendimi, 22 senenin yorgunluğu var. Eski eşimin bana yararı yoktu ama manevi desteği varmış, onu anlıyorsun. Akşam sofra kuruyorum, eşim gelecek hep beraber yemek yiyeceğiz diyorum, ne gelen var ne giden." (Kadın, İstanbul, 38 yaşında)

"Yorgun, çok yorgunum gerçekten. Yorgunum ama güçlü hissediyorum kendimi, baş edebilirim, iyi ki çocuğum var diyorum, o güç katıyor bana sanırım." (Kadın, Batı Anadolu, 47 yaşında)

Güven duygusunun kırılması, boşanma sonrası rastlanılan bir diğer hissiyat. Bireyler, boşanmalarına sebep olan olaylar sebebiyle insanlara olan güvenlerini yitirdiklerini belirtmiştir. Güvensizlik korku hissiyatını da beraberinde getirmektedir. Boşanmış bireyler, özellikle de kadınlar, yaşananların verdiği bitkinlik hissiyatıyla bugün ürkek şekilde hareket etmekte ve geleceğe endişeyle bakmaktadır. Güvensizlik ve kendini güvencede hissetmeme hissiyatı yalnızca psikolojik açıdan değil, ekonomik açıdan yaşanan sıkıntılarla ilgilidir.

"Güven diye bir şey kalmadı, çünkü ikinci evliliğim de bitti, karşımdaki kimseye güven duymam artık." (Erkek, Doğu Marmara, 41 yaşında)

"Yorgun, ürkek hissediyorum kendimi. Yalnızlık çok zor ve kötüymüş, onu anlıyorsun, ifade edilmiyor pek. Karmakarışıksın henüz, sadece bildiğin bir şey var, bekârsın." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 38 yaşında)

"Üzgünüm, mutsuzum, huzursuzum. Hiçbir güvencem yok, geleceğim yok, sigortam yok. Şimdi işim var ama geçici. Bir sigortalı işim olsa, güvencem olsa. Hâlâ korkuyorum." (Kadın, Batı Karadeniz, 39 yaşında)

"Fazlasıyla stres var, hani annenin eline bakmak, abinin eline bakmak bana resmen ölüm gibi geliyor." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 32 yaşında)

Boşanma sonrasında çiftlerin birbiriyle olan iletişimlerinin zayıfladığı veya sıfırlandığı, çocuk sahibi olan bireylerin çocuklarını göremeyişinin de olumsuz duygulara yol açtığı görülmektedir. Gerek artık aile olmadıklarıyla ilgili yakınmalar, gerekse çocuklara duyulan özlem, bireylerin kötü bir ruh halinde olmalarına neden olmaktadır.

"Çocuğun yok ortada, özlüyorsun. İstanbul gibi bir yeri bırakıp gelmişsin, eşim yok çocuğum yok, sonra kızımın geleceği falan... Bunları çok düşünürüm, gemiye biniyorsun dört bir tarafın deniz... Hiçbir şey yok." (Erkek, Batı Karadeniz, 46 yaşında)

"Mesela benim çocuğum orada. Ben çocuğumu göremiyorum. Çocuk bana çok düşkün. anneden çok bana düşkün. Mesela buraya geldiği zaman gitmek istemiyor oraya. Benden gördüğü ilgiyi anneden görmüyor." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 40 yaşında)

Her ne kadar yoğun olarak görülmese de bazı boşanmış bireyler yalnızca duygusal travmalardan muzdarip olmadıklarını, toplumun ve kendi ailelerinin boşanmaya bakış açısından da rahatsızlık hissettiğini belirtmiştir. Aynı zamanda hem maddi sıkıntılarla hem duygusal çöküntülere göğüs gerdiklerini söyleyen boşanmış bireyler toplum baskısının da kendilerini kötü hissettirdiğine dikkat çekmiştir.

"Yalnız ve mutsuz hissediyorum kendimi. Ne bileyim, toplumun sana karşı bakış açısı farklı oluyor, komşuların bile mesela evliyken başka, bekârken başka." (Erkek, Doğu Marmara, 45 yaşında)

"Kötü hissediyorum ama iyi görünmek durumundayım. Olmasa daha iyiydi yani, toplum bakıyor, öteki bakıyor. Bu adam üç karı boşamış, yaramaz bu adam, adam olsa boşamazdı diyecekler. Bu eziyor seni, kötü hissettiriyor, bilmiyorlar ki senin ne çektiğini, ne mücadele ettiğini, adam bilmiyor, işin içinde değil ki..." (Erkek, Akdeniz, 56 yaşında)

"Maddi olarak kötü fakat ruhsal olarak iyiyim. İnsanlar dul diyecek olsa da mutluyum." (Kadın, İstanbul, 35 yaşında)

Boşanmış bireylerin görece daha küçük kısmı kendisini karmaşık duygular veya boş vermişlik

içinde görmektedir. Bireylerdeki bu karmaşık duygular iniş çıkışlı hissiyat yaşamalarından ileri gelmektedir. Bir gün iyi, diğer gün kötü hissetmeleri, bazen kendilerini güçlü hissederken bazen de yorgun, yılgın hissetmeleri bu karmaşık hissiyatın altını dolduran niteliktedir.

"Çok iyi değil, kötü de değil. 11 yıllık evliliğin bir anda bitmesini istemezdim. Ama böyle de çekilir miydi? Yani böyle devam ettiği müddetçe çekilmezdi" (Erkek, Batı Anadolu, 38 yaşında)

"O anki duruma, duygusallığınıza bağlı yani bazen iyi oldu diyebiliyorsunuz. Bazen o 20 seneyi boşuna geçirdiğinize inanamıyorsunuz, kızıyorsunuz, bazen üzülüyorsunuz. Karışık bir duygu, tam ifade edemiyorum kendimi, karışık..." (Erkek, Batı Marmara, 44 yaşında)

Ne olumlu ne de olumsuz olarak nitelendirilebilecek hissiyat arasında en kuvvetlisi mücadele etme zorunluluğudur. Bu hissiyata erkeklere oranla kadınlarda çok daha sık rastlanmaktadır. Bu durum, bireylerin kendilerini sosyal ve ekonomik yaşamda güvencede hissetmemeleri ve gelecek kaygılarıyla ilintilidir.

"Şu an kendime güveniyorum, ayakta durmaya çalışıyorum, hayat mücadelesi veriyorum, herkesin bu mücadeleyi vermesini isterim. En son noktasına kadar, nefes aldığım sürece mücadeleden vazgeçmeyeceğim. Kızım, ben mezun olduktan sonra seni çalıştırmam diyor. Yok kızım, diyorum; ben ayakta olduğum sürece çalışırım." (Kadın, Batı Karadeniz, 47 yaşında)

"İyi, eski çektiklerimden sonra şükür iyiyim. Sıcacık sobam var, ekmeğim var, çocuklarım yanımda, okuyorlar. Nice kadınlar var çocuklarını atıp gidiyor, bırakıyorlar, başka erkeklerle kaçıyorlar. Öyle biri değilim. Çocuklarım için mücadele ediyorum." (Kadın, Ege, 37 yaşında)

7.1.1. Yükleme Teorisi'ne Göre Boşanma Gerekçeleriyle Bireylerin Boşanma Sonrası Duyguları Arasındaki İlişki Üzerine Analiz

Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması 2014 kapsamında bireylerin boşanma nedenleriyle boşanma sonrası hissiyat arasında bağ bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Yükleme Teorisi'ne göre kodlanan boşanma nedenleriyle boşanma sonrasında bireylerin hissiyatı arasında nasıl bir ilişki olduğu "çok boyutlu analiz" (multidimensional analysis) kullanılarak analiz edilmiştir.[9]

Grafik 5. Boşanma Sonrası Hissiyat ve Boşanma Gerekçeleri Yüklemeleri

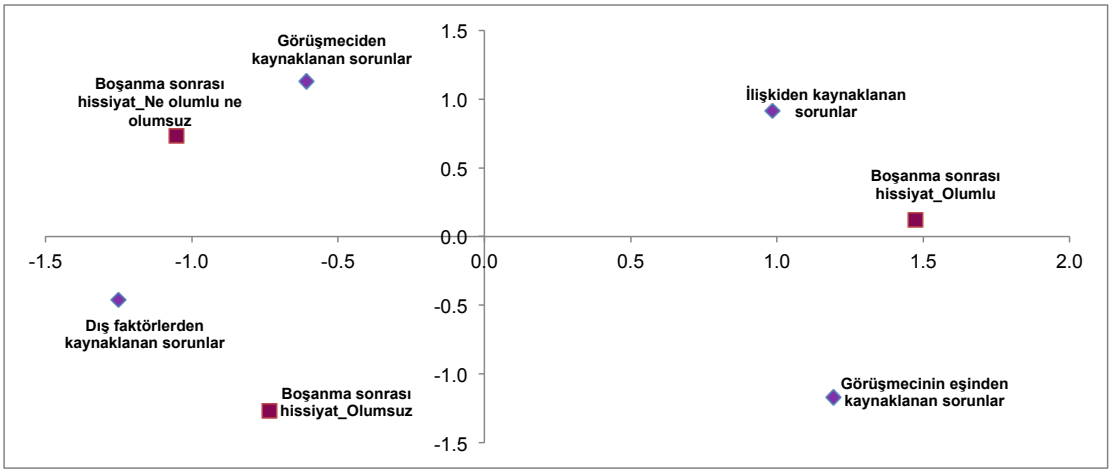

Boşanmaların "kendilerinden kaynaklandığını" düşünen bireyler, bugün daha çok ne olumlu ne de olumsuz (karışık) hissiyat içindedir. Bu bireyler, boşanma sonrasında çoğunlukla karışık duygular içinde bulunmakta, boşlukta olduklarını düşünmekte veya normal hayatlarına devam etmeye çalışmaktadır. Boşanmalarına sebep olan durumun / durumların "eşlerinden kaynaklandığını" düşünen bireylerin olumlu hissiyat içinde olmaya nispeten daha yatkın oldukları görülmektedir. Bu durum kişinin kendisini suçlamaktansa yaşananlardan ötürü eşini sorumlu tutmasıyla ilişkili olabilir. Eşinden kaynaklanan durumlar sebebiyle boşanan bireylerin olumsuz

9 Çok boyutlu analiz, veri üzerinde, her biri farklı bir boyuta karşılık gelen farklı ilişkileri göz önünde bulundurarak yapılan bir bilgi analizidir.

hissiyat içinde olması, çok sık olmasa da rastlanan bir durumdur. Analizden çıkan bir önemli sonuç da eşten kaynaklanan sorunlar sebebiyle boşanma sonrasında bireylerin duygularının karmaşık olmaması, olumlu veya olumsuz eksende net olmasıdır.

Benzer şekilde boşanmalarına sebep olan durumun "ilişkiden kaynaklandığını" belirten bireylerin ağırlıklı olarak olumlu hissiyat içinde bulunma eğilimi vardır. Daha önce değinildiği üzere boşanan bireyler sıklıkla boşandıkları eşleriyle aralarındaki sevginin bitmesinden bahsetmektedir. Bu durum dikkate alındığında sevgi bağının kalmadığı kişiyle hayatlarına devam etmiyor olmalarının bireylerin boşanma sonrasında kendilerini daha iyi hissetmesine neden olduğu söylenebilir. Analizin önemli bir sonucu da ilişki sebebiyle boşanan bireylerin boşanma sonrasında kendilerini olumsuz bir duygu durumu içinde hissetmemesidir.

Boşanmalarını "dış faktörlere" dayandıran bireyler boşanma sonrasında ağırlıklı olarak olumsuz hissiyat içindedir. Bu durum kendi kontrolleri dışında gelişen olaylar sebebiyle gerçekleşen boşanmalarda, istemedikleri halde birbirlerinden ayrıldıkları veya boşanma sonrasında kendilerini toparlayamadıkları şeklinde yorumlanabilir. Analizin işaret ettiği bir önemli noktaysa dış faktörler sebebiyle boşananların boşanma sonrasında olumlu hissiyat içinde olmalarının çok düşük ihtimal olmasıdır.

7.2. Boşanmayı Tavsiye Etme Eğilimi

Boşanmış bireylerin yakın çevrelerindeki kişiler boşanmak isterse ne gibi tavsiyelerde bulunacakları sorulmuştur. Boşanma gerekçelerini anlamaya çalışma, durumun neden ileri geldiğini öğrenme, sorunları dinleme, her iki tarafın da ne hissettiğini ve düşündüğünü irdeleme ortaklaşmaktadır.

> *"Karşılıklı olarak ikisiyle de konuşurum. Tek taraflı olarak konuşmam. Kendimden kesitler veririm. İki tarafın da üzülmesini istemem." (Kadın, Orta Anadolu, 30 yaşında)*

> *"Yaşadıklarım üzerinden kendisini dinlerim, benim yaşadığıma benzer şeyler varsa kendisine tekrar dene derim ama anlaşamıyorlarsa gerek yoktur." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 26 yaşında)*

Bireylerin çoğu yakın çevrelerindeki kişilerin boşanmak istemeleri durumunda onlara doğrudan boşanmayı tavsiye etmeyeceklerini söylemiştir. Özellikle bu eğilim erkeklerde ve çocuk sahibi olan bireylerde daha ön plandadır. Bu öneri ağırlıklı olarak "yuvanın yıkılmasının" bireylere zarar veren ve zor kaldırılabilen bir durum olduğu düşüncesi gerekçesiyle yapılmaktadır. Bunun yanı sıra bir yuva kurmanın zorluğu dile getirilmektedir.

> *"Ben istemem tabii, boşanma taraftarı değilim. Ama önce nedenlerini dinlemek isterim, öyle sudan sebeplerle kimsenin yuvası yıkılmasın, hele ki çocuklar varsa..." (Erkek, Kuzey Doğu Anadolu, 45 yaşında)*

> *"İlk önce yuvasını düzeltmesini isterim. Eşini seviyorsa, ortada çocuklar varsa, yuvanın düzelmesini en çok çocuklar için isterim." (Kadın, Ege, 28 yaşında)*

> *"Yapma derim, sakın derim. Yuva dağılıyor, yazık günah derim. Sonuçta gideceksin, iyi mi olur derim, o senin çocuklarının annesi derim. Benim başıma geldi senin başına gelmesin derim." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 42 yaşında)*

Boşanma potansiyeli olan bireylere yönelik verilen en önemli tavsiyelerden biri de tarafların bu kararı etraflıca düşünmeleri olmuştur. Kararın hızlı veya tek gerekçe nedeniyle alınmaması gerektiği önerisini yapmışlardır. Verilecek diğer tavsiyeyse çiftlerin evliliklerini kurtarmak için mücadele etmeleri gerektiğidir. Mücadele etme; çiftlerin aralarındaki sorunları çözme, birbirini anlamaya çalışma, tekrardan birlikte olabilmek için ilişkilerini düzeltme çabaları olarak tanımlanabilir. Diğer yandan kendisinden tavsiye isteyen bireyin boşanma kararını zaten detaylıca düşünmüş olacağına, bu nedenle kararına destek çıkılması gerektiğine inananlar olmuştur.

> *"Çok iyi düşünmesi gerektiğini söylerim, kolay bir iş olmadığını söylerim. Düzeltilebilecek şeyler varsa mutlaka denemesini söylerim." (Kadın, Ege, 38 yaşında)*

> *"Ben hiçbir zaman ayrılma taraftarı değilim, keşke düzeltebilseler, keşke son dakikaya kadar düşünseler, ne bileyim, çünkü gerçekten zor. Boşanmak kötü bir şey." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 29 yaşında)*

"Valla acele etmeyin derim Yani tamam ayrı dursunlar ama bu süre içinde de en azından her iki taraf kendini tartsın. Hatası, doğrusu, yanlışı neyse düşünsün. Yani bir yuva yıkılsın istemem." (Erkek, Doğu Marmara, 39 yaşında)

Kendisinden tavsiye istendiği durumda boşanmanın zorluklarına dikkat çekeceğini belirtenler, sonrasında yaşananlara alışmanın verdiği zorluklar, hukuki süreç esnasında yaşananların yıpratıcı olması, boşanma sonrasında gelen yalnızlık hissiyatıyla ekonomik sıkıntılara referans vermiştir. Boşanma sonrasında ev düzeninde ve sosyal yaşamdaki değişiklikleri erkeklerin fazlasıyla deneyimledikleri anlaşılmaktadır. Boşandıktan sonra özellikle yeni ev düzeni kurmaya çalışma, işten geldiğinde evde kimseyi bulamama, çocukları özleme gibi durumlarla kolay baş edilmediği anlaşılmaktadır. Kadınların boşanma sonrasında sıklıkla ekonomik problemler yaşadıklarını düşünüp özellikle hemcinslerini bu açıdan uyardıkları kaydedilmiştir.

"Boşanma derdim. Çünkü boşandığın zaman tek başına kalıyorsun, sıkıntı daha çok oluyor. Ailenden kopuyorsun. Çocuklarından koptuğun zaman kendini iyi hissetmiyorsun." (Erkek, Akdeniz, 39 yaşında)

"Yani iyi düşünülmesi gerektiğini söylerim. İyi düşünmesi, iyi karar vermesi gerektiğini söylerim. Basit bir şey olmadığını söylerim. Vereceğin her kararın hayatını etkileyeceğini anlatırım." (Erkek, Doğu Marmara, 39 yaşında)

"Ben hiçbir zaman ayrılma taraftarı değilim, keşke düzeltebilseler, keşke son dakikaya kadar düşünseler, ne bileyim, çünkü gerçekten zor. Boşanmak kötü bir şey." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 29 yaşında)

"Allah yardımcın olsun diyorum, çok zor bir şey çünkü. Çünkü hem para gerekiyor hem güç gerekiyor hem de destek gerekiyor o anda." (Kadın, Batı Marmara, 36 yaşında)

Boşanmış bireye yönelik toplumun bakış açısının olumsuz olduğu düşüncesi boşanmayı tavsiye etmeme yönünde bir eğilime neden olmaktadır. Hangi bölgede olursa olsun "dul kadın" imajının çoğunlukla olumsuz çağrışımlar içerdiği ve bu durumun kadınların boşanmaya olan bakışını etkilediği görülmektedir. "Dul kadın" kavramını en fazla besleyen unsurun çevrenin boşanmış kadınların yaşamlarına, tercihlerine, kıyafetlerine karışmaya başlamasıdır. Her ne kadar çalışıyor olması durumu biraz olsun engeller nitelikteyse de kadınlar boşanma sonrası süreçteki sorunlar yanında toplumun yarattığı bu tip baskılarla da baş etmek durumunda olduklarını belirtmiştir.

"Boşanmak isteyen ablam için kız kardeşime söyledim; ablam boşanmanın kolay olduğunu zannediyor ama çalıştığım halde ben bile bu kadar zorlandıysam... Çünkü insanlarımız boşanmış birisine çok iyi gözle bakmıyor açıkçası. Küçük yerde yaşamanın en kötü yanı bu. Dul kadın, benim kocamı elimden alır diyorlar." (Kadın, Batı Karadeniz, 37 yaşında)

"Dul kadınsın en başta. Sen çalışmaya kalksan kırk tane kocan olacak. Giyimine, kuşamına karışacaklar. Dul kadın olmak o kadar zor ki..." (Kadın, Akdeniz, 31 yaşında)

Boşanma kararı tavsiyesinde, boşanma gerekçesinin algılanan önem derecesi de rol oynamaktadır. Bu bağlamda sadakatsizlik, aldatma, şiddet, onur kırıcı davranış gibi olayların dışında kalan durumlarda boşanmış bireyler çiftlerin "bir kere daha deneme"lerinin iyi olacağına veya boşanmalarına gerek olmadığına dair yorumlar yapmıştır. Boşanma bu açıdan incelendiğinde de "en son başvurulması gereken çare" olarak tanımlanmıştır. Diğer yandan özellikle kadınlar tarafından şiddet, aldatma, alkol bağımlılığı makul gerekçeler olarak adlandırılmıştır. Bu tür deneyimlere sahip olmak da bu algının gerekçesi olabilir.

"İyi düşün derim, ortada büyük bir şiddet yoksa yıkma yuvanı diye konuşurum." (Kadın, 31 yaşında, Batı Karadeniz)

"Boşanma derim yani. Çünkü bir anlayın, dinleyin derim. En azından büyüklerinize sorunlarınızı anlatın, acaba bu evlilik gider mi gitmez mi. Sonrası büyük sorun, aldatma falan yoksa boşanmak iyi değil..." (Erkek, Doğu Marmara, 59 yaşında)

"Vallahi benim tek söyleyeceğim şey boşanmak

marifet değildir. Aldatılmadığı sürece, ortada problem olmadığı sürece en ufak sinirlenmeyle boşanmak çözüm değil." (Erkek, Orta Anadolu, 31 yaşında)

"Şiddetli geçimsizlik varsa hemen boşanmasını isterim. Çünkü boşa geçirmişim yirmi senemi, iki çocuğum var. Allah'a şükürler olsun. En azından onlar kaldı. Şiddetli geçimsizlik, aldatma varsa hemen boşanmasını isterim." (Kadın, Batı Marmara, 46 yaşında)

"Şiddet varsa, alkol varsa hemen, bir an önce derim..." (Kadın, Akdeniz, 39 yaşında)

"Gerçekten hak ediyorsa, sıkıntı çok fazla varsa, benim eşim gibi yapıyorsa ayrıl derim. Hani acı çekmesin diye..." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 32 yaşında)

Eşler arasında iletişim olması gerektiğine atıfta bulunan bireylerse boşanmak isteyen bireylerin profesyonel destek mekanizmalarına yönlendireceklerini belirtmiştir.

"Önce yardım alsın. Eşiyle ayrı, kendisiyle ayrı konuşurum. Bir yuva yıkmak kolay ama sonrası zor. Benim çok arkadaşım boşanmak istedi. Oturdum konuştum kendileriyle. Boşanırsan şunlar olacak, boşanmazsan bunlar olacak." (Kadın, Akdeniz, 31 yaşında)

"En azından Aile Danışma Merkezi'ne gidin diye bilgi verebilirim. Ama ne kadar yeterli olur, ne kadar işe yarar bilemem tabii." (Erkek, Batı Marmara, 51 yaşında)

Evliliğin yıpratıcı olduğuna ve ilişkide yaşanan sorunların artık geri döndürülemez şekilde "kırılmalara" yol açtığına dair yapılan açıklama yapanlarsa boşanma sonrası bireylerin daha olumlu hislerine referans vermiş, bu nedenle yakın çevrelerinin boşanmalarını destekleyeceklerini söylemiştir. Buna paralel olarak evlilikteki sorun nedeniyle geri plana atılan hayata, boşanma kararıyla birlikte "gecikmeyle de olsa" devam edilebileceğini düşünmektedirler.

"Boşanmaları gerekiyorsa kesinlikle boşanmalılar. İnsanlar niye mutsuz yaşamak istesinler? Ya da niye bunu zorunlu hale getirsinler? Bir ilişki çatlamışsa artık su sızdırmaya başlar..." (Kadın, Akdeniz, 37 yaşında)

"Hiç gecikme derim. Çünkü ben 42 yaşımdayım, bugüne kadar istediğim hiçbir şeyi yapmamışım, bomboş bir hayat..." (Kadın, Ege, 42 yaşında)

"Olmayacak şeyi sürdürmemesini söylerim. Nereden dönerse kârdır. Sekiz seneyi çok bomboş geçirmişim ben..." (Kadın, Batı Marmara, 42 yaşında)

"Yapamıyorlarsa hemen boşansınlar. Aslında ben boşanmaya karşıyım ama olmayacaksa hayat çok kısa, hiç değmez." (Erkek, Batı Karadeniz, 61 yaşında)

"Süreç çok önemli, son damlaysa artık, benim en önemli tavsiyem şu oluyor. Boşandıktan sonra hayat devam edecek. Sen bir bireydin. Bir birey olarak kesinlikle kendine yetebilirsin. Başına bu olayın geldiği ilk kişi sen değilsin, son kişi de sen olmayacaksın, kaldığın yerden hayatına devam etmek zorundasın." (Kadın, Akdeniz, 28 yaşında)

Öte yandan küçük bir kesim bu sürece karışmayacağını belirtmiştir. Bu durumun temel gerekçesi boşanma kararını alan bireylerin ev yaşantılarını ve ilişki dinamiklerini bilmelerinin mümkün olmayacağı düşüncesidir. Çiftlerin arasında yaşanan sorunların mahremiyet gerektirdiği, hane içinde yaşananların hane içinde kalması gerektiğini ifade eden bireyler görülmüştür.

"İç yaşantılarını bilemem, pek karışamam. Ayrıl bu seni aldatmış ya da bakın çaresine diyemem..." (Erkek, Akdeniz, 45 yaşında)

"Ben bilemem onların neler yaşadığını, uzaktan davulun sesi hoş gelir ama evin içini kimse bilemez." (Kadın, Akdeniz, 28 yaşında)

"Hiç karışmam, yani çok kişisel bir şey bu. Evlilikle ilgili hâlâ kendi kafamda soru işaretlerim varken başkasının evliliğiyle ya da sallantıda olan yuvasıyla ilgili yorum yapmamaya çalışırım." (Kadın, 32 yaşında, İstanbul)

8.Bölüm

BOŞANMIŞ ÇİFTLER ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

Çiftlerin Evlilik Öncesi İlişki Durumları ve Evlilikten Beklentileri

Çiftlerin Evlilikte Yaşadıkları Sorunların ve Boşanma Nedenlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Boşanma Sonrası Duygu Dünyası ve Boşanmayı Tavsiye Etme Eğilimi

8.1. Çiftlerin Evlilik Öncesi İlişki Durumları ve Evlilikten Beklentileri

Araştırma kapsamında daha önce birbiriyle evli olup boşanmış 6 çiftle görüşme yapılmış ve boşanma gerekçelerine dair algıları ve deneyimleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda evlilik öncesi birbirlerini ne kadar tanıdıkları, evlilik kararları, evlilikten beklentileri, farklı başlıklar altında evlilik hakkındaki genel değerlendirmeleri ve boşanma gerekçelerine dair verdikleri cevaplar irdelenmiştir.

Karşılaştırmalı analiz bulgularını daha derinlemesine yorumlayabilmek adına çiftlerin genel profilleri incelenmiştir. Çiftlerde kadınların ortalama yaşı 41, erkeklerdeyse 45'tir. Evlilik süreleri 10 senenin üzerindedir. Çiftlerde kadınların evlilik yaşı 14 - 20 aralığındayken erkeklerin 17 - 25 aralığında olduğu görülmektedir. Evlilik kararıysa çiftlerde farklılaşmaktadır; görücü usulü evlenenler olduğu gibi kendi tercih ettiği kişiyle veya kaçarak evlenenler de vardır. Tüm çiftler, kendi rızalarıyla evlendiklerini belirtmiştir, sadece 1 kadın kendi rızası alınmadan evlendirildiğini açıklamıştır.

Çiftlere evlenmeden önce birbirilerini ne kadar tanıdıkları sorulmuştur. Tüm çiftler arasında hem kadın hem de erkekler eşlerini yeteri kadar tanımadan evlendiğini düşünmektedir. Bir çoğu eşini sadece birkaç kere gördüğünü belirtmiş, diğerleriyse birkaç ay flört dönemi yaşamalarına rağmen derinlemesine tanımaya fırsat verecek şekilde ilişkileri olmadığını belirtmiştir. Bu durumun en öne çıkan gerekçesiyse aile ve çevre baskısıdır. Çiftler, ailenin ve çevrenin flörte izin vermemesi nedeniyle çoğu zaman gizlice veya oldukça sınırlı şekilde görüşmüştür. Evlenmeden önce bir sene nişanlı kaldığını ve eşinin olumsuz yönlerini gördüğünü ancak ailesiyle paylaşmaya çekindiğini belirten bir kadınsa bu durumun tek istisnasıdır. Öte yandan diğerlerinde olduğu gibi bu örnekte de aile baskısı veya korkusu evlilik birliğinin kurulması aşamasında olumsuz rol oynamıştır.

> *"Aslında kaçma gibi değildi. Biz dışarıya çıktık, onun yeğeninin doğum günü vardı. Doğum gününe gittik, ablasına, sonra dışarıda gezince hava çok karardı. Ben de korkudan eve gidemedim, kalış o kalış… Hani mahallede çıkalım, erkeklerle top oynayalım ya da sevgilimiz olsun gezelim falan, biz asla onları yaşamadık… Benim babam biraz katıydı işte, evlilik benim için kurtuluştu." (Kadın, İstanbul, 49 yaşında)*

> *"Annem biliyordu ailesini. Bir gün geldi, işte böyle böyle bir kız var dedi. Gelip gördük, iki üç defa görmeyle tanımak mümkün mü? O günkü şartlar öyleydi, biraz annem rahatsızdı, köyde evi çevirecek dayanak şarttı. Daha çok ailenin ısrarıyla... Şartlar da öyle oldu. Kabul ettim. Tabii insan biraz daha büyüdüğü zaman daha farklı şeyler bekliyor." (Erkek, Ortadoğu Anadolu, 40 yaşında)*

Evlilik öncesi birbirini yeterince tanımamaları evlilik esnasında çiftlerin temel sorunlar yaşamalarıyla sonuçlanmaktadır. Evlenmeden önce birbiriyle yeterince vakit geçirmeyen çiftler, evlendikten sonra hayat görüşlerinin ve zevklerinin birbiriyle uyuşmadığını fark etmekte ve hane içinde tartışmalara sebep olan durumlarla karşılaşmaktadır.

> *"İnsanlar birbirini tanıdığını zannediyor, sonradan tanımadığın, bilmediğin huylarını öğreniyorsun evlilikte." (Kadın, Doğu Marmara, 44 yaşında)*

Tüm çiftlerin diğer ortak özelliğiyse genç yaşta evlilik yaptıklarını düşünmeleridir. Çoğu birey evlilik yaptığı dönem için kendisini "cahil" ve "çocuk" olarak tanımlamıştır. Evliliklerini erken yaşta yapmalarının evlilikleri süresince hayattan beklentilerinin karşılanmamasıyla sonuçlandığına işaret eden bireyler bulunmaktadır.

> *"Ne bileyim şimdiki aklım olsaydı. Daha iyi tanırdım. Bazen pişmanlık duyuyorum keşke okusaydım. Ben kendi çocuklarıma da söylüyorum. Siz okuyun diyorum, okumak kadar güzel şey yok. Okumuş olsam, bir mesleğim olsa belki de benim*

hayatım daha farklı olurdu." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 37 yaşında)

Bu duruma paralel olarak bireylerin çoğu evliliğe ilişkin beklentileriyle ilgili net cevaplar verememiş, durumun gerekçesini de genç olmalarına bağlamıştır. Genç yaşta yapılan evliliklerde, hem eşten beklentilerin hem de eş seçimine ilişkin kriterlerin yeteri kadar olgunlaşmadığı anlaşılmaktadır. Boşanmış bireyler evlilik öncesi evliliğe dair beklentilerini konuşmadıklarını hatta çoğu zaman bunu konuşmak için uygun şartların olmadığını anlatmıştır.

"Valla o zamanlar 18 yaşında, aklın başında olmuyor. Tamam reşit falan oluyorsun ama hayatı tozpembe görüyorsun, evliliğin mesuliyetini bilmiyorsun. Hani nasıl diyeyim; onunla tanışınca olur zannettim. Her şey güzel olur gibi geldi." (Kadın, Doğu Marmara, 44 yaşında)

"14,5 yaşımda, çok küçük evlendim, 15,5 yaşımda da kızımı doğurdum. 15 yaş var kızımla aramda… Evlilikten beklentiler? Eşimle öyle şeyler konuşmadık. Mutlu bir aile bekliyordum yani, klasik bir cevap ama… 14,5 yaşında belki evli olmayı kavrayamadım, belki 21 yaşından sonra, çocuklar büyüdükçe falan evliliğin içinde öğrendim her şeyi." (Kadın, İstanbul, 38 yaşında)

Genç yaşta evlenme ve evlilikten beklentilerini eşle konuşamama durumlarının bireylerin beklentilerinin daha çok geleneksel kavramlarla açıklanması üzerinde de etkisi olduğu söylenebilir. Kadınların evlilik beklentilerinin "mutlu bir ev", "mutlu birliktelik" ve eşlerinden beklentilerininse "kendilerine iyi davranması", "el üstünde tutması" gibi kavramlarla açıklanması, daha ağırlıklı olarak geleneksel kodların hâkim olduğu ilişki düzenine işaret etmektedir. Kadınların bir bölümü için evlilik aile evinden kaçış, kurtuluş için gerçekleştirilmektedir. Erkek için evlilik, hayatını düzene sokma, çocukluk evresinden çıkma, çocuk sahibi olma, "elin ekmek tutması", hane içinde yapılması gereken işlerini (ev temizliği, hanede yaşayan diğer aile bireylerinin bakım işlerinin) yapacak birinin haneye girmesi gibi anlamlar içermektedir. Öte yandan ne kadın ne de erkeklerin evliliğin getireceği sorumluluklar üzerine düşünmedikleri anlaşılmaktadır.

"Ne bileyim her şeyden önce, mutlu olayım huzurlu olayım istedim. Bir evim olsun, çocuğum olsun, eşim her şeyden önce bana iyi davransın, iyi olsun diyorsun. Evlilikten beklenti odur, başka ne diyeyim." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 37 yaşında)

"Eşimden her zaman bana saygılı olmasını beklerdim. Her zaman el üstünde tutmasını isterdim." (Kadın, Kuzeydoğu Anadolu, 38 yaşında)

"Neden evlenir insan, yalnızlığını paylaşmak, aile kurmak için evlenir, birliktelik olsun, çocuğum olsun..." (Erkek, Doğu Marmara, 51 yaşında)

"Eşimden şunu bekliyordum, güzel bir hayat, çocuklarımıza güzel bir gelecek, ben bunları istiyordum." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 42 yaşında)

8.2. Çiftlerin Evlilikte Yaşadıkları Sorunların ve Boşanma Nedenlerinin Karşılaştırmalı Analizi

Tablo 29'da çift bazında kadın ve erkek eş tarafından dile getirilen ana boşanma gerekçeleri yer almaktadır. Kadın ve erkek boşanma gerekçesi olarak farklı konuları dile getirmektedir. Aynı konuya işaret edenlerse meseleyi farklı şekilde yorumlamaktadır. Literatürde geçen örnekler incelendiğinde boşanan çiftlerin birbirinden farklı sebepler öne sürmeleri veya öne sürülen sebeplere farklı önem derecelendirmeleri yapmaları sıkça rastlanan bir durumdur (Hurowitz, 1981; Kitson & Sussman,1982). Bu konuya yönelik olarak yapılan yorumlar psikolojik temele dayandırılmıştır. Boşanmanın bireylerin gerek kendileriyle ilgili algılarını gerekse ilişkiler üzerindeki fikirlerini etkileyen bir kriz olarak tarif edildiği düşünüldüğünde aynı ilişki içindeki çiftlerin kendilerinin rahat edecekleri şekilde nedensellik ilişkisini yeni baştan yaratmaları durumu makul sonuç olarak değerlendirilmektedir (Guttmann, 1993).

Tablo 29. Çiftlerin Boşanma Nedenlerinin Karşılaştırılması

	Boşanma Kararı Alan Kişi	Kadın	Erkek
Çift 1	Kadın	Erkeğin aldatması	Kadının sürekli yalan söylemesi
Çift 2	Erkek	Kayınvalide ve görümcesine bakmak zorunda olduğundan çatışma yaşanması	Benzer hayat görüşlerine sahip olmamak
Çift 3	Erkek	Erkeğin kendinden ödün vermemesi	Kadının söz dinlememesi Kadının yalan söylemesi
Çift 4	Erkek	Erkeğin aldatması	Kadının saygısızlık yapması
Çift 5	Kadın	Erkeğin sorumsuz olması Erkeğin kadının fikrini sormaması	Ekonomik sorunlar ve kadının erkeğin ailesinin evine taşınmayı istememesi Yakın çevrenin etkisi
Çift 6	Kadın	Erkeğin fiziksel, sözlü ve cinsel şiddet uygulaması, aldatması	Alkol bağımlılığı Kadının ailesinin evliliğe müdahalesi

Çift 1 ve Çift 4'teki eşler boşanma nedeni olarak tümüyle farklı gerekçelere işaret etmiştir. Bu iki örnekte, kadınlar tarafından boşanma gerekçesi olarak "aldatma" gösterilmiştir, öte yandan erkekler eşlerini aldattıklarını kabul etmiş ancak bu nedenden ötürü boşanmadıklarını iddia etmiştir. Erkeklere göre boşanma nedenleri "eşinin sürekli kendisine yalan söylemesi ve borç yapması" ile "eşinin kendisine saygısızlık etmesi ve söz dinlememesidir".

Çift 1'in boşanma gerekçelerinin yanısıra evlilikte yaşanılan sorunların da kadın ve erkek tarafından farklı şekilde dile getirildiği kaydedilmiştir. Çiftin birbirlerine karşı olan hissiyatlarına yönelik yaptıkları açıklamalarda da çelişkiler olduğu görülmektedir. Erkek birey, boşandığı eşi hakkında olumsuz duygular içinde olduğunu ve bu durumun evlilikleri esnasında da geçerli olduğunu belirtmiştir. Kadın bireyse bu durumun aksine boşandığı eşinin kendisini sevdiğinin ve duygusal bir sorunun olmadığını dile getirmiştir.

"Benim için dört dörtlüksün derdi, gidene kadar beni çok severdi. Diyorum ya yemeğimi beğenirdi, işte üç tane çocuğumuz var, hiç öyle şeyimiz yoktu, beğenirdi beni." (Çift 1: Kadın, İstanbul, 38 yaşında)

"Onun hiçbir özelliğini sevmezdim ben. Sigarası vardı, yalan alışkanlığı vardı, aileme karşı saygısızdı, bana karşı saygısızdı, dinlememesi, vurdumduymazlığı... Bu alışkanlıklar yani..." (Çift 1: Erkek, İstanbul, 43 yaşında)

Bununla birlikte, Çift 1'in evlilikleri boyunca ekonomik sorunlarla da karşılaştıkları görülmektedir. Boşanmış çiftin evlilikleri süresince yaşanan ekonomik durumla ilgili yorumlamaları farklılaşmaktadır. Erkek bireyin ekonomik sorunlarla ilgili değerlendirmelerinde boşandığı eşine yönelik suçlama içine girdiği ve hanedeki ekonomik sorunun harcamalara gereken özenin gösterilmemesi sebebiyle olduğunu belirtmesi dikkat çekicidir. Diğer yandan kadın görüşmeci aksi yönde fikir beyan etmiştir.

"Mesela kredi kartımı alırdı ben 200 – 300 lirayı geçmesin diyordum, ekstra geliyordu 100 lira... 1500 lira para harcamış, ben ona her gün para vermeme rağmen halen yalan söylüyordu." (Çift 1: Erkek, İstanbul, 43 yaşında)

"Evi ben ayakta tutuyordum. Eşim yetiştiremiyordu, ayda bir para verirdi... Çok lüksümüz yoktu, kıyafet alalım, başının etini yiyeyim şu çantayı da alayım falan yoktur yani..." (Çift 1: Kadın, İstanbul, 38 yaşında)

Çift1'in anlaşmazlığa düştüğü konular bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Erkek birey, eşinin evde misafir ağırlaması ve evde çoğunlukla üçüncü kişilerin (komşu, akraba gibi) bulunmasının kendisini rahatsız ettiğini ve ilişkilerinin de bundan etkilendiğini belirtmiştir. Kadın birey bu durumun aksine böyle bir şeyin sözkonusu olmadığını belirtmiştir. Öte yandan eşinin bu konuda kısıtlayıcı olduğuna da değinmiştir.

"Ben işten geldiğim zaman evde kimse olmasın, şortumu giyip rahat dolaşayım, uzanıp televizyon izleyeyim istiyorum. Yani boş kişilerin evde olmasını istemiyorum. Seni ilgilendirmez, arkadaşım o, gelecek diyordu" (Çift 1: Erkek, İstanbul, 43 yaşında)

"Ailen gelip gitmeyecek diyordu. Biz sokağa çıkmazdık, komşumuz filan yoktu." (Çift 1: Kadın, İstanbul, 38 yaşında)

Çift 2'de boşanma kararını alan kişi erkektir. Görüşmede erkek, farklı hayat görüşlerine sahip oldukları gerekçesiyle eşinden boşandığını belirtmiştir. Eşiyle aynı şeylerden zevk almadıklarını, ortak noktaları olmadığını ifade etmiştir. Öte yandan eşiyle yapılan görüşmede kadının eşinin boşanma gerekçesinden haberdar olduğu ancak bu açıklamaya ikna olmadığı gözlenmiştir. Kendisine göre kayınvalidesi ve görümcesine bakmak zorunda olduğu için yaşadıkları çatışmalar ve eşinin çalışmak için İstanbul'a taşınması evliliklerini bitirmiştir. Kadının, bu gerekçeyi kabul etmemesi nedeniyle boşanmaya uzun süre razı olmadığı ancak ekonomik açıdan zorluk yaşamasıyla nedeniyle bunu kabul ettiği anlaşılmıştır.

"Farklı düşünceden bakıyorsunuz… Mesela sen bir yeri gezmek istersin o tam tersine evde oturmak ister. Mesela ben kitap okumak istiyordum, o farklı, burada boş yere niye kitap okuyorsun diyordu, onu bile anlamıyordu hani." (Çift 2: Erkek, Ortadoğu Anadolu, 40 yaşında)

"Babamın gözleri görmüyordu. Görümcemin de psikolojik sorunları vardı. Niye biz bakıyoruz diyordum. Mutlaka sorun oluyordu. Hep sürekli kavga ediyorduk… Adam çalışmaya İstanbul'a gittikten sonra ne bileyim çok değişti. Hani o ortamı gördü, ondan mıdır bilmiyorum. 'İstemiyorum, sevmiyorum' diyordu. 'Fikirlerimiz uyuşmuyor. Aradığım gibi değilsin' diyordu. İyi dedim, sevmiyorsan niye evlendin? İki tane çocuğun var işte 14 – 15 sene evli kalmışsın, sevmişsin zamanında, şimdi ne oldu? Ben onun boşanmasının sebebini yeni ortama gidip farklı insanlar görmesi şeklinde açıklıyorum." (Çift 2: Kadın, Ortadoğu Anadolu, 37 yaşında)

Çift 3, Çift 5 ve Çift 6 görüşmelerinde ise kadın ve erkekler boşanma gerekçelerini benzer konulara değinmiş ancak konuyu farklı açılardan yorumlamışlardır. Örneğin Çift 3 görüşmesinde, görüşülen kadın eşinin kendinden ödün vermediğini ve hep kendi isteklerine odaklandığını belirtmiştir. Görüşülen erkek ise eşinin kendisinin sözünü dinlemediğini ifade etmiştir. Eşler boşanma gerekçesi konusunda benzer fikre sahip olmakla birlikte bu sorunun kendilerinden değil karşı taraftan kaynaklandığını düşünmektedir.

Çift 3'ün evlilikleri sırasında farklı sorunlar yaşadıkları ve konulara yönelik bakış açılarında da farklılık olduğu tespit edilmiştir. Çiftin evliliklerindeki ekonomik duruma ve yaşanan ekonomik sorunlara yönelik farklı bakış açıları bulunmaktadır. Örneğin erkek birey evin geçimini sağlayamadığından söz ederken, sorumluluğu tek başına üstlenmeyip eşinin olumsuz davranışlarına atıfta bulunmuştur.

"Çok problemler yaşadık evet çünkü evlendiğimizde hiçbir desteğimiz yoktu, her şeyi kendimiz yapıyorduk, inişli çıkışlı dönemlerimiz oluyordu. Maddi sorunlarımız çok fazla oldu çok problem yaşadık." (Çift 3: Kadın, Ortadoğu Anadolu, 38 yaşında)

"Maddi olarak bizim herhangi bir sorunumuz yoktu. Ama o sürekli yalan söylüyordu. Huy haline getirmiş, o kadar yalan konuşur ki ben seksen bin liraya yakın borç ödedim." (Çift 3: Erkek, Ortadoğu Anadolu, 42 yaşında)

Çift 3'ün ilişkisinde önemli olan bir diğer durum erkek bireyin boşandığı eşini aldatmış olmasıdır. Görüşmelerde aldatma konusunun erkekler tarafından normalleştirildiği, evliliği sona erdiren bir sorun olarak tanımlanmadığı gözlenmiştir. Özellikle bu algının evlilik dışı cinsel birlikteliklerde daha baskın olduğu görülmektedir. Çift 3'te erkek bireyin bu durumun yaşandığını kabul etmesi, ancak "büyütülecek" bir olay olarak görmemesi de buna örnek olarak gösterilebilir.

"Yani aldatmışızdır büyük ihtimal ama o kadar aşırı değil yani..." (Çift 3: Erkek, Ortadoğu Anadolu, 42 yaşında)

"Sık sık yaşanan bir olaydı. Evlendiğimiz senenin ilk haftası X ilindeydik, ilk görev yeri orasıydı, orada aldatıldığımı öğrendim. Tayinimiz çıktı, orada da oldu. Gittiğimiz her yerde oldu." (Çift 3: Kadın, Ortadoğu Anadolu, 38 yaşında)

Çift 5 görüşmesindeyse eşlerin evlilikteki sorunlara dair neden - sonuç ilişkisi hakkında kadın farklı düşünmektedir. Görüşülen kadın, eşinin sorumsuz olduğunu ve önemli konularda kendi fikrini almadığını belirtmektedir. Eşinin sorumsuzluğunun iş hayatına, dolayısıyla hanenin ekonomik durumuna da yansıdığını düşünmektedir. Görüşülen erkekse boşanma gerekçesini ekonomik durum olarak tanımlamaktadır. Ekonomik sorunların başlamasıyla evliliklerinin sarsıldığına inanmaktadır. Ayrıca ekonomik sorunlar nedeniyle anne - babasının evine taşınmaya dair kararı karşısında eşinin boşanma kararı aldığını düşünmektedir. Kadınsa bu durumu kendi fikri sorulmadan önemli karar almasına bağlamaktadır. Diğer deyişle ekonomik durum veya erkeğin ailesinin evine taşınma konuları erkek tarafından boşanma gerekçesi olarak algılanmakta, kadın içinse bu durumlar asıl boşanma gerekçesi değil, sadece erkeğin sorumsuz olması ve paylaşımda bulunmaması şeklinde yorumlanmaktadır.

Çift 5'in evliliklerinde karşılaştığı sorunlardan bir tanesi aldatmayla ilgilidir. Kadın birey, evlilik sırasında aldatıldığını düşündüğünü belirtmiş, eşinin kendisine sadakatsizlik yaptığına dair farklı işaretlerle karşılaştığını dile getirmiştir. Ancak erkek birey bu durumun gerçek olmadığına işaret etmiş ve aldatma suçlamasını kabul etmemiştir. Bu anlamda çiftin arasındaki anlaşmazlığın farklı konu başlıklarında kendini gösterdiği görülmektedir.

"Aldatmanın kaç kez olduğunu bilmiyorum da bence böyle bir şey vardı. Onun bana karşı ilgisizliği, sevgisizliği... Demek ki beni sevmiyor, demek ki hayatında başka bir kadın var diyordum. O yüzden zaten benim ona karşı sevgim filan bitti." (Çift 5: Kadın, Doğu Marmara, 44 yaşında)

"Son zamanlarda başkaları, boşandığı eşine, senin eşin o paraları dışarıda başka kadınlarla yedi dediği için sorun oldu... Ama aldatma durumu olmadı." (Çift 5: Erkek, Doğru Marmara, 51 yaşında)

Çift 1'de olduğu gibi, Çift 5'in taraflarının yakın çevrenin ilişkilerine olan etkisi üzerinde çelişkili düşünceleri bulunmaktadır. Çift 5'in verdiği yanıtlar karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, bu konu hakkında ortak fikrin olmadığı ve taraflardan yalnızca birinin böyle bir durumun varlığına işaret ettiği tespit edilmiştir.

"Benim eşim dışardan çok etkilendi, fitne fesadın altında kaldık, bunların araya girdiğini düşünüyorum." (Çift 5: Erkek, Doğu Marmara, 51 yaşında)

"Öyle kimse karışmıyordu dışarıdan, öyle bir şey olmadı. Bizim sadece ikimizin arasındaydı sorun, anlaşamadık, ayrıldık." (Çift 5: Kadın, Doğu Marmara, 44 yaşında)

Çift 6 görüşmesindeyse kadın temel boşanma gerekçesini eşinin kendisine şiddet uygulaması olarak tanımlamaktadır. Erkekse bu konuya dolaylı olarak değinmiş ve temel gerekçeyi o dönemde aşırı alkol kullanması ve eşinin ailesinin evliliklerine karışması olarak açıklamıştır. Her ne kadar alkol nedeniyle eşine olumsuz davranışlarda bulunduğunu itiraf etse de gösterdiği şiddetin boyutuna işaret etmemiş, bu konudan sıradan mevzu olarak söz etmiştir. Görüşme sırasında eşinin annesinin evliliği bozmak için muska yaptırdığı, kendilerini ayırmaya çalıştığı gibi hususlara yoğunlaşmıştır. Erkek

bireyin, boşandığı eşinin ailesinin evlilik hayatlarına yaptığı müdahale, kadın birey tarafından ailesinin kendisini korumaya çabalaması ve bulunduğu kötü durumdan kurtarmaya çalışma isteği olarak yorumlanmıştır.

Bununla birlikte Çift 6'nın ilişkilerinde önemli olan diğer değişken erkek bireyin boşandığı eşini aldatması olmuştur. Çift 6'nın aldatmaya ilişkin deneyimlediklerini söyledikleri olaylar farklılaşmaktadır. Erkek birey, evlilikleri boyunca aldatmaların yaşandığını kabul etse de bu durumun ilişkilerine yansımadığını, boşandığı eşinin bu durumdan haberdar olmadığını iddia etmiştir. Ancak kadın birey, aldatıldığından haberdar olduğunu ve bu durumun kendisi için bir dönüm noktası olduğunu belirtmiştir. Bu anlamda aldatma konusu çiftlerin ortak sesinin olmadığı bir başka alan olarak gözükmektedir.

"Kumalar falan getirince artık bardak taştı... Hayat kadınlarına gidip paraları harcıyordu. Üzerime kuma getirdi ben en son onu kadınla yatağımda görünce o zaman işler çığırından çıktı." (Çift 6: Kadın, Kuzeydoğu Anadolu, 38 yaşında)

"Aldatma olayı çok oldu da ailem duymadı. Eşim hiç duymadı. İlla ki hayatımızda sevgilimiz de vardı ama önce evim diyordum, baktım olacağı yok, ailemden iyisi de yok ayrıldım sevgilimden." (Çift 6: Erkek, Kuzeydoğu Anadolu, 46 yaşında)

Çift 6'nın cinsellik konusuna olan yaklaşımı da farklılaşmaktadır. Tarafların, diğer konularda olduğu gibi, cinsellik deneyimlemelerinin de farklı olduğu görülmektedir. Kadın birey ilişkilerindeki cinselliğin zorlama içerdiğini belirtirken erkek böyle bir durumun sözkonusu olmadığını ve cinsel hayatlarının sorunsuz olduğunu belirtmiştir.

"Her gün ilişkiye girmek isterdi ama ben istemezdim, hem de dayakla yatağa atmak isterdi yani..." (Çift 6: Kadın, Kuzeydoğu Anadolu, 38 yaşında)

"Cinsel hayatımızda kesinlikle sıkıntı yoktu..." (Çift 6: Erkek, Kuzeydoğu Anadolu, 46 yaşında)

Kadının eşinden şiddet gördüğünü beyan ettiği çift görüşmelerinde bir erkek dışında hepsinin bu konuya çok üstünkörü değindiği ve zaman zaman konuyu önemseyen bir tarzda bahsettiği gözlenmiştir. Diğer yandan eşinden fiziksel, duygusal, cinsel veya sosyal şiddet gören 5 kadın için bu durum evlilikte sorun olarak görülmekle birlikte sadece 1'i için temel boşanma gerekçesi olmuştur.

"Boşanmaya mecburdum çünkü adam benim kollarıma bıçak attı. Her gün, üç günde bir, ayda bir dayak yerdim. Dövmesi vardı, içkisi vardı, hakareti vardı. Psikopatın önde gideniydi. Mesela hâlâ kollarımda izler var. Her gün ilişkiye girmek isterdi ama ben istemezdim. Dayak yiyordum, gözümü morartıyordu, yatağına girmiyordum. Buna karşılık eşim iyice çıldırır, ya içip sızar ya da döverdi." (Çift 6: Kadın, Kuzeydoğu Anadolu, 38 yaşında)

"Eve biraz alkollü gidiyordum, biraz kaba davrandığım zaman o da bana karşı geliyordu. İyice deliriyordum… Olabilir öyle tekme atmışımdır yani. Çok haddinden fazla gidince ben de deliriyor, kalkıp vuruyordum, fazla değil. Sabah kalkıp gönlünü alıyordum. Yok yani, vurmam öyle çok şiddetli değildi, şaka gibi…" (Çift 6: Erkek, Kuzeydoğu Anadolu, 46 yaşında)

Özetle çiftlerin, yakın çevrenin ilişkiye müdahalesi, ekonomik durum ve bireylerin çalışma durumu, aldatma, cinsellik konularında kimi zaman farklı yorumları olduğu tespit edilmiştir. Çiftlerin betimledikleri durumlardaki farklılıklar ilişkideki iletişim eksikliğine ve kopukluğa da işaret edebilir. Gerek çiftlerin evlilikleri esnasında yaşadığı sorunlara bakışı, gerekse boşanma gerekçelerini belirtirken öne sürdükleri sebepler arasındaki tutarsızlıklar, taraflar arasındaki iletişimsizliğin ileri boyutta olduğuna işaret etmektedir. Çiftler, evlilikleri boyunca birlikte deneyimledikleri olayları birbirinden çoğu noktada farklılaşarak açıklamıştır.

Yükleme Teorisi'nin önerileri de dikkate alındığında, bireylerin, evliliklerinin boşanmayla sonuçlanmasındaki sorumlu tarafın kendileri olduğunu kabul etmelerinin, düşük ihtimal olduğu düşünülebilir. Bu açıdan ele alındığında

yaşanan sorunların, özellikle de boşanma gerekçesi olarak gösterilen durumların, kendilerinden kaynaklanmadığını belirtmeleri anlaşılır sonuç olarak nitelendirilebilir. Öte yandan, ilişkide çiftler arasındaki yaşanan aldatma, şiddet ve cinsel hayata dair sorunların erkek ve kadın bireyler tarafından farklı şekilde yorumlanması dikkat çekicidir.

8.3. Boşanma Sonrası Duygu Dünyası ve Boşanmayı Tavsiye Etme Eğilimi

Çiftlerin boşanma sonrasındaki hissiyatı, evlilik boyunca yaşadıkları sorunlar ve boşanma gerekçeleri başlıklarında olduğu gibi farklılaşmaktadır. Kendini, evliyken hissettiği döneme kıyasla çok daha iyi hissettiğini belirten bireylerin eşlerinin, boşanma sonrasında kendilerini yalnız, yorgun ve buruk hissettikleri belirtilmiştir.

"Boşandıktan sonra kendimi kuşlar gibi hissediyorum, çok iyi hissediyorum; şimdiki konumumda çok iyi yerlerdeyim, hayatım değişti diyebilirim, yurtdışına gidiyorum, evet çok iyiyim." (Çift 1: Erkek, İstanbul, 43 yaşında)

"Çok yorgun hissediyorum kendimi. Adamın bana yararı yoktu ama manevi desteği varmış, onu anlıyorsun, akşam sofra kuruyorum, eşin gelecek hep beraber yemek yiyeceğiz diyorsun, ne gelen var ne giden..." (Çift 1: Kadın, İstanbul, 38 yaşında)

"Kötü. Gerçekten çok kötü hissediyorum. Ne olursa olsun, ailen yanında olsa da olmuyor. İnsanın kendi eşi gibi olmuyor. Her yönden olmuyor. Çocuklara bakıyorum. Çocuklarda da boşluk var, eziklik var, fark ediyorum..." (Çift 2: Kadın, Ortadoğu Anadolu, 37 yaşında)

"Şu an, en azından kafa olarak çok rahat düşünebiliyorum." (Çift 2: Erkek, Ortadoğu Anadolu, 40 yaşında)

Kadınlar ve erkekler temelinde boşanma sonrası hissiyat konusunda ortak bir ses olduğunu söylemek de çok mümkün gözükmemektedir. Kadınların yarısı kötü hissiyat içinde olduklarını belirtirken, iyi olduğunu belirtenler azınlıkta kalmaktadır. Erkeklerdeyse durum farklı değildir. Belirgin olarak ortaya çıkan tek sonuç, boşanma sonrasında çiftlerin hayatlarının tamamen değişmesiyle birlikte birbirinden çok farklı hissiyat içinde bulunmalarıdır (Tablo 30).

Boşanan çiftlerin çevrelerindeki kişilere boşanma hakkında yapacakları önermelerse farklılık göstermektedir. Boşanma sonrasında çiftlerin daha büyük çoğunluğu çevrelerindeki kişilerin hemen boşanma kararı almalarını doğrudan desteklememektedir. Boşanma kararını almadan önce iyice düşünmelerini söylemekte, kendilerinden örnek vermekte, gerekirse profesyonel

Tablo 30. Çiftlerin Boşanma Sonrası Duyguları ve Boşanmayı Tavsiye Etme Eğilimlerin Karşılaştırılması

	Boşanma Sonrası Hissiyat		Boşanmayı Tavsiye Etme	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Çift 1	*Çok yorgun, özlem var*	*Çok iyi*	*İyi düşün, gerekçe önemli değilse boşanma*	*Boşan*
Çift 2	*Kötü, çocukların buruk olması da etkiliyor*	*Zihnen daha rahatlamış*	*Boşanmanın zorluklarını anlatırım, çocuğu varsa boşanma*	*İyi düşün boşanmanın zorluklarını anlatırım*
Çift 3	*Yorgun, ürkek, yalnızlığın zor olduğunu düşünüyor*	*Maddi ve manevi olarak iyi ve rahat*	*İyi düşün, profesyonel yardım al*	*Sorgularım, mücadele et*
Çift 4	*İyi ama buruk*	*Yalnız*	*Boşan*	*Sorgularım*
Çift 5	*Mutlu, daha rahat*	*Manevi eksiklik*	*İyi düşün, mücadele et, boşanma*	*Sorgularım, iyi düşün, boşanmanın zorluklarını anlatırım, boşanma*
Çift 6	*Özgür ve mutlu*	*Karmaşık duygular (yüzüm gülüyor ama içim kan ağlıyor)*	*Gerekçen varsa boşan, desteklerim*	*Kendimi örnek veririm, boşanma*

destek almalarını vurgulamaktadır. Cinsiyet temelinde, erkek bireyler arasında çevrelerindeki kişilere "boşanma" önerisinde bulunanların daha fazla sayıda olduğu görülmüştür. Kadınlar temelindeyse özellikle boşanma sonrasında olumlu hissedenlerin kendilerine danışan kişilere "boşan" önerisinde bulunma eğilimi olduğu gözükmektedir. Erkekler açısından böyle bir örüntüden bahsetmek çok mümkün gözükmemektedir.

9.Bölüm

BOŞANMIŞ BİREYLERİN HUKUKİ SÜRECE DAİR DEĞERLENDİRMELERİ

Boşanma Başvurusu

Mahkemeye Sunulan Boşanma Gerekçesi

Mahkeme Süresi ve Celse Sayısı

Kanun Uygulayıcıların Hukuki Sürece Etkisi

Hukuksal Sürece İlişkin Genel Değerlendirme

Mahkeme Sürecinde Gündeme Gelen Hukuki Konular

Hukuksal Süreçte Formel Destek Mekanizmaları (Mahkeme Uzmanları)

Sosyal Hizmet Merkezlerine Yönelik Değerlendirmeler

Görüşülen boşanmış bireylerden boşanmaya ilişkin hukuki süreçteki deneyimleri paylaşmaları istenmiştir. Bu çerçevede boşanma başvurusu, mahkemeye sunulan boşanma sebebi, dava türü, mahkeme süresi ve celse sayısı, kanun uygulayıcıların hukuki sürece etkisi, nafaka, velayet, tazminat ve mal rejimiyle ilgili hukuksal konulardaki değerlendirmeleri, hukuksal süreçte destek mekanizmalarıyla ASPB'nin Sosyal Hizmet Merkezlerine yönelik farkındalık incelenmiştir.

9.1. Boşanma Başvurusu

Boşanma kararı alındıktan sonra sürecin yürütülmesinde bireylerin yaklaşık yarısı, başvurusunu, avukat olmadan, bilfiil kendisi gerçekleştirmiştir. Kişisel başvuru yapmaya daha çok eğitimsiz veya ilkokul mezunlarında rastlanırken ücretli avukat tutma davranışı lise ve yükseköğretim mezunlarında yaygındır. Cinsiyet temelinde göze çarpan tek farklılaşma kendisine baro tarafından ücretsiz avukat atananların daha çok kadınlar olmasıdır (Tablo 31).

"Kendim başvurdum, ilk mahkemeye çıktığımda baktım yanında avukatı vardı. Parası pulu olmayan kişinin avukatı... Avukat geldi, ben tek başıma çıkmıştım, hâkim bayandı, senin avukatın yok mu diye sordu. Yok dedim, ben kendimi savunamaz mıyım? Hayır, dedi savunamazsın. Ben seni baroya yönlendireceğim, oradan faydalanacaksın dedi. Hâkim hanım benimle irtibata geçti. Gittim başvurdum, 1 – 1,5 ay sonra bana avukat verildi." (Kadın, Doğu Karadeniz, 38 yaşında)

"Önce baroya gittim. Dilekçe verdim, aradan bir hafta on gün geçti, baro avukat verdi. Sonra avukata gittim." (Kadın, Akdeniz, 36 yaşında)

Tablo 31. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Boşanma Başvurusu (%)

	Sayı	Avukatı yoktu, kendi başvurdu	Baro ücretsiz avukatları	Gönüllü avukatlar	Ücretli avukat	Cevap yok	Toplam
Toplam	*410*	48,8	12,4	3,2	31,2	4,4	100
CİNSİYET							
Kadın	*210*	47,6	20,5	4,3	24,8	2,9	100
Erkek	*200*	50,0	4,0	2,0	38,0	6,0	100
YAŞ GRUPLARI							
- 34 yaş	*115*	47,0	12,2	1,7	33,9	5,2	100
+35 yaş	*295*	49,5	12,5	3,7	30,2	4,1	100
EĞİTİM							
Eğitimsiz - İlköğretim mezunu	*224*	55,4	19,6	2,7	18,8	3,6	100
Lise mezunu	*116*	37,9	5,2	4,3	44,0	8,6	100
Yükseköğretim mezunu	*70*	45,7	1,4	2,9	50,0	0,0	100
EVLİLİK SÜRESİ							
3 yıldan az	*67*	40,3	4,5	6,0	41,8	7,5	100
4 - 5 yıl	*51*	49,0	7,8	0,0	35,3	7,8	100
6 - 10 yıl	*97*	55,7	11,3	1,0	27,8	4,1	100
10 yıldan fazla	*195*	48,2	16,9	4,1	28,2	2,6	100
ÇOCUK SAHİPLİĞİ							
Çocuğu yok	*47*	38,3	8,5	2,1	44,7	6,4	100
1 - 2 çocuk	*264*	49,6	9,5	4,2	33,0	3,8	100
2+ çocuk	*99*	51,5	22,2	1,0	20,2	5,1	100

Çekişmeli boşanmalarda yani bireylerin mutabakata varamadığı ve anlaşmalı olarak ilerleyemediği durumlarda başvurular çoğunlukla (%51) ücretli avukatlar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Anlaşmalı boşanan bireylerse çoğunlukla kişisel olarak kendileri başvuruda bulunmuştur (%68) (Tablo 32).

Tablo 32. Dava Türüne Göre Boşanma Başvurusu (%)

	Sayı	Avukatı yoktu, kendi başvurdu	Baro ücretsiz avukatları	Gönüllü avukatlar	Ücretli avukat	Cevap yok	Toplam
Toplam	*410*	48,8	12,4	3,2	31,2	4,4	100
Anlaşmalı	*292*	56,9	11,3	3,4	23,3	5,1	100
Avukat Yönlendirmeli	*66*	18,2	24,2	3,0	48,5	6,1	100
Çift Anlaşmalı	*226*	68,1	7,5	3,5	15,9	4,9	100
Çekişmeli	*118*	28,8	15,3	2,5	50,9	2,5	100

Avukat tutmayan ve boşanma sürecini kendi başına yürüten bireylere yani araştırma kapsamında görüşülen boşanmış bireylerin hemen hemen yarısına, "avukat olsa hukuksal süreçte farklı sonuç olur muydu" sorusu yönlendirilmiştir. Görüşülen bireylerin büyük bir bölümü boşanma sürecine avukatın müdahil olması durumunda sonucun daha farklı olacağına işaret etmiştir. Ağırlıklı olarak okul bitirmemiş, ilkokul / ilköğretim mezunu boşanmış bireylerin dava esnasında avukat tutmuş olmaları durumunda mahkemede alacakları sonuçların, velayet ve maddi açılardan değerlendirildiğinde değişeceği belirtilmiştir.

> *"Tabii ki avukat tutsaydım daha farklı olurdu ama param yoktu. Bilmediğim için kimseyle de paylaşamadım. Mahkemeye vereceğim, ne yapayım, ne edeyim diye sorsaydım, akıl veren olurdu belki." (Kadın, Batı Karadeniz, 42 yaşında, ilkokul mezunu)*

> *"Ben tutsam farklı olurdu ama bu sefer dava uzardı. Çocuğun velayeti konusunda sonuç farklı olurdu. Eşimin o zaman geliri yoktu ama velayet eşime verildi." (Erkek, Akdeniz, 53 yaşında, ilkokul mezunu)*

Farklı eğitim seviyelerindeki kadınların bu konuya yaklaşımları incelendiğinde mahkeme sürecinde avukat tutmamış olmalarının getirdiği eksiklikleri çoğunlukla maddiyat ekseninde ele aldıkları görülmektedir. Kadınlar avukat tutmuş olmaları durumunda gerek daha fazla nafaka alacaklarını, gerekse mevcuttaki maddi durumlarının daha iyi olacağını düşündüklerini belirtmiştir. Bu anlamda kadınların hayatlarına daha iyi koşullarda devam edebilmesi için avukatların yol göstereceğine inandıkları sonucu çıkmaktadır.

> *"Evet, düşünüyordum. En azından çocuklarıma istediğim nafakayı alabilirdim. 100 TL verdi çocuklara. Ben 100 TL ile ne yapacağım? Okula mı göndereceğim? İhtiyaçlarını mı karşılayacağım? Ne yapacağım? O da doğru dürüst ödenmiyor zaten." (Kadın, Ege, 34 yaşında)*

> *"Farklı olurdu her şey, çünkü aldatmıştı. Delillerim vardı elimde, ispatlayabilirdim yaptığı şeyleri. Hani istesem her şeyini alırdım elinden; arsayı, arabanın parasını, her şeyi..." (Kadın, Akdeniz, 32 yaşında)*

Öte yandan anlaşarak boşanma başvurusu yapmış küçük bir grup, boşanmaları sırasında avukat tutsalar da hukuki sonuçların benzer olacağına inanmaktadır. Bu şekilde düşünenler çoğunlukla daha düşük eğitim seviyelerinden bulunan (ilkokul, ilköğretim ve orta okul mezunları) bireylerdir. Bireyler bu durumu çoğunlukla kendilerinin veya boşandıkları eşlerinin maddi olanaklarının kısıtlı olmasıyla ilişkilendirmiştir.

"Fark etmeyecek, fuzuli para! Boşandı, ne yapacağız, zaten bir şey yok ki bölüşecek..." (Erkek, Orta Anadolu, 48 yaşında, ilkokul mezunu)

"Yok, ben de aynı şeyleri söyleyecektim; yani zaten benim gelirim yoktu, imkânım yoktu..." (Kadın, Batı Anadolu, 35 yaşında, ilkokul mezunu)

"Farklı olamazdı çünkü malı mülkü yok, hiçbir şeyi yok ki... Sadece hâkim nafaka alayım diye dosyayı açık bıraktı o kadar." (Kadın, İstanbul 37 yaşında, ilkokul mezunu)

Boşanma sürecinde avukatla ilerlediklerini belirten boşanmış bireyler dava sırasında savunma yapma ve taleplerini mahkemeye iletme konusunda kendilerine yardımcı olabileceği düşüncesiyle bu yöntemi tercih etmiştir.

"Mahkemeye gittim, ben o zaman tazminat alma niyetinde olduğum için avukat tutmak gerekti. Babam kendi avukatına yönlendirdi beni." (Kadın, Doğu Marmara, 39 yaşında)

"Bana celp geldi, duruşma günüm belli oldu. Avukatsız girilmez; hemen başvurdum, zaten ben almasam da devlet veriyor X ilinden verdiler bir tane, mahkemeye beraber girdik." (Kadın, Batı Anadolu, 34 yaşında)

"Şimdi bu 50 milyarlık tazminat açıyor bana. Ama benim 50 milyarlık gelirim yok ki... O boşanma kararı verince ben de avukat tuttum. Kendimi savunamayacaktım, onun için yani..." (Erkek, Ege, 46 yaşında)

Bireyler avukat tuttuktan kısa süre sonra boşanma dilekçelerini vermiştir. Bu noktada yapılan açıklamalar, avukatın tutulmasıyla bireylerin kararlarını kesin olarak aldıklarını ve boşanmak için hukuki süreci de kesin biçimde başlattıkları şeklinde yorumlanabilir.

"Boşanma kararıyla avukat tutma arasındaki süre bir hafta falan. Avukata gittik, vekâletname verdik, imzaladık..." (Erkek, Batı Marmara, 60 yaşında)

"Boşanma kararını aldım, hemen gittim." (Kadın, Batı Anadolu, 30 yaşında)

"Hemen o gün verdim. Avukat arkadaşım zaten, hemen o gün konuştu benle, durumu anlattım. Emin misin dedi, eminim dedim. Dilekçeyi yazdı, gidip verdim." (Kadın, Doğu Marmara, 44 yaşında)

9.2. Mahkemeye Sunulan Boşanma Gerekçesi

Bireylere boşanmak için mahkemeye hangi gerekçeyle başvurdukları sorusu yöneltilmiştir. Boşanmış bireylerin büyük çoğunluğunun boşanma sebebini şiddetli geçimsizlik olarak belirttiği, ancak bunun temeldeki gerçek boşanma sebebi olmadığı görülmektedir. Mahkemeye sunulan gerekçelerde "şiddetli geçimsizlik" tabirinin kullanılması daha çok şablon bir uygulama olarak nitelendirilebilir. Bu durumun farklı sebepleri olduğu görülmektedir. Mahkemede bireyler duygusal yaşantılarına ilişkin detayları vermekten çekinmiş, evlilik esnasında yaşadıkları kimi olayları (şiddet ve aldatma olaylarını, cinsel taciz veya cinsel uyuşmazlık durumlarını) kendi aralarında saklı tutmak istemiştir. Bununla birlikte anlaşmalı boşanmalarda süreci hızlandırmak ve mahkemede zorluk yaşamamak amacıyla "şiddetli geçimsizlik" ifadesinin hemen her vakaya uyarlanan bir şablon olarak kullanıldığı sonucu çıkmaktadır.

"Anlaşamamazlık; iki taraf da birbiriyle anlaşamıyor diye sebep gösterdik. Öyle bir şey yoktu ki anlaşmama gibi..." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 38 yaşında, anlaşmalı boşanma)

"Şiddetli geçimsizlik; altında yatanlar var ama işte onları tek tek hâkime anlatamıyorsun." (Kadın, Batı Karadeniz, 46 yaşında, anlaşmalı boşanma)

"Şiddetli geçimsizlik; bence maddi geçimsizlik. Para çoğu şeyin üstünü kapatıyor. Para olsa daha iyi daha huzurlu olurduk o zamankinden." (Erkek, Akdeniz, 53 yaşında, anlaşmalı boşanma)

"Şiddetli geçimsizlik; asıl sebep yaşama bakış açısı artı cinsellik, yaşama bakış açısını gösteriridim." (Kadın, Kuzeydoğu Anadolu, 24 yaşında, anlaşmalı boşanma)

"Şiddetli geçimsizlik yoktu açıkçası ama mahkeme dilekçesine aramızdaki aşk bitti yazamıyorsunuz, bir şey yazmak zorundasınız. Anlaşmalı boşanmalarda da benim aldığım hava şu; ne yazdığının önemi yok, anlaştıysan zaten boşanıyorsun şeklinde yönlendirildim." (Erkek, İstanbul, 37 yaşında, anlaşmalı boşanma)

"Şiddetli geçimsizlik. Anlaşmalı olduğu için aldatmayı öne sürmedik biz mesela." (Kadın, Batı Anadolu, 31 yaşında, anlaşmalı boşanma)

Öte yandan bazı bireyler avukatlarının yönlendirmesi sonucunda boşanma başvurularında boşanma sebeplerini "şiddetli geçimsizlik" olarak ifade etmiştir. Avukatlar anlaşmalı boşanmalarda daha kolay mahkeme süreci yaşamak için bu tip yönlendirmelerde bulunmaktadır.

"Şiddetli geçimsizlik. Anlaşmalı boşanmalarda avukatın yönlendirdiği gibi yaptık biz, hani bu söylenildiğinde çok sorgulanmıyor, şey yapılmıyor dendi, biz de ona göre söyledik." (Kadın, Batı Anadolu, 47 yaşında)

9.2.1. Dava Türü: Anlaşmalı / Çekişmeli Boşanma

Görüşülen bireylerin yaklaşık dörtte üçünün (%71) anlaşmalı boşandıkları, bu boşanmaların büyük çoğunluğunun eşlerin karşılıklı anlaşmalarıyla gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Özellikle uzun süreli çatışmalarla, çevresel, maddi ve duygusal sıkıntılar yaşanan evliliklerde çiftler bu zorlu süreci arkalarında bırakmak için anlaşmalı olarak boşanmaktadır. Bireylerin ne tür bir boşanma yaşadıkları sorusuna verdikleri yanıtlar Tablo 33'de sunulmaktadır.

Tablo 33. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Dava Türü (%)

	Sayı	Avukat yönlendirmeli anlaşmalı boşanma	Çiftin kendi anlaşmasıyla anlaşmalı boşanma	Çekişmeli boşanma	Toplam
Toplam	*410*	16,1	55,1	28,8	100
CİNSİYET					
Kadın	*210*	13,8	55,7	30,5	100
Erkek	*200*	18,5	54,5	27,0	100
YAŞ GRUPLARI					
- 34 yaş	*115*	16,5	51,3	32,2	100
+34 yaş	*295*	15,9	56,6	27,5	100
EĞİTİM					
Eğitimsiz - İlköğretim mezunu	*224*	14,3	59,4	26,3	100
Lise mezunu	*116*	19,0	45,7	35,3	100
Yükseköğretim mezunu	*70*	17,1	57,1	25,7	100
EVLİLİK SÜRESİ					
3 yıldan az	*67*	17,9	53,7	28,4	100
4 - 5 yıl	*51*	13,7	51,0	35,3	100
6 - 10 yıl	*97*	12,4	59,8	27,8	100
10 yıldan fazla	*195*	18,0	54,4	27,7	100
ÇOCUK SAHİPLİĞİ					
Çocuğu yok	*47*	17,0	57,5	25,5	100
1 - 2 çocuk	*264*	15,5	56,1	28,4	100
2+ çocuk	*99*	17,2	51,5	31,3	100

Kararın alınış şekline göre davaların türü incelendiğinde tüm evlilik karar tiplerinde çiftlerin kendi arasında anlaşıp boşanmaya karar verme durumları daha yaygın görülmektedir. Özellikle kişilerin kendi seçtikleri kişilerle birlikte oldukları evliliklerde kendilerinin anlaşmalı boşanma kararı almalarına daha fazla rastlanmaktadır. Bu durum bireylerin hem evlilik öncesi hem de evliliklerini bitirme noktasında aynı platform üzerinde uzlaşarak ilerledikleri şeklinde yorumlanabilir. Görücü usulüyle yapılan evliliklerde çekişmeli boşanma oranı kişilerin kendi seçimleriyle yaptıkları evliliklere oranla daha yüksektir (Tablo 34).

Tablo 34. Evlilik Kararına Göre Dava Türü (%)

	Sayı	Avukat yönlendirmeli anlaşmalı boşanma	Çiftin kendi anlaşmasıyla anlaşmalı boşanma	Çekişmeli boşanma	Toplam
Toplam	*410*	16,1	55,1	28,8	100
Kendi seçimim, ailemin rızasıyla	*137*	17,5	61,3	21,2	100
Kendi seçimim, ailemin rızası olmadan	*46*	19,6	60,9	19,6	100
Görücü usulüyle, kendi rızamla	*122*	18,0	47,5	34,4	100
Görücü usulüyle, kendi rızam olmadan	*45*	15,6	44,4	40,0	100
Kaçma/ Kaçırılma	*52*	5,8	61,5	32,7	100

Gerçekleştirilen anlaşmalı boşanmalarda çoğu zaman sürecin daha fazla uzamamasının hedeflendiği ve bir an evvel mahkemenin sonlanmasının amaçlandığı gözlemlenmiştir. Öte yandan gerek kadınlar, gerek erkekler açısından daha ileri yaşlarda ve daha yüksek eğitim düzeylerinde karşılıklı uzlaşmayla gerçekleştirilen anlaşmalı boşanmaların oranı daha yüksektir.

"Anlaşmalı. Ben onunla konuştum, sonuçta ikimize de zarar, belki de ondan mı kabul etti bilmiyorum. Belki de ondan kabul etmiştir, çıkıp gittiğine göre, hiç uzatmadı yani." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 29 yaşında, lise mezunu)

"Zaten protokolle boşandık. Anlaşmalı boşanma açarken protokol imzaladık." (Kadın, Akdeniz, 25 yaşında, üniversite mezunu)

"Anlaşmalı boşanma zaten, hatta malları nasıl bölüşüleceğiyle ilgili bir dilekçe hazırlamıştık birlikte, dediğim gibi ben çantamı aldım çıktım. Öyle zorluk yaşamadık yani..." (Erkek, İstanbul, 30 yaşında, üniversite mezunu)

Özellikle kadınlar arasında boşanma sırasında eşlerinden yok denecek kadar az talepte bulunanların olduğu görülmektedir. Bu bağlamda boşanma sırasında herhangi bir yasal çatışma yaşamamak amacıyla anlaşmalı boşanma tercih edilmiştir.

"Bir arabamız vardı. Onu da anlaşmalı olarak yazdım. Araba ikiye eşit olarak bölünecek diye. Artı benim zaten araba için çektiğim bir kırk milyar kredi vardı mesela onu bile istemedim. Yeter ki anlaşmalı boşanalım şeklinde." (Kadın, Ege, 39 yaşında)

"Ben boşanmak istediğimde tazminat istemezsen boşanırım dedi. Ben de tamam dedim, çocuklarına ver yeter dedim. Öyle anlaşmalı boşandık yani." (Kadın, Batı Anadolu, 30 yaşında)

Anlaşmalı boşanmalarda avukat yönlendirmelerinin çoğu zaman birbiriyle iletişimi hiç kalmamış ya da eser derecede kalmış veya büyük tartışmalar ve şiddetli geçimsizlik sonrasında küslükle ayrılan bireylerde gerçekleştiği görülmektedir.

"Kesinlikle hiç yüz yüze gelmedim. Biz bir kere görüştük, ayrılacağımı söyledim. Mahkemeye veriyorum seni, boşanıyorum, avukat tutacağım dedim. Anlaştığımız zaman anlaşmalı boşanma olduğu için konuşmadık zaten. Çünkü konuşamıyoruz, kavga ediyoruz... Avukatlar konuşuyor." (Kadın, İstanbul 46 yaşında)

"Hayır avukat anlaştı. Benim eşim biraz maddiyata önem verir. Avukatım gidip eşinizden ayrılacaksınız ancak ayrıldığınız zaman zorluk çıkartırsanız eşiniz ortak mallarda hak talep

edebilir demiş. Çünkü her şeyimi onun üzerine yapmıştım. Ama evlilikten sonra alınan mallar karı koca arasında ortaktır. 'Ortak mallarda hak talep ediyor. Anlaşmalı ayrılırsan malları size veriyor hiçbir şey talep etmiyoruz. Ama ayrılmazsan bütün mallardan hak talep ediyoruz.' Eşim de mallardan olmasın diye kabul etti. O yüzden tek celsede bitti." (Erkek, İstanbul, 50 yaşında)

Bireyler arasındaki taleplerin anlaşma yoluyla çözülemediği durumlardaysa boşanmaların çekişmeli olarak ilerlediği sonucu çıkmaktadır (%29). Kimi zaman maddi eksen üzerinde şekillenen bu taleplere, nafaka istemleri, tazminat başvuruları ve mal rejimine tabi tutulacak malların paylaşımı örnek gösterilebilir. Bu taleplerin yanı sıra önemli olan bir başka değişken de çocuğun velayetinin kimde olacağı konusudur.

"Çekişmeli geçti, karşı taraf istemedi, ben anlaşmalı istedim, çocuk var sonuçta arada. O çocuğun annesi, ben babasıyım. Kabul etmedi karşı taraf. Mahkeme süresince beni süründürmeye çalıştılar." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 32 yaşında)

"Çekişmeli. Çok kavga çıktı, adam beni adliyede vurmaya kalkıştı. Çocukların velayetini ona mı bana mı diye sordular. Eşimin sarhoş olduğu ortaya çıktı. Şahitlerim vardı, iki tane hâkim direk bana verdi. Avukatım benim adıma nafaka talep etti. Dedim istemiyorum, bana karışmasın yeter." (Kadın, Kuzeydoğu Anadolu, 38 yaşında)

"Çekişmeli, yani onlar da boşanmayı istiyordu ama maddi manevi tazminat talepleri oldu. Evet, ben kocamı seviyorum, ayrılmak istemiyorum tarzı değil de bizde maddi taleplerimiz var gibi..." (Erkek, Doğu Marmara, 32 yaşında)

9.3. Mahkeme Süresi ve Celse Sayısı

Bireylere mahkemenin ne kadar sürdüğü ve celse sayısı da sorulmuştur. Tablo 35'de çeşitli demografik özelliklere göre, Tablo 36'da ise boşanma davalarının türüne göre mahkemenin ne kadar zamanda nihayetlendiği sunulmaktadır. Boşanma başvurusuyla davanın sonuçlanması arasındaki süre ortalama 9 aydır. Görüşülenlerin önemli kısmının (%39) boşanma davası bir aydan kısa zaman içinde sonuçlanmış ve ortalama 2 kez mahkemeye çıkılmıştır. Üç veya daha fazla çocuklu bireylerle bir yıldan az süre evli kalanlarda dava süresi diğer gruplara göre daha uzundur (sırasıyla 11,2 ay; 13 ay).

Tablo 35. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Dava Süresi (%) ve Celse Sayısı

	Sayı	1 ay veya daha kısa	2 - 3 ay	4 - 12 ay	1 yıldan uzun	Toplam	Ortalama (Ay)	Ortalama Celse Sayısı
Toplam	*410*	39,0	17,8	14,9	28,3	100	9,2	2,3
CİNSİYET								
Kadın	*210*	38,6	18,6	16,7	26,2	100	*8,8*	*2,2*
Erkek	*200*	39,5	17,0	13,0	30,5	100	*9,7*	*2,5*
YAŞ GRUPLARI								
- 34 yaş	*115*	34,8	18,3	17,4	29,6	100	*8,1*	*2,5*
+35 yaş	*295*	40,7	17,6	13,9	27,8	100	*9,7*	*2,3*
EĞİTİM								
Eğitimsiz - İlköğretim mezunu	*224*	41,5	18,8	15,2	24,6	100	*9,0*	*2,1*
Lise mezunu	*116*	34,5	19,8	10,3	35,3	100	*8,8*	*2,6*
Yükseköğretim mezunu	*70*	38,6	11,4	21,4	28,6	100	*10,9*	*2,6*
EVLİLİK SÜRESİ								
3 yıldan az	*67*	38,8	16,4	16,4	28,4	100	*7,7*	*2,4*
4 - 5 yıl	*51*	35,3	23,5	9,8	31,4	100	*9,0*	*2,5*
6 - 10 yıl	*97*	40,2	18,6	13,4	27,8	100	*7,9*	*2,3*
10 yıldan fazla	*195*	39,5	16,4	16,4	27,7	100	*10,5*	*2,3*
ÇOCUK SAHİPLİĞİ								
Çocuğu yok	*47*	44,7	14,9	12,8	27,7	100	*7,1*	*2,5*
1 - 2 çocuk	*264*	38,6	18,9	12,9	29,6	100	*8,9*	*2,3*
2+ çocuk	*99*	37,4	16,2	21,2	25,3	100	*11,2*	*2,4*

Tablo 36. Dava Türüne Göre Boşanma Davası Süresi (%)

	Sayı	1 ay ve daha kısa sürede	2 - 3 ay içinde	4 - 12 ay içinde	Bir yıldan uzun	Toplam
Toplam	*410*	39,0	17,8	14,9	28,3	100
Anlaşmalı	*292*	52,4	21,6	14,7	11,3	100
Avukat Yönlendirmeli	*66*	45,5	24,2	13,6	16,7	100
Anlaşmalı Çift	*226*	54,4	20,8	15,0	9,7	100
Çekişmeli	*118*	5,9	8,5	15,3	70,3	100

"14 – 15 kez mahkemeye çıktık, daha fazladır belki bilmiyorum işte... 2008'den 2012'ye kadar mahkemem sürdü benim." (Erkek, Ege, 50 yaşında, 3 çocuk)

"Valla 7 – 8 kere, belki 10 kere girdik çıktık." (Kadın, Akdeniz, 26 yaşında, 6 ay evlilik süresi)

Boşanmış bireylerden başvuru dilekçesinin verildiği andan mahkemenin bitişine kadar geçen süre hakkında değerlendirmeleri alınmıştır. Mahkeme süreci 1 aydan daha kısa sürede tamamlanan bireylerin yaptıkları yorumlar çoğunlukla olumludur. Bireyler bir an önce sonlanmasını istedikleri hukuki süreci hızlıca atlattıklarını dile getirmiştir. Kısa süre zarfında gerçekleşen bu tip boşanmaların anlaşmalı boşanmalar olduğu görülmektedir. Mahkemenin tek celsede sonuçlandırdığı anlaşmalı boşanmalarda süreç bireyler açısından çok daha az yıpratıcıdır. Boşanma süresi bir ay ve ilk mahkemede boşanmış birey, mahkeme süresiyle ilgili olarak şöyle demiştir:

"Yani, bence yeterli, istemeyen bir insana yeter..." (Erkek, Batı Karadeniz, 42 yaşında, anlaşmalı boşanma)

"Çok kısa süre, tabii ki çabuk bitmesini istediğim için iyi, yani kısa zamanda olması... Uzun zamanda olsa ne olurdu bilmiyorum, insana sıkıntı gelir herhalde... Çünkü bitmesini istiyorsun bir an önce..." (Kadın, Batı Karadeniz, 42 yaşında, anlaşmalı boşanma)
"Bir an önce dava olsun bitsin diyordum. Şu nüfus cüzdanımda bekâr yazsın, onunkinde de benim soyadım olmasın yeter. Bu düşünce vardı..." (Erkek, Batı Anadolu, 36 yaşında, anlaşmalı boşanma)

Öte yandan boşanma süreçlerinin ay veya yıllara yayılarak uzun sürdüğünü belirten bireyler bu durumdan mustarip olduklarını dile getirmiştir. Boşanma kararını verdikten sonra bu yolda hızlı şekilde ilerleme talebi hemen hemen tüm bireylerin işaret ettiği durumdur. Çekişmeli boşanmalarda mahkeme sürecinin uzaması bireylerin aldıkları boşanma kararını istedikleri anda sonuçlandıramamalarına sebep olmaktadır. "Boşanmış olmayı istemek", boşanma kararının alınması sonrasında bireylerin sıkça dile getirdikleri bir kavramdır ve mahkeme sürecinin uzamasıyla bu statüye geçemediklerini, dolayısıyla kimi sosyal sorunlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Boşanmış bireyler, bulundukları sosyal çevrelerde, ayrı yaşamalarına rağmen evli statüsünde hayatlarına devam etmelerinin kendilerini olumsuz etkilediğini, çevrelerindeki diğer kişilerle olan ilişkilerinde nadir de olsa baskı, hor görülme ve sosyal dışlanma yaşadıklarını işaret etmişlerdir.

"İki sene sürdü. Uzun bir zaman, benim amacım beklentim yok hemen evlenmeye dair... Onun soyadını taşırken yaşadığın sorunlar var, kendine kredi kartı istiyor... Üç tane icrası var zaten, bana diyor ki banka siz garantör gösterildiniz diyor." (Kadın, Batı Marmara, 39 yaşında, çekişmeli boşanma)
"Bu süreçte iki yıl annemin evinde kaldım. Ezildim. Kız kardeşim Diyarbakır'dan gelmişti, ev kalabalıktı..." (Kadın, Kuzeydoğu Anadolu, 38 yaşında, çekişmeli boşanma)

Özellikle boşanma davasının hızlı sonuçlanmaması kadınlar açısından maddi sorun yaratmıştır. Çekişmeli boşanmalar esnasında nafaka, tazminat, mal paylaşımı gibi konularının netleşmemesi ve mahkeme sürecinin uzun sürmesi nedeniyle kadınlar, özellikle de çocukların bakımını üstlendikleri durumlarda ekonomik açıdan dezavantajlı duruma düşmüştür.

"Çok uzun, yorucu ve sıkıcı. Bir şeyin adı konulsun, bir bayan istiyorsa boşanmayı vardır

sebebi; hiç kimse mutlu yuvasını bırakıp da üç tane çocuğa bakmaz. O yükü sırtına almak istemez. Bir tane de olsa üç tane de olsa çocuk bakmak büyük sorun..." (Kadın, Batı Marmara, 36 yaşında, çekişmeli boşanma)

"Mahkeme süreleri çok çok uzun. Hadi benim maaşım vardı. Çocuğuma bakabilecek durumdaydım bir süre. Ama maaşı olmayan insanlar ne yapsın! Çok uzun mahkeme süreçleri..." (Kadın, Batı Marmara, 40 yaşında, anlaşmalı boşanma)

9.4. Kanun Uygulayıcıların Hukuki Sürece Etkisi

Görüşülen boşanmış bireylere avukat tutmaları durumunda avukatlarının genel yaklaşımı sorulmuştur. Aynı zamanda bireylerin davalarına bakan hâkimlere dair değerlendirmeleri de alınmıştır.

Avukatların, boşanma öncesindeki bireyleri çoğunlukla mal paylaşımı, nafaka ve velayet konularında yönlendirdikleri görülmektedir. Temel olarak avukatlar, taraflar arasındaki protokollerin hazırlanmasında bireylere destek vermektedir. Bazı durumlarda taraflar arasında uzlaşı sağlayıp anlaşmalı boşanma yoluna gitmekte, kimi durumlardaysa müvekkillerinin nafaka, velayet, mal paylaşımı, tazminat gibi temel haklarından mahrum kalmamaları adına çekişmeli boşanma yönünde yönlendirmeler yapmaktadırlar. Nafaka ve tazminat eksenindeki yönlendirmeleri çoğunlukla kadınlar dile getirmiştir. Bununla birlikte az sayıda erkeğin de benzer konularda hukuki yönlendirme aldıkları görülmektedir.

"Birçok şeyi o zamanlar söyledi avukat. Velayeti alabileceğimi, hakkımın yüksek olduğunu. Çünkü eşim beni nafakayla, çocuğumla tehdit ediyordu. Avukat hiç korkma, hiçbir şey yapamaz sana dedi. O şekilde bilgilendirdi." (Kadın, Akdeniz, 26 yaşında)

"Avukat nafaka falan dedi. Ben istemiyorum, çocuğumun velayeti onda, yeter ki çocuğuma baksın dedim." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 38 yaşında)

"Şimdi mantıklı düşünemiyorsun, ileride anlarsın, dedi. Nafakayı ödemek istemiyordum. Ne yapsın, açlıktan ölsün mü çocuklar dedi..." (Erkek, Orta Anadolu, 34 yaşında)

"Olabilecek şeylerde mal paylaşımı falan, nafaka olayında işte yönlendirdi... Ben durumu izah ettim, o da nasıl olmasını istiyorsam ona göre hareket etti, bana şöyle, şu şekilde yol gösterdi." (Erkek, Batı Karadeniz, 40 yaşında)

"Avukatım bana vazgeçme, şu anda çok önemli bir evredesin dedi. Vazgeçme, on yedi yıl sürekli çalışmışsın dedi. Bütün mal mülk her şeyi yarı yarıya paylaşabilirsin dedi, nafaka, tazminat davası açabilirsin. Her şeyi alalım, bütün haklarını alalım dedi." (Kadın, Ege, 44 yaşında)

Bireylerin büyük çoğunluğu avukatlarının kendilerini boşanmak üzere oldukları eşleriyle barışmaya yönlendirmediklerini belirtmiştir. Avukatlar aracılığıyla boşanma yoluna giden bireyler arasında ağırlıklı olarak kadınlar, boşanma konusundaki kararlılıkları nedeniyle avukatların böyle bir girişimde bulunmadığını belirtmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde yapılan yönlendirmelerin ağırlıklı olarak hukuki kapsamda kaldığı söylenebilir.

"Hayır söylenmedi. Yani şöyle söyledi. Hani hakikaten barışabileceğinizi düşünüyor musunuz, bu gerçekten kararınız mı? dedi. Ben hakikaten kararımın net olduğunu söyledim." (Kadın, Doğu Marmara, 41 yaşında)

"Hayır, ben ilk başta ciddi kararlı olduğumu bildirdim. Bana zaten sordu, evet barışmak istiyor musun istemiyor musun ya da davayı uzatmak ister misin? Yok dedim kesinlikle bitsin istiyorum." (Kadın, Akdeniz 28 yaşında)

"Hayır. Birçok kez sordu emin misin diye. Benim kararlılığımı görünce adama da pek bir laf düşmedi." (Kadın, Akdeniz 26 yaşında)

Ancak bununla birlikte avukatların boşanma aşamasındaki bireyleri çok nadiren de olsa barıştırma yoluna gittikleri görülmektedir. Her ne kadar büyük çoğunluk bu tür yönlendirmeyle karşılaşmadıklarını belirtse de ağırlıklı olarak çocuk sahibi olan bireylerin

avukatları tarafından tekrardan barışma yoluna doğru yönlendirildiği söylenebilir.

"İyi düşündünüz mü dediler. Çocuklarınız var dediler. İlla ki bırak bu kocayı demediler." (Kadın, Batı Karadeniz, 39 yaşında, 3 çocuk sahibi)

"Tabii Allah razı olsun, barışmamızı istiyordu. Karşı tarafa görüşelim dedi. Onlar zaten boşanma kararı vermişti." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 40 yaşında, 1 çocuk sahibi)

Görüşülen bireylerin hukuksal sürece, yasal haklarına, kurumsal işleyişe ve ilgili aktörlere dair bilgi düzeylerinin eğitim durumu ve sosyoekonomik statüyle ilintili olarak şekillendiği anlaşılmaktadır. Bireylerle yapılan görüşmelerin geneli düşünüldüğünde, boşanma süreçlerinin kendi başlarına her bir vaka özelinde değerlendirmeyi gerektirecek kadar farklı ve öznel detayı barındırdığı dikkat çekmektedir.

Boşanma sürecinde kanun uygulayıcı olarak hâkimlere dair görüşler de alınmıştır. Bireylerin büyük çoğunluğu hâkimlerin boşanma öncesinde kendilerini barışmaları ya da vazgeçirme gibi bir müdahalede bulunmadıklarını belirtmiştir. Bir seneden daha uzun süreli evliliklerde ve çocuk sahibi olmayan bireylerde hâkimlerin bireyleri barışmaya yönlendirmeyip davayı hızlıca sonlandırma eğilimleri daha yüksektir. Hâkimler genel olarak anlaşmalı boşanan bireyleri barışmaya yönlendirme gibi arabuluculuk rolü üstlenmemektedir.

"Hiçbir şekilde, niye böyle oldu soruları bize sorulmadı. Zaten iki dakikada boşandık, beş dakika sürmedi boşanmamız. Okudu, okudu; kabul ediyor musun, bitti bu kadar." (Kadın, Ege, 42 yaşında, 14 yıl evlilik süresi)

"Hâkim dilekçeyi okudu. Çocuk var mı dedi, yok dedik. Bir daha sizden sözlü olarak almak istiyorum dedi. Önce boşanmak istiyor musun diye ona sordu, evet dendi. Daha sonra bana sordu, evet dedim. Kendisine nafaka tazminat istiyor musun diye sordu, hayır dedi. Bana sordu. Hayır dedim. Tamam, boşandınız dedi." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 26 yaşında, çocuğu yok)

"Yok yok, bir şey olmadı. Yani anlaşmalı boşanıyorsunuz dedi, biz de evet dedik işte. Çocuklarını istiyor musun, istemiyor musun? Dedim ben çocuklarımı istiyorum. Hiçbir şey sormadı." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 37 yaşında, anlaşmalı boşanma)

Hâkimlerin bireyleri tekrardan düşünmeye sevk ettiği, tarafların hemen karar vermemelerini istedikleri durumlarla çokça karşılaşılmasa bile çoğunlukla çocuğu olan bireylerde hâkimlerin yönlendirme yaptığı görülmektedir. Bu çerçevede, aile birliğinin bozulmaması ve çiftlerin tekrardan birlikte olmayı denemeleri konusunda hâkimlerin müdahalesinin olduğu görülmektedir. Hâkimler barıştırma çabaları karşısında, taraflardan birinin boşanma konusunda kararlılık göstermesi veya barışmaya karşı direnç sergilemesi durumunda, avukatlarda olduğu gibi barıştırma konusunda ısrarcı olmadıkları da aktarılan diğer değerlendirmedir.

"Hâkim çok uğraştı boşanmayalım diye ama ikna edemedi; bitirdik. İkna olmadı, orda hâkim de yalvardı, bizzat kendi odasına çekti, tek tek konuştu ikimizle de; gidin, düşünün taşının, ben boşamayayım dedi, etmeyin eylemeyin dedi, benim için istemiyor dedi, sen niye istiyorsun bu kadar dedi; o da boşanacağım ben dedi..." (Erkek, İstanbul, 41 yaşında, 2 çocuk sahibi)

"Çocuğunuz var boşanmayın dedi tabii. Tek tek çağırdı. Ondan sonra karar verdik, istemiyoruz dedik." (Erkek, Doğu Marmara, 39 yaşında, 3 çocuk sahibi)

"Yönlendirdi. Yani buna bir ara verelim, size süre verelim dedi. Hemen hâkim bey ben mahkemeye gelirim, 10 yıl da olsa ama bu insanla aynı çatı altında yaşayamam dedim." (Kadın, Akdeniz, 39 yaşında, 2 çocuk sahibi)

"Çocuk var dedi, yuvanız dağılmasın, iyi düşünün taşının. Ben boşanmak istemiyorum sayın hâkim dedim. Ona da söyledi yine, eşim boşanmak istiyoruz biz dedi. İstemiyordu barışmak." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 40 yaşında, 1 çocuk sahibi)

9.5. Hukuksal Sürece İlişkin Genel Değerlendirme

Görüşme yapılan bireyler hukuksal sürece ilişkin değerlendirmelerini boşanmanın üzerinden geçen zamanın artmasıyla, detaylarını anımsayabildikleri ölçüde yapmıştır. Sürecin iyi işleyen ve işlemeyen yanlarına değinirken tek tek tüm aşamalar, hukuksal konular ve aktörleri değil daha çok boşanmanın anlaşmalı ya da çekişmeli olmasına bağlı olarak sonuca yönelik değerlendirme yapmışlardır.

Çekişmeli boşanan bireylerin dava sürecine ilişkin temel eleştirileri, sürenin çok uzun olduğu yönündedir. Hukuki işleyişteki aksaklıklar, celse sayısı, duruşmalar arası sürelerin uzun olması, şahitlerin sürece dahil olması ve şahit dinlenmesi sürecinin bireyler için son derece stresli olması gibi eleştiriler mevcuttur. Ayrıca çekişmeli boşanmalarda devreye giren diğer hukuksal konuların (nafaka, velayet, tazminat ve mal paylaşımı gibi) süreci uzattığına işaret edilmiştir.

> *"Prosedür çok yavaş işliyor. Şahitleri dinleyen başkası, karar veren başkası, tanıkları dinleyen başkası." (Erkek, Batı Marmara, 37 yaşında, çekişmeli boşanma)*

> *"Benim mahkeme uzadı mesela, eşimin eline dilekçe geç gitti, bir şekilde almamış o uzatmak için. Sonra almayınca muhtara veriliyor, muhtardan alması gecikti filan. Mesela ben davayı açtım ama ilk duruşmam beş ay sonra geldi bana, hemen gelmesi gerekirdi. Sonra araya adli tatil girdi falan." (Kadın, Ege, 42 yaşında, çekişmeli boşanma)*

> *"Mahkeme süreci çok kötüydü; insanın yaşayacağı en kötü şey, keşke hiç katılmasaydım duruşmalara daha iyi olurdu. Çok büyük stres yaşadım, bir an önce bitmesi daha iyi." (Kadın, Orta Anadolu, 33 yaşında, çekişmeli boşanma)*

Anlaşmalı olarak boşanan bireyler kısa sürede boşandıkları için bu aşamayı sorunsuzca atlatmıştır. Anlaşmalı olarak boşanan bireylerin tek celsede boşanmış olmaları ve dolayısıyla boşanma davalarının kısa sürede nihayetlenmesi bu durumun gerekçesidir. Anlaşmalı boşanmalar özelinde çiftlerin mahkeme öncesinde velayet, nafaka, tazminat gibi meseleleri karara bağlayıp duruşma esnasında dile getirmemeleri süreci hızlandırmaktadır.

Bununla birlikte anlaşmalı boşanan çiftlerin mahkemeleri incelendiğinde nafaka, velayet gibi konuların duruşmalar esnasında kimi zaman tekrardan gündeme geldiği görülmektedir ancak çiftlerin bu hususlarda mutabakata varmış olmaları sebebiyle boşanma prosedürleri kolayca tamamlanabilmektedir.

> *"Anlaşmalı oldu. Ayrılmak mı istiyorsun, ne yapmak istiyorsun dedi. Ben tazminattan vazgeçtim o zaman, bir şey istemiyorum dedim. Tazminat istemiyorsan tamam dedi. Bir defada... Anlaşmalı oldu. Geçtik mahkemeye, hâkim sordu, ayrılmak mı istiyorsun dedi, ben evet dedim, o da evet dedi ayrıldık." (Kadın, Akdeniz, 36 yaşında, anlaşmalı boşanma)*

> *"Zaten protokolle boşandık. Anlaşmalı boşanma açarken protokol imzaladık. Çocuğun velayetini vermedi önce hâkim. Çocuk çok küçük veremem dedi. Ben de ekstradan bir protokol yazdım, kendi isteğimle veriyorum diye. Bir de şartlar koydu, evlenirse çocuğu bana geçecek ya da ben evlenirsem velayet talep edemeyeceğim gibi." (Kadın, Akdeniz, 25 yaşında, anlaşmalı boşanma)*

> *"Hukuksal sürece hiç girmedik ki... Avukatın yanına gir, imzayı ver, velayeti ver, çık gel. 20 gün sonra da mahkeme tarihi belirlendi ve biz gittik tek celsede imzaları attık, boşandık, el ele tutuştuk çıktık, bitti. Herhangi bir hukuksal işlem yok." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 38 yaşında)*

Anlaşmalı boşanmalar çiftlerin bu zorlu süreci hızlı atlatmasını sağladığı için bireylerin büyük çoğunluğu tarafından olumlu değerlendirilse de kimi durumlarda özellikle erkekler anlaşmalı boşanmalarda sürecin hızlı işlemesi nedeniyle kendilerine kararlarından vazgeçebilecekleri bir fırsat yaratılmadan, mahkemede söz hakkı verilmeden boşanma sürecinin tamamlandığına işaret etmiştir. Çoğunlukla bu düşünceye sahip bireylerin boşanma kararını birlikte ya da eşlerinin aldığı dikkat çeken diğer noktadır. Bu yorumları yapan erkeklerin bir şekilde boşanma rızası gösterdikleri halde,

son aşamada bir otorite tarafından eşlerinin ikna edilmesini ya da iki tarafı dinleyerek evliliklerinde ya da yaşananlarda haklılık noktalarının tespit edilmesini bekledikleri düşünülebilir. Hâkimin barıştırmaya yönlendirmesiyle ilgili bir kişi şunu demiştir: *"Ama bu şimdi bu süreçte öyle olmadı. Bir insan mesela bir gün verir. Hani bir düşünün der. Olmadı. Bir celsede, hiç yüzümüze bakmadan boşadı." (Erkek, Doğu Marmara, 59 yaşında) (Boşanma kararı birlikte alınmış.)*

"Bence hâkimlerin de bu konuda eğitim alması lazım, bak ben kendimi örnek göstermiyorum. Direk imza attırdı bana. Kafasında yarım yamalak kararı olan insanlar da olabilir, düşünsene onlara da aynı şeyi yaptığını." (Erkek, Batı Karadeniz, 46 yaşında) (Boşanma kararı birlikte alınmış.)

"Hızlı bitti. Bence hâkim aile terapistine gönderebilirdi. Gidin düşünün diyebilirdi. Bence bir sene evli olanları hemen bitirmemeleri lazım." (Erkek, Akdeniz, 37 yaşında) (Boşanma kararını eşi almış.)

Bazı erkekler kanun karşısında daha dezavantajlı pozisyonda bulunduklarını dile getirmiştir. Kimi erkekler genel olarak kadınları daha çok koruyan, kendilerinin ise daha fazla yükümlülük altına girdiği bir hukuk sisteminin olduğuna inanmaktadır.

"Genelde hep negatif yani siz erkek olarak aile reisisiniz, siz bir şeyler vermek zorundasınız, karşı taraf ne isterse yapmak zorundasınız. Benim hiçbir hakkımın olduğunu düşünmüyorum." (Erkek, Doğu Marmara, 55 yaşında)

"En azından bu kararı verecek olan hâkim ikimizi bizzat görmeliydi. Bu evlilikten doğan maddi manevi kazanımlar neyse bunlar eşit olarak sahiplerine verilmeliydi. Bu, hukukun bana vurduğu en büyük darbedir." (Erkek, İstanbul, 33 yaşında)

"Yani kanunların bayandan yana olduğunu düşünüyorum. Çok basit maddi manevi tazminatlarda kadından yana basit kararlar veriliyor." (Erkek, Ege, 42 yaşında)

Tablo 37. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Mahkeme Sürecinde Hukuki Konuların Gündeme Gelmesi (%)

	Sayı	Hukuki konular gündeme geldi	Hukuki konular gündeme gelmedi	Toplam
Toplam	*410*	67,8	32,2	100
		CİNSİYET		
Kadın	*210*	69,5	30,5	100
Erkek	*200*	66	34	100
		YAŞ GRUPLARI		
- 34 yaş	*115*	69,6	30,4	100
+34 yaş	*295*	67,1	32,9	100
		EĞİTİM		
Eğitimsiz - İlköğretim mezunu	*224*	64,3	35,7	100
Lise mezunu	*116*	75,9	24,1	100
Yükseköğretim mezunu	*70*	65,7	34,3	100
		EVLİLİK SÜRESİ		
3 yıldan az	*67*	56,7	43,3	100
4 - 5 yıl	*51*	58,8	41,2	100
6 - 10 yıl	*97*	72,2	27,8	100
10 yıldan fazla	*195*	71,8	28,2	100
		ÇOCUK SAHİPLİĞİ		
Çocuğu yok	*47*	40,4	59,6	100
1 - 2 çocuk	*264*	69,7	30,3	100
2+ çocuk	*99*	75,8	24,2	100
		DAVA TÜRÜ		
Anlaşmalı	*292*	59,9	40,1	100
Anlaşmalı Avukat Yönlendirmeli	*66*	78,8	21,2	100
Anlaşmalı Çift	*226*	54,4	45,6	100
Çekişmeli	*118*	87,3	12,7	100

"Bu adalet sistemi o kadar yanlış ki... Erkek nafakasını geciktirdiği zaman hapis cezası hemen çıkıyor. Kadına neden bu hapis cezası yok. Adalet bunun neresinde!" (Erkek, Orta Anadolu, 26 yaşında)

9.6. Mahkeme Sürecinde Gündeme Gelen Hukuki Konular

Görüşülen bireylere boşanmaları sırasında hukuki konuların gündeme gelip gelmediği sorulmuştur. Bireylerin büyük çoğunluğu (%68) nafaka, velayet, tazminat veya mal paylaşımı konularından en az birinin gündeme geldiğinden bahsetmiştir. Beş yıldan fazla evli kalanlarla çocuk sahibi olanlarda bu durum daha yaygındır. Ayrıca dava türünün çekişmeli olduğu boşanmalarda nafaka, velayet, mal paylaşımı gibi konular daha çok gündeme gelmiştir (Tablo 37).

9.6.1. Nafaka

Nafaka konusu, beklenileceği üzere kadınlar ve çocuk sahibi bireyler tarafından daha çok gündeme getirilmiştir (Tablo 38). Çocuklu kadın bireylerin talep ettikleri nafakanın çoğunlukla çocukların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğu, kendi geçimlerini sağlama amacıyla bu talepte daha nadir bulundukları gözlenmiştir.

"Çocuklara nafaka istemiştim. Kendime de istemiştim. Sonra mahkemede kendiminkinden vazgeçtim." (Kadın, Ege, 34 yaşında, 2 çocuk sahibi)

Nafaka uygulaması boşanmış bireylerin en çok sıkıntılı olduğu hukuksal konulardan biridir. Tayin edilen nafakanın çoğu zaman ödenmiyor oluşu boşanmış kadınların altını çizdiği en önemli sorundur. Nafaka ödemelerinde yaşanan bu problem, çoğunlukla boşanmış erkek bireylerin maddi durumlarının yeterli olmamasından ileri geldiği söylenebilir. Öte yandan bürokratik işleyiş içinde nafaka ödemelerinin herhangi bir kontrol mekanizmasına tabi tutulmayışı ve ödemekle yükümlü tarafa nafakayı ödemediği takdirde herhangi bir yaptırım uygulanmaması sorunların devam etmesinin sebebi olarak gözükmektedir.

"Ben nafaka verilsin istedim ancak avukat nafaka yazamam dedi. Çünkü benim eski eşim gitmiş ben nafaka veremem demiş avukata. Avukat yine de bildirmiş benim için. Sonrasında hâkim karar verdi

Tablo 38. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Mahkeme Sürecinde Nafaka Konusunun Gündeme Gelmesi (%)

	Sayı	Nafaka gündeme geldi	Nafaka gündeme gelmedi	Toplam
Toplam	*410*	45,4	54,6	100
		CİNSİYET		
Kadın	*210*	51,4	48,6	100
Erkek	*200*	39	61,0	100
		YAŞ GRUPLARI		
-34 yaş	*115*	47,8	52,2	100
+34 yaş	*295*	44,4	55,6	100
		EĞİTİM		
Eğitimsiz & İlköğretim mezunu	*224*	40,6	59,4	100
Lise mezunu	*116*	53,5	46,5	100
Yükseköğretim mezunu	*70*	47,1	52,9	100
		EVLİLİK SÜRESİ		
3 yıldan az	*67*	32,8	67,2	100
4-5 yıl	*51*	47,1	52,9	100
6-10 yıl	*97*	43,3	56,7	100
10 yıldan fazla	*195*	50,3	49,7	100
		ÇOCUK SAHİPLİĞİ		
Çocuğu yok	*47*	25,5	74,5	100
1-2 çocuk	*264*	47	53,0	100
2+ çocuk	*99*	50,5	49,5	100

nafakaya. Orada yazıyor işte 150 milyon bana, 150 milyon kıza kesilmiş diye. Ama hiç ödemedi yani." (Kadın, Kuzeydoğu Anadolu, 38 yaşında, 2 çocuk sahibi)

"Ben bu kadar mağdurdum, devletten hiçbir şey görmedim. Olumlu hiçbir şey yoktu. Hani şey dediler, kaldığınız süre boyunca sana ve çocuğuna ödenecek, valla bize bir şey ödenmedi, bir şey görmedik. Boşanma süresince size, ne diyorlar ona, tedbir nafakası mı ne? Hiçbir şey almadım ben." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 36 yaşında)

"Yok yok, alamadım. Hiçbir şey alamadım. Hayır. Çocuğunun geçimini sağlayabilsin diye bir beklentim oldu ama onu da yapmadı çocuğu için." (Kadın, İstanbul, 47 yaşında)

Tüm bunların yanında mahkeme tarafından belirlenen nafaka miktarı çoğu zaman gereksinimleri karşılamaktan çok uzak gözükmektedir. Velayetinin kadınlarda olduğu durumlarda, çocuklara yönelik verilen nafaka, aylık bazda çocukların giyinme, okul ve yiyecek masraflarını çok kısıtlı derecede karşılayabilmektedir.

"Kızıma ilk 200 lira nafaka verildi. Şimdi 400 lira oldu ve herhalde bir yıl bunu değiştiremiyorum ama kızımın sadece kreş parası 700 lira. Hem bu da uygun bir yer, normalde daha pahalı zaten. Yeme içmeydi, giyimdi, çocuğun birçok ihtiyaçları oluyor, bu onu karşılamıyor." (Kadın, Akdeniz, 31 yaşında)

"Bana 250 lira nafaka bağlandı. 250 lirayı kiraya veren insan ne yiyecek? Niye bunu düşünmediler. İşte eski eşim gelirini asgari ücret gösterince öyle oldu." (Kadın, Orta Anadolu, 46 yaşında)

"Hukuki süreçte de nafakanın daha fazla verilmesini isterdim çünkü iki tane çocuğum ve ben birlikte yaşıyoruz. Az olduğunu düşünüyorum, 700 lira." (Kadın, Akdeniz, 31 yaşında)

"Nafaka konusunda çok sıkıntı yaşanıyor çünkü ben sonradan gidip nafaka için başvurduğumda 250 lira verildi. Senin gelir düzeyini, geçinebileceğini falan adam düşünmüyor. Bilemiyorum, bence o konularda büyük haksızlıklar yapılıyor. Yeterli nafaka bağlamıyorlar." (Kadın, İstanbul, 34 yaşında)

Nafaka bedelleri konusundaki temel sorunun iki yönlü olduğu söylenebilir: Nafaka bedelleri belirlenirken hem ödemeyi yapan kişilerin hem de ihtiyaç sahibi kişilerin sosyoekonomik durumları göz önünde bulundurulmamaktadır. Bireylerin nafaka ödemelerini gerçekleştirememesinin temel sebebinin ekonomik olduğuna işaret edilmektedir.

"Düzensiz bir gelirim vardı benim normalde. 1500 net bir gelir değildi aslında, asgari ücrete tabi tutunca bunu, örneğin şu an 1000 liraysa asgari ücret, 480 lira tutan benim nafakam. Bu benim kazancımın yarısı." (Erkek, İstanbul, 27 yaşında)

Öte yandan bir grup kadın birey de boşandıkları eşlerinin mal varlıklarını mahkemeye az göstermeleri veya maaşlarını düşük göstermeleri sebebiyle mahkemelerin kişilerin gelir düzeyi konusunda gerçek bilgiye sahip olamamalarına işaret etmektedir. Bu durum da mahkemelerin gerçekçi düzeyde nafaka belirlemesinin önünde engel olarak gözükmektedir.

"Evet, az vermiş. Daha fazla verebilirdi. Orada sürekli yalan söyledi. Yine kendini kurtardı. Çalışmıyorum dedi, kiram var dedi, işim yok dedi. Halbuki o zamanlar işi vardı. Kurtardı kendini." (Kadın, Ege, 34 yaşında)

"Sistem kötü işliyor. Üç ay hapis veriyor ama içeri almıyor, boş bırakıyor. O da vermiyor nafakayı, halbuki parası var. Konfeksiyonda kardeşiyle ortak çalışıyor, en kötü alıyorsa 1.500 TL geliri var." (Kadın, Orta Anadolu, 37 yaşında)

9.6.2. Velayet

Beş yıldan uzun süre evli kalanlarla çocuklu ailelerde velayet, mahkeme sırasında daha fazla gündeme gelen hukuki bir meseledir. Velayet konusunda bireylerin yaşı veya eğitim seviyelerine göre farklılaşma sözkonusu değildir, çocuk sahipliği evlilik süresiyle de ilişkili olduğundan daha uzun süreli evliliklerde bu konunun daha fazla gündeme gelmesi olağandır (Tablo 39).

Boşanma kararının alınmasında ve uygulamaya konulmasında ailedeki çocukların varlığının önemli bariyer olarak görüldüğüne önceki bölümde değinilmişti. Benzer şekilde mahkeme esnasında kadınlar, en temel taleplerinin çocuklarının velayetini almak olduğunu aktarmış ve çok büyük çoğunluğu "başka şey istemediklerinin" altını çizmiştir.

Yani gerek alınan kararın uygulanmaya konması aşamasında, gerekse mahkeme esnasında boşanılan eşle gerçekleşen son taleplerde "çocuk" çok kilit noktada bulunmaktadır. Kadınların çocuklarının velayetini istemeleri anne - çocuk arasındaki bağın her iki taraf için de ihtiyaç haline gelmesinden ileri geldiği söylenebilir. Bu durum, iki tarafın da birbirinden ayrı kalması durumunda yoksunluk, eksiklik hissiyatının oluştuğu şeklinde yorumlanabilir.

"Velayet konusunda kararı ben kendim verdim, kendim istedim. Zaten ondan başka bir şey talep etmiyorum dedim, sadece çocuklarımın velayetini bana verin, yeter." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 32 yaşında, 2 çocuk sahibi)

"Ben mesela nafaka istemedim, tazminat istemedim, yeter ki çocuğumla beni rahat bıraksın. Hiçbir şey almadım ve hiçbir şey talep etmedim, zaten isteseydim de ödeyemezdi." (Kadın, Doğu Marmara, 44 yaşında, 1 çocuk sahibi)

"Evet, velayetleri bende. Ben çocuklarımın velayetini istiyorum, hiçbir tazminat, nafaka istemiyorum demiştim. Ne çocuklara, ne kendime." (Kadın, Akdeniz, 36 yaşında, 2 çocuk sahibi)

"Ölsem de beni kimsenin çocuklarımdan koparamayacağını herkes biliyordu. Onun kendine hayrı yoktu zaten, sadece tehditler savuruyordu." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 32 yaşında, 2 çocuk sahibi)

"Bir çocuğu annesinden ayırmak istemem Babasız belli bir dönem yapabilir ama annesiz yapamaz, ben tabii ki kızımın üzerinden elimi çekmiş değilim, elimden geldiği kadar gidip görüyorum ama anne kadar olamam." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 30 yaşında, 1 çocuk sahibi)

Tablo 39. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Mahkeme Sürecinde Velayet Konusunun Gündeme Gelmesi (%)

	Sayı	Velayet gündeme geldi	Velayet gündeme gelmedi	Toplam
Toplam	*410*	48,1	51,9	100
CİNSİYET				
Kadın	*210*	50	50	100
Erkek	*200*	46	54	100
YAŞ GRUPLARI				
-34 yaş	*115*	48,7	51,3	100
+34 yaş	*295*	47,8	52,2	100
EĞİTİM				
Eğitimsiz - ilköğretim mezunu	*224*	46,4	53,6	100
Lise mezunu	*116*	50,9	49,1	100
Yükseköğretim mezunu	*70*	48,6	51,4	100
EVLİLİK SÜRESİ				
3 yıldan az	*67*	28,4	71,6	100
4-5 yıl	*51*	43,1	56,9	100
6-10 yıl	*97*	54,6	45,4	100
10 yıldan fazla	*195*	52,8	47,2	100
ÇOCUK SAHİPLİĞİ				
Çocuğu yok	*47*	0	100	100
1-2 çocuk	*264*	55,3	44,7	100
2+ çocuk	*99*	51,5	48,5	100

Her ne kadar annelerin büyük çoğunluğu çocuklarının velayetini kayıtsız şartsız isteseler bile bir yandan çocuklarının bakımını maddi olarak üstlenebileceklerinden emin olmak istemektedirler. Boşanma dönemindeki koşulları düşünüldüğünde kadınların çalışıyor olmaları veya maddi durumlarının yerinde olması çocukların bakımını üstelenebilmeleri için önemli kaynak oluşturmaktadır. Maddi olarak yeterli kaynakları bulunmayan veya çalışmayan kadınların durumunda çocuklara veya kendilerine bağlanan nafaka çok daha önemlidir. Çocukların maddi güvencelerinin yalnız nafakaya bağlı olduğu durumlarda hem yeterli miktarda nafaka tutarının belirlenmesinin hem de kontrol mekanizmaları sayesinde ödemelerin sürekli ve zamanında yapılmasının ne kadar önemli olduğu kadınlar tarafından özellikle vurgulanmıştır.

"Hâkim hanım sordu; senin hangi çocuğun yanında olsun? Bütün çocuklarım yanımda olsun isterim ama maddi durumum kötü, babamın evindeyim, çocuğum da ilaç içiyor, hasta dedim, biri babasının yanında kalsın, diğerine de nafaka versin, benim yanımda kalsın. O da kabul etti ondan sonra boşanma imzası attık bitti." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 38 yaşında, 4 çocuk sahibi)

"Çocuklarımı istiyorum dedim. Çocuklarımın bir çanta eşyasını aldım çıktım, bana ne devlet ne de hukuk kimse yardım etmedi. Çocuklarım için kimseye muhtaç olmasınlar diye nafaka istedim." (Kadın, Kuzeydoğu Anadolu, 38 yaşında)

"Çocuk küçük diye nafaka davası açtım, nafaka artırım için, bana verdikleri çok komik bir rakamdı. İşte senin çocuğun küçük, masrafları ne olabilir deyip 150'den 175 liraya çıkarttılar. Eski eşim, ben ailemin desteğiyle yaşıyorum, param yok gibi bahaneler uydurdu, sonuç 25 lira artırım! Yani çok komik bir rakam değil mi bu!" (Kadın, Batı Anadolu, 29 yaşında)

Kadınların / annelerin velayeti daha fazla talep eden taraf olmasının duygusal sebeplerin ötesinde somut bazı nedenleri de bulunmaktadır. Bazı kadınlar (sayıları fazla olmasa da), erkeklerin / babaların çeşitli sebeplerle çocukların sorumluluğunu alamayacağına işaret etmiştir. Boşandıkları eşlerinin aşırı alkol, uyuşturucu madde kullanımı, şiddet eğilimi ve sorumluluk sahibi olmamaları nedeniyle çocuklarına bakamayacaklarını düşünerek bakımı üstlendiklerini belirtmişlerdir.

"Eşim içkici olduğu için çocuklarımı vermek istemedim, zaten bakamaz da. Çocuklarım beni istiyorlardı, babalarını istemediler. Velayet konusunda da sıkıntı yaşamadım. (Kadın, Batı Karadeniz, 36 yaşında, 3 çocuk sahibi, ilkokul mezunu)

"Tabii çocuklarımı aldım, öyle bir adama çocuk verilmez. Öyle bir adam çocuk bakamaz, kesinlikle de veremezdim…" (Kadın, İstanbul, 38 yaşında, 2 çocuk sahibi, İlkokul mezunu)

"Hadi çalışıyor olsa, sigortalı olsa, o nafaka vermese bile devlet kesiyor. Adam zaten çalışmıyor. Çalışmayan adamdan ne alabilirsin ki? Adam, ben çalışmıyorum, çocuklara da bakamam, dedi..." (Kadın, Batı Karadeniz, 39 yaşında, ortaokul mezunu)

Tüm bunlara ek olarak velayeti gerek kendi aralarında gerekse avukatlar eşliğinde anlaşarak sonuçlandırmış, daha rahat koşullarda mutabakata vararak boşanmış bireyler de bulunmaktadır. Bu bağlamda velayet konusunun her zaman çekişme meselesi olmadığı ve çiftlerin anlaşmalı boşanmalar çerçevesinde yapılan protokoller / anlaşmalarla mutabakata vardıkları görülmektedir. Velayet konusunun mahkeme esnasında inceleme hususu olduğuna işaret eden bireylerin çoğunluğu anlaşmalı olarak boşanmıştır.

"Velayet bende, velayeti kendisi bana verdi." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 38 yaşında, anlaşmalı boşanma)

"Tabii velayet o anlaşmalı boşanma protokolü içinde yer alıyordu." (Kadın, Ege, 39 yaşında)

"Ben de, o da çocukların kendimizde kalmasını istedik. Hâkim de yaz tatilinde çocuklar babada olsun dedi." (Erkek, Akdeniz, 53 yaşında)

Kadınlar, birden fazla çocukları olması durumunda ve çocuklarının bakımını üstlenebileceklerini düşündükleri zaman çoğunlukla tüm çocukların velayetini alma talebinde bulunmaktadır. Ancak maddi açıdan kaynaklarının yetersiz olduğu durumlarda, küçük yaştaki çocuklarının ve kız çocuklarının velayetini talep ettiklerini belirtmişlerdir. Böyle durumlarla karşılaşıldığında, erkeklerin / babaların da benzer anlayış içinde oldukları söylenebilir. Mahkeme sürecinde özellikle küçük yaştaki çocukların ve kız çocuklarının anneyle kalmasına yönelik alınan velayet kararlarının, bilhassa kadınların süreçte en memnun kaldıkları durum olduğu görülmektedir.

"Hâkim doğrudan dilekçeme dayanarak bana verdi. Çocuğum altı aylıktı boşandığımda. Çok küçüktü, anneye muhtaçtı..." (Kadın, Batı Karadeniz, 29 yaşında, 1 çocuk sahibi)

"Kız çocuğunu eşim istedi, oğlanları da bana verdiler. Bana kız çocuğunu alırsan eşin evine gelir dediler. Kız çocuğuna dayanamıyor kadınlar dediler. Hâkim önce ona davrandı, sordu; sen hangi çocukları istiyorsun dedi. Ben kız çocuğumu istiyorum dedi. Oğlanları istemiyor musun deyince, yok diye cevap verdi. Hâkim de oğlanları bana kız çocuğunu ona verdi." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 42 yaşında, 3 çocuk sahibi)

"Çocukların velayeti bende olsun dedi. Kız çocuk olduğu için annede olması daha önemli dedim. Annesine verdim." (Erkek, İstanbul, 50 yaşında, 5 çocuk sahibi)

"Şimdi çocuk ufacık olduğu için ben çocuğu alsam, anneye ihtiyacı var sonuçta..." (Erkek, Ege, 46 yaşında, 1 çocuk sahibi)

"O zaman iki tarafın aile durumunun soruşturmasını yaptı savcılar. Tabii benim ailemin durumu daha ağır bastı, belki onun da katkısı vardı. Bir de anne olduğum için... Çünkü hepsi küçük çocuklardı, ondan dolayı velayetlerini ben aldım." (Kadın, Batı Karadeniz, 40 yaşında, 3 çocuk sahibi)

"Küçük oğlumun velayeti bana verildi, büyük oğlumun yaşı büyüktü ama küçük oğlum bana verildi." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 40 yaşında, 2 çocuk sahibi)

Velayet kapsamında karşılaşılan bir mağduriyetse çocukların, velayetini alamayan tarafa gösterilmemesi durumlarında yaşandığı görülmektedir. Çocuklarını görme konusunda yaşadıkları sorunları nadiren de olsa dile getiren erkekler bulunmaktadır.

"Mahkeme çocuklarımı görmem için karar alıyor. Anneye velayet verildiği için istediğini yapabiliyor. Mahkeme karar aldıysa çocuğu göstermek zorunda ama süreç işlemiyor." (Erkek, Orta Anadolu, 31 yaşında, 2 çocuk sahibi)

"Velayet her iki kişide de olmalı, anne veya baba istediği gibi çekememeli. Velayeti tek tarafa vermek doğru değil. Kişi çocuk üzerinden oynayabilir. Ben 2 ay öncesi veya 1 ay öncesine kadar çocuğumu göremiyordum. Karakola gittim, karakol bizlik bir durum yok, nöbetçi savcılığa gitmen lazım dedi. Nöbetçi savcılık icra müdürlüğüne gitmen gerek dedi. Polise, gelin bu çocuğu alalım, dedim; biz gelemeyiz, suç işlemiş oluruz, velayet annesinde dediler." (Erkek, Ortadoğu Anadolu, 34 yaşında, 1 çocuk sahibi)

"Saçma sapan bir şey, babanın veya annenin yani velayeti olmayan tarafın, çocuğu 15 günde bir görmesi... Bu kadar saçma bir şey olamaz. Bu büyük ahlaksızlık, bütün dünya görebiliyor çocuğunuzu, sadece siz göremiyorsunuz, yasaklısınız." (Erkek, Batı Karadeniz, 53 yaşında, 1 çocuk sahibi)

9.6.3. Tazminat

Boşanan bireylerin büyük çoğunluğunun tazminat talebinde bulunmadıkları tespit edilmiştir.

Tazminat, 34 yaşından küçük bireyler, lise ve yükseköğretim düzeyine sahip bireylerle çocuksuz olanların mahkeme süreçlerinde daha fazla sözkonusu olmuştur. Yüksek eğitimli bireylerde daha düşük eğitimlilere kıyasla nafaka, mal paylaşımı ve tazminat konusunun daha fazla gündeme gelmesi hukuki sürece dair farkındalık veya bireylerin sosyoekonomik durumlarıyla da ilişkili olabilir.

Tazminat talebinde bulunanların ağırlıklı olarak kadınlar olduğu görülmekte ve bu talebin çoğunlukla "yıpranma" sebebiyle gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Tablo 40 (Dava Türüne Göre Mahkeme Sürecinde Gündeme Gelen Hukuki Konular)'da da yer aldığı gibi tazminat isteminde bulunan bireyler daha çok çekişmeli olarak boşanmış bireylerdir. Yapılan başvuruların çoğunlukla maddi ve manevi tazminat kapsamında olduğu aktarılmıştır. Tazminat isteminde bulunan bireylerin küçük bölümünü oluşturan çocuksuz bireylerin, gerçekleştirdikleri bu talepleriyse daha çok boşanma sonrasında kendi hayatlarını güvence altına alma isteği olarak yorumlanabilir.

"Benden tazminat talebi oldu. Ama tazminat çıkmadı. Öğrenci olduğuna, çalışmadığına, gelecekle ilgili hayallerinin yıkıldığına dair şeyler yazmıştı dilekçesinde." (Erkek, Batı Anadolu, 33 yaşında)

Her ne kadar az sayıda da olsa görüşme yapılan ve kendilerinden tazminat talep edilen bireylerin bazıları, yapılan bu talebi makul bulmamakta ve "yıpranma" kavramının gerçekçiliğini sorgulamaktadır. Bununla birlikte istenen tazminat bedellerinin yüksek olmasını eleştiren bireyler de bulunmaktadır.

"Tazminat istedi. İşte yıpranma tazminatı dediler. Neymiş efendim, çocuk doğurdum, fiziğim bozuldu diye tazminat istedi." (Erkek, Kuzeydoğu Anadolu, 28 yaşında)

"O benden 20 milyar tazminat istedi, yıpratmışım onu..." (Kadın, Batı Karadeniz, 50 yaşında)

"Benden 75 bin TL tazminat istediler, nafaka istediler. Onlar beni enayi zannediyor. Allah da yardım etti, 75 bin TL'lik tazminat 10 bin TL'ye düştü." (Erkek, Ortadoğu Anadolu, 31 yaşında)

Tablo 40. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Mahkeme Sürecinde Tazminat Konusunun Gündeme Gelmesi (%)

	Sayı	Tazminat gündeme geldi	Tazminat gündeme gelmedi	Toplam
Toplam	*410*	19,3	80,7	100
CİNSİYET				
Kadın	*210*	17,6	82,4	100
Erkek	*200*	21	79	100
YAŞ GRUPLARI				
-34 yaş	*115*	25,2	74,8	100
+34 yaş	*295*	17	83	100
EĞİTİM				
Eğitimsiz - ilköğretim mezunu	*224*	11,2	88,8	100
Lise mezunu	*116*	31	69	100
Yükseköğretim mezunu	*70*	25,7	74,3	100
EVLİLİK SÜRESİ				
3 yıldan az	*67*	26,9	73,1	100
4-5 yıl	*51*	17,7	82,3	100
6-10 yıl	*97*	17,5	82,5	100
10 yıldan fazla	*195*	18	82	100
ÇOCUK SAHİPLİĞİ				
Çocuğu yok	*47*	27,7	72,3	100
1-2 çocuk	*264*	20,1	79,9	100
2+ çocuk	*99*	13,1	86,9	100

"Tazminatı reddettim, temyize gönderdim. Meblağ yüksek geldi. Çocuğu olan, çalışmayan kişiye bile 10.000 çıkmışken bende 40.000 lira çıktı." (Erkek, Batı Marmara, 37 yaşında, çocuğu yok)

"Benden tazminat 80 bin lira istendi. 750 lira nafaka istendi çocuk olmamasına rağmen. Hâkim kabul etmedi tabii ki..." (Erkek, Akdeniz, 30 yaşında, çocuğu yok)

Tazminat isteminde bulunmayan bireylerse tazminat talebinde bulunmama nedeni olarak çoğunlukla karşı tarafın bu talebi karşılayacak maddi güçte olmamasını göstermiştir. Öte yandan tazminat isteminde bulunduğunu belirten ancak hiç alamayan ve daha düşük rakamda alan bireylerin de benzer nedenlerden söz ettikleri görülmüştür.

"Tazminat, nafaka, mal paylaşımı... Hiçbiri için başvuruda bulunmadım. Eşim boşuna isteme, ben sana hiç bir şey veremem dedi. Zaten çalışmıyorum, neyimi alacaksın, canımı mı alacaksın dedi." (Kadın, Batı Karadeniz, 36 yaşında)

"Ben bunu dava ettim ve tazminat kazandım: 50 bin lira. Almadım. Neyini alacağım ki hiçbir şey yok üzerine." (Kadın, Batı Karadeniz, 29 yaşında)

"Tazminatı da tam alamadım, daha yeni alıyorum şimdi. Gıdım gıdım alıyorum. Onu da icra yoluyla..." (Kadın, Orta Anadolu, 49 yaşında)

"Ben de yıpranma tazminatı istedim. Sonunda kabul etti ve mahkemede boşandık. Ama alamadım. Çünkü ortada yok ve kayıp." (Kadın, Orta Anadolu, 30 yaşında)

Diğer yandan tazminat ödemekle yükümlü birçok boşanmış birey (erkekler), mahkemece karar kılınan tazminat bedellerinin kendi maddi durumları kapsamında karşılayabileceklerinin çok üzerinde olduğunun altını çizmiştir.

"Tazminat talep edildi, 200 bin lira. 1.400 lira aylıkla çalışan insana, siz 200 bin lira tazminat çıkartırsanız cinayet sebebi olur. Nasıl ödeyecek?" (Erkek, Orta Anadolu, 26 yaşında)

"Önce tazminat istediler benden, 50.000 lira. İşte düğünde takılan altınlar vardı mesela; onları dediler. Düğünde takılan altınlar bizim değildi ama onlara göre bizimmiş. Ortada bir şey yok ki gelin alın dedim, bir maaşım var; üzerinde de senin yaptığın borçlar var dedim, onları da icra yapabilirsin dedim." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 30 yaşında)

"İşte 100 bin lira istiyorum dedim. Ben normalde nasıl bulayım 100 bin lira? İşte 50 diyeyim de üstünü benim annem babam tamamlar, bir göz oda alırım, kendimin olur dedim. Eşim tabii efendim dedi, o onun hakkı, ödeyeceğim dedi, ortada bir şey yok." (Kadın, İstanbul, 22 yaşında)

9.6.4. Mal Rejimi

Mal paylaşımı konusunun yükseköğretim mezunlarının, 5 yıldan daha az süre evli kalanların ve çocuğu olmayanların daha yüksek oranda dile getirdiği görülmüştür. Daha uzun süren ve çocuk sahibi olan evliliklerde mülkiyet sahipliğinin daha yüksek olacağı öngörüldüğünde mal paylaşımı meselesinin bu kesimde daha az gündeme gelmesi dikkat çekici bir bulgudur (Tablo 41).

"Düğünde takılan ziynet eşyalarını istediler. Ayrıca 10 bin lira mı, 15 bin lira mı nakit istediler. Oturduğum evin yarısını istemişti. O zaman babam düğün hediyesi olarak araba almıştı bana. Onu istediler. Ev eşyamı istediler." (Erkek, Akdeniz 30 yaşında, çekişmeli boşanma)

"Eşya paylaşımı konusunda dava açtı, biz zaten kendisinden eşyasını götürmesini istediğimiz için davayı kazandık, daha doğrusu avukat bile tutmadım o konuda, kendi kendimi savundum." (Erkek, 37, Ege, çekişmeli boşanma)

Mal paylaşımı bulunmayan bireylerin mal rejimine tabi tutulabilecek herhangi bir mal veya mülkünün olmayışı, bu tip bir talepte bulunmamalarının başlıca sebepleri arasındadır.

"Yok. Malım ne var ki; bir buzdolabı, bir çamaşır makinesinin peşine mi düşeceğim?" (Kadın, Ege, 34 yaşında)

"Mal yok ki neyi paylaşacaksın. Annesinin babasının aldıklarını götürdü. Annesinin babasının aldığı bir şey de kalmadı zaten, çürüdü gitti, neyi vardı ki?" (Erkek, Orta Anadolu, 49 yaşında)

Mal paylaşımı talebinde bulunmayan bireylerin bir kısmı ihtiyaçları kadar şahsi eşyasını alıp evlerini ayırma yoluna gitmektedir. Cinsiyet temelinde bu durum incelendiğinde hem kadınların hem de erkeklerin büyük kısmının dava boyunca eşlerinden hiçbir mal talebinde bulunmadan boşanmaya hazır olduklarını aktardıkları gözükmektedir. Bu aşamada da kadınların çocuklarının velayetine yönelik istemlerini tekrardan dile getirdikleri gözükmektedir. Birçok birey, boşanma esnasında mahkemede herhangi bir mal paylaşımı yapılması talebinde bulunmadıklarını ve ortak evlerinden herhangi bir eşya almadan ayrıldıklarını belirtmiştir. Bu anlatım çoğunlukla "sadece kıyafetlerimi / eşyamı alıp çıktım" ifadesiyle desteklenmektedir.

Tablo 41. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Mahkeme Sürecinde Mal Rejimi Konusunun Gündeme Gelmesi (%)

	Sayı	Mal rejimi gündeme geldi	Mal rejimi gündeme gelmedi	Toplam
Toplam	*410*	11,5	88,5	100
CİNSİYET				
Kadın	*210*	10	90	100
Erkek	*200*	13	87	100
YAŞ GRUPLARI				
-34 yaş	*115*	14,8	85,2	100
+34 yaş	*295*	10,2	89,8	100
EĞİTİM				
Eğitimsiz - ilköğretim mezunu	*224*	8,5	91,5	100
Lise mezunu	*116*	11,2	88,8	100
Yükseköğretim mezunu	*70*	21,4	78,6	100
EVLİLİK SÜRESİ				
3 yıldan az	*67*	16,4	83,6	100
4-5 yıl	*51*	15,7	84,3	100
6-10 yıl	*97*	5,2	94,8	100
10 yıldan fazla	*195*	11,8	88,2	100
ÇOCUK SAHİPLİĞİ				
Çocuğu yok	*47*	19,2	80,8	100
1-2 çocuk	*264*	11,4	88,6	100
2+ çocuk	*99*	8,1	91,9	100

"Ben hiçbir şey istemedim ki. Hâkimden sadece kişisel eşyamı istedim, elbisem ayakkabım yeter." (Kadın, Batı Karadeniz, 29 yaşında)

"Hiçbir şey almadım, kıyafetlerimi aldım çıktım." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 44 yaşında)

"Yok. Ceketimi aldım. Eyvallah dedim çıktım." (Erkek, İstanbul, 51 yaşında)

"Bir çatal bile almadan... Evi bile temizledim İçeriden bir çöp olsun almadan çıktım, gittim." (Erkek, Güneydoğu Anadolu, 40 yaşında)

"Hiçbir şey almadım, her şeyi bıraktım, sadece kıyafetlerimi..." (Erkek, Doğu Marmara, 37 yaşında)

9.7. Hukuksal süreçte formel destek mekanizmaları (mahkeme uzmanları)

Görüşülen boşanmış bireylerin çok az bölümü boşanma süreci içinde formel biçimde destek mekanizmalarına erişmiştir. Az sayıda görüşmeci boşanma sürecinde psikolojik destek aldığını aktarmıştır. Bu görüşmeciler arasında eğitim düzeyi ve gelir açısından yüksek kesimden bireyler olduğu kadar, evliliğin nihayetlenmesi sürecinde çeşitli nedenlerle psikiyatrik tedavi görmek durumunda kalan, daha düşük eğitim ve sosyal sınıftan bireyler de bulunmaktadır. Ancak boşanma sürecinin geneli düşünüldüğünde gerek eşler, gerek diğer hane üyeleri tarafından deneyimlenebilecek olumsuz psikososyal etkilerin formel anlamda pek desteklenmediği anlaşılmaktadır.

Görüşülenlere boşanma davası sırasında hâkimin pedagog, psikolog ve ya sosyal hizmet uzmanı bir mahkeme uzmanıyla görüşmesi doğrultusunda kararı ya da yönlendirmesi olup olmadığı sorulmuştur. Görüşülenlerin %15'i bu tür bir yönlendirme olduğunu belirtmiştir. Özellikle genç yaş gruplarına, eğitimli kesimlere, 1 - 5 yıl arası evli kalanlara, çocuğu olmayan çiftlere bu yönde yönlendirme yapılma oranı diğer gruplara göre daha yüksektir (Tablo 42).

Tablo 42. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Hâkimin Mahkeme Uzmanına Yönlendirme Durumu (%)

	Sayı	Evet	Hayır	Cevap yok	Toplam
Toplam	*410*	14,6	83,4	2,0	100
YAŞ GRUPLARI					
- 34 yaş	*115*	17,4	80,0	2,6	100
+35 yaş	*295*	13,6	84,8	1,7	100
EĞİTİM					
Eğitimsiz - ilköğretim mezunu	*224*	12,5	85,3	2,2	100
Lise mezunu	*116*	17,2	81,9	0,9	100
Yükseköğretim mezunu	*70*	17,1	80,0	2,9	100
EVLİLİK SÜRESİ					
3 yıldan az	*67*	17,9	80,6	1,5	100
4 - 5 yıl	*51*	13,7	76,5	9,8	100
6 - 10 yıl	*97*	15,5	83,5	1,0	100
10 yıldan fazla	*195*	13,3	86,2	0,5	100
ÇOCUK SAHİPLİĞİ					
Çocuğu yok	*47*	19,2	76,6	4,3	100
1 - 2 çocuk	*264*	15,2	83,3	1,5	100
2+ çocuk	*99*	11,1	86,9	2,0	100
CİNSİYET					
Kadın	*210*	12,4	85,7	1,9	100
Erkek	*200*	17,0	81,0	2,0	100

Tablo 43. Dava Türüne Göre Hâkimin Mahkeme Uzmanına Yönlendirme Durumu (%)

	Sayı	Evet	Hayır	Cevap yok	Toplam
Toplam	*410*	14,6	83,4	2,0	100
Anlaşmalı	*292*	10,6	87,7	1,7	100
Anlaşmalı Avukat Yönlendirmeli	*66*	12,1	87,9	0,0	100
Anlaşmalı Çift	*226*	10,2	87,6	2,2	100
Çekişmeli	*118*	24,6	72,9	2,5	100

Çekişmeli boşanmalarda kanun uygulayıcıların bu tür yönlendirmelerine daha sık rastlanmaktadır. Tablo 43'de görüldüğü üzere sadece her 10 anlaşmalı boşanmadan birinde bir mahkeme uzmanıyla görüşmeye yönlendirilirken bu durum her 4 çekişmeli boşanmadan birisinde sözkonusudur. Bu durum çekişmeli boşanmalar esnasında velayet, nafaka gibi konuların mahkemelerce doğru değerlendirilebilmeleri için mahkeme uzmanlarına ihtiyaç duyulması şeklinde yorumlanabilir.

Çoğunlukla çocuk ve velayet konusunda devreye giren mahkeme uzmanlarının raporlama dışında doğrudan psikososyal çalışma yürütmedikleri anlaşılmaktadır. Bir bakıma, hâkimlerin çocukların velayetlerinin mahkeme gündeminde olduğu duruşmalarda mahkeme uzmanlarının yaptığı değerlendirmelere ihtiyaç duydukları şeklinde yorumlanabilir ve bu durum ileriki bölümlerde (10.4.1. Mahkeme Uzmanlarının Görevleri ve Sürece Katkıları) yaptıkları açıklamalarla da paralellik göstermektedir.

"Evet, ben çocuğu istedim velayet davasıyla ilgili, çocuğumun odasına girdi, baktı; evin düzenine baktı. Orada annemle görüştü; çocuğun halini falan konuştular. Bizi çok iyi bir şekilde anlamış ve raporlamış yani." (Erkek, Orta Anadolu, 31 yaşında)

"Hâkim bizi yönlendirdi velayet için. Çocukların velayet davası yüzünden gittik. Çocukların velayetini hem o hem ben vermek istemiyorum. Bu süreçte çocuklarla konuştular, hani siz de kimde kalmak istiyorsunuz şeklinde. Benimle ayrı, eski eşimle ayrı konuştular. Daha sonradan da eski eşim gelip velayeti verdi. Yoksa daha çok sürerdi." (Kadın, Ortadoğu Anadolu, 34 yaşında)

"Dava sırasında sadece sosyal inceleme uzmanı geldi, çocuğun velayetiyle ilgili görüştü." (Erkek, Akdeniz, 36 yaşında)

"Hâkim pedagog tayin etti, biz de pedagogla görüştük, birlikte değil de ayrı ayrı." (Erkek, Orta Anadolu, 43 yaşında)

"Çocukları aldılar, içerde çocuklarla konuştular. 10 - 15 dakika oğlumla konuştu, 10 - 15 dakika da kızımla... Yani çok uzun zaman değil, ne sordu, ne etti bilmiyorum." (Erkek, Orta Anadolu, 43 yaşında)

Mahkeme uzmanlarına yönlendirilmiş çok sınırlı sayıda bireyin yaptığı yorumlar genel olarak olumludur. Mahkemelerde bulunan uzmanlarla gerçekleştirilen görüşmelerin bireyleri rahatlattığı ve sorunların çözümüne yönelik adımlar attırdığı kaydedilmiştir.

"Psikolog gibi sizi dinliyor notlarını alıyor. Bende bir şey çıkmadı psikolojik olarak ama onda çok fazla şey çıktı. Çocukluğumdan falan konuştuk, sohbet şeklinde, kırmadan, incitmeden net bir şekilde." (Kadın, Batı Karadeniz, 29 yaşında)

"Birisinin dinlemesi iyi, şimdi hâkimle çok da rahat konuşamıyorsun mahkeme salonunda. Ama o bir görevliyle konuştuğun zaman daha rahatsın." (Erkek, Batı Karadeniz, 40 yaşında)

"Mahkeme uzmanı bizi adliyede ayrı ayrı dinledi. Hatta aynı anda ikimiz de buraya geleceksek ben gelmeyeyim dedim. Çünkü anlaşamayız, burada kavga ederiz, yine tartışırız dedim. Ayrı ayrı zamanlarda çağırdılar. Gittim, konuştum, ona da anlattım o süreçte yaşananları." (Erkek, Batı Karadeniz, 40 yaşında)

9.8. Sosyal Hizmet Merkezlerine Yönelik Değerlendirmeler

Boşanmış bireylere Sosyal Hizmet Merkezlerini önceki adıyla Aile Danışma Merkezlerini bilip bilmedikleri ve hizmetlerinden yararlanıp yararlanmadıkları sorulmuştur (Tablo 44).

Görüşülen boşanmış bireylerden sadece üçte biri bu merkezleri duymadıklarını beyan etmiştir. Ancak duymuş olanlar arasında bu hizmetlerden yararlanmış birey bulunmaması dikkat çekmektedir.

Bireylerin çok büyük çoğunluğunun merkezleri iş / arkadaş çevrelerinden duyduklarını belirtmiştir. Daha küçük bir kısmıysa radyo, televizyon ve internet gibi farklı medya mecraları kanalıyla

Tablo 44. Çeşitli Demografik Özelliklere Göre Sosyal Hizmet Merkezlerine Dair Farkındalık (%)

	Sayı	Evet	Hayır	Cevap yok	Toplam
Toplam	*410*	63,9	35,4	0,7	100
		YAŞ GRUPLARI			
- 34 yaş	*115*	62,6	37,4	0,0	100
+34 yaş	*295*	64,4	34,6	1,0	100
		EĞİTİM			
Eğitimsiz - ilköğretim mezunu	*224*	56,7	43,3	0,0	100
Lise mezunu	*116*	68,1	31,0	0,9	100
Yükseköğretim mezunu	*70*	80,0	17,1	2,9	100
		EVLİLİK SÜRESİ			
3 yıldan az	*67*	70,2	29,9	0,0	100
4 - 5 yıl	*51*	68,6	31,4	0,0	100
6 - 10 yıl	*97*	65,0	34,0	1,0	100
10 yıldan fazla	*195*	60,0	39,0	1,0	100
		ÇOCUK SAHİPLİĞİ			
Çocuğu yok	*47*	68,1	31,9	0,0	100
1 - 2 çocuk	*264*	65,9	33,3	0,8	100
2+ çocuk	*99*	56,6	42,4	1,0	100
		CİNSİYET			
Kadın	*210*	62,4	36,7	1,0	100
Erkek	*200*	65,5	34,0	0,5	100

bu bilgiye ulaştıklarını belirtmiştir. Bireyler çok nadiren, etraflarında boşanan diğer kişiler sayesinde böyle bir merkezin varlığından haberdar olduklarını belirtmiştir.

"Artık her yerde var, radyoyu açıyorsunuz; televizyon, internet; her şey var." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 38 yaşında)

"Konya'da çok arkadaşımdan duydum. Ayrılmış bayanlardan çok duydum. Gidenleri de duydum. Ama kendim hiç bulunmadım orada…" (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 37 yaşında)

"X'e akrabalarım var. Onlar, onların kuzenleri falan gittiler, oradan biliyorum" (Kadın, Ege, 42 yaşında)

"Belediyelerde oluyor genelde. Daha önce çalıştığım işyerinde belediyelerle çalıştığımız için öğrenmiştim." (Kadın, Akdeniz, 31 yaşında)

Görüşülen bireylerin hemen hemen yarısı bu merkezlerin işlevinin ne olduğunu bildiklerine işaret etmekteyken diğer yarısı görevinin ne olduğunu bilmediğini belirtmiştir. Gerek bu merkezleri daha önce duyduğunu ve görevini bildiğini söyleyen bireylerin ifadeleri gerekse daha önce bu merkezleri duymamış bireylerin ifadeleri incelendiğinde ortaya benzer konu başlıkları çıkmaktadır.

Bu merkezlerin her iki tarafı da dinleyen bir mekanizma olduğunu ve partnerler arasındaki sorunları çözmeyi hedefleyen birimler olduğu en sık rastlanan yorumdur. Yapılan anlatımlar, bu birimlerin boşanmadan önce bir kere daha düşünmeleri için bireylere ilişkilerini kurtarmak adına fırsat vermeleri yönünde destek ve yönlendirmeler yaptıkları şeklindedir. Merkezlerde psikiyatrik terapilere benzeyen görüşme seanslarının yapıldığı algısı hâkimdir.

"İşte evlilikle alakalı konular; birbirinize karşı bilmem şöyle yapın, böyle yapın; yani ortak yollar ne, ortaya çıkarmaya çalışıyorlar." (Erkek, İstanbul, 38 yaşında)

"Terapi diyelim, neden boşanacaksınız, bir kez daha şans verin gibi." (Erkek, Batı Karadeniz, 46 yaşında)

"Evlilikleri kurtarmak için. O zaman, evliliğim kötü geçtiği için düzeltmenin yollarını ararken öğreniyorsun bunları. Terapist, psikiyatrist varmış falan, gitsek gibisinden..." (Kadın, Akdeniz, 25 yaşında)

"Evliliklerin problemlerini psikiyatrist gibi konuşup çözmeye çalışıyorlar. Belli dönemlerdeki sorunları, problemleri, eşlerin hangisinde sorun varsa onu çözmeye çalışıyorlar." (Kadın, Ege, 44 yaşında)

Görece daha az sayıda bireyin algısıysa bu merkezlerin ailelerin kurtarılmasını hedeflediği yönündedir. Aile birliğinin korunması ve bireylerin aile olmaya devam etmeleri yönünde gerekli rehberlik hizmetlerinin verildiği merkezler olarak tanımlanmıştır. Bu tabirin, yapılan ilk tanımlamadan farkı, bireylerin ilişkisine değil daha çok aileye yönelik bir birliğin korunmasından bahsediyor oluşudur.

"Tamamen bizi topluma geri kazandırmak, aileyi toparlayabilmek amaçlanıyor." (Erkek, İstanbul, 27 yaşında)

"Aileyi bir arada tutmaya yarıyor. İşte telkin verdiklerini falan biliyorum." (Kadın, Batı Marmara, 60 yaşında)

En az rastlanan tanımlama bu merkezlerin kadınların şiddet mağduru oldukları durumlarda sığınabilecekleri yerler olduğu yönündedir.

"Herhalde aile içi sıkıntı yaşayanlara yardımcı olmak, şiddet gören kadınlar varsa ya da geçimsizlik varsa

onları düzeltmek için. Terapistleri vardır, başka nasıl yardımcı olacaklar." (Kadın, İstanbul, 50 yaşında)

"Bu merkezlerin görevlerini biliyorum. Yani şiddet gören bayanlara sahip çıkabiliyorlar, yön veriyorlar ne yapmaları gerektiği konusunda. Bunun gibi bir sürü şey..." (Kadın, Güneydoğu Anadolu, 36 yaşında)

10.Bölüm

KANUN UYGULAYICI VE UZMANLARIN BOŞANMA VE BOŞANMANIN HUKUKİ SÜRECE DAİR DEĞERLENDİRMELERİ

Medeni Kanun'un Genel Değerlendirilmesi

Kanun Uygulayıcı ve Uzmanlara Göre Boşanma Nedenleri

Boşanmaya Dair Hukuki Uygulamaların Değerlendirilmesi

Mahkeme Uzmanlarına Yönelik Değerlendirmeler

Sosyal Hizmet Merkezlerinin Değerlendirilmesi

Hâkim, avukat ve mahkeme uzmanlarından Medeni Kanun'un boşanmayla ilgili maddelerini ayrıntılı değerlendirmeleri istenmiştir. Ayrıca, Türkiye'de boşanma olgusu tartışılmış ve bireylerin boşanma nedenlerine dair görüşleri irdelenmiştir. Kurumsal kapasiteye dair değerlendirmeleri de alınmıştır.

10.1. Medeni Kanun'un Genel Değerlendirilmesi

Medeni Kanun maddelerinin yeterliliği ve uygulanmadaki etkinliği bu bölümde kapsamında değerlendirilmektedir. Medeni Kanun maddelerinin değerlendirilmesinde iki unsur öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi yasanın yeterliliği, diğeriyse uygulama kolaylığı ve zorluğudur. Genel olarak ilgili kanun maddelerinin yeterli olduğuna dair kanaat vardır. Ancak uygulamada özellikle nafaka, tazminat gibi konu başlıkları altında bazı zorluklar yaşanmaktadır.

Kanun uygulayıcılar ağırlıklı olarak Medeni Kanun içindeki maddelerin boşanma sürecini taraflara zarar vermeden tamamlamak adına yeterli olduğu düşünmektedir. Bu noktada hâkimlerin avukatlara göre daha olumlu olduğu dikkat çekicidir. Görüşülen hâkimlerin çok küçük kısmı Medeni Kanun'un geliştirilmesi gerektiğini düşünürken avukatların dörtte biri bu şekilde düşünmektedir. "Medeni Kanun ile İlgili Olumsuz Noktalar" başlığı altında da görüleceği gibi avukatların en çok eleştirdiği konu anlaşmalı olmayan boşanmalarda kusur aranmasıdır. Mahkeme uzmanlarının Medeni Kanun'u değerlendirme konusunda kendilerini yeterince donanımlı görmedikleri gözlenmiştir (Tablo 45).

Tablo 45. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanların Medeni Kanun'daki Boşanma Gerekçelerine Yaklaşımları (%)

	Sayı	Olumlu	Ne olumlu ne değil	Olumsuz (geliştirilmesi gerekli)	Cevap yok	Toplam
Tüm kanun uygulayıcılar	*93*	25,8	21,5	11,8	40,9	100
Hâkim	*26*	46,2	26,9	7,7	19,2	100
Avukat	*40*	25	25	22,5	27,5	100
Mahkeme uzmanı	*27*	7,4	11,1	0	81,5	100

Sonraki konu başlığında irdelendiği üzere özel maddelerin kullanımlarının kısıtlı olduğu, daha çok genel maddelerin tercih edildiği belirtilmektedir. Genel olarak kanunun boşanmayı zorlaştırma veya kolaylaştırmaya yönelik bir etkisi olduğu kanun uygulayıcılar nezdinde gözlenmemektedir.

> *"Bizim Medeni Kanun gerçekten şu son değişiklikten 1 Ocak 2002'den sonra yapılan değişiklikte tam anlamıyla reformist ve tam anlamıyla medeni, modern hatta Avrupa'nın da ilerisinde bir kanun olarak uygulanmaya konuldu. Yeter ki uygulamacı bunu iyi anlayıp uygulasın. Bizim Medeni Kanun çok işlevseldir." (Hâkim)*

> *"Kusursuz tarafın bir hak elde etmek için karşı tarafı suçlarcasına açmış olduğu davada yasaya göre ret kararının verilmesi en olumlu tarafı." (Avukat)*
> *"Olumlu en önemli özellik anlaşmalı boşanma yöntemimiz. Pratik olarak çok beğeniyorum. Daha önce insanları boşamak için 6 ay 1 yıl uğraşıyordunuz, şiddetli geçimsizlik davalarında, şimdi taraflar aralarında anlaşıyorlar, bir yılı doldurdularsa geliyorlar mahkemenin önüne, biz boşanmak istiyoruz diyorlar ve boşanıyorlar." (Avukat)*

10.1.1. Medeni Kanun ile İlgili Olumsuz Noktalar

Medeni Kanun ile ilgili kanun uygulayıcılardan gelen genel bir eleştiri, anlaşmalı olmayan boşanmalardaki kusur ilkesidir. Kanun uygulayıcılara göre boşanma gerekçesi olarak kusur arama ve kusur kanıtlama sürecinin tarafları saldırganlaştırdığı ve eşler arasındaki ilişkiyi ciddi anlamda zedelediği düşünülmektedir. Kusur arama aynı zamanda da kanıt ve tanık getirme ihtiyacını doğurmakta, bu durum özellikle sosyal çevrenin kapalı olduğu illerde

zorluk yaratmaktadır. Özellikle avukatların "kusur" bulma ve ispatlama sürecinden şikâyetçi oldukları gözlenmektedir. Bu yöndeki genel öneri, öyle bir talep varsa ve taraflardan biri evden ayrılmışsa öncelikli olarak kusura bakılmadan evliliğin bitirilmesi; daha sonra tazminat, nafaka gibi maddeler nezdinde kusur aranmasıdır.

"40 yıllık karısına "sen bana ihanet etmiştin" diyor, tanıklar geliyor iddiayı doğruluyor. Aile birliğini normal şekilde bitirebilecekken bu sefer düşman edip bitiriyoruz. Taraflar birbirinden nefret ediyor, birbirlerini görmek istemiyor. Madem evlilik kurumu sona erecek, aile birliği sona erecek... Birbirine küsmeye zorluyor kanun. Onun kusurunu ispatla diyor. Savcılığa dilekçe veriyorum bunun bütün telefon kayıtlarını dinleyin diyorum. Yani hem özel hayatın gizliliği ihlal ediliyor hem bir sürü sıkıntıya yol açıyor." (Avukat)

"Kusur arıyor sürekli; kusurlu olan, kusursuz olan. Bu tartışma Yargıtay içtihatlarına da yansıyınca mahkemede manevi tazminatların, nafakaların alınması hususunda sıkıntılar yaşıyoruz. Sen az kusurlu musun, çok kusurlu musun? Bana göre çok kusurlu olanı hâkim kusursuz sayıyor. Manevi tazminat istiyoruz reddediyor." (Avukat)

"Boşanma hukukuyla ilgili öyle çok da problemli madde yok. Yani uygulamada ortaya çıkan şey, ispat sorunları, özellikle küçük yerlerde... Kadın boşanmak istediğinde biz deriz ki şiddetli geçimsizliği ispatlaman lazım. Varsayalım ki kadın 155'i aramamış ya da aralarında öyle ciddi, şiddet içeren bir problem olmamış. Karakola, hastaneye yansımamış. Ama geçimsizlik var, tehlike var. Nasıl ispatlayacak, tanıkla ispatlayacak. Kadın der ki ben o tanığı getiremem." (Avukat)

Anlaşmalı olmayan boşanmalarda kusur arayışının tarafların dava açmakta da çekinceler yaşamasına sebep olmaktadır. Davayı ilk açan kişinin kusurlu görüleceği inancıyla kişiler eşlerinin dava açmasını beklemektedir.

"İnsanlar davacı olursam ben daha çok suçlu konumunda olacağım diye korkuyor. Davalı olursam daha az suçlu konumunda olacağım diye düşünüyor. İnsanlar çok fazla haklarını bilmedikleri için bunlardan korkuyor." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

Kanun uygulayıcıların Medeni Kanun'da diğer eleştirdiği noktaysa "evi terk etme" sebebiyle boşanmadır. Bu sürenin üç yıl olması çok uzun bulunmaktadır. Üç yıl sonrasında açılan davada bir de dava süresinin uzamasıyla kişiler birlikte yaşama hali olmadan sadece kâğıt üzerinde 4 - 5 seneye kadar evli gözükebilmektedir. Bu durum kişilerin yeni hayat kurmasını geciktirmekte ve zorlaştırmaktadır.

"166 son madde var bir de 3 yıl bir araya gelmemişlerse boşanma kararı vermek. Bazen o davalar Yargıtay'a gidiyor, uzuyor derken 5 – 6 sene ayrı geçen süre ama boşanılamamış. İnsanları o kadar süre birbirine mahkum etmemek lazım." (Avukat)

"Eşlerden biri evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerini yerine getirmemek maksadıyla diğerini terk ettiği veya haklı sebep olmadan ortak konuta dönmediği takdirde ayrılık en az 6 ay sürmüş ve durum devam etmekteyse bu 6 aylık sürenin daha düşürülmesi gerektiğini düşünüyorum. Mesela bu 3 ayla sınırlanabilir." (Avukat)

Kanun uygulayıcıların Medeni Kanun ile ilgili getirdiği bir eleştiriyse kişilerin birini affettikleri durumlarda aftan önce yaşanılan olumsuz şeylerin dava sebebi olarak kabul edilmemesidir. Özellikle affedilen olumsuz hareket (taciz, şiddet, aldatma) tekrar edildiğinde mağdur taraf boşanma sürecinde zayıf konuma düşürmektedir. Yine aynı şekilde geçmiş olumsuz olayların tekrar etmediği halde boşanma sürecinde "kusur" olarak kullanılabilir olması eleştirilmektedir.

"En son bardağı taşıran damla olmuş, ayrılmışlar. Birkaç ay sonra aileler barıştırmış. Kadın mecbur buradan dönmüş evine. Sadece ailesinin evinde yaşamamak için ya da ben son bir kez deniyorum bak demiş olmak için. Bunu barışma affetme olarak nitelendirip davanın reddinin düşünülmesi bana çok saçma geliyor. Tam tersine erkeklerle olan davalarda da adam karısına evliliği boyunca 1 kez tokat atmış.

Bir kez sadece... Ondan sonra tatile gitmişler, 4 - 5 yıl mutlu yaşamışlar. Ama adam attığı bir tokadın cezasını çok acı şekilde çekebiliyor dava sonucunda." (Avukat)

"162. maddenin lafzına bakın, affeden tarafın kusuru kabul ediyor anlamını taşımaktadır. Burada daha korumacı yaklaşımın olması daha iyi olurdu. Affeden tarafın dava hakkının olmaması, kusurlu tarafa daha bencilce daha rahat hareket imkânı sağlayacağından affeden tarafın dava hakkı yoktur cümlesi madde metninden çıkarılmalıdır." (Avukat)

10.1.2. 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Yasanın Boşanmalara Etkisi

Kanun uygulayıcı ve uzmanlar genel olarak yasayı olumlu bulmaktadır. Boşanmadan bağımsız olarak yasanın kadını şiddete karşı korumaya alması önemli bulunmaktadır. Bu yasanın şiddet gören kadınların kendilerini koruma altında hissetmesine ve bu sayede mağdur edildikleri evliliklerini sonlandırabilmelerine imkân verdiğini düşünmektedirler.

"Şiddet gören bayanlarda ilk iki görüşmede, bu 15 - 20 günlük zaman zarfında hep bir çekince oluyor. Kendilerini iyi ifade edemiyorlar, korkmuş oluyorlar. Bir yere sığınmak istiyorlar açıkça. İşte bu şiddetle ilgili çıkan yasamız buna biraz engel oldu diyeyim. Bu duygularından kurtulmalarına sebep oldu. Tedbir koyduruyoruz. Bunu tabii biraz da kolaylaştırdı kanun koyucu. Ondan sonra bir iki görüşme yapılınca tedbirin konduğunu duyduktan sonra biraz daha rahatlama oluyor. Normal hayata devam ediliyor." (Avukat)

Sınırlı sayıda kanun uygulayıcı 6284 sayılı kanunun boşanmaları artırdığını düşünmektedir. Bu tür görüş bildiren bazı kanun uygulayıcılar bu kanunun boşanmalar üzerindeki olumsuz etkisini iki şekilde dile getirmiştir. İlk olarak kanunun kadını korumaya almak veya erkeğe karşı önleyici karar çıkartmak için delil aramaması boşanma davaları sırasında kötüye kullanılabilmektedir. Bazı kanun uygulayıcılar, art niyetli bazı kadınların boşanma davası dosyasında ellerini güçlendirmek için ilgili kurumlara başvurarak önleyici veya koruyucu kararlar aldırdıklarını, sonra da hâkimlerin dosyada şiddet geçmişi gösteren bir karar olduğu için erkeği kusurlu bulduğunu söylemektedir. Kanunla ilgili olumsuz görülen bir diğer noktaysa erkeğin evden uzaklaştırılmasıyla ilgilidir. Uzmanların bir kısmı şiddet uygulayan erkeğin evden uzaklaştırıldığında saldırganlaştığını ve çiftlerin konuşup anlaşacak ortak zemini kaybettiklerini belirtenler de olmuştur.

"Ben kanunu iyi görüyorum ama tabii burası Türkiye. Bunu kötü niyetli kullananlar var. Boşanma sürecine geliyorlar, kadın şiddet var diyor. Şimdi şiddetten geldiği zaman otomatikman dava açılıyor zaten, sulh ceza mahkemesinden ceza geliyor adama. Adam en kötü ihtimal altı ay yiyor. Mahkemeye geldiği zaman o da dosyaya giriyor, işe otomatikman kusurlu taraf olarak başlanıyor. Ama şiddet gören kadınlar için bir şey diyemem. Onlar için iyidir." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

"Bu kararları düzgün verirseniz erkeklerin kadına karşı bilenme olasılığı azalır diye düşünüyorum. Çünkü insanları bir anda evinden uzaklaştırma kararı alıyor adamlar ve kendi evine, kendi yatağına, kıyafetlerini almaya bile eve giremiyor yani. Tabii ki de boşanmadan daha fazla hırslanmasına ve çocukla ilgili isteklerini daha uç boyutlara gelmesine neden olduğu gibi kini artırıyor." (Avukat)

10.1.3. Medeni Kanun Maddelerinin Detaylı İncelenmesi

Kanun uygulayıcılara nafaka, velayet, mal paylaşımı, tazminat ya da farklı konulardaki uygulamaların çiftlerin boşanma kararı vermesinde zorlaştırıcı veya kolaylaştırıcı etkileri olup olmadığı sorulmuştur. Medeni Kanun'da bulunan velayet, tazminat, mal rejimi ve nafaka gibi maddeler kanunların yapısı anlamında sorunlu bulunmamaktadır. Bu kanunlar yeterli görülse bile genelde uygulamayla ilgili sorunlara işaret edilmiştir. Bu maddeler boşanma sürecinde bazen çatışma çıkartıp süreci uzatsa da boşanmayı hedefleyen kişiler için boşanma kararını daha zor veya kolay verilmesinde etkisi olmamaktadır. Dikkat çekici bir diğer nokta kanun uygulayıcıların önemli bir kısmının yasa maddelerinin boşanma

kararını hem zorlaştırıcı hem de kolaylaştırıcı etkilerini dile getirmeleridir. Genel olarak bakıldığında kanun uygulayıcıların çoğu boşanmayı zorlaştıran hukuki konular olduğunu düşünmektedir. Boşanmayı zorlaştıran hukuki konuların başında velayet sayılmıştır (Tablo 46). Bu zorluk kanundaki bir eksiklikten ziyade çocukların boşanmadaki kritik rolüne işaret etmektedir. Bir çocuğun varlığı ve velayetini kaybetme ihtimali kişileri boşanmadan vazgeçirebilen bir unsurdur.

Tablo 46. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanlara Göre Hukuki Konuların Bireylerin Boşanma Kararını Zorlaştırma Durumu (%)

	Sayı	Zorlaştıran hukuki konular var	Zorlaştıran hukuki konular yok	Cevap yok	Toplam
Tüm kanun uygulayıcılar	*93*	77,4	12,9	9,7	100
Hâkim	*26*	61,5	30,8	7,7	100
Avukat	*40*	85	7,5	7,5	100
Mahkeme uzmanı	*27*	81,5	3,7	14,8	100

Ayrıca kanun uygulayıcılara çiftlerin boşanma kararı vermesini kolaylaştıran hukuki bir konu olup olmadığı sorulmuştur. Görüşülenlerin yarısına yakını bu konuda bir fikir beyan etmemiştir. Nafaka ve mal paylaşımından hukuki süreci kolaylaştıran konular olarak daha sık bahsedilmiştir (Tablo 47). Genel kanaat, tarafların boşanma sonrasında boşanmanın getirdiği sosyal, psikolojik, ekonomik yük dışında mağduriyet yaşamayacaklarını bilmelerinin süreci daha sorunsuz hale getirdiğidir. Örneğin nafaka sisteminin varlığı boşanma kararını daha kolay hale getirmemekte ama kişilerin boşanma sırasında mağdur olmalarını engellemektedir.

Tablo 47. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanlara Göre Hukuki Konuların Bireylerin Boşanma Kararını Kolaylaştırma Durumu (%)

	Sayı	Kolaylaştıran hukuki konu var	Kolaylaştıran hukuki konu yok	Cevap yok	Toplam
Tüm kanun uygulayıcılar	*93*	46,3	3,2	50,5	100
Hâkim	*26*	38,4	3,9	57,7	100
Avukat	*40*	50	5	45	100
Mahkeme uzmanı	*27*	48,1	0	51,9	100

Medeni Kanun çerçevesinde sağlanan nafaka, velayet, mal paylaşımı gibi maddeler kadınların mağdur olmasını engellemektedir. Ancak gözlemlenen bir durum birçok kişinin boşanma noktasında geldiğinde bu haklarını bile bilmediği, avukatlar aracılığıyla öğrendiğidir. Bu durum yasaların boşanmak isteyenler açısından kanun maddelerinin karar vermede zorlaştırıcı veya kolaylaştırıcı etkisi olmadığının göstergesidir.

> *"Boşanma neticesinde ne gibi hakları var bunları anlatmaya çalışıyoruz. Nafaka olayı var. Ne alır, ne verir. Çocuklarının hakları neler. Bunları izah ediyoruz. Hemen boşanmak istiyorlar. Boşanmak isteyince haklarından vazgeçmek de istiyorlar. Tabii o daha sonra sıkıntı oluyor. Problem doğuyor." (Avukat)*

> *"Bana ilk gelenlere avukat olmama rağmen neden boşanmak istediklerini soruyorum. Bana göre çok ikna edici sebepleri yoksa tekrar düşünmeleri için zamana ihtiyaçları olduğunu söylüyorum. Özellikle kadınlara nafaka ve velayet hakkında bilgiler veriyorum. Ondan sonrasında kendileri karar verip boşanmaya karar vermişlerse boşanma davalarını açıyorum." (Avukat)*

10.1.3.1. Mal Rejimi Hükümlerinin Değerlendirilmesi

Adalet Bakanlığı'nın 2013 verilerine göre, mal paylaşımı davaları boşanmayla ilgili karara bağlanan davalardan sadece %3'ünü oluşturmaktadır (Adalet Bakanlığı 2014c). Ancak kanun uygulayıcılar bu hükmü çok değerli bulmaktadır. Kanun uygulayıcılar,

yasal mal rejimiyle birlikte özellikle çalışmayan kadınlara karşı yapılan önemli bir haksızlığın önüne geçildiğini düşünmektedir. Ev kadınlarının maaşlı çalışan olmasalar da yemek yapmak, çocuk yapmak gibi ev içi aktivitelerle evin giderlerini azalttığı ve bu yolla mal edinimine katkıda bulunduğu düşünülmektedir. Boşanma noktasında da kadının haklı bir şekilde bu mallardan pay alması beklenmektedir. Genel olarak yasanın kişileri boşanmak yönünde yüreklendirmek noktasında bir etkisi olmadığı düşünülmektedir. Bu yasal düzenlemeyle kadınların yokluk korkusuyla içinden çıkmak istedikleri evliliklere mecbur kalmalarını engelleyeceği düşünülmektedir. Yasa bu anlamda başarılıdır.

"Mal rejimi konusunda karşılaşılan sorun yok. Çünkü mal rejimi biraz önce dediğim gibi Medeni Kanun'a reformist bir kanun. Mal rejimi kadın - erkek eşitliğinin tam anlamıyla sağlamış durumda evrak üzerinde." (Hâkim)

"Eskiden mal ayrılığı rejimi vardı. Orada senin malın benim malım konusu varken şimdi edinilmiş mallara katılma rejimi var. Edinilmiş malların taraflar arasında bölünmesiyle mal kaygısıyla kimsenin boşanmaya karar vereceğini zannetmiyorum. Mal bölüştürülmesi yapıldığı zaman kadının da yapılan birikime eşit şekilde dahil edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Sırf çalışmayan ev kadını olması yüzünden oranın daha az tutulmasını uygun bulmuyorum." (Avukat)

"Mesela 1 Ocak 2002'den önceki mal ayrılığı rejiminde çalışmayan kadın tamamen mağdur ediliyordu. Çalışmayan kadın, bir örnek vereyim, hazinenin yerine bir gecekondu yapıyor. Kadın aşağı dereden kovayla su taşıdım her gün diyor. Harcı karıyorduk, çaylarını getiriyordum, diyor. Bu şekilde yapılmış gecekondu var. Sonra üç katlı eve çevrilmiş. Bunlar boşanırken ev kadının olduğu için, gelir sahibi olmadığı için o evin içerisinden hiçbir şey alamadı. Çok garibime gitmiş ve çok üzülmüştüm." (Hâkim)

"Kadınlar yeni yeni öğreniyor, hak talep ediyorlar, erkeği zorluyorlar. Kadınlara bir güven veriyor daha kolay boşanma yoluna gitmelerine sebep oluyor, erkekleri çekindiriyor." (Avukat)

Bazı kanun uygulayıcı ve mahkeme uzmanları düzenlemenin çalışan kadına karşı haksızlık yaptığını düşünmektedir. Erkeklerin çalışmadığı; eve, ev içi aktivitelerle de katkı sunmadığı durumlarda boşanılırken kadının kendi geliriyle elde ettiği mallara ortak olmasının hakkaniyetli olmadığını düşünen uzmanlar bulunmaktadır. Bu durumun çalışan erkek - ev hanımı kadın arasında geçen boşanmalardan farkı; erkeklerin toplumsal roller gereği ev içi aktivitelerle de olsa evin geçimine katkı sağlamaması ve sadece tüketici konumunda olmasıdır.

"Özellikle mal rejimi konusundaki maddelerde 2002'den sonra yapılan değişiklikler ½ pay vererek evde oturan kadınları koruyor. Bu çok güzel bir şey ama bence biraz da adaletsiz bir sistem var. Kadının çok kazandığını, erkeğin evde oturup fazla destek olmadığını düşünürsek de bu sefer kadın mağdur oluyor. Burada hiç değilse gelir durumuna göre bir ayarlama yapılabilseymiş daha iyi olurmuş." (Avukat)

"Bence bu mal rejimi, eşlerin evlilikte edindiklerini paylaşması anlamında güzel ama bu kanun çalışan kadının aleyhine." (Psikolojik Danışman)

Aynı şekilde ev kadını olan kişilerin de eve beklenen katkıyı yapmadıkları durumlarda mal rejimiyle mallardan eşit pay almasını hakkaniyetli bulmayan hâkimler bulunmaktadır.

"Eskiden herkes katkısı oranında edinilen mala ortaktı ama bakıyorsunuz adam kumar oynuyor ikisi de eşit gelir elde ediyor, erkek bütün parasını oraya harcıyor, kadın da çalışıyor, evi geçindiriyor artı mal ediniyor. Erkek yarısına ortak. Bu sıkıntılı, eskiden en azından katkı oranı vardı. Ya da hep kadınlar açısından bakmamak lazım biz hâkimler olarak eşit davranmak zorundayız kadına de erkeğe de eşit mesafede olmalıyız. Kadın hiçbir şey yapmıyor. Çöp ev olan evler, bitlenen çocuklar var... Ya da konken partilerinde gezip hasta olduğundan adamın önüne çorba koyamayan var. Adam da iş adamı oluyor. Ortak olmaz bence, haksızlık olur." (Hâkim)

Tablo 48. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanların Medeni Kanun'daki Mal Rejimi Uygulamalarına Dair Yaklaşımları (%)

	Sayı	Olumlu	Ne olumlu ne değil	Olumsuz (geliştirilmesi gerekli)	Cevap yok	Toplam
Tüm kanun uygulayıcılar	*93*	10,8	23,7	36,6	29	100
Hâkim	*26*	23,1	30,8	38,5	7,7	100
Avukat	*40*	10	27,5	50	12,5	100
Mahkeme uzmanı	*27*	0	11,1	14,8	74,1	100

Mal rejimiyle ilgili dile getirilen en önemli sıkıntı uygulama sırasında çıkmaktadır. Özellikle avukatlar bu konuda eleştiri getirmektedir. Özellikle mal sahibi olan erkekler bu yasayla mal kaybetmemek için sahip olduklarını boşanma öncesi satmakta veya başkasının üstüne yapmaktadır. Uygulamadaki bu sıkıntı hem kanun uygulayıcıların hem de mahkeme uzmanlarının dikkatini çekmektedir. Malların varlığını kanıtlamaktan sorumlu kişiler olarak özellikle avukatlar bu sürecin kendilerini ve müvekkillerini zorladıklarını ve mahkeme sürecini uzattığını belirtmektedir. Bazı durumlarda mal kaçırmanın önüne geçilememektedir.

"Boşanıyorlar ama malı kaçırıyor. O şekilde çözüm buluyorlar. Yani satıyor, nakde çeviriyor." (Psikolojik Danışman)

"Mal kaçırma tabii ki oluyor. Ama bu nasıl önlenir? Yapabileceğiniz bir şey yok sonuçta. sen boşanmak istiyorum demeden önce adam kendi kafasında düşünüp de bu malları bir başkasının adına geçirebilir. Sen tamam tedbir iste ama ummadığın kadar önceki tarihlerde de kocan bunu yapmış olabilir. O yüzden nasıl bir önlem alınabilir bilemiyorum." (Avukat)

"Mal rejiminde genel sıkıntı şu: Türkiye'de edinilmiş mallarda problem yok. Kaynakları belli tarafların, yeri belli. Ama yurtdışında çalışmış ve oradan emekli olmuş olan insanlarda, o kaynaklara ulaşabilmek, maddi durumlarını araştırabilmek, o belgelere ulaşabilmek hakikaten yargılama sürecini uzatan sıkıntılar yaratabiliyor." (Hâkim)

"Mahkeme işin içinden çıkamıyor. Tazminata çevirme, malın böyle yarısı senin yarısı eşin diyorsun, ondan sonra evlilik gayrimenkulünü arayıp buluyorsun. Tapuda kayıtlıysa araştırıyorsun. Bu türlü hem ortaya çıkarmada hem de bölüştürmede bir sürü sıkıntı ortaya çıkıyor. Mal rejimi davaları uzun sürüyor." (Avukat)

10.1.3.2. Velayete İlişkin Maddelerin Değerlendirilmesi

Adalet Bakanlığı'nın 2013 verilerine göre boşanmayla ilgili karara bağlanan davalar arasında ikinci en yaygın olanı velayet davalarıdır. Bu davalar toplamın %27'sini oluşturmaktadır (Adalet Bakanlığı 2013b). Çocukların varlığı birçok aile için evliliği devam ettirmek adına önemli bir motivasyon olmaktadır. Uzmanlar kişilerin çocuklarının zor duruma düşmemesi, etkilenmemesi için işlevini yitirmiş evlilikleri bile yürütmeye çalıştıklarını belirtmektedir.

"Birçok insan çocuk nedeniyle boşanmıyor. Olumsuz duruma rağmen katlanıyor. Bıçağın kemiğe dayanması gerekiyor bir nevi. Yoksa bayanlar veya erkekler çoğu zaman çocuklar için sorunlara göğüs geriyor, dayanamadıkları noktalarda boşanmaya geliyorlar." (Psikolog)

Uygulamada olan velayet maddeleri, küçük yaştaki çocukların öncelikli olarak anneye verilmesini öngörmektedir. Bu karardaki temel düşünce küçük çocukların annelerine ihtiyaç duyması ve annelerin çoğunlukla çalışmadıkları için çocuklara daha iyi bakım sağlayabilmesidir. Ancak annenin ahlaka uygun yaşam sürmediği, madde bağımlılığı, şiddet gibi sorunlarının olduğu veya çocuğu istemediği durumlarda çocuk babaya da verilebilmektedir. 10 - 12 yaştan sonraki çocuklarda çocuğun fikri önem kazanmaktadır.

"Şimdi yaşı küçükse, anne ev hanımıysa, anne bakımına ihtiyacı varsa genelde anneye veriyoruz çünkü kadınların çalışma oranı daha az ve çocuklarıyla ilgilenme ihtimali fazla. Çocuk büyükse, kendini idare edebilecek durumdaysa zaten çocuk hakları sözleşmesine göre kimi istersin diye kendisine soruyoruz." (Hâkim)

"Belli yaşa kadar zaten çocukları kolay kolay anneden ayırmıyorlar ama anne ve baba ekonomik anlamda eşit seviyedeyse, yaş da büyükse, çocuğun görüşleri kendi diliyle alınmak kaydıyla velayet konusu düzenleniyor. Burada tabii anne daha tedirgin olabiliyor, çocuğumu kaybedecek miyim gibi. Ya da biraz kusurlu davranışları varsa anneden alındığını da bazı dosyalarda gördüm. Tabii anne için zor şey ama kanun ve mahkeme çocuğun menfaatlerini düşünmek zorunda." (Avukat)

"Mesela anneye verilmesi halinde çocuğu okutmayacaksa, dilendirecekse, git mendil sat, eve katkın olsun diye işlerde kullanacaksa yahut annenin kendisi çocuğun gözü önünde birtakım gayrimeşru şeylerin içindeyse, eve birileri gelip gidiyorsa çocuk da anneye verilmez. Onun dışında disipline edilecek döneme kadar çocuk genellikle annede kalır." (Hâkim)

Velayet hakları olduğunu farkında olmayan anneler, ekonomik imkânları olmadığı için çocuklarının ellerinden alınabileceğini düşünmektedir. Bu konudaki eksik ve yanlış bilgilendirmenin düzeltilmesi annelerin dava açmakta kendilerini daha güvende hissetmesini sağlamıştır. Kanun uygulayıcılar bu haklarından haberi olmayan annelerin mutsuz oldukları evliliklerde çocuklarını kaybetme korkusuyla boşanamadıkları durumlar olduğundan söz etmektedir.

"Bir de toplumda üretilen hurafelerimiz var bizim. Diyelim çocuk üç yaşında, anne şu paranoya içine giriyor veya o ona dayatılıyor: Sen benden boşanırsan çocuğu senden alırım. O zaman kadın boşanmaktan geri duruyor. O yaşadığı çileyi çekmeye devam ediyor. Biz şunu anlatmaya çalışıyoruz, 3 yaşındaki çocuğu hâkim alıp da çok uç bir durum yoksa babaya vermez. Veremez. Bir kere çocuğun gelişimi açısından bu mümkün olan bir şey değil." (Avukat)

"Gözlemlediğim kadarıyla velayet kadınların boşanma kararında etkili oluyor. Kesin bir bilgi olarak söylemeyeyim de kadınlar çocuklarından uzaklaşacaklarını hissettiklerinde boşanmaktan vazgeçebiliyor, örneklerini gördüm. Ama bazı duygusal erkekler de gördüm. Çocuklar babasız kalacak diye vazgeçiyor." (Psikolojik Danışman)

Velayetle ilgili bir başka konu da çocuğun maddi ihtiyaçlarıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi velayet annenin yaşam tarzında bir uygunsuzluk olmadığı veya anneden böyle bir talep gelmediği sürece anneye verilmektedir. Ancak kanun uygulayıcılar annelerin önemli kısmının ev hanımı olduğuna ve eşleri dışında gelir kaynakları olmadığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda kanun uygulayıcılar, velayet ve nafaka sisteminin iyi çalışması gerektiğini vurgulamaktadır.

"Orada bence devlet, otomatik olarak gelir sahibi olan babadan belli miktar kesmek durumunda. Velayetle, nafakayla ilgili çocuğun geleceği için böyle bir şey olması şart. Ya da devletin sosyal yardımlarının artması mümkün olabilir." (Avukat)

"Anneler çocuklarını ister. Ama neyle ister, o ekonomik güçlerinin sağlanmasıyla ister. Anneler çocuklarına bakmak ister, ayrılmak istemez. Bu çocuk açısından da önemli. Annenin boşluğunu kimse dolduramaz ama devletin burada garanti yaratması gerekir. Dediğim gibi nafaka kararının hâkimlerin insafına bırakılmaması gerekir." (Avukat)

Velayetle ilgili maddelerin kendisinden ziyade uygulama noktasında sorunlar görülmektedir. Velayet uygulaması konusunda yaşanan sorunların hâkim ve avukatlar tarafından eşit derecede dile getirildiği görülmektedir. Görüşülen kanun uygulayıcıların yarısına yakını uygulamalarda sorun olduğunu belirtmektedir (Tablo 49).

Her kime verilirse verilsin, kanun uygulayıcılar velayetin sosyal hizmetler uzmanları tarafından takip edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Verildikten sonra velayet sahibinin eski eşine çocuğu hakkı olduğu zamanlarda göstermemesi veya çeşitli nedenlerle yaşam şartları değişerek çocuğa uygun ortam sağlayamaz hale gelmesi gibi durumların takip edilmesi önerilmektedir.

Tablo 49. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanların Medeni Kanun'daki Velayet Uygulamalarına Dair Yaklaşımları (%)

	Sayı	Olumlu	Ne olumlu ne değil	Olumsuz (geliştirilmesi gerekli)	Cevap yok	Toplam
Tüm kanun uygulayıcılar	*93*	18,3	29	39,8	12,9	100
Hâkim	*26*	26,9	26,9	42,3	3,9	100
Avukat	*40*	20	30	45	5	100
Mahkeme uzmanı	*27*	7,4	29,6	29,6	33,3	100

"Velayetle ilgili takip yapılmaması bir sorun. Adliyeye yansımadığı sürece duymuyoruz. Şimdi biz anneye ya da babaya veriyoruz. Belki anne başka biriyle evlendi, anneanne yanında kaldı. Ya da babaya veriyorsunuz velayeti, o günün şartlarına göre değerlendiriyorsunuz. Baba evleniyor belki. Çocukla ilgili bakım vs yok." (Sosyal Hizmet Sorumlusu)

"Velayetin doğru şekilde yapılıp yapılmadığıyla ilgili kesinlikle ailelerin denetlenmesi gerekiyor. Eğer aile velayetle ilgili görevini yerine getirmiyorsa doğrudan dava açılması gerektiği düşünüyorum." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

Özellikle çocuğu göstermeme noktasında uygulamaların zayıf kaldığı ve birçok babanın bu noktada mağdur edildiği görülmektedir. Bu mağduriyetin giderilmesi için önlemler talep edilmektedir.

"Velayeti alan taraf bunu haksız biçimde kullanabiliyor. O anlamda velayeti verirken aynı zamanda verdiğine bir yaptırım, bir uygulama gücü konmalı diye düşünüyorum. Bu velayet, annenin ya da alan şahsın keyfiliğine terk ediliyor. Bir sosyal hizmet uzmanı denetleyebilir arada bir. Şimdi şikâyetçi adam bana göstermiyor, o kadar yalvardım göstermiyor diyor. Ne yapacağız? Avukat olarak benim yapacağım tek şey icra yoluyla almaya kalkmak." (Avukat)

"Çocuğu teslim etmiyorlar. Şikâyet ediliyor, tekrar dava açılıyor vs. Kişi çocuklarını görmek için icra memurundan mahkeme kararı alıp öyle gitmesi gerekli. Adam şehir dışındaysa çocuğunu görmek için geldiğinde, yürü git sen de baba mısın dememeli eş. Başka bir olayda adam yalnızca hafta sonları izinli oluyor ve hafta sonu açık icra mahkemesi bulunmadığından karar alamıyor. Ben diyorum ki mahkeme kararını alıp kolluğa sunsun. Kolluk açıklama yapmaz. Efendim burada mahkeme kararı var sen kesin çocuğu vereceksin, vermezsen zorla alacağım deyip bunu çabuklaştırmak gerekir." (Avukat)

Bazı kanun uygulayıcılar çocukların fikrinin alınması için 10 - 12 yaşın beklenilmesini geç olduğunu belirtmektedir. Uzman pedagog ve psikologlar eşliğinde çocuğun kimin yanında kalmak istediğine dair görüşü daha erken yaşta alınması gerektiği düşünülmektedir.

"On yaşındaki çocuğun kararlarının geçerli olabileceğini söyleniyor. Bence bu çok yanlış. Siz pedagoglarla çalışıyorsunuz, bilirkişi raporunu alırken pedagoglar 7 yaşında da olsa 5 yaşında da çocuğun gelişmişliğinin ne derece olduğunu anlayabilir. Çünkü yeri geliyor 15 yaşında çocuk saçma sapan hareketlerde bulunabiliyor. O yüzden 7 yaşındaki çocuğun veya 10 yaşındaki çocuğun olgunluğu tamamıyla içtihatlara değil pedagogların kararına dayanmalı bence." (Avukat)

10.1.3.3. Nafakaya İlişkin Maddelerin Değerlendirilmesi

Adalet Bakanlığı'nın 2013 verilerine göre boşanmayla ilgili karara bağlanan davalar arasında en yaygını nafaka davalarıdır. Bu davalar toplamın %59'unu oluşturmaktadır (Adalet Bakanlığı, 2013d). Bu yüksek oran nafakanın boşanma sürecinde ne kadar önemli rol oynadığını göstermektedir. Genel olarak nafaka sisteminin varlığı kadınları güvence altına alması açısından kanun uygulayıcı ve uzmanlar tarafından olumlu bulunmaktadır. Kanun uygulayıcılara göre nafaka maddelerinin kişileri boşanmaya yüreklendirmek, teşvik etmek gibi olumsuz etkisi olmadığı belirtilmektedir. Ancak nafaka hükümlerinin varlığı kadının evliliğini devam ettiremeyeceğini düşündüğü noktada maddi imkânsızlık korkusuyla evliliğe mecbur kalmasını engellemektedir. Yasanın uygulanışına bakıldığında kadınların nafaka alarak zenginleşerek maddi anlamda müreffeh bir yaşama geçmedikleri; sadece bu gelirle ihtiyaçlarını karşılayabildikleri görülmektedir.

"Verilen bu tip bir güvencenin varlığı kadınları daha rahat boşanmaya yönlendiriyor. Kolaylaştırıyor diyelim ama hani sırf nafaka için insan boşanmaz ki!" (Psikolog)

"Kadınlar rahat ediyor. Mahkemede çocuk annede kalmalı denirse ve kadın çalışmıyorsa nafaka bağlanıyor. Bu güzel bir şey. Çünkü kadınlar daha önce ekonomik özgürlüğüm yok diye boşanmak istemezken bunu bilince daha rahat hakaret ediyor. Ama tabii nafaka da karşı taraftan her zaman çatır çatır alınmıyor." (Avukat)

"Bu yola başvurabileceklerini biliyorlar, nafaka dosyalarımız fazla. Ama boşanmayı çok da etkilemiyor nafaka alabilmek. Genel olarak aslında kadın ekonomik durumu yoksa boşanmaya da yanaşmıyor. (Hâkim)

"Bazen oluyor ki kadın geliyor nafakamı verirse boşanırım diyor çünkü bir ekonomik gücü yok, eğitim yok, bakıma muhtaç. Dolayısıyla kendisi için, çocuklar için tatmin edici miktarda nafaka sözkonusu olduğunda evliliği sonlandırmayı daha rahat şekilde göze alabilen kadınlar var." (Hâkim)

"Mesela kadın boşanmak istiyor ama geçim sıkıntısı var. Diyor ki ben boşanma davası açarsam kocam işten çıkacak, sigortalı çalışmayacak, gidip başka yerde çalışacak. Bir de nafaka önemli. Nafaka değil de mesela o kadına sağlanacak başka bir maddi yardım olsa belki çok daha düzgün bir hayat sürecek o kadın." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

Bazı kanun uygulayıcıları tam tersine nafakanın yetersiz olması nedeniyle kadınların boşanmaktan çekindiklerini iddia etmedir.

"Alacağım nafaka benim aç kalmama neden olur şeklindeki bakış açısı kadınlar üzerinde etkili olabiliyor." (Psikolojik Danışman)

Nafaka, uygulama açısından uzman ve kanun uygulayıcıların en çok olumsuz görüş belirttiği konu başlığıdır (Tablo 50). Görüşülen hâkimlerin ve avukatların yarısından fazlası uygulamada sorunlara işaret etmiştir.

Uygulamada çıkan sorunlar kadınların bazı durumlarda boşanmak istemelerine rağmen boşanamamalarına sebep olmaktadır. Nafaka

Tablo 50. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanların Medeni Kanun'daki Nafaka Uygulamalarına Dair Yaklaşımları (%)

	Sayı	Olumlu	Ne olumlu ne değil	Olumsuz (geliştirilmesi gerekli)	Cevap yok	Toplam
Tüm kanun uygulayıcılar	*93*	5,4	19,4	54,8	20,4	100
Hâkim	*26*	15,4	15,4	61,5	7,7	100
Avukat	*40*	2,5	22,5	65	10	100
Mahkeme uzmanı	*27*	0	18,5	33,3	48,2	100

vermemek için SGK'lı işinden ayrılan, gelirini az gösteren, gelirini gizleyen eşler bu sistemin düzgün çalışmamasına sebep olmaktadır. Bu tip kötü niyetli hareketlerin önüne geçilmesi için kanun uygulayıcılar tarafından çeşitli uygulamalar getirilmesi beklenmektedir. Bazı kanun uygulayıcılar, nafaka alacak kişilerin mağdur olmaması için ilgili ödemenin devlet tarafından yapılıp daha sonra nafaka alacak kişiden tahsil edilmesini önermektedir.

"Nafaka sözkonusu olduğunda bu yükümlülükten kurtulmak için kayıt dışı çalışmalar olabiliyor. Yani SGK kaydını yaptırmıyor. Çalışıyor bir yerde ama o ispat noktasında taraf sıkıntıya girebiliyor. Dolayısıyla bunu ispat etme noktasında vatandaşın sıkıntısı olabiliyor." (Hâkim)

"Adam aslında üç bin lira maaş alıyor. Ama işvereni çok yaygın olan şekilde asgari ücret üzerinden göstermiştir. Mahkeme 896 lira ücret alıyor diye gelip burada 300 – 350 lira nafaka bağlıyor anne ve çocuk için. Normalde bu çiftin evlilik birliğinin temelinden sarsılmasına neden olan şeyleri araştırmam gerekirken bir de adamın maaşını kanıtlamaya çalışıyorum." (Avukat)

"Nafaka dediğimiz şey yemek, barınma gibi ihtiyaçları karşılamak için veriliyor. Erkek vermediği zaman çocuk bazen yeterli eğitim alamıyor. Bu nafakalar düzenli ödenmiyor. Devlet kadına nafakayı aylık olarak ödeyebilir ve erkekten bunu geri alabilir diye." (Avukat)

Nafaka sisteminin kadınlar tarafından kötüye kullanıldığı durumlar da belirtilmektedir. Eski eşinden daha uzun süre gelir elde edebilmek için kadınların ikinci defa evlenmeyi geciktirmeleri, yeni eşleriyle resmi evlilik olmadan yaşamaları gibi durumlar belirtilmiştir.

"Kadın sırf nafakayı alabilmek için başkasıyla yasal olmayacak şekilde yaşıyor. Evlenmiyor. Bu durumu saklıyor. Mesela koca başka biriyle evlendiği zaman nafakanın artırılmasını talep ediyor. İnat devam ediyor, onun çocuğunu özel okula gönderiyorsun benimkini göndermiyorsun şeklinde işler oluyor." (Avukat)

Kanun uygulayıcı ve uzmanlara göre nafakanın belirlenmesinde kıstas olmaması, hâkimin inisiyatifine kalmış olması sorun oluşturmaktadır. Bazı avukat ve hâkimler kural eksikliğinden rahatsızlık duymaktadır. Ne kadar nafaka verileceği konusunda vergilendirme sistemi gibi bir sistem olması gerektiği önerilmektedir.

"Boşanma davalarındaki en önemli şey bir bayanın ekonomik durumunun yetersiz olması. Nafakanın kanunla sabit hale getirilmesi lazım. Nasıl vergi sistemi var, öyle bir sabit nafaka sistemi de olabilir. Halk düzeyi için, orta düzey grubu için önceden belirlenmiş rakamlar olması ve bunun önceden şahıslar tarafından bilinmesi gerekir. Bu birçok boşanma davasına yol çizecektir." (Psikolog)

"Nafaka uygulamasıyla ilgili zorluklar, orada bir oran olmamasından kaynaklanıyor. Medeni Kanun'un 174. maddesidir, maddi manevi tazminat var; kişisel saldırıya uğraması ve eşin desteğini kaybetmeyle ilgili; onda da oran yok. Çok saçma oranlar çıkıyor bazen, Yargıtay onu da onuyor." (Hâkim)

Bazı kanun uygulayıcı ve uzmanlar, eşlerin kayıtlı gelirlerinin çok kısıtlı olduğu durumlarda kadına nafaka dışında sosyal yardım yapılması gerektiğini düşünmektedir. Nafakanın kadının evlilik içinde kullandığı gelirin altında kalması kadınları mağdur bırakmaktadır. Eşinden ayrı bir ev kurmak ve çocuğuna bakmakla yükümlü annenin kısıtlı gelire mahkum edilmesi boşanan kadını cezalandırma olarak görülmektedir.

"Asgari geçim diye bir şey çıkardılar. Orta derecede vasat bir hayat geçiren, çalışmayan bayanın en az ayda 500 – 600 TL ihtiyacı vardır. Şimdi siz bu bayanı evden ayırıyorsunuz. Başka evde kendi başına çocuğuyla beraber yaşamasını sağlıyorsunuz. Ona sadece 200 lira nafaka veriyorsunuz. Kadın evde şiddet gördüğü için ya da çocuğu şiddet gördüğü için evinden ayrılıyor. Siz o kadını cezalandırıyorsunuz, evinde eşiyle beraber yaşarken aldığı 500 – 600 liralık istihkakını 200 liraya düşürüyorsunuz. İlkokul çağına gelen çocuk için 150 lira nafaka bağlanıyor." (Avukat)

Bazı kanun uygulayıcılar yoksulluk nafakasıyla ilgili şikâyetler belirtmişlerdir. Bu nafaka tipinin kadın işe girmediği ve evlenmediği sürece devamlı verilme zorunluluğu nafakayı ödeyen erkekleri de mağdur duruma sokmaktadır. Bu mağduriyeti engellemek amacıyla belli bir süreden sonra devletin boşanmış kadına işsizlik parasıyla destek verip nafakanın sonlandırılması önerilmektedir.

"Tabii ki devam etmiş bir evlilik hayatı var. Buna karşılık kocanın belli süre yoksulluk nafakası ödemesi gerekebilir. Ama sosyal devletin de buna katkıda bulunması gerekir. Adamın iflahı kesiliyor, 15 – 20 sene her sene biraz artırılarak… Onun için sosyal devlet olmanın gereği olarak koca bir iki sene yoksulluk nafakasını ödedikten sonra devletin devreye girmesi gerekir. Mesela Avrupa'da işsizlik parasını nasıl ödeniyorsa yoksulluk nafakasını da devletin karşılaması gerekir." (Hâkim)

10.1.3.4. Tazminat Hükümlerinin Değerlendirilmesi

Adalet Bakanlığı'nın 2013 verilerine göre tazminat davaları boşanmayla ilgili karara bağlanan davalardan sadece %4'ünü oluşturmaktadır (Adalet Bakanlığı, 2013d). Bu düşük oran tazminat hakkının, kişilerin boşanma kararı üzerinde çok da etkili olmadığına işaret etmektedir. Kanun uygulayıcılar da paralel görüş belirtmektedir. Kanun uygulayıcılar tarafından tazminat uygulamasının boşanma üzerinde etkili olmadığı, kişilerin bu kanunla boşanmaya teşvik edilmedikleri düşünülmektedir. Kişilere tazminat hakkı tanınması olumlu bulunmakta ama çoğu zaman evliliğin bitmesinin getirdiği maddi yoksunluğu karşılamadığı düşünülmektedir.

"Kadının istediği 10 – 15 milyar rakam, onu hayatı boyunca bir araya getirmez, zaten evlilik süreci içerisinde evde yaşayan kadın. Evlilikten sonra da 15 milyar lira hiçbir şey ifade etmiyor. (Avukat)

Tazminatla ilgili uygulamada bazı sorunlar dile getirilmiştir. Her davada yer almadığı için kanun uygulayıcıların bu konuda daha az bilgi sahibi görülmektedir. Ama fikir beyan edenler, özellikle de avukatlar arasında tazminat uygulamalarıyla ilgili problemli alanlara işaret edenler daha fazladır. Görüşülen avukatların üçte biri ve hâkimlerin beşte biri tazminat uygulamalarında sorunlu, geliştirilmesi gereken konular olduğunu belirtmişlerdir (Tablo 51).

Nafakalarda olduğu gibi tazminat uygulamasında da belli kriter olmaması kanun uygulayıcılar ve uzmanlar tarafından eleştirilmektedir. Belli kusurların belli meblağlara denk getirildiği bir tazminat sistemi önerilmektedir.

"Çok değişik, inanılmaz, farklı rakamlar çıkıyor. O da acıtıyor insanları. İki albayın dosyası; ikisinde de aldatma var. Birisinde 25.000 lira tazminat diğerinde 100.000 lira tazminat verilmiş. Gelir durumları aynı, şehirleri farklı. Bu da ortak uygulama olmadığı için sıkıntı yaratıyor." (Hâkim)
"Nasıl şiddet uygulayan kişi altı ay evden uzaklaştırılıyorsa bunun kanun maddesi neyse şiddet sebebiyle boşanmanın da tazminatı belirlenmeli. Bir standarda bağlanmalı, herkes bunu bilmeli." (Psikolog)

Tablo 51. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanların Medeni Kanun'daki Tazminat Uygulamalarına Dair Yaklaşımları (%)

	Sayı	Olumlu	Ne olumlu ne değil	Olumsuz (geliştirilmesi gerekli)	Cevap yok	Toplam
Tüm kanun uygulayıcılar	*93*	11,8	23,7	25,8	38,7	100
Hâkim	*26*	15,4	34,6	19,2	30,8	100
Avukat	*40*	15	25	37,5	22,5	100
Mahkeme uzmanı	*27*	3,7	11,1	14,8	70,4	100

Kanun uygulayıcılar manevi tazminat sisteminin çalışmadığını düşünmektedir. Bu anlamda evlilik boyunca eşine karşı suç işlemiş, fiziksel ve ruhsal anlamda eşine zarar vermiş kişiler kusurlarına göre küçük, temsili meblağlarla tazminat ödemektedir. Bazı kanun uygulayıcılar bu durumu eleştirmektedir.

"Genelde maddi tazminat hükmediliyor, manevi tazminat yok. Gelirlerine göre değil, kusur oranına göre daha çok takdir ediliyor ama Türkiye'de manevi tazminat genel olarak istenilen seviyede değil. Zenginleşmeme amacı güdülmediğinden oldukça komik rakamlara hükmediliyor." (Avukat)

Kanun uygulayıcılar tazminatın kusur üzerinden verilmesinin boşanma sürecini bazen zora soktuğunu, tarafların birbirlerini kusurlu göstermek için çaba harcamasına sebep olduğunu dile getirmektedir.

"Diğer eşe göre fazla kusurlu olmayacak, onunla eşit kusurlu da olmayacak, ondan daha az kusuru olacak. O zaman tazminata hak kazanıyor. Maddi tazminatın açıklaması da eşin evlilik birliğinin sağladığı haklardan yoksun kalmış olması. Manevi tazminat verebilmek için kusurun yanında kadının ya da kocanın kişilik haklarını zedeleyen birtakım davranışların olması gerekir." (Hâkim)

"Kusur çok geniş kavram. Kim kime daha çok kusur yükleyebilirse o daha fazla tazminat alıyor. Bu da saldırmayı gerektiriyor." (Avukat)

10.1.3.5. Ayrılık Kararı

Genel olarak kanun uygulayıcılar Medeni Kanun'da ayrılık kararı şeklinde bir hükmün olmasından memnuniyet duymaktadır. Böyle bir hükmün taraflardan birinin ayrılmak istemediği veya eşlerin şiddet, aldatma gibi kesin boşanma gerektirecek bir sorunu olmadığı; iletişimsizlik, fikir ayrılığı sebebiyle boşanmaya gidildiği durumlarda yararlı olacağı düşünülmektedir. Böyle hallerde ayrılık kararı verilen çiftin, bir süre uzak kalarak birbirlerini özleyecekleri ve tekrar akilane üslupla iletişime geçmek isteyecekleri düşünülmektedir. Ayrılık kararı verilen çiftlerin, sonrasında evliliklerinin nasıl gittiğine dair herhangi bir takip yapılamamaktadır.

"Tarafların anlaşabileceği, belli süre sonra sorunlarını halledebileceği gibi düşünce varsa ayrılık kararı daha sağlıklı. Bir süre ayrı kalıp durumun ciddiyetini anlayarak daha sonra yeniden anlaşabilirlerse o şekilde bir araya gelebilirler." (Hâkim)

"Bu işin tedavisinde de çiftlerin bir dönem ayrılık yaşamalarının daha doğru sonuçlar doğurduğunu bildiğim için ayrılık kararını sağlıklı buluyorum. Sorun zaten ekonomikse bile bir müddet sonra o iletişim sorununa dönüşüyor, bu çiftler zaten iletişim kuramıyor, sorun orada. Sadece kendilerini dinlemeye başlıyorlar ve bir yandan da diğeri bir şey anlatmaya çalışıyor tabii. Bir dönem ayrı kalınca birbirlerini dinleme ihtiyacı duyuyorlar. Onun ne söylediğini, ne düşündüğünü merak ediyor." (Psikolojik Danışmanlık)

"Hâkim çiftte bir umut sezinliyorsa, çok ciddi sorunları yoksa, bence ayrılma kararı daha mantıklı. O süreç içerisinde çiftler bir noktada terapi görürlerse, yönlendirilirlerse birbirine karşı olumsuz davranışlarını giderebilir. Size dediğim gibi çok nadir oldu, en fazla iki üç." (Psikolog)

"Taraflarının kararlarını bir defa daha düşünmelerini, birbirilerinden ayrı kaldıkları zamanda birbirilerine duydukları hisleri anlamaları bakımından bence olması gereken bir karar." (Avukat)

Ancak hâkimlerin ayrılık kararını çok nadiren verdikleri gözlenmektedir. Bunun çeşitli sebepleri vardır: Birçok hâkimin boşanmak isteyen çiftlerin karşılarına kesin karar vererek geldiği, öyle bir durumda ayrılık kararı vermenin sadece tarafları daha fazla yıpratacağına dair inançtır. Bazı hâkimler ancak taraflardan birinden böyle bir talep geldiğinde ayrılık kararı verdiğini belirtmektedir.

"Kanunda böyle bir yer var ama ben uygulanabilirliğini görmedim. Müvekkilimi bu konu hakkında bilgilendiriyorum fakat böyle bir deneyimim olmadı." (Avukat)

"Boşanma sebepleri var ama davayı açan eş boşanma istemiyorsa, ayrılık kararı verilmesini istiyorsa ayrılık kararı veriyoruz. Ya da hâkim yeniden bir araya gelme ihtimali görüyorsa dosyada ayrılık kararı verebiliyor. Ama pek talep etmeden çok da vermiyoruz." (Hâkim)

"Ayrılık uygulamada çok fazla olan bir şey değil. Biz genellikle boşanmayın der, geçip gideriz. Ayrılmaya önem vermek lazım aslında." (Hâkim)

Ayrılık kararının sık kullanılmamasının bir sebebi de ilgili maddedeki sürelerin uzunluğudur. Kanun uygulayıcı ve mahkeme uzmanları ayrılık süresinin en fazla 1 yıl olması, ayrıca 3 ay 6 ay gibi ihtimaller de olması gerektiğini savunmaktadır. 1 yıl geçen ayrılık sürelerinin kullanışsız olduğu, böyle hükümlerin neredeyse hiç verilmediği belirtilmektedir. Genel inanç, en fazla 1 yıl içerisinde dönüş olmadığı sürece evliliği devam ettirmenin anlamlı olmadığı yönündedir.

"Süre çok uzun. Alt sınır bir yıl çok fazla. Düşünün, taraflar geliyor boşanmak için sonra bakıyorsun bir hafta sonra bir şey yok. Bu manada üst sınır olarak 1 yıl olması biraz fazla, bence mahkemelerde esneklik sağlanmalı, hâkim 3 ay, 6 ay karar vermeli. Bence boşanma davası sürerken şiddet olmadığı zamanda hâkim bunu kullanabilir." (Hâkim)

"Ayrılık kararı 1 yıldan 3 yıla kadar. Onda da 1 yıl yeterli olduğunu düşünüyorum. 1 yılda bir araya gelmemişlerse 2 yılı beklemenin mantığı yok bence." (Hâkim)

"3 yıl fazla. Çünkü yeni bir hayat başlar, artık daha hızlı her şey yani 3 yılda birçok şey değişebilir. 1 yılı ideal buluyorum. 6 ay ile 18 ay arasında olmalı bence ayrılık." (Psikolojik Danışman)

Bazı mahkeme uzmanları, hâkimlerin en kısa sürede davayı kapatma isteği içinde olduklarından ayrılık kararı vermemeyi tercih ettiklerini iddia etmiştir.

"Birçok hâkim için bu bir dosya, insan hayatı değil, insanların yaşamı da değil. Dosya olarak görüyor ve mümkün olduğunca erkenden kapatma gayreti gösteriyor. Ayrılık kararı demek onun için kapanmamış dosya, bitmiş iş demek." (Psikolog)

10.2. Kanun Uygulayıcı Ve Uzmanlara Göre Boşanma Nedenleri

10.2.1. Türkiye'de Boşanma Olgusuna Bakış

Genel olarak kanun uygulayıcı ve mahkeme uzmanları boşanmaların arttığı görüşünü savunmaktadır. Boşanmalardaki artışlar iki temel unsurla açıklanmaktadır. Birincisi **boşanmaya sebebiyet veren** olguların daha yaygın veya etkin hale gelmesidir. Bu başlığın içinde bazı bölgelerde ekonomik sorunların artması, sosyal medya yoluyla aile bütünlüğünü bozacak ilişkilerin yaygın hale gelmesi gibi konular ön plana çıkmaktadır. Boşanmaların artmasının açıklamakta kullanılan bir diğer unsursa **boşanmayı mümkün kılan** faktörlerin güçlenmesi ve etkinleşmesidir. Bu başlıklar altında, kadının işgücüne katılarak maddi özgürlüğünü elde etmesi, modernleşmeyle beraber artan bireyselleşme, boşanmanın toplum içinde gittikçe daha yaygın ve kabul edilebilir hale gelmesi gibi konular sayılabilir. Boşanmalarda en önemli sebeplerden biri, ekonomik sorunlar olarak görülmektedir. Bazı kanun uygulayıcı ve uzmanlar, son yıllarda belli bölgelerde ekonomik kriz yaşandığı ve bunun aileler üzerinde kurduğu baskının boşanmaları artırdığına inanmaktadır. Bu durum belirli illerde daha çok vurgulanmaktadır. Bu sorunlar İstanbul, Doğu Marmara ve Orta Anadolu bölgelerinde daha çok dillendirilmektedir.

"Bölgede insanların refah seviyesi çok düştükçe boşanmalar artıyor. Mesela ekonomik olarak çok düşükse durum, çiftlerin birbirine karşı toleransı azalıyor. İnsanların bir lafı, bir bakışı bile sorun yaratıp insanları buraya getirebiliyor." (Psikolog)

"Gizli ekonomik kriz var. İnsanlar refaha ulaştıkça boşanmaların daha da azalacağını düşünüyorum. Erkek müvekkillerimden buraya gelip de çocuğuma bir oyuncak bile alamıyorum, eşim bana bu yüzden baskı kuruyor gibi söylemleri var. Bir de ailelerin müdahalelerinin daha az olması gerekiyor." (Avukat)

Ayrıca, kanun uygulayıcıları reel olarak ekonomik şartlar kötüleşmese bile televizyon ve kamusal alanda teşhir edilen zenginliğin kişilerde yoksunluk algısı oluşturduğunu ve bu algının da evlilikleri olumsuz yönde etkilediğini düşünmektedir.

"Çok fazla AVM'nin açılmış olması da etken. Hafta sonu büyükşehirlerde oturan insanlar AVM'lere gidiyorlar. Dar gelirli, yeni karıkoca olmuş insanlar, küçük çocukları da var. O kadın herkes gibi yukarda yemek katında çocuğuna ve kendisine bir şeyler alınmasını, çıktıktan sonra mağazaya girip alışveriş yapmayı arzuluyor. Bu amaçlara ulaşamayanlar da biz niye böyleyiz filan gibi kaygılara düşüyor. Bu zamanla soğumayı getiriyor." (Hâkim)

Kanun uygulayıcı ve uzmanlara göre, boşanmalardaki artışın bir sebebi de artan aldatma vakalarıdır. Bu vakaların hem kadında hem erkekte artış gösterdiği düşünülmektedir. Aldatma vakalarındaki artış özellikle medya ve sosyal medya tüketimine bağlanmaktadır. Erkeklerde zenginleşmeyle gelen farklı arayışlar aldatmanın sebebi olarak görülmektedir. Belirli illerde yurtdışından gelen kadınların bölge erkeklerinin evlilikleri üzerinde olumsuz etkileri olduğundan dem vurulmuştur. Kadınların aldattığı durumlardaysa sosyal medyanın çok daha öne çıktığı görülmektedir. Çalışmayan ve çoğu vaktini evde geçiren kadınlar sosyal medya aracılığıyla başka kişilerle arkadaşlık kurmaya yönelebilmektedir.

"Aldatma ekonominin üstüne çıkmış gibi bir görüntü var. Sadece erkek tarafı değil. Aile mahkemeleri kurulduğunda eskiden kadın tarafı aldatması istisnai olarak gelirdi. Erkek aldatması fazlaydı. Erkeklerde biraz ticaretle uğraşan, geliri olanlar rahatlıkla böyle işlere giriyor. İnternet, insanı, kültürüne, tahsiline bakmadan alıyor bir yerlere götürüyor. Kadın aldatmasında internetin etkisinin olduğunu düşünüyorum." (Hâkim)

"Birinci öncelikli sebep ekonomik. İkinci sıraya da aldatmayı koyabiliriz; o da bu sosyal medyanın yoğun biçimde kullanılması. Facebook'un, Whatsapp'ın mesajlarını davalarda delil olarak kullanıyoruz." (Avukat)

Bazı toplumsal değişikler boşanmanın gerçekleşebilmesi için gereken zeminin oluşmasında etkili olmuştur. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu faktörlerden hiçbiri kendi başına boşanmayı getirmemektedir. Sadece boşanmanın ihtiyaç olarak belirdiği durumlarda tarafları bunu gerçekleştirmeye kabil kılmaktadır. Birçok kanun uygulayıcı boşanmanın her iki taraf için de travmatik olduğunu kabul etmekle birlikte kişilerin ihtiyaç olduğu durumda boşanabilmesini olumlu gelişme olarak algılamaktadır.

"Aslında fonksiyonunu yitirmiş, hatta orada kaldığı sürece ağacın diğer dallarına da zarar verme ihtimali yüksek meyveler var. Bunların bir şekilde orada zorla tutulması doğru değil. Ciddi problemleri olan aileler var, boşanmaları gerekiyor. Ekonomik sebeplerle, çevre baskısıyla boşanma konusunda karar veremiyorlar. Arkasından yine kadına şiddet, aile içinde şiddet, çocuğa şiddet gibi şeylerle karşılaşıyoruz. Boşanması gerekirken boşanmayan aileler de en az boşanmış aileler kadar, hatta daha fazla toplumsal sorun bana göre." (Avukat)

"Toplumun çekirdeği olduğunu düşündüğünüz bir kurumun aslında doğru oluşturulmadığını anlıyoruz. Doğru oluşturulmayan çekirdeğin topluma da çok faydası olacağını düşünmüyoruz. Tek çocuklu aileyi düşünün. Şimdi o anne baba sürekli kavga ettiğinde çocuğun da bundan fayda yerine zarar göreceğini düşünüyoruz. Toplum da bundan kötü etkilenecek." (Avukat)

Kanun uygulayıcı ve uzmanlara göre, burada en belirgin unsur kadının işgücüne katılması ve buna mukabil iktisadi özgürlüğünü elde etmesidir. Çalışmayan, eşinden başka gelir kaynağı olmayan, eşini yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmenin tek yolu olarak gören kadın; aile bütünlüğünün bozulduğu, psikolojik, ekonomik veya fiziksel şiddet gördüğü, evliliğin işlevini yerine getirmediği durumlarda bile evliliğini devam ettirme mecburiyetinde hissetmektedir. Ancak kadınların işgücüne katılımlarının artmasıyla beraber bu "mecburiyet", "razı olma", "kabullenme" durumu ortadan kalkmaktadır. Kadınlar işlevini kaybetmiş, taraflara zarar veren evlilikleri bitirme

konusunda daha cesur davranabilmektedir. Bazı kanun uygulayıcılar bazı durumlarda kadınların "tahammülsüzlüğünü" vurgulasa da kadının ekonomik özgürlüğe sahip olması ailenin yapısının selameti açısından olumlu bulunmaktadır.

"Kadının biraz daha cesur olmasına bağlıyorum. Hatta geçenlerde şöyle bir dilekçe okudum, Şaşırdım biraz. Kadın artık eşime karşı bir şey hissetmiyorum boşanmak istiyorum diye boşanıyordu. Bu bir şeylerin değiştiğini anlatıyor aslında. Şiddet gören kadınlar boşanmaya cesaret edemezken şimdi artık hoşlanmadığını, sevmediğini söyleyen biri boşanma davası açabiliyor. Kadının da biraz daha güçlü olduğu bir durum var o anlamda." (Psikolojik Danışman)

"Biraz daha tahammül azaldı, bayanlarda da erkeklerde de. Bayanlar ekonomik gücünü aldıktan sonra özellikle, kimseye muhtaç olmadığını düşünüp bu yola başvuruyor ama aynı şekilde haklı sebepleri de var. Tahammül edemiyorlar birbirlerine artık eskisi gibi. Eskisi mi iyiydi derseniz, o da iyi değildi! Kadının ekonomik gücü olmayınca bu sefer eziliyordu." (Hâkim)

Kanun uygulayıcı ve uzmanlara göre ekonomik özgürleşme sağlayan bir başka unsursa devletin sağladığı hizmetlerin genişlemesidir. Kadınlar mağdur oldukları evlilikleri bitirme noktasında hukuki güvenceler sayesinde kendilerini daha güvende hissetmektedir. Devletin maaş bağlaması ve nafaka gibi sistemler eşinden ayrıldıktan sonra kadınların maddi imkânsızlık içine düşmesini engellemektedir.

"Sosyal devlet anlayışı halkta da görülmeye başlanıyor. Çok uzağa gitmeyin, 15 - 20 yıl öncesine kadın ben boşanırsam ne yapacağım, çocuğuma bakamayacağım diyordu. Kadın şunu biliyor. Boşanırsam devlet bana bakabiliyor. Kurum olarak biz yapıyoruz, boşanmış olan annenin geliri yoksa çocukların eğitim ve bakım ihtiyacı için onlara maaş bağlıyoruz." (Psikolog)

Kanun uygulayıcı ve uzmanlar; boşanmayı mümkün kılan bir başka faktörün de boşanmanın toplum tarafından daha kabul edilebilir hale gelmesi olduğu noktasında birleşmektedir. Bu değişimde medyanın ve yaygın iletişimin payı olduğuna inanmaktadır. Kişiler bu kanallar aracılığıyla boşanmasının başkaları tarafından yaşanan bir şey olduğunu görmektedir. Boşanmış olmanın suç olarak algılandığı dönemin geride kaldığı düşünülmektedir.

"Artık biraz daha meşrulaştı. Toplum belli aşamaya geldi, artık kabul ediyor. Boşanma artık meşrulaşmaya başladığı için boşanma oranları arttı. Kadın artık evinde dayak yiyerek oturmaya devam etmiyor." (Avukat)

"Toplum boşanmaya olumsuz gözle bakıyordu. Boşanan anneyse, boşanma sonrası o kadına çok olumsuz davranırlardı. Kadın bundan ötürü korkardı boşanmaya ama son zamanlarda hem modernleşmenin ilerlemesi hem haberleşmeyle artık insanlar kendi kabuklarından çıkmaya başladı. Bu tür uluslararası etkileşim ve iletişimler arttıkça kişilerin sosyal yaşamı, hayata bakış açısı değişiyor." (Psikolog)

Çok sık bahsedilmemekle beraber boşanmaları mümkün kılan bir başka unsur da bireyselliğin artmasıdır. Özellikle artan eğitim seviyesiyle beraber kişilerin aile gibi bir toplumsal yapıya dahil olmadan da kendilerine yetme ve kendilerini gerçekleştirme talepleri ortaya çıkmaktadır. Bu çok sınırlı bir kesimde, özellikle yüksek eğitimli ve genç kesimde görülmektedir, bir akım olarak da yorumlanabilir.

"İnsanların fedakârlık sınırları biraz da kendi güçleriyle ilgili bir durum. Güçlü olan kişi bir şeylere dayanmamayı kaldırabilir." (Hâkim)

"Benim baktığım davalardan düğünden hemen sonra ayrılan, düğünü bile yapmadan ayrılandan tutun, kırk yıllık evliliklere kadar geniş bir yelpaze vardı. Artık hiç kimse kimseye katlanmıyor. Kimse kimseyi artık çekmek istemiyor." (Avukat)

---

9 Yasa uygulayıcılar birden fazla (ortalama dört) boşanma nedeni dile getirdiği için toplam 100'ü aşmaktadır.

Tablo 52. Yasa Uygulayıcı ve Uzmanlara Göre Bireylerin Boşanma Nedenleri [10] (%)

	Sayı	Aldatma	Ekonomik Sorunlar	Şiddet	Yakın Çevre	Ev İçi Görev ve Sorumluluklar	Alışkanlıklar	Evlilik Öncesi Eşini Yeteri Kadar Tanımama	Duygusal İlişki	Cinsel Hayat	Değerler / Hayat Görüşü	Yaşam Tarzı	Evlenme Yaşı	Çalışma Hayatı	Eğitim Düzeyi	Yaş Farkı	Akraba Evliliği	Çocukla İlgili Sorunlar	Hastalık	Diğer
Toplam	**93**	66,7	62,4	61,3	47,3	20,4	15,1	15,1	14	14	12,9	10,8	10,8	7,5	4,3	3,2	3,2	2,2	1,1	26,9
Hâkim	**26**	76,9	69,2	69,2	50	19,2	19,2	11,5	7,7	7,7	11,5	7,7	3,9	7,7	3,9	0	3,9	0	0	30,8
Avukat	**40**	65	52,5	60	45	20	2,5	17,5	17,5	12,5	15	10	10	7,5	5	2,5	2,5	0	0	25
Mahkeme uzmanı	**27**	59,3	70,4	55,6	48,2	22,2	29,6	14,8	14,8	22,2	11,1	14,8	18,5	7,4	3,7	7,4	3,7	7,4	3,7	25,9

10 Yasa uygulayıcılar birden fazla (ortalama dört) boşanma nedeni dile getirdiği için toplam 100'ü aşmaktadır

10.2.2. Boşanma Davalarında Karşılaşılan Boşanma Nedenleri

Kanun uygulayıcılara karara bağladıkları boşanma davalarında tarafların en çok hangi sebeple boşandıklarına dair gözlemleri sorulmuştur. Buna göre en sık karşılaştıkları boşanma nedenleri sırasıyla aldatma, ekonomik sıkıntılar, şiddet ve yakın çevrenin etkisidir (Tablo 52). [9]

Boşanma nedenleri arasında sıklıkla dile getirilenlerin başında ***ekonomik nedenler*** bulunmaktadır. Genel olarak uzmanlar tekrarlanan ekonomik sıkıntıların çift arasındaki iletişimi ve dinamiği bozduğunu düşünmektedir. Çiftlerin önemli kısmında kadınlar çalışmadığı için ailenin maddi ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu erkeğe kalmaktadır. Erkek bu sorumluluğu çeşitli nedenlerle yerine getirmediği veya getiremediği zaman çiftin birbirini algılamasında ve birbirine duyduğu saygı da zedelenmeler olmakta, durum bazen fiziksel veya sözlü şiddet olaylarına kadar evrilebilmektedir. Bu bağlamda kanun uygulayıcı ve mahkeme uzmanlarına göre ekonomik sıkıntılar ve şiddet olgusu arasında bağ olduğu da söylenebilir.

> *"Genelleme yaparsak yüzde doksanının maddi sorunlardan dolayı çıktığını düşünüyorum; maddi sorun eşittir eğitimsizlik. İkisi at başı gidiyor, birbirlerini tetikliyor. Eğitimsizlik maddi sorunlara, maddi sorunlar eğitimsizliğe yol açarak evliliği bitiriyor. Temelinde o var. Boşanmanın sebeplerinde sadakatsizlik gibi bir sürü sebepler var ama bunların temelinde maddi sıkıntılar ve eğitimsizlik yatıyor." (Hâkim)*

Bazı durumlarda erkeklerin kadının da çalışıp aileye maddi katkı sağlaması gerektiğini düşündüğü ama kadının bunu kabul etmediği için oluşan fikir ayrılığından boşanmalar yaşandığı belirtilmektedir.

> *"Erkek ben çalışıyorum ama yetiremiyorum, asgari ücretle çalışıyorum, eşim de çalışsın istiyorum ama o çalışmaya yanaşmıyor diyor. Bu şekilde gördüğüm dosyalar da var." (Hâkim)*

Aldatma özellikle son yıllarda ortaya çıkan bir boşanma sebebi olarak dikkat çekmektedir. Aldatma

noktasında kadın ve erkek arasında belirgin bir fark belirtilmemiştir. Genel olarak aldatma tekil sebep olarak zikredilmemektedir. Aldatma daha çok ekonomik sıkıntılar, iletişimsizlik, çiftlerin birbirini kadın erkek rolleriyle görmemesi, fikir ayrılıkları gibi boşanmaya sebep olacak birçok unsurun sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir.

"Avukatlık hayatım boyunca, bende bulunan davaların yüzde on beş yirmisinde aldatma unsuru vardı. Genelde ekonomik nedenler, ailelerin müdahaleleri; budur..." (Avukat)

"Eğitim durumu, ekonomik faktör çok etkilidir, bu bölge için konuşacak olursak ondan sonra sadakat önemlidir. Burada bu durumda evlilikler çok sıkıntılı bir süreç; çiftlerin birbirine uyguladıkları şiddet vs..." (Psikolog)

Sadakatsizliğin her iki tarafta da olabileceği belirtilmektedir. Ancak bu sebebe bağlı boşanma taleplerinin erkeklerde daha ağırlıklı olduğu ileri sürülmektedir. Kadınların sadakatsizlik konusunda daha anlayışlı olduğu, erkeğin kendi evine karşı sorumluluklarını yerine getirdiği sürece çoğu zaman boşanma yoluna gitmediği ama erkeğin böyle durumda hemen boşanma yolunu seçtiği belirtilmektedir.

"Erkeklerde, genel anlamda erkek açtıysa geçimsizlik sebebine dayandırdıkları oluyor… Hani kadınlar belki bu konuda biraz daha anlayışlı. Üçüncü kişi girse bile eşinin hayatına evde düzenini çok bozmuyorsa çocuklarını, eşini başkalarına muhtaç etmiyorsa, kadın o evliliği devam ettirme yoluna gidiyor." (Hâkim)

Boşanma nedenleri arasında öne çıkan bir başka sebep de ***yakın çevrenin evliliğine müdahale etmeleri*** olarak görülmektedir. Aile büyüklerinden gelen telkin ve baskılarla çiftlerin kendi aralarında iletişim kurmalarının ve kendi evliliklerine dair dinamik yakalamalarının engellendiği düşünülmektedir. Aile büyüklerinin etkisi veya baskısı aileye dair çeşitli unsurlardan ortaya çıkmaktadır. Öncelikli olarak kişilerin evlendikten sonra da anne ve babalarıyla yoğun iletişim halinde olması ve aile büyüklerinin hayatın birçok alanında söz sahibi olması Türkiye kültürünün parçası olarak görülmektedir. Bu durum eğitim ve ekonomik statüden bağımsız olarak ailelerin çoğunluğu için geçerlidir. Ancak çiftin yaşadığı maddi sıkıntılar, ailelerin çift üzerindeki etkisini artırmaktadır. Maddi ihtiyaçlarını gidermek için ailelerinin desteğine muhtaç olan çiftler, aile büyüklerinin evlilik üzerindeki etki ve baskısına açık hale gelmektedir. Aile etkisinin diğer unsuru da bazı illerde görülen "aile apartmanı" yaşam düzenidir. Genelde kadınlar bu apartmanlara gelin olarak gelmekte ve kayınvalide kayınpeder, hala, amca gibi birçok aile büyüğünün bir arada yaşadığı düzende kendi yerini bulmaya çalışmaktadır. Kadın eşiyle kadın - erkek, karı - koca rollerini anlayıp üstlenmeden önce birçok diğer rolü sırtlamak zorunda kalmaktadır. Bu düzen içerisinde kişilerin eşlerini hayatta birbirine destek verecek partnerler olarak görmesi zorlaşmaktadır. Eşler birbirlerinden çok aile büyüklerinin sözlerini dinlemek ve önemsemek zorunda kalarak bağımsız olmayı beceememektedir. Mahremiyet yoksunluğu aynı zamanda cinsel yönüyle de karı - koca ilişkisini zorlayabilmektedir.

"Çiftler birbirini tanımadan evlendiği zaman gerek aileler, gerek ekonomik sorunlar etken oluyor diye düşünüyorum. Genelde bize gelen davaların yüzde altmışında çiftlerin anlaşmamasından ziyade ailelerin çiftlere olan etkisi ve müdahalesi pay sahibi oluyor. Bu anlamda da ekonomik sorunlar bunun içine giriyorsa aileler biraz daha müdahaleci oluyor. Çünkü evli olan çift bir şekilde annelerinden babalarından yardım almak zorunda oluyor." (Avukat)

"Bağımsız hane yok. Aileler çok iç içe, akrabalar evliliğin çok içinde hatta mahalle evliliğin içinde. Yani birde burada cemaat, tarikat vs çok fazla var diyorlar; efendim benim karım cemaate gitti böyle oldu; benim kocam filanca tarikata gitti falan. Yani çekirdek aile yok burada." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

"Çok yaygın bu şehirde. Genelde aile apartmanları olur. Apartmanlarında çocuklarına da bir kat ayırırlar. Genelde bize gelen dosyalarda ya üst

katında annesi oturuyordur ya da alt katında babası... Bu birincil bizde... Ailenin aşırı müdahil olması…" (Pedagog)

Ailelerle yaşanan sorunların bir başka olumsuz yönüyse bu gerginliklerin, çiftlerin kendi arasında yaşadığı gerginliğe göre daha uzun sürmesi ve daha zor tamir edilmesidir. Eşler kendi aralarında tartışma sonrası kolayca barışabilecekken bu tartışmaya aile büyüklerinin müdahalesi krizi büyütmektedir.

"Adam kaynanasıyla ya da kayınbabasıyla tartışma yaşıyor, bu haldeyken eşiyle yaşadığı şeyi tamir edebilir belki ama onu görmezden gelebiliyor ama kaynanasını ya da kayınpederini görmezden gelemiyor, kaynanasının ya da kayınpederinin söylediği şeyi kaldıramıyor, kopukluk oluyor". (Avukat)

Bazı uzmanlar evliliklerdeki en temel sorunun ***iletişimsizlik*** olduğunu düşünmektedir. Çiftlerin doğru iletişim halinde olmaları durumunda hayatta çıkacak problemlere karşı çok daha güçlü olacakları ve boşanmaların önlenebileceği düşünülmektedir. Bu durum aile büyüklerinin çifte karışmasıyla bağlantılı olabileceği uzmanlarca tahmin edilmektedir. Evliliğe dışarıdan müdahaleler çiftin kendi arasında iletişim kurmasını güçleştirmektedir.

"Bence en temeli iletişim, bir diğeri cinsel problemler. Ekonominin boşanmaya etkisini çok düşük düzeyde görüyorum. Çünkü kişinin ekonomisi evlendiği zamanda da aynı. Mesela ben köylü biriysem, ne yaparım, köylü biriyle evlenirim. Zaten benim ekonomim belli. Bu sorun oluşturmaz. İletişimin iyi olursa yüz milyona da geçinirsin ama iletişimin kötüyse bir trilyon yetmez boşanmamak için …" (Sosyal Hizmet Uzmanı)

Kanun uygulayıcı ve mahkeme uzmanlarına göre boşanmaya sebebiyet veren bir nedense kişilerin ***ev içi görev ve sorumluluklarını*** yerine getirmemesidir. Kadınlar sözkonusu olduğunda görev tanımı içinde evin düzenini sağlamak, çocuklara bakmak, eşin giyinme, yemek gibi ihtiyaçlarını karşılamak, hatta bazı durumlarda kayınvalide, kayınpeder gibi geniş aile üyelerine bakmak sayılmaktadır. Erkekler sözkonusu olduğunda görev tanımını ağırlıklı olarak ailenin geçimi belirlemektedir.

"Birçok evde evin ihtiyacının karşılanamaması ya da elde edilen gelirle düşünülen yaşam şeklinin birbirine uymaması boşanmaya yol açıyor." (Hâkim)

Bazı mahkeme uzmanları, görev ve sorumlulukları yerine getirmeme iddiasının başka sebepleri kapatmak için kullanılan bir bahane olabildiğine dikkat çekmektedir.

"Erkek boşanma davası açtığı zaman yani benim gördüğüm ikinci eş almış oluyor. Ben ikinci eşi alacağım, bu sebeple eşimden boşanmak istiyorum diyemiyor. Bu nedenle genelde eşim eşlik sorumluluklarını yerine getirmiyor gibi gerekçelerle dava açıyor." (Psikolog)

Şiddet de önemli boşanma sebebi olarak kanun uygulayıcılar tarafından ortaya konulmaktadır. Genelde uzmanlar kadına yönelik şiddet uzun süre devam ettikten sonra boşanma noktasına gelindiğini belirtmektedir. Şiddet her ailede yaşanabilse de sosyoekonomik durumu düşük ailelerde daha sık görüldüğü belirtilmiştir. Şiddet fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel olarak birçok yönüyle boşanmalara sebebiyet vermektedir.

"En fazla karşı karşıya kaldığımız şey sadakatsizlik ve şiddet. Onun haricinde karşılaştığımız üçüncü sebep psikolojik şiddet. Evet evde baskılanan psikolojik şiddet. Aşağılama, küçük görme, hor görme. Şimdi sadakatsizliğin veya fiziksel şiddet tanımı net, somut olarak boşanma sebebi oluyor ama psikolojik şiddeti tanımlamakta, somutlaştırmakta zorlanıyoruz gelgelelim psikolojik şiddet çok fazla var." (Avukat)

"Bir kere kesinlikle şiddet konusunda insanları bilinçlendirme, erkeklerin özellikle bilinçlendirilmeleri, eğitilmeleri gerekiyor. Bence en büyük nedenlerin başında bu şiddet olayı geliyor. Kadına ekonomik şiddet uygulanıyor, para verilmiyor. İşi gücü yoksa nereden geçinecek, çocuğunu çoluğunu geçindirecek para verilmiyor. Cinsel şiddet dediğimiz bir olay var." (Hâkim)

Kanun uygulayıcı ve mahkeme uzmanlardan bazıları boşanmalarda bir diğer nedenin ***erken yaşta yapılan evlilikler*** olduğu görüşünde. Erken evlilik, hem kişinin reşit olmadan evlenmesi, diğer anlamıyla 18 yaşından genç evlenmesi hem de kişinin yaştan bağımsız olarak kendi kimliğini oluşturmadan ve karşı tarafı tam anlamıyla ***tanımadan evlenmesi*** anlamını da taşımaktadır. Bu tip sorunların önüne geçilmesi için kişilerin hem kendilerini hem de gelecekteki eşlerini tanımadan evliliğe adım atmamaları önerilmektedir.

"17 yaşındaki bir kızı ya da erkeği evlendirelim ki kötü yola düşmesinler bakışından kaynaklanan bir durum sözkonusu. Geliyorlar, kayınvalide, kayınbaba, görümce dört beş kişi bir arada yaşıyorlar. 17 yaşındaki bir insan, bir ailenin el bebek gül bebek kızıyken birdenbire hem bu kız rolünü devam ettirmek zorunda kalıyor, hem gelin oluyor, hem damadın akrabası oluyor, hem eş oluyor. Kız tökezlediği zaman da destek alacağı çevre yok. Yani o zaman karşılıklı ipler geriliyor ve çok basit boşanmalar yaşanıyor. Aslında evlilik öncesinde de danışmanlık vermek lazım." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

"Görücü usulünde gençler çok fazla söz sahibi olmuyor. Zaten aileye göre normal hayatta da yetiştirilirken çok bireysel özellikleri ya da kişisel özellikleri gelişmemiş bireyler yetiştiriyoruz. Sonra da bu bireylerin başına evliliği yık! Kaldıramıyorlar." (Psikolog)

Evliliklerin bitmesinde belirleyici nedenler arasında gece hayatı ve alkol bağımlılığı gibi ***alışkanlıklar*** da belirtilmiştir, özellikle uzmanlar arasında bu sebepleri dile getirenler diğer kanun uygulayıcılara göre daha fazladır.

"En önemli mesele gece hayatıdır. İnsanlar paralarını çocuklarıyla harcamaz, pavyonlarda gazinolarda harcar. Temel sebeplerden biri budur. Özellikle belli kesimlerde boşanma nedeninin tamamı gece hayatıdır. İsim vermeyeyim, bir beldedeki boşanma nedenlerinin tamamı alkol kullanımı ve gece hayatı." (Psikolog)

Boşanma nedenleriyle ilgili olarak kanun uygulayıcılara ayrıca sosyoekonomik statü, ekonomik durum, eğitim düzeyi, yaş ve cinsiyet gibi ayrımlarda bireylerin boşanma nedenlerinde farklılaşma olup olmadığı sorulmuştur.

Kanun uygulayıcı ve uzmanlar boşanma olaylarının ***sosyoekonomik statü*** açısından toplumun belli kesiminde yoğunlaştığını düşünmemektedir. Ancak eğitim seviyesi ve maddi durum kişilerin boşanma sebeplerini etkilemektedir. Genel olarak düşük SES grubundaki kadınlarda maddi imkânsızlıklar veya toplumsal baskı sebebiyle boşanmama yönündeki iradenin daha güçlü olduğunu gözlenmektedir. Kanun uygulayıcılara göre bu grupta aile içi şiddet, erken evlilik, maddi sıkıntı gibi konular boşanma sebebi olarak öne çıkmaktadır. Aile içi şiddet olayları toplumun her kesiminde yaşanabilse de ağırlıklı olarak düşük SES'e sahip ailelerde yaygın olduğu söylenmiştir. Bu ailelerde şiddete bağlı boşanma daha sıklıkla yaşanmaktadır. Düşük SES sahibi ailelerde boşanmayı tetikleyen bir başka unsurunsa gençlerin karşı tarafı tanımadan evlenmeleri olarak belirtilmiştir. Bu tip evliliklerde, kişiler evliliğin daha çok başındayken beklentileri konusunda hayal kırıklığına uğrayıp boşanma yolunu seçebilmektedir. Yüksek SES grubuna ait ailelerde aldatma, fikir ayrılığı, varlığın düzgün idare edilememesi gibi boşanma sebeplerinin alt SES grubuna göre daha sıklıkla görüldüğü düşünülmektedir. Bazı kanun uygulayıcı ve uzmanlar bu SES grubundaki kişilerin maddi imkânlara da sahip oldukları için boşanma konusuna daha kolay karar verdiğini ifade etmiştir. Yüksek SES grubunda anlaşmalı boşanmaların daha sık yaşandığı vurgulanmıştır.

"Alt kültür seviyesinde daha basit ihtiyaçlarını karşılanması, evliliği devam ettirebilmeleri için yeterli olabiliyor ama üst eğitim seviyesine sahip olan çiftlerde artık fikirlerini paylaşamıyorlar, düşüncelerini paylaşamıyorlarsa bu daha çok bitirme sebebi olabiliyor bir evliliğe." (Hâkim)

"Üniversite mezunları çok boşanıyor. Halbuki onlar cesaret edebildikleri için öyle. Yoksa problem anlamında değerlendirdiğinde evde oturan insan da aynı problemleri yaşıyor. Çalışmayan kadın da aynı

şeyi yaşıyor ama bir şekilde kol kırılır yen içinde kalır diye susuyor." (Avukat)

"Alt gelir grubunda birbirlerini çok iyi tanımadan, iyi anlaşamadan, hızlı evlenmekten boşanmalar çok oluyor." (Avukat)

Algılanan boşanma nedenleri ***yaşa göre*** bazı farklılıklar göstermektedir. Kanun uygulayıcı ve mahkeme uzmanlarının genel düşüncesi, gençlerin boşanmaya daha meyilli olduğu yönünde. Orta yaşlı çiftlerin özellikle çocukların da durumu gözetilerek boşanmaktan imtina ettiği ancak çok zorlayıcı durumlarda boşandığı düşünülmektedir. Bazı kanun uygulayıcılar ve uzmanlarsa ileriki yaştaki çiftlerin çocukların büyüyüp evden gitmesini bekleyip sonra boşandığına dikkat çekmektedir. Bu anlamda çocuklar boşanma kararında etkili rol oynamaktadır. Kanun uygulayıcı ve mahkeme uzmanlarına göre çiftlerin henüz çocuğu olmadığı veya çocuklarını büyütüp evden gönderdikleri dönemler boşanma anlamında daha çok risk taşımaktadır.

"Bizim genelde denk geldiğimiz şudur: Beş yıl içinde boşanma oranı fazla oluyor çünkü çiftlerin birbiriyle uyum süreci, birisi daha sivri olduğu zaman onun törpülenmesi ister istemez gerçekleşmiyor. Çok yaşlılardaysa şöyle oluyor. Evliliğin başından beri sıkıntı var, şiddet var, hakaret var ama çocukları olduğu için boşanamamışlar. Şimdi herkes büyümüş, iş güç sahibi olmuş; kadın veya erkek artık ben bunun kahrını çekmek istemiyorum diye boşanıyor." (Psikolog)

Kanun uygulayıcı ve mahkeme uzmanlarına göre, yaş gruplarına göre boşanma sıklığı gibi boşanma sebeplerinde de farklılaşma görülmektedir. Gençlerde aldatma, cinsel tatminsizlik / uyumsuzluk, evlilik öncesi beklentilerin karşılanmaması, hayat görüşü ve kültür farklılıkları, ekonomik sıkıntılar, ailelerin yeni evli çift üzerindeki olumsuz etkisi gibi boşanma sebepleri öne çıkmaktadır. Büyük yaş grubundaysa süregelen geçimsizlik, şiddet, bıkkınlık gibi sorunlar boşanmaya sebep olabilmektedir.

"Benim açmış olduğum davalarda 1 yılı aşmamış davalarda problem daha çok erkeğin vaatlerini yerine getirmemesi ve ailelerin araya girmesi... Bir de farklı kültürdeki insanların 1 yıldan fazla evlilik birliğini sürdüremediklerini düşünüyorum." (Avukat)

"İlk yıl içinde boşananlarda ciddi travmalar oluyor. Ya aşırı şiddet ya da sapkın davranışlar... O üç ayda boşanma kararı verirken yaşadığımız örnekler böyle. Cinsel anlamda da olabiliyor. O anlamda bazen karşı tarafın kabul edemeyeceği eylemlerden dolayı öyle kısa süreli evliliklerde bitebiliyor." (Avukat)

"Orta yaşlarda genelde hayli uzun süre birlikte olmanın getirdiği bıkkınlık var. Mesela onlarda beni her gün dövüyor falan gibi şeyler olmuyor. Ama taraflar uzun zamandır birlikte yaşamanın getirdiği psikolojiyle geliyor, onları da zaten artık anlaşmalı boşanma yaparak sona erdiriyoruz." (Avukat)

Kanun uygulayıcılar ve mahkeme uzmanları, ***kadınla erkek*** arasında boşanma davası açma noktasında bazı ayrışmalar olduğunu belirtmektedir. Buna göre kadınlar erkelere göre daha sık boşanma davası açmaktadır. Genel sebep olarak erkeklerin boşanma davası açmalarında en çok öne çıkan sebep kadının kendisine ve ailesine karşı görevlerini yerine getirmemesidir. Bazı kanun uygulayıcı ve uzmanlar erkeklerin bu yöndeki beklentilerinin eşitlikçi kadın erkek ilişkisine uygun olmadığı, erkeklerin kadınları hizmetle yükümlü olarak gördüğü yönünde eleştiriler getirmiştir. Kadınların boşanma nedeniyse daha çok psikolojik, fiziksel ve ekonomik şiddet görme ve eşin aileye karşı maddi sorumluluğunu yerine getirmemesi olarak tanımlanmıştır.

"Bir kere kadınların ekonomik anlamda eşlerinden beklentileri doğal olarak var. Erkeklerinse kadının tamamen onların kendi buyruğunda görüyor, işte ailesiyle iyi geçinmek zorunda olacak falan. Çoluğuna çocuğuna bakacak ama kadının hiçbir beklentisi olmayacak. Oysa kadın, kadın olarak kabullenilmek istiyor. Erkek de bunu kabul etmediği, kadına ikinci sınıf insan muamelesi yaptığından sorunlar yaşanmakta." (Avukat)

"Kadınların gerekçeleri ağırlıklı olarak şiddet, erkeklerin gerekçeleriyse kadınların işte ev sorumluluklarını yerine getirmemesi. Hiçbir zaman birbirleriyle bağdaşmıyor." (Psikolog)

10.2.3. Boşanma Davalarında Resmi Olarak Belirtilen Sebepler

Kanun uygulayıcılar boşanma davalarının çoğunlukla genel sebepler başlığı altındaki 166. maddeden, şiddetli geçimsizlikten açıldığını belirtmektedir. Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 2013 yılı itibarıyla "evlilik birliğinin temelinden sarsılması" tüm boşanma sebeplerinin %97'sine tekabül etmektedir (Adalet Bakanlığı 2013b). 2013 yılı içinde görülen boşanma davalarında terk, ortak hayatın yeniden kurulmaması, zina, fiili ayrılık, hayata kast, kötü ve onur kırıcı davranış gibi özel sebepler toplam boşanma nedenlerinin sadece %3'ünü oluşturmaktadır.

Bu durumun birkaç sebebi bulunmaktadır. İlk olarak madde geniş kapsamlı olduğu için boşanmaya neden olan birçok konuyu içinde barındırmaktadır. Davanın genel bir maddeden açılmış olması kanıt ihtiyacını azalttığı için 166 gibi genel maddeler tercih edilmekte, özel maddeler pek kullanılmamaktadır. Davaların genel maddelerden açılmasının bazı durumlarda dava sürecini uzattığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Örneğin aldatma içeren boşanma davasında bile kanıt süreci zor ve yıpratıcı olacağı için özel zina maddesi yerine aldatmaya bağlı şiddetli geçimsizlikten maddesi kullanılmaktadır.

> *"Özeli düzenleyen maddeler uygulamada pek karşımıza çıkmaz. Oysa ki özel boşanma sebepleri ortaya konabildiği takdirde pratik sonuçları olan, çabuk sonuç elde edilen ve sonucunda da davayı açan şahsa iyi sonuçlar getiren boşanma sebepleridir Aldatma mesela... Bir evde aldatmayı somut olarak elde ettiğimiz zaman bu zinaya dayalı bir boşanma sebebi olması gerekirken aldatmaya dayalı olarak geçimsizlik nedeniyle boşanma sebebi geliyor." (Hâkim)*

> *"Şiddetli geçimsizlik dışındaki boşanma maddelerini kanıtlayabilmek için elinizde deliller olması gerekiyor. Şimdi zina dediğiniz zaman bir yerde yakalayıp yakalayamama durumu vardır… Onu kanıtlamak için fotoğraflamak gerekir, tanıklarınızın çok sağlam olması gerekir. Yani sadece o alt nedenlerden dolayı dava açtığınızda sıkıştırıyorsunuz kendinizi. Ama şiddetli geçimsizlik dendiği zaman hepsini kapsadığı için kolay… " (Avukat)*

Kanun uygulayıcılar çoğu durumda davanın açıldığı maddeyle çiftin yaşadığı sorunun uyumlu olduğunu düşünmektedir. Ancak bazı hassas konular mahkemede tartışılmak istenmediği için istisna oluşturmaktadır. Şiddet göre kadınlar, bu durumun sosyal çevreleri tarafından bilinmesini istemedikleri durumlarda dava sebebine şiddeti eklememektedir. Aynı şekilde cinsel sorunlar, cinsel taciz veya aldatma gibi kişileri sosyal çevreleri nezdinde mahcup duruma düşürecek, çocuklarıyla ilişkisini ve çocukların toplum içindeki durumunu zedeleyecek, mahkeme ortamında konuşulmasından imtina edilecek konular dava dosyalarına girmemektedir. Avukatlar bu tip davalarda gizlik kararı talep etmekte ama davaya dahil etme noktasında müvekkillerinden onay almaktadır. Özellikle anlaşmalı boşanmalarda çiftler, yaşadıkları sorunu bire bir olarak mahkemede dillendirmeden evliliğin temelden sarsıldığı gibi sebeplerle boşanma yoluna gidebilmektedir.

> *"Aile içinde cinsel taciz sorunları olabiliyor, bunu tabii kadın kolay kolay aktarmak istemiyor. Dava sürecinde bu çok ciddi bir donedir davacı için ama bunu kullanırken dikkat etmeniz gerekir. Çünkü çocuklara zarar verebilirsiniz, aile içindeki ilişkileri zedeleyebilirsiniz. Tabii orada müvekkilin iznini mutlaka soruyoruz ama çoğu zaman söylemeyelim diyor." (Avukat)*

> *"En çok şiddetli geçimsizliğe dayanıyorlar. Ben de avukat olsam şiddetli geçimsizlik nedenine dayalı boşanma davası açardım. Çünkü diğer sebepler ispatı çok zor." (Hâkim)*

> *"Birincisi, çoğu çoluklu çocuklu insan. Çocukları tarafından illa ki görülüyor bu dosyalar. İkincisi, olayı kısa yoldan bitirmek. Üçüncüsü utanç. Mahkeme tarafından, karşıda kocaman bir kürsü heyet, önünde katip yazıyor. Kadın da adam da orda ayakta durup bunu anlatmaktan utanıyor. Niye anlatsın ki o kadar özelini. Cinsel anlamda problemleri çok fazla..." (Sosyal Hizmet Uzmanı)*

10.3. Boşanmaya Dair Hukuki Uygulamaların Değerlendirilmesi

10.3.1. Boşanma Davası Süresi

Adalet Bakanlığı'nın (2014a) verilerine göre aile mahkemelerinde görülen dava sayısı 2003 - 2013 döneminde artış göstermektedir. Dava sayıları özellikle 2003 - 2004 arasındaki sıçramadan sonra (106.006 davadan, 213.130'a) 2007'den itibaren düzenli artış göstermiş ve 2013 itibarıyla toplam 334.426 davaya ulaşmıştır. Dava sayılarındaki bu belirgin artışa karşılık dava sürelerinde de 2010 yılından itibaren kısalma görülmektedir.

Grafik 6. 2003 - 2013 Arası Aile Mahkemelerinde Görülen Dava Sayısı ve Davaların Ortalama Gün Sayısı

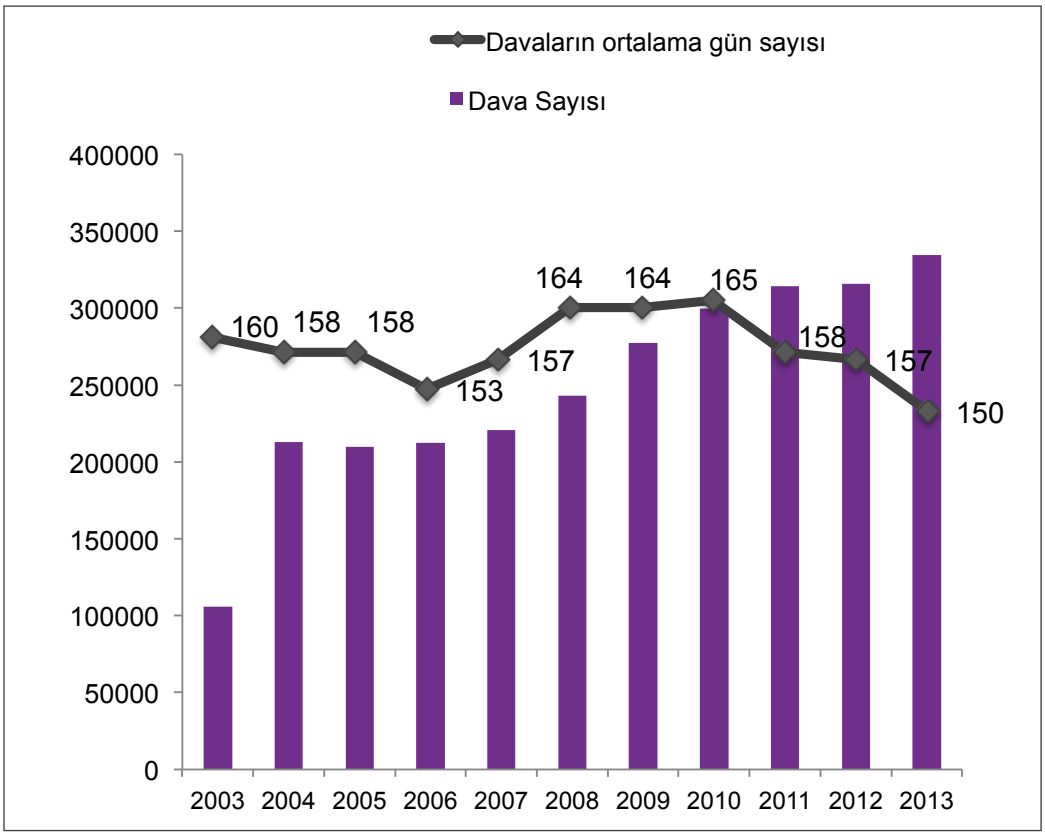

Ancak toplama bakıldığında son 10 sene içinde aile mahkemelerinin iş yükünün belirgin şekilde arttığı görülmektedir. 2013 yılı itibarıyla hâkim başına düşen ortalama dava sayısı 1.858'dir (Adalet Bakanlığı 2013a).

Bu iş yoğunluğu düşünüldüğünde özellikle çekişmeli boşanmaların mahkemeler üzerinden yük oluşturduğu çıkarımı yapılabilir. Genel olarak tüm kanun uygulayıcılar çekişmeli boşanmaların arzu edilenden uzun sürdüğü yönünde hemfikirdir. Anlaşmalı boşanmalar genel olarak tek celsede tamamlanmaktadır. Talep tarihiyle dava tarihi arasındaki süreye göre bu en fazla 2 ay almaktadır. Kısa sürede tamamlanan diğer boşanma türüyse taraflardan birinin ağır kusur işlediği ve bunun mahkemede kanıtlanabildiği davalardır.

"Tek celsede boşanılan durumlar anlaşmalı boşanmalarda şahitleri varsa. Gerçekten çok geçerli delilleri varsa ki hukuk delilden ibarettir biliyorsunuz. Kadın ciddi anlamda şiddet görmüş, raporu varsa. Ya da mesela yine cinsel anlamda ters ilişki, o tek celsede." (Hâkim)

Yukarıda bahsedilen durumlar dışında kalan boşanmalar çekişmeli yaşanmaktadır. Bu davalar ve önce inceleme celsesi, tanıkların dinlenmesi gibi konular davaları 5 - 6 celseye uzatmaktadır. Davalar zaman olarak 1 – 1,5 sene hatta uç örneklerde 2 seneye kadar sarkabilmektedir. Kanun uygulayıcılar, boşanma süresi uzadıkça tarafların birbirlerine karşı düşmanlıklarının arttığı, mahkemede el kuvvetlendirmek amacıyla çocukların koz olarak kullanıldığı, kişilerin boşanma sonrası işlevsel ilişki

yürütmelerine engel olacak bir süreç yaşandığına dikkat çekmektedir. Dava süresince velayetin belli olmaması, çocuğun eşler arasındaki mücadelede ortada kalması sorun oluşturmaktadır. Uzun davaların bir başka mahsuruysa geçim kaynağı olmayan kadınların bu süre boyunca nafaka almadan maddi sıkıntı içine düşmesidir. Şiddete meyilli boşanmalarda sürenin uzamasıyla kadının daha çok şiddet görebildiği, taciz ve tecavüze uğradığı şeklindeki şikâyetler de belirtilmiştir. Birçok kanun uygulayıcı için ideal süre 2 - 3 celse ve 6 - 12 ayı geçmeyen mahkeme süresidir.

"Tazminatı araştırırken, işte maddi manevi tazminatı, velayeti, nafakayı değerlendirirken, o süreç biraz daha uzuyor. Normalde bizim 3 celsede bitireceğimiz davalar 5 celse, 6 celseye uzayabiliyor ve işte 1,5 yılı buluyor. Şimdi bu şehirde 1,5 yıl, İstanbul'da 2 yılı buluyor." (Avukat)

"En fazla 1 yıl içerisinde bu sürecin bitmesini istiyorum çünkü diğer biçimde birbirlerine çok kinleniyor çiftler. Hani mahkemeye gidip geldikçe birbirleri hakkında konuştukça daha çok kinlenirler. Bu da işte daha fazla şiddete sebep oluyor, kadın ölümleri vs. Biraz da onu önlemeli." (Psikolog)

"Siz bir hakka ihtiyaç duyduğunuz zaman kavuşamıyorsanız yani şimdi siz bir dava açıyorsunuz, o 2 sene sürüyorsa iş zor... O iki sene zarfında belki taraflar tekrar evlenecek, kendilerine hayat kuracak. Sürekli sürüncemede kalacak. Dolayısıyla bu kadar uzun olması yoruyor, üzüyor, incitiyor." (Avukat)

"Anlaşmalının en fazla 2 celsede, çekişmelinin en fazla 4 celsede bitmesi gerekir. O süreç içerisinde özellikle kadınlar çok fazla tacize ve tecavüze uğruyor." (Psikolog)

"Çekişmelilerde ortalama temyiz edilmezse 14 ay sürüyor herhalde. Çok uzun. O 1,5 senede ne yapıyor o çocuk; bir annede bir babada tükeniyor. Bir buçuk sene boyunca anne, baba hakkında; baba da anne hakkında zaten çocuğu zedeliyor." (Psikolojik Danışman)

Bazı avukatların sürecin kısalması adına ön inceleme celsesinin yapılmaması, sürecin doğrudan tanıkların dinlenmesiyle başlamasını talep etmektedir. Avukatlar sürenin uzamasıyla birlikte boşanmaya çalışan çiftin daha çok gerildiğini ve hâkimlerin de davadan koptuğunu iddia etmektedir.

Boşanma sürecini uzatan bir başka noktaysa davaların Yargıtay'a gönderilmesidir. Yargıtay'ın davayı bozması durumunda süre daha uzamaktadır.

"Yargıtay'da bozulma olayları var. Bozulunca o bir yıl dediğim karar çıkıyor 2 yıla. 2 yıl 2,5 yıla çıkıyor; öyle dosyalarım da oldu. Yargıtay süresini de katarsanız iş uzadıkça uzuyor." (Avukat)

Hâkimler delillerin toplanması ve tanıkların bir araya getirilmesi anlamında davacıya ve avukata iş düştüğünü düşünmektedir. Bu şartlar yerine getirilirse çekişmeli davaların daha kısa sürede halledebileceğine inanılmaktadır.

"Önceden delilleri topluyor mahkeme, ön inceleme duruşması veriyor. Tanıkları çağırmış olabilirse, ön incelemeye hepsi gelirse o zaman süreç kısa olabilir. Yoksa sürer... En az 6 - 7 celse olur." (Hâkim)

Ayrıca yeni getirilen 241. maddenin hâkime tüm tanıkları dinlemeden karar verebilme yetkisi sağlamasıyla dava sürelerinin kısaldığı, bunun da olumlu gelişme olduğu belirtilmiştir.

"Hukuk mahkemeleri kanunun 241. maddesini getirdi. Çok güzel madde. Hâkim konuyu anladıysa geriye kalan şahitleri dinlemekten vazgeçer, karar verir. Bu madde durduğu sürece bana göre üç celseden fazla uzayan boşama davası olmamalıdır." (Hâkim)

10.3.2. Anlaşmalı Boşanmaya Yönlendirme Eğilimi

Anlaşmalı boşanma genel olarak tüm kanun uygulayıcıların tercih ettiği boşanma tipi olarak göze çarpmaktadır. Görüşülen kanun uygulayıcıların dörtte üçü çiftleri anlaşmalı boşanmaya yönlendirdiğini ifade etmiştir.

Görüşülen avukatların neredeyse tamamı anlaşmalı boşanmaya yönlendirdiğini beyan etmiştir (Tablo 53). Hâkim ve avukatların bu çabalarıyla Adalet Bakanlığı'nın (2014b) verilerine göre 2013 senesinde tüm boşanmaların %42'si anlaşmalı olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın 2009'dan itibaren yıllar içerisinde sabit kaldığı görülmektedir. Bu karşın 2013 itibarıyla tüm boşanmaların %55'i çekişmeli olarak yaşanmaktadır. Bu oranın da 2009'dan itibaren sabit kalmış olması anlaşmalı boşanmaya yönlendirme etkin değişiklik gerçekleştirilemediğine işaret etmektedir.

Tablo 53. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanların Bireyleri Anlaşmalı Boşanmaya Yönlendirme Durumu (%)

	Sayı	Evet	Hayır	Toplam
Tüm kanun uygulayıcılar	*93*	74,2	25,8	100
Hâkim	*26*	53,9	46,2	100
Avukat	*40*	95	5	100
Mahkeme uzmanı	*27*	63	37	100

Anlaşmalı boşanmaların en önemli avantajı çoğunlukla tek celsede ve kısa sürede bitmesi ve taraflar birbirleriyle anlaştığı için kusur aramak gibi tarafları yıpratan, agresifleştiren sürece girmeden evliliğin sonlandırılabilmesidir. Bir başka avantaj kişilerin, kendilerini boşanmaya götüren sebeplerin mahremiyetini koruyarak davanın sonuçlanmasına imkân vermesidir. Şiddet veya aldatma içeren bazı boşanmalar, bu mahremiyetin korunması amacıyla anlaşmalı boşanmaya gitmektedir. Bu tip boşanmalarda çocukların da daha az etkilendiği belirtilmektedir.

Anlaşmalı boşanmaların sağlanmasında en önemli görevi avukatlar üstlenmektedir. Avukatlar çoğunlukla herhangi bir boşanma davasını aldıklarında ilk olarak davayı açan kişilerle görüşerek evliliğin devam etmesinin mümkün olup olmadığına bakmakta ve taraflar boşanmakta ısrarlıysa anlaşmalı boşanmaya yönlendirmektedir. Anlaşmalı boşanmaların sıklığı toplumun farklı kesimlerinde farklılık göstermektedir. Kanun uygulayıcılar bu tip boşanmaların yüksek SES grubu çiftlerde daha yaygın olduğunu belirtilmektedir. Hâkimler anlaşmalı boşanma davalarını tercih etse de dava hazırlanıp onların önüne geldikten sonra sürece dahil olabildikleri için anlaşmalı boşanmaya yönlendirme imkânları kısıtlı olmaktadır. Yasa gereği hâkimler şiddet olmadığı sürece boşanma davası talep eden kişileri uzlaşmaya davet etmektedir. Anlaşmalı boşanmalarda hâkimler kendilerini, tarafların en az 1 yıl süreyle evli olduklarını, kararı etki altında kalmadan verdiklerini kontrol etmekle yükümlü görmektedir. Bazı hâkimler bu tip davalarda boşanmanın gerekliliğine ikna olmak istemekle birlikte çoğunlukla boşanma sebeplerini derinlemesine sorgulamamaktadır. Evliliğin sarsılması, şiddetli geçimsizlik gibi sebepler yeterli bulunmaktadır. Bu sebeple anlaşmalı davaların dosyaları çoğunlukla mahkeme uzmanlarına iletilmemektedir.

"Yargılamanın fazla uzamaması ve daha fazla yıpranmamaları için ve bir de iki tarafın da medenice boşanma istekleri varsa ve ortada özellikle çocuklar varsa paylaşılabilecek mal varlıkları varsa ya da paylaşılabilecek hiçbir mal varlıkları yoksa ortada bölüştürülmesi gereken çekişme yaratacak bir durum bulunmuyorsa anlaşmalı boşanma için çaba harcıyorum." (Avukat)

"Birinci sebebi çekişmeli boşanmanın uzun sürüyor ve bu süreçte aile bireyleri çok yıpranıyor. Tanıkların ifadeleriyle daha önceden birbirlerine söylemedikleri sözleri söylemeleriyle inanılmaz bir yıpranma oluyor. Yıprandıkça da tarafların istekleri artıyor. Birbirlerine olan kızgınlıkları artıyor. O da işte toplumun aslında olumlu şekilde etkilenmemesi anlamına geliyor. Anlaşmalı boşanmanın daha sağlıklı ve seviyeli olacağını düşünüyoruz ki insanlar birbirlerini sokakta gördükleri zaman sırtını dönüp yürümesin diye." (Avukat)

"Avukatlar anlaşmada önemli rol üstleniyor. Çünkü kendi müvekkiliyle görüşüp dava uzamasın,

senelerce peşinden koşmayın, anlaşın diye karşılıklı olarak bir araya getiriyorlar. Bir nevi arabulucu olarak davranıyorlar." (Hâkim)

"Anlaşmalı boşanmanın daha kolay yöntem olduğunu ve daha acı çektirmeden, işlemi uzatmadan, daha arkadaşça çözüm olduğunu söylüyorum." (Avukat)

10.3.3. Barışmaya Yönlendirme

Görüşülen kanun uygulayıcıların üçte ikisi çiftleri barışmaya yönlendirdiğini beyan etmiştir. Kanun uygulayıcıları içinde en çok avukatlar, eşleri barışmaları konusunda yönlendirdiğini ifade etmiştir (Tablo 54). Bu durumda avukatların henüz boşanma davası açılmadan kişilerin ilk temas noktası olmasının etkisi olabilir.

"Bir taraf benim gönlümü çok kırdı diyor ben boşanmak istiyorum, diyor; adam da ben boşanmak istemiyorum, hata yaptım ama eşimi seviyorum kendimi affettireceğim, diyor. O zaman da diyorum ki hadi eşini al bir yemeğe götür; bir süre vereyim size falan... Mesela normalde tanıkları dinlemişim, karar vereceğim ama bir ümit ışığı görürsem konuşun anlaşın diyorum." (Hâkim)

Tablo 54. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanların Bireyleri Barışmaya Eğilimleri (%)

	Sayı	Evet	Hayır	Toplam
Tüm kanun uygulayıcılar	*93*	71	29	100
Hâkim	*26*	69,2	30,8	100
Avukat	*40*	80	20	100
Mahkeme uzmanı	*27*	59,3	40,7	100

Mahkeme uzmanları kişileri barışmaya sevk etmede en az etkin grup olarak gözükse de danışmanlık hizmetleriyle çiftlere yardım edilmesi gerektiğini düşünmektedir.

"Şimdi arabuluculuk hizmeti bence olumlu sonuçlanır. Çünkü anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması mümkün. Basit şeylerden insanlar birbirlerini kırabiliyor. Basit şeyleri önemliymiş gibi algılayıp… Çevreleri de bunları teşvik ediyor.. Bu şehirdeki aile sistemi biraz aşırı yakın olduğu için bu tarz sorunlar yaşanıyor. Küçük bir psikolojik, danışmanlık yardımıyla sorunlar ortadan kaldırılabilir." (Pedagog)

Mahkeme uzmanları kişileri barıştırmak anlamında aracılık yapamamasının en belirgin sebebi, vakaların çoğu zaman bu uzmanlara dosyalar hazırlanıp boşanma davası açıldıktan sonra iletilmesidir. Bu aşamada çoğu zaman kişiler, eşlerine karşı geri dönülmez noktaya gelmiş ve anlaşmayı düşünmemektedir.

10.3.4. Arabuluculuk Sisteminin Değerlendirilmesi

Genel olarak kanun uygulayıcılar arasında arabuluculuk mekanizmasının bilinmediği ve dolayısıyla kullanılmadığı gözlenmiştir. Arabuluculukla kişileri barışa yönlendirme karıştırılmaktadır. Birçok kanun uygulayıcı arabuluculuk kavramını "boşanma yüzünden ortaya çıkan ihtilafların tarafsız bir aracı kişinin katılımıyla çözülmesini, boşama sürecinde taraflar arasındaki ilişkilerin barışçıl şekilde yönetilmesini" değil, iki kişinin arasını yapmak olarak algılamaktadır.

Profesyonel anlamıyla arabuluculuk sistemini bilenler, bu sistemi genelde olumlu bulmaktadır. Sistemin aile mahkemesi dışında mahkemelerde başarıyla kullanıldığı, aile mahkemesinde kullanıldığında da anlaşmalı boşanmaları artırarak hem yargı sürecini kısaltacağı hem de kişilerin boşanma sürecinde daha az yıpranacağına inanılmaktadır. Genel olarak arabuluculuk

sistemini şiddet içermeyen boşanma davalarında kullanılabileceği düşünülmektedir. Ancak henüz pratikte uygulanamadığı için uzmanlardan bu konuda gözleme dayalı bir yorum alınamamıştır.

"Bu arabulucuyla, tarafları incitmeden iki tarafında çıkarlarını gözeterek; yabancı ülkelerde olduğu gibi çocukları düşünerek çözülür. Tanık bulurken sıkıntı yaşıyorlar bütün özel hayatlarını açmak zorunda kalıyorlar. Anlaşma olmadığı zaman büromuza gelene biz kötü bir şey tavsiye ediyoruz aslında. Son kavganı kayda al diyoruz." (Avukat)

"Arabuluculuk hizmeti başladı ama aile mahkememizde arabuluculuğa giren dosyaya rastlamadım." (Pedagog)

"Evet bir arabuluculuk mekanizması vardı. Başvurmadım. Başvuran arkadaşlar var ama onların da ne kadar işlediğini bilemeyeceğim. Benim bildiğim en son, herhalde hiç başvuru yoktu. Herhalde aralarında konuşuyorlardı." (Avukat)

Bazı kanun uygulayıcılar bu sistemin özellikle düşük eğitim seviyesindeki çiftlerde çok iyi çalışmayacağını düşünmektedir. Çekişmeli boşanmalarda uzlaşmaya gitmenin daha sonra mahkeme nezdinde kusuru kabul etmek ve eli zayıf duruma düşmek gibi algılanacağı yönünde endişeler vardır.

"Bazen bu kültürel seviyeye de bağlı olabiliyor çünkü onlar ne kadar anlatmak isteseniz de uzlaşmanın kötü olduğunu düşünüyor. Tekrar aynı sorun yaşanırsa daha önce uzlaştığım için bu durumu kabullenmiş gibi olacağım şeklinde düşünceleri oluyor." (Avukat)

"Arabuluculuk kurumu kuruldu aslında, ben de arabulucularda nım. Aile mahkemelerinde işe yarar mı? Tartışmalı açıkçası. Zaten şiddet olursa bu kurum mümkün değil kullanılmıyor ama belki gündeme sokulabilir. Mahkemelerin yükünü azaltır hiç değilse. Onun dışında çözüm olduğunu sanmıyorum." (Avukat)

10.4. Mahkeme Uzmanlarına Yönelik Değerlendirmeler

10.4.1. Mahkeme Uzmanlarının Görevleri ve Sürece Katkıları

Bu bölümde mahkeme uzmanlarının kanunla belirtilen ve yürütülen görevleri, görev tanımlarıyla ilgili algılanan eksiklikler, sorunlar ve farklı uzmanlıklardaki mahkeme uzmanları arasındaki ayrışma değerlendirilmektedir.

Tüm mahkeme uzmanları boşanma sürecine önemli katkılar sunmaktadır. Uzmanların aile mahkemelerine dahil edilmeleri; velayet, tazminat veya nafaka konusunda fikir ayrılığı olan davalarda daha doğru tespitler yapılabilmesi, çocukların boşanma sürecinde yaşadıkları olumsuz deneyimlerin minimize edilmesi, taraflara mahkeme salonu dışında görüşlerini ifade edebilecek ortam sağlanması, taraflar arasında çekişmesiz boşanma için zemin hazırlanması, hâkimlerin boşanmaya giden süreci daha detaylı şekilde anlayarak karar verebilmesi açısından önemlidir. Özellikle sosyal hizmet uzmanları sürece katkıları arasında boşanma yolundaki kişilere danışmanlık vermek ve mümkünse aileleri bir arada tutmayı da saymaktadır. Ancak bu işlev halihazırda yerine getirilememektedir.

10.4.2. Mahkemeye Detaylı Bilgi Sunmak

Uzmanların en sıklıkla sağladıkları fayda mahkeme salonunda elde edilemeyecek kadar derin ve kapsamlı bilgiyi hâkime raporlarında sunmaktır. Bazı uzmanlar bu işlevi tek görevleri olarak görmektedir. Hâkimler de raporlardan edinilen bilgiyi değerli bulmaktadır.

"Hâkim sorunun kökenine ulaşamaz. Neden ulaşamaz? Birincisi, vakti çok kısıtlı. İkincisi, orası mahkeme salonu, çok kalabalık. Biz burada yalnız görüştüğümüz için taraflar kendilerini çok daha rahat ifade edebiliyorlar." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

"Biz görüşmemizde evliliğin başından itibaren yola çıkıyoruz. Yaşananlardan ve son süreçten itibaren boşanma noktasına nasıl gelindi? Böylece hâkim daha iyi idrak ediyor duygusal olarak." (Pedagog)

"Bilirkişiler özellikle giriş, gelişme, sonuç kısmında tarafların iradelerine, kişilerin bulundukları konumlarına ilişkin oldukça somut veri teşkil ediyor. Bilirkişilerin raporlarındaki sonuç kısmı olmayacak şekilde karar versek bile delil olarak bizim için önemli bilgiler içeriyor." (Hâkim)

10.4.3. Taraflara Fikirlerini İfade Etme ve Çekişmesiz Boşanma Ortamı Sunma

Uzmanlar yaptıkları bire bir ve ev ziyaretleriyle davalı taraflarla mahkemenin gergin ortamı dışında konuşma imkânı yakalamaktadır. Bu iletişim kişilerin kendilerini daha rahat ifade etmesine ve taraflar arasındaki gerginliğin yer yer yumuşamasına aracı olabilmektedir.

"Konuşma ihtiyaçları var. Adli süreç içinde kendilerini rahat ifade edebilecekleri tek alan bizim yanımız. Yani mahkemede dilediği gibi konuşamıyor. Dilediği süre söz alamıyor… Bu noktada biraz da olsa karşı tarafa öfkesi diniyor." (Pedagog)

Uzmanların bir amacı da davada anlaşma sağlanması, boşanma sürecini kişilerin birbirini yıpratmadan bitmesidir. Boşanmanın şartları noktasında anlaşma sağlamak hem tarafların, hem çocuğun psikolojisi, hem de mahkemenin davaya harcayacağı zaman açısından çok önemlidir. Özellikle sosyal hizmet uzmanları bu alanda çaba göstermektedir.

"Birbirlerine olan kızgınlıklarını ya da velayet konusunda, kişisel ilişki konusunda anlaşmazlıklarını çözmeye, o şekilde boşanmalarını sağlamayı çalışıyorum çünkü dava dosyası açıldıktan sonra kılıçlar çekilmiş oluyor." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

10.4.4. Çocuklar İçin Doğru Karar Verilmesi, Çocukların Korunması

Uzmanların en çok devreye girdikleri boşanma davaları ortada çocuğun olduğu, velayet tartışmasının yaşandığı davalardır. Sadece pedagoglar değil tüm mahkeme uzmanları çocukların boşanmadan olumsuz etkilenmelerini engellemeyi görevleri arasında görmektedir. Bu işlev, ebeveynlerin çocuklarıyla boşanma sırasında kuracakları iletişim hakkında yönlendirme yapma, ifade verecek çocukları mahkeme anına hazırlama ve baskı altında kalmadan konuştuğundan emin olma, velayet davalarında çocuğun azami faydasını gözeten tercih yapılması için bulguların toplanması gibi unsurları içermektedir. Hâkimlerin de en çok çocuklarla ilgili konularda uzmanları etkin şekilde kullandığı görülmektedir.

"Esas örselenen tarafın özellikle çocuklar olduğunu düşünüyorum. Ebeveynlerin de çok bilinçsiz hareket ediyor. Çok öfkeliler birbirlerine karşı, çocukları kendilerince koz olarak kullanıyorlar. Bu da onları ister istemez olumsuz etkiliyor. Bunları engelleyebilmek için çocuklara nasıl davranmaları gerektiğinin anlatılması şart." (Psikolog)

"Şimdi uzmanlaşma derken benim esas alanım çocuk. Pedagogsanız önce çocukla ilgilenmeniz gerekir. Yani tarafları ikinci plana atmalısınız." (Pedagog)

"Pedagoglar gidip çocuğun ortamını görüyor, nerede nasıl yaşıyorlar, kendilerine ait evleri var mı, odaları var mı, yaşam alanları vs. Bnları inceleyip rapor ediyorlar. Mahkeme için en önemli raporlardan biridir bence. Çocukları da mahkemeye getirmek olmaz. Raporların sonrasında görüş bildiriyorlar ve genelde o yönde karar çıkıyor." (Avukat)

"Çocuğun beyanlarının yaşına uygun olup olmadığı, baskı altında olup olmadığı yönünde görüş isteniyor, gözlemlerimizi dile dökmemiz isteniyor. Taraflara yönelik bir şey sorulmuyor yani. Çocuğun beyanına itibar edilip edilemeyeceği, çocuğun yaşının nelere gereksinim duyduğu..." (Psikolojik Danışman)

10.4.5. Müdahale Gerektirebilecek Vakaların Tespit Edilmesi

Uzmanlar boşanma davası taraflarını yerlerinde gördükleri için çiftler arasında dinamiği

gözlemlemektedir. Boşanma sonrası yaşanabilecek sorunlarla ilgili mahkemeye bilgi vermek de sağladıkları faydalar arasındadır.

"Boşanma sürecinden sonra birbirine zarar verecek olan çiftler oluyor. Biz bunu özellikle sözel olarak belirtiyoruz. Rapora koymuyoruz çünkü zarar verecek olan taraf bunu raporda görünce elini daha çabuk tutmaya kalkışabilir." (Mahkeme Uzmanı)

10.4.6. Boşanmaların Önlenmesi

Sosyal hizmet uzmanları ve bazı diğer uzmanlar tespit görevlerinin yanında hâkimlerin sevk ettiği dosyalarda boşanmak isteyen kişilerle görüşüp onların sorunlarını çözmeye yönelik danışmanlık da yapmayı amaçlamaktadır. Ancak yürütülen niteliksel görüşmeler göstermiştir ki sosyal hizmet uzmanlarını bu tür evlilik danışmanlığı kapasitesi çok kısıtlıdır. Bunun en önemli sebebi uzmanların ilgili kişileri ancak dava açıldıktan sonra görebilmesidir. Uzmanlara gelen davalar çoğunlukla anlaşmalı olmayan boşanma davalarıdır. Diğer anlamıyla bu davalarda taraflar birbirilerine kusur atfederek dava dosyasını hazırlatmaktadır. Bu süreç başladıktan sonra kişilerin danışmanlık yoluyla ilişkilerini düzeltip boşanmaktan vazgeçmesi çok mümkün olmamaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının arabuluculuk, danışmanlık hizmeti vermesine bir engel de kişilerle geçirilebilen süredir. Uzmanlar çoğu davalıyı sadece bir kere görmektedir. Ayrıca bu görüşmenin hâkim kararıyla zaruri görüşme olması kişilerin evlilikleriyle ilgili bir telkin almaya daha kapalı hale getirmektedir. Sosyal hizmet uzmanları bazı durumlarda kişileri onların kendi isteğiyle ve daha uzun süreli yardım alabilmeleri için Aile Danışmanlık Merkezlerine yönlendirmektedir.

"Başvurduktan sonraki aşamada bize geliyorlar. Aslında boşanmaları engellemek için asıl başvurudan önce gelmeleri lazım. Mahkeme süreci başlatmadan sen mahkemeye başvuruyorsun; benim senin mahkemeni kabul etmem için önce 6 aylık bir süreçte uzmandan geçmen lazım demem gerek." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

"Biz gerçekten bireylerin sorunlarını, çözüm önerilerini konuşabiliriz belki. Ama yönlendiremeyiz. Şunu yapın şöyle olur, bunu yapın böyle olur gibi bir şey diyemeyiz, çünkü bu da kişilik haklarına aykırı. Çünkü herkes kendi yaptığından sorumlu. Sadece şunu diyebiliriz; bakın şöyle de bir çözüm var. Ya da şu çözüm önerileri var, uygulamak ister misiniz?" (Sosyal Hizmet Uzmanı)

"Aile danışmanı demek boşanma sürecinde barıştırabilmek veya ufak şekilde inatlaşma uğruna mahkemeye taşınmış dosyaları bir şekilde tarafların bu konudaki bakış açılarını değiştirerek vazgeçirmek. Ama bu kadar zamanımız yok. "(Pedagog)

Birçok uzman da aile danışmanlığını kendi görev tanımı içinde görmemektedir. Çiftler arasında boşanmayı engelleyecek uzlaşma kurmak gibi çabaları bulunmamaktadır.

"Biz genelde danışmanlık hizmeti vermiyoruz, tespit hizmeti veriyoruz; destek hizmeti de vermiyoruz yani bilirkişiye yakın bir çalışma sistemimiz olduğu için tarafları bilgilendirme, yönlendirme durumu sözkonusu değil. Biz sadece görüşmeler yapıyoruz. Tespitlerde bulunuyoruz, mahkemeye yardımcı olmaya çalışıyoruz." (Psikolog)

"Uzmanların arabuluculuk rolü yok, zaten karar verilmiş geliyor ancak hâkim nadir durumlarda çiftlerin büyük sorunlarının olmadığı, ayrılmayı gerektirecek sorunlarının olmadığını belirttiği zaman çiftleri barışmaya yönlendiriyoruz." (Pedagog)

10.4.7. Mahkemece Verilecek Diğer Görevleri Yapmak

Yukarıda bahsedilen görevlerin dışında mahkeme uzmanlarının meslek tanımlarının içinde "mahkemece verilecek diğer görevleri yapmak" maddesi bulunmaktadır. Bu maddenin uygulamada çeşitli zorluklara yol açtığı görülmektedir. Uzmanlar bu maddenin daha çok "ayak işi" yapmalarına neden olduğundan söz etmiştir. Bu taleplere karşı çıkmak için meşru yasal zemin bulamayan uzmanlar bu etkileşimden olumsuz etkilenmektedir.

"Normalde bize anlatılanlar, siz hâkimin yardımcısısınız vb. Anlatılana göre müdürün üstü, hâkimin altısınız gibi..." (Pedagog)

10.4.8. Farklı Uzmanlıklardaki Mahkeme Uzmanlarının Ayrışması

Genel olarak tüm mahkeme uzmanlarını için belirtilen görev tanımları dışında mahkeme uzmanları (psikolog, pedagog ve sosyal hizmet uzmanları) arasında tanım olarak bir görev ayrışması bulunmaktadır. Birçok uzman, uzmanlıklarına göre ayrışmayı aktarabiliyorsa da pratikte bu ayrışmanın çok uygulanmadığı görülmektedir. Bazı mahkemelerde her üç uzman bir arada bulunmamaktadır. Böyle durumlarda sosyal hizmet uzmanları da normalde pedagogun görev tanımında olan çocukla ilgili konularda rapor hazırlayabilmektedir. Birçok mahkemede her üç uzmanın da en sıklıkla üstlendiği görev velayet davaları sırasında bilirkişi raporu hazırlamak ve yine çocuğun mahkemede olacağı durumlarda onu sürece hazırlamaktır.

"Adalet bakanlığının hazırladığı görev tanımında pedagog çocuktan sorumlu uzman olarak gözüküyor. Ben de çocukla ilgili görüşmeler yapabiliyorum. Çünkü benim görev yaptığım mahkemede pedagog yok, psikolog yok, ben sosyal hizmet uzmanı olarak tüm o dosyalara bakıyorum." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

"Psikolog kişisel özellikleri, bakış açılarını, evlilikteki sorunları değerlendirmeli. Uzman pedagog da velayet ve çocukla anne – baba ilişkileri üzerine görüşme yapıp boşanma noktasında fikir vermeli. Sosyal hizmet uzmanı da ev ziyaretiyle bir tür komşu olsun, akraba olsun onların bakış açısıyla boşanma ve velayet konusunda fikir edinmeli, bunu raporla belirtmeli. Fakat bu sistem her zaman bu şekilde işlemiyor." (Pedagog)

Hâkimlerin de farklı uzmanlar arasındaki ayrışmaya net uymadığı görülmektedir. Çeşitli görevler, uzmanlık dışındaki kişilere iletilmektedir. Pedagogların küçük yaştaki çocuklar konusunda uzman olmaları dışında anlamlı farklılaşma belirtilmemiştir.

"Boşanmayla birlikte velayet sözkonusuysa orada daha çok pedagoga yönlendirme durumunda oluyorum. Ama onun dışında gerek pedagog gerekse sosyal hizmet uzmanımıza yönlendirdiğimiz oluyor. Her ikisi de çünkü aynı formasyonu almış, aynı etkinlikte kişiler." (Hâkim)

"Aslında hâkimin bakış açısı herkese aynı işi yaptırmak. Bizim Türkiye'de böyle. Psikoloğun görevi çok başka, pedagogun çok başka, sosyal hizmet uzmanın çok başka… Bir takım çalışması bu." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

"Aynı görevi yapıyoruz. Uzmanlık alanları farklılık arz ediyor ama istenen şey aynı. Çok nadir şekilde oluyor mesela, dışarıdan dosyalar geliyor, pedagog arkadaşın görüşmesini istiyorum diyor. Konu çocuğun görüşüyle ilgili konuysa hâkim özel olarak pedagog diyebiliyor." (Psikolog)

10.4.9. Mahkeme Uzmanlarına Kanun Uygulayıcıların Bakışı ve Kanun Uygulayıcıların Mahkeme Uzmanlarından Faydalanması

Genel olarak mahkeme uzmanlarının sürece katkısı ve hazırladıkları raporlarla ilgili görüşlerin olumlu olduğu gözlenmektedir. Ancak bu genel olumlu değerlendirmenin yanında niceliksel değerlendirmelerde uzmanlar ve kanun uygulayıcılar arasında bazı görüş ayrılıkları olduğu fark edilmektedir (Tablo 55).

Tablo 55. Kanun Uygulayıcı ve Uzmanların Mahkeme Uzmanlarının Hazırladığı Raporlara Yaklaşımı (%)

		Sayı	Olumlu	Olumsuz	Toplam
Tüm kanun uygulayıcılar		*93*	83,9	16,1	100
	Hâkim	*26*	96,2	3,9	100
	Avukat	*40*	70	30	100
	Mahkeme uzmanı	*27*	92,6	7,4	100

Görüşülen hâkimler ağırlıklı olarak mahkeme uzmanlardan gelen raporların kendileri için değerli olduğunu belirtmektedir. Uzmanların ilgili kişilerle kendi ortamlarında ve daha uzun süre vakit geçirmeleri, onları tanımaları, daha rahat iletişim kurup kendilerini ifade etmelerine imkân sağlamaları raporları değerli kılmaktadır. Hâkimler raporları incelemekte ama son kararı yine kendi görüşleri doğrultusunda vermektedir.

"Problemleriyle ilgili sorulan sorulara alınan cevaplar ilginç oluyor. Niye? O ev ortamında sorulduğu için kadın kendi evinde kocasıyla ilgili sorunları anlatırken çok rahat ve detaylı şekilde anlatıyor. Mahkeme ortamında belki onu yapamıyor. Birçok şeyler gizli kalıyor ama o raporların içerisinde detaylar geliyor, o yönüyle epey faydalı oluyor." (Hâkim)

"O raporlar bize yol gösterici. Tek başına bağlayıcı değil. Bazen uyuyorum onlara bazen de uymuyorum. Onlar farklı, ben farklı düşünüyorum. Tabii uzmanların kalitesi de önemli." (Hâkim)

Hâkimlerin özellikle uzmanlardan destek aldığı dosyalar **çocuğun da olduğu çekişmeli boşanma** davalarıdır. Böyle vakalarda hâkimler hem boşanan ailenin şartlarını daha iyi anlamak hem de velayet kararını doğru verebilmek için uzmanlardan rapor istemektedir. Hâkimlerin uzmanlara sevk ettiği bir başka dosya tipiyse **boşanmadan dönme ihtimali görülen çiftler**in dosyalarıdır. Hâkim bu tip kişileri uzmanlara sevk ederek boşanmaktan vazgeçirmeyi amaçlamaktadır. Anlaşmalı boşanma dosyaları birçok hâkim tarafından uzmanlara gönderilmemektedir. Bu tip davalar herhangi bir bilirkişi raporu olmadan süreç tek celsede hâkim kararıyla bitirilmektedir. Anlaşmalı olmayan ama taraflardan bir tanesinin talepleri kabul etmesiyle çekişmeye dönüşmeyen davalar da çoğunlukla iletilmemektedir. Taraflardan bir tanesinin net ve ağır şekilde kusurlu olduğu (şiddet, aldatma, taciz gibi vakalar) ve bu kusurun mahkemeye kanıtlanabildiği durumlarda hâkimler uzmanlardan destek almadan karar verebilmektedir.

"Şimdi her davayı bu arkadaşlarımıza yönlendirmiyoruz. Hangi davaları yönlendirmiyoruz? Doktor raporuyla, şiddet gördüğü belli olan fotoğraflarla, video çekimleriyle yahut başka birtakım bilgisayar çıktılarıyla aldattığı besbelli olan, hakaret ettiği tanık anlatımlarıyla besbelli olan kişilerin boşanma davalarını yollamıyoruz. Ama şunları yolluyoruz: Çocukların eğitimiyle ilgili anlaşmazlıklar varsa vs. Ailenin böyle kurtarılır bir tarafı varsa." (Hâkim)

"Anlaşmalı boşanmalarda veya taraflardan bir tanesinin talepleri kabul ettiği boşanmalarda yönlendirmiyoruz ama taraflardan biri ben aslında boşanmak istemiyorum derse uzmana yönlendirip evliliklerine devam ettirme şansları var mıdır diye soruyoruz." (Hâkim)

"Her iki taraf da sulh ihtimali yoktur; biz boşanmak istiyoruz diye karşılıklı olarak gelirse uzmanlık durum yoktur. Ama diyelim ki velayet konusunda veya nafaka - tazminat konusunda anlaşamadılar; orada gönderebiliyoruz." (Hâkim)

Hâkimler dışında avukatlar da uzmanlardan gelen raporları genel olarak olumlu bulmaktadır. Ancak avukatlar mahkeme uzmanlarına daha eleştirel yaklaşmaktadır. Görüşülen hâkimlerin neredeyse tamamı, avukatlarınsa üçte ikisi uzman raporları hakkında olumlu görüş bildirmektedir. Bazı avukatlar uzmanların yeterliliği konusunda eleştirilerde bulunmaktadır.

"Usulen yerine getiriliyormuş gibi. Mesela cezayla ilgili bir mesele, çocuğun ifadesi alınacak, orada pedagog psikolog her neyse var ama öylece oturuyor. Yani sadece orada bulunması tutanağa geçirilecek. Dolayısıyla çok aktif değil. Burada da (aile mahkemesinde) çok etkin olduklarını sanmıyorum. Bir görevi yerine getirmeleri gerektiği için varlar." (Avukat)

"Uzmanların raporlarında çok fazla Türkiye gerçeği umursamazlığıyla hareket ettiklerini düşünüyorum. Gerçekten çocukla diyalog içerisine girmeye çalışmıyorlar veya onun durumu net

şekilde yazılmıyor. Taraflarla görüşüyorlar ve tarafların dilekçede yazdıklarını üç aşağı beş yukarı aynılarını anlatıyorlar. Bence burada önemli olan çocukla görüşmeleri... " (Avukat)

Mahkeme uzmanları da ağırlıklı olarak kendi katılımlarının değerli olduğunu düşünmektedir. Görüşülen uzmanların neredeyse tamamı raporlarının olumlu algılandığını düşünmektedir. Ancak görüşmeler sırasında bazı mahkeme uzmanları; mahkeme içindeki konumlarını oturtana kadar zorluk çektiklerini ve halen kendilerinin ne kadar etkin kullanıldığı konusunda ilden ile, hâkimden hâkime değişiklik olduğunu belirtmektedir.

Hangi dava dosyalarının uzmanlara sevk edileceği, ne konularda uzmanlardan rapor veya uzlaştırma amaçlı danışmanlık isteneceği, raporların ne şekilde kullanılacağı gibi konularda kesin kurallar olmaması mahkeme uzmanlarının sisteme entegrasyonunu kişiye bağlı hale getirmiştir.

"Hâkimlerin hepsinin boşanma davalarını gönderdiğini duyduğum da oluyor. Mesela daha önce bir hâkimimiz vardı o anlaşmalıları bile gönderiyordu. O işte sorun da bu zaten, hep dünya görüşüne göre şekillenen durumlar var." (Psikolojik Danışman)

"Hâkim seni beğendiyse iyi, değilse kötüsün. Hâkim olur her dosyayı gönderir, hâkim olur ayda bir dosya gönderir. Bunun standardı olmadığı için insanlar bize de saygın şekilde bakmıyor. Biz kendi saygınlığımızı kendimiz kazanmak zorundayız." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

"Valla aslında hâkimin kendi kafasında oluşturduğu şeyle ilgili. Ben öyle görüyorum. Her dosyayı da göndermiyor. Şimdi işin içinde çocuk varsa geliyor… Oran vermek yanlış olur…" (Sosyal Hizmet Uzmanı)

Bazı uzmanlar hazırlanan raporların ne kadar dikkate alınıp kullanıldığı konusunda da hâkimden hâkime fark görmektedir. Kimi hâkimlerin raporları usulen istediği ancak kullanıma geldiğinde çok da dikkate almadığı belirtilmiştir. Birçok uzman, hâkimlerle daha yakın çalışmak, aldıkları davanın başını ve sonucunu bilmek, hazırladıkları dosyaların kullanıldığı yönünde geri dönüş almak gibi istekleri dile getirmiştir.

"Usulen yapılıyor. Ben öyle görüyorum. Hâkimin rapor istemesinin en büyük nedenlerinden biri davanın Yargıtay'dan dönmemesi. Bu algı var şu anda." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

"Aslında hâkimin uzmanlarla yapması gereken, uzmanlara verdiği her dosyayı belli bir günde tartışması. Psikolog arkadaşım sen ne gözlemledin, pedagog arkadaşım sen ne düşünüyorsun; sosyal hizmet uzmanı arkadaşım sizin düşünceleriniz ne, bilgi verir misiniz... Böyle olmuyor. İdeali budur." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

"Genel olarak hâkimler delil olayına baktıkları için kusur oranı belgelendirme konusunda genelde tanıklar ve diğer maddi delillerden yola çıkılıyor. Bizim mesleki değerlendirmelerimiz onları etkilemiyor." (Psikolog)

"Şimdi hâkimden hâkime çok değişiyor. Bazı hâkimler alıyor seni dosya sırasında yanına oturtuyor. Bana bununla ilgili yardımcı olur musunuz diyor. Bazıları da mahkeme salonlarında izleyici sandalyesine oturtuyor seni. Evet diyor ne oldu, bir şey var mı. Sonra da tamam, tamam, hadi çıkabilirsin!" (Pedagog)

Genel olarak bu tip sorunların zaman içinde gittikçe azaldığından bahsedilmektedir. Hâkimler ve diğer mahkeme çalışanları gittikçe uzmanların işlevlerini ve önemlerini idrak etmektedir. Ancak bu uzun süren bir süreçtir ve her ilde eşit derecede hızlı ilerlememektedir.

"İlk başlarda çok sıkıntı yaşadık. Yedi yıl önce duruşmalara girdiğimizde birbirlerine şu bayan ne iş yapıyor diye soruyorlardı. Bir de ne derlerdi biliyor musunuz: Sosyal hanım buyurun derlerdi. Önce bence zaten mahkemedeki hâkimlerin, savcıların bu konuda eğitilmesi lazım. Bizi tanımıyorlar ki..." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

Bazı uzmanlar konumlarının güçlenmesinde zaman içinde daha çok Yargıtay kararının uzman raporlarını dikkate alarak verilmesinin etkili olduğunu düşünmektedir. Hâkimin, uzman raporlarının tersine karar verdiği durumlarda davaların Yargıtay'da bozulduğundan söz edilmektedir. Bu deneyimler ilk başta uzmanların işlevlerini benimsemeyen hâkimlerin de zaman içinde raporları dikkate almasına sebep olmuştur.

"Yazdığımız raporlarda mesela çocuğu babaya veriyoruz, hâkim anneye veriyor. Ondan sonra Yargıtay'a gidiyor dosya, bozulup geliyor, bizim kararımıza uyulması isteniyor. Böyle dosyalar geldikçe hâkimlerde artık uzmanlar önemliymiş, bunlara dikkat edelim diyor." (Pedagog)

10.4.10. Uzmanların Çalışma Koşulları

Bu bölümde mahkeme uzmanlarının çalışma koşulları, davalılarla görüşme şekilleri ve çalışma ofislerinin yaptıkları işe uygunluğu, fiziksel çalışma ortamları, hane ziyaretleriyle ilgili lojistik ve güvenlik konuları ele alınmıştır.

10.4.10.1. Uzmanların Görüşme Yöntemleri

Uzmanlar kendileri sevk edilen dosyalarda ilgili kişilerle çoğunlukla sadece yüz yüze görüşme yapabilmektedir. Bu durumda devam ziyaretleri için lojistik imkânların olmaması (görüşme odası, yol masraf desteği gibi) da etkilidir. Bazı durumlarda görüşme 3 – 4 kez yapılabilmektedir ancak bu çok nadirdir. Bu görüşme sayıları uzmanların tespit işlevi için çoğu zaman yeterli gelse de danışmanlık işlevi için yeterli değildir. Görüşme süreleri 45 dakika ve 1,5 saat arasında değişmektedir. Uzmanlar genel olarak ideal sürenin 45 dakika olduğunu belirtmektedir. Bu sürenin sonrasında görüşülen kişinin dikkatinin dağılabileceği düşünülmektedir.

"Bazı dosyalarda taraflarla bir kere, bazılarında 2 kere, bazılarında 3 - 4 kere görüştüğünüz oluyor. Dosyaların durumuna, bizim aklımızdaki soruyu çözüp çözemediğimize göre değişiyor. Mesela bir velayet dosyasında çocukla bile dört kez görüştük, bizim için uç bir şey." (Pedagog)

"İdeal bir görüşmenin sayısı ikiden az olmamalı. Çünkü tarafla bir görüşüyorsunuz taraf heyecanlı oluyor, sistemi bilmiyor; bir görüşme yapıyorsunuz, sonraki görüşmede hem karşı tarafın iddialarını soruyorsunuz hem de onun unuttuğu, anlattığı, anlatmadığı, sonradan aklına gelen kendisi için çok önemli şeyler olabiliyor." (Pedagog)

"Aldığım bulgular, görüşme notları, edindiğim izlenim çerçevesinde ailenin bütünlüğünün korunabileceğine inanıyorsam görüşmelerimi 2 ya da 3'e çıkarıyorum. Ama maksimum 2 - 3... Ancak hakikaten artık ipler kopmuşsa tek bir görüşmede raporumu alıyor, düzenliyorum." (Psikolog)

10.4.10.2. Lojistik ve Güvenlik Konuları

Yapılan araştırmada uzmanların yaşadığı mekân ve ulaşım gibi lojistik sorunların görüşmelerin sayısı ve kalitesi konusunda olumsuz etkilere sahip olduğu gözlenmiştir. Uzmanlar özellikle mahkemelerde kendilerine ait oda olmamasından ya da en azından yeterli sayıda görüşme odası olmamasından şikâyet etmektedir. Boşanma davaları çerçevesinde yapılan görüşmelerde kişiler çoğu zaman hayatlarıyla ilgili mahrem detaylar paylaşmaktadır. Bu görüşmeler için uygun odaların olmaması görüşmelerin verimliliğini de düşürmektedir. Bazı mahkemelerde tüm uzmanlar için 1 oda bulunmaktadır. Uzmanlardan biri görüşme yaparken diğerleri çıkıp koridorda beklemektedir. Bazı durumlarda uzmanların mahkemede kendilerini ait odası yoktur, hâkimlerin odalarını veya ortak alanları kullanmaktadırlar. Bu durum mahkemedeki katip - mübaşir gibi kişilerin uygunsuz zamanlarda odaya girmelerine, görüşme yapılan kişiyle uzman arasında güven tahsis edilmesinin zorlaşmasına sebep olmaktadır.

Özel görüşme odaları çocuklarla yapılan görüşmeler için de gereklidir. Uzmanlar çocuklarla mahkemenin soğuk ortamında görüşmenin zor olduğunu, çocuk görüşmeleri için daha renkli, çocukların kendilerini rahat hissedeceği odalar kullanılması gerektiğini söylemektedir.

"Bir odamız yok, raporumuzu evde yazıyoruz. Adliyeye geldiğimizde görüşme yaptığımız yer hâkim odası oluyor. Hâkim duruşmada ara verdiği zaman biz görüşmeciyi dışarı çıkartıyoruz. Bazen en hararetli yerde, duygu yoğunluğunun olduğu yerde, tepkilerini ölçtüğümüz yerde aksamalar olabiliyor." (Pedagog)

"Bakıyor duvarlar boyasız, bir tane kıytırık perde var. Burada birkaç tane oyuncak var; iyi tamam çocuklar da oyun falan oynayabiliyor ama onun dışında bir şey yok. Ben yeri geldiğinde şu çocukla yerde oyun oynayabilmeliyim. Ona göre odam olmalı benim. Ben çocuğu yere nasıl oturtacağım? Ben Denver 2, gelişimsel tarama testi yapamıyorum mesela çünkü çocuğu oturtacağım yer yok." (Pedagog)

Uzmanların karşılaştığı başka bir lojistik sorunsa araç tahsisidir. Uzmanlara araç tahsis edilmemektedir. Uzmanlar genelde görüşmeye gidilecek yerlere taksi paralarını kendileri vermekte, daha sonra bu paranın geri ödenmesi için uğraşmaktadır. Adalet Bakanlığı sistemi içinde de net tanımlamalar olmadığı için geri ödemelerde bürokratik sorunlar yaşanmaktadır.

Bazı uzmanlar görüşme sıklıkları düşünüldüğünde harcırahlarının yeterli olmadığını belirtmektedir. Bu tür lojistik imkânsızlıklar uzmanların bazen yerinde yapılacak gözlem / görüşme sayısını azaltmasına sebep olmaktadır.

"Hâkim diyor ki bu çocuk incelenecek, ev ortamı, sosyal çevresi gözlemlenecek. Git bunun yaşadığı ortamın raporunu hazırla. Dosyayı alıp tamam hâkim bey diyorsun ki herhangi bir ücret yok. Araba ücreti adı altında, yol ücreti adı altında bir ücret tahsis edilse taksi tutar, uygular gelirsiniz. Ama sen git bir araç ayarla adliyeden diyor. Çıkıp idari işlere gidiyorsun, adliyenin bu tür işlerde yardımcı olan aracı yok diyorlar." (Pedagog)

"Hâkim diyor ki kendi paranızı cebinizden harcayacaksınız, faturayı alıp getireceksiniz ben size ücretini kestireceğim. Her ay bizim bazen 20 tane ev ziyaretine gittiğimiz oluyor. Ben 200 – 250 belki 500 lira cebimden ayırmak zorunda değilim ki iş için. Öyle olduğu için de taraflara telefon ediyoruz. Taraflar gelip götürüyor." (Pedagog)

Mahkeme uzmanlarının dile getirdiği başka sorun ise güvenliktir. Bu durum ceza mahkemelerinde daha sık yaşanmakla birlikte aile mahkemelerinin davalarında da uzmanlar güvenli olmayan muhitlere gitmek durumunda kalmaktadır. Bunun yanı sıra ev ziyaretlerinde taraflarla görüşme yapılırken şiddete meyilli kişilerle karşı karşıya kalmak da olasıdır. Bu gibi durumlarda hızlı bir şekilde ulaşabilecekleri herhangi bir kolluk kuvvetinin olmaması uzmanlara endişe yaşatmaktadır.

"Güvenlik falan yok. Biz kendi güvenliğimizi kendimiz sağlıyoruz. Bundan dolayı sıkıntı yaşadığımız oldu. Silah dayayan bile oldu kafamıza. Biz bunları atlattık ama bundan sonra ne olacağının garantisi yok yine de." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

"Çocuk mahkemesinde suça sürüklenen çocuklarla ilgileniyorsunuz. Bu çocuklar genelde güvenliksiz, kenar mahallerde oluyor. Yanınıza polis verilmiyor. Bir şekilde o mahalleye giriyorsunuz… Özlük hakkımız olmadığı için güvenlik talep edemiyoruz." (Pedagog)

10.4.10.3. Uzmanların Gelişimi İçin Öneriler

Mahkeme uzmanlarının mesleğe girişte aldığı eğitimler, uzmanlıklarını geliştirmek için ihtiyaç duydukları meslek içi eğitimler ve raporlarının standardizasyonuyla ilgili konular bu bölümde değerlendirilmiştir.

10.4.10.4. Eğitim İhtiyacı

Uzmanların sorun yaşadığı diğer konuysa eğitimdir. Çoğu mesleğe girerken genel memuriyet kurallarını öğreten eğitim dışında herhangi bir eğitim almamıştır. Uzmanlar kendi konularına özel eğitimler, ayrıca hukuk sistemiyle ilgili eğitimler beklemektedir. Uzmanlar kendi alanlarında

üniversitelerden eğitim almış olsalar bile bilirkişi olarak işlevlerini yerine getirecek donanımdan yoksundur.

Birçok uzmanın, mahkeme uzmanlığına ilk başladığında çok zorlandığı, daha sonra zaman içinde işini "el yordamıyla" öğrendiği anlaşılmaktadır. Uzmanlık sistemin aile mahkemelerinde yeni olması, mahkemelerde görüşülen kişileri önceleyen ve bilgi aktarımı yapabilecek kıdemli uzmanların da olmaması bu sorunu artırmaktadır.

"Çalışmaya ilk başladığınız dönemde hazırlık eğitimi gibi bir şey var ama onun içeriği sizin buradaki işinize uygun değil. Sadece memuriyetinize uygun bir eğitim. Memuriyet nedir, nasıl yapılır, adliyede işlem nasıl yapılır, bunları gösteriyorlar. Sizi alanınızdasınız, mezun olmuşsunuz, biliyorsunuz diyerek direkt oturtuyorlar. Öyle boşanmayla ilgili eğitim olmuyor." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

"Adli sistemde görüşme yapmanız isteniyor ama süreçle ilgili de bilginiz olması gerekli. Şimdi bir hâkim savcı kadar süreci bilemiyoruz. Kanunları bilemiyoruz. Çünkü böyle bir eğitimimiz yok. Adli sistemdeki çocuğun durumuyla ilgili bize eğitim verilmedi. Sadece topluma nasıl yararlı hale getirebileceğimiz değerlendiriliyor. Onun dışında bir değerlendirme yapılmadı." (Pedagog)

Küçük şehirlerdeki bazı uzmanlar eğitimlerin büyük şehirlerde yapıldığını ve kendilerinin de gitme imkânı bulamadığını belirtmiştir.

"Çocuklarım daha ufak. Eğitimler veriliyor X'te. Benim sürekli oraya gitme olanağım yok. Kocam da burada çalışıyor. Keşke internetten eğitim olsa, burada seminerler düzenleseler. Bizi doldurmaları lazım. Eksiğiz." (Psikolog)

Bazı uzmanlar Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın sağladığı eğitimleri almıştır ancak bu eğitimlerin sürekli ve çeşitli olması gerektiğini belirtmektedir.

"Şu anda Aile Bakanlığı dediğim gibi boşanma evresindeki ailelere danışmanlık hizmeti vermek üzere eğitimler yapıyor. Geçen sene ilk eğitimi yaptılar. Kısa süreliydi. Bu eğitimlerin sürekli olması lazım." (Psikolog)

Uzmanlar Adalet Bakanlığı'nın bazı eğitimler düzenlediğini ama kendilerinin Adalet Bakanlığı'na bağlı olmadıkları için bunların dışında kaldıklarını düşünmektedir.

"Ben orada olmayan personel adına görev yapıyorum. Kendi kurumumun asli işini yapmıyorum. Bu yüzden şimdi kalkıp da adliye bize eğitim versin diyemem. Yani zaten onlar da bu eğitimi verecek insanlar olsa bizi çağırmaz." (Psikolog)

"Adalet Bakanlığı yeni tayin edilmiş uzmanlarla kendi eğitim grubunu oluşturdu. Bizim orada birkaç arkadaşımız var eğitim veren. Facebook'tan takip ettiğimiz kadarıyla yeni atananlara onlar eğitim vermiş" (Pedagog)

10.4.10.5. Rapor Formatları

Mahkeme uzmanlarının bir sorunu da biçim ve içerik bağlamında tanımlanmış belli bir rapor formatı olmamasıdır. Herkes kendi formatını kendi oluşturmakta ve çoğu zaman da raporların işlevselliği konusunda ilgili hâkimlerden geribildirim alınamamaktadır.

"Şöyle bir durum var. Ben bu raporda nasıl yaparım? Çocuk iki yıldır ailesi yanında, şu ikiyi rakamla mı yazıyla mı yazayım? O kadar çok şey çıkıyor ki... Birinci tekil mi ikinci tekil mi yazayım? Hiçbir kural yok..." (Pedagog)

"Uzmanlaşamıyorsun. Bu tamamen kişinin kendini yetiştirmesiyle ilgili. Biz mesleğe başladığımızda herhangi bir rapor örneği yoktu. Raporları biz kendimiz ortaya çıkardık, kendimizce biçimlendirdik. Çocuk mahkemesinde de öyleydi." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

10.5. Sosyal Hizmet Merkezlerinin Değerlendirilmesi

Kanun uygulayıcı ve uzmanların, ailelere boşanma süresince veya öncesinde sunulan destek hizmetleriyle ilgili bilgisi bulunmamaktadır. Bilinen tek hizmet maddi imkânı olmayanlar için avukatlık ve hukuki danışmanlık hizmetidir. Şiddet gören kadınlar için sunulan Gelincik Projesi özellikle avukatlar arasında bilinmektedir.

"Türkiye'de böyle bir hizmet bilmiyorum. Baronun imkânı olmayan kişilere verdiği avukatlık, hukuki danışmanlık hizmeti var. Gelincikler var ama o da boşanmaya özel değil, tüm hukuki durumlar için." (Avukat)

"Olumlu hizmetler tabii ki. Bence kadınlar gerçekten çok eziliyorlarsa boşanma kararı almalarını cesaretlendirici bir etkisi var Gelincikler mevzusunun." (Avukat) "Gelincik projesi var, şiddete uğrayan kadınlar için: Aile Bakanlığı'nın da sanki vardı ama onlar hep şiddet mağdurlarına yönelik." (Avukat)

Mahkeme uzmanları, boşanma davaları kendilerine dava başladıktan sonra geldiği ve görevleri daha çok çocuğun velayetinin kime verileceğinin tespiti olduğu için çoğunlukla boşanma niyetindeki çiftin evliliğini kurtaracak herhangi bir danışmanlık hizmeti veremediklerini belirtmektedir.

"Süreç başladığında gördüğüm kadarıyla çiftler mahkemeye başvurduğunda zaten çocuk yoksa vaka adliye dışına hiçbir şekilde çıkmıyor. Yani kimse bunu bilmiyor. Dışarıdan yardım alma durumu olmuyor." (Psikolog)

Aile Danışma ve Sosyal Hizmet Merkezlerinin özellikle avukatlar tarafından bilinmediği tespit edilmiştir. Özellikle avukatlar nezdinde bu kurumun güvenilir ve işlevsel kurum olarak zihinlerde yer etmediği görülmektedir. Avukatlar boşanma davalarında taraflarla ilk irtibatta olan ve kişiler henüz boşanmanın yaralayıcı sürecine girmeden onlara tavsiye verme konumunda olan uzmanlardır. Bu bağlamda avukatların, aile merkezlerini benimsemesi ve danışanlarını buraya yönlendirebilmesi önemlidir.

"Ben merkezlerin nasıl çalıştığını bilmiyorum, hangi personelin çalıştığını falan. Yani bu noktada da bize herhangi bir bilgilendirilme yapılmadı." (Avukat)
"Bununla ilgili çok bilgimin olması belki cahilliğimden kaynaklı olabilir ama bilgilendirme de görmedim." (Avukat)

"Aile danışmanlık merkezleri bildiğim kadarıyla kurulmadı ya da kurulma aşamasında. Kesin söylemeyeyim. Devlet tarafından mutlaka sağlık hizmeti gibi sunulmalı ve ücretsiz olmalı." (Avukat)

Mahkeme uzmanlarının Sosyal Hizmet Merkezlerini / Aile Danışma Merkezlerini daha fazla bildiği ve bu kurumların faydasına inandığı görülmektedir. Ancak mahkeme uzmanları, boşanma aşamasındaki çiftleri dava başladıktan sonra görmekte ve bu aşamada çiftleri evliliğin kurtulmasını sağlayacak danışmanlık almaya ikna etmekte geç kalındığını düşünmektedir.

"Yönlendirdiğimiz kişiler olmadı çünkü bize geldiklerinde o noktayı zaten geçmiş oluyorlar. Çünkü dava açıldığında artık taraflar birbirlerine karşı kılıç kuşanıyor, sen bana boşanma davası açtın, şunu yaptın falan... Aileler de devreye girince bazı şeylerin telafisi zor oluyor. Ama adliyeye intikal etmede dava açılmadan müdahale olursa daha fazla yardım görebilirler diye düşünüyorum." (Pedagog)

"Aile danışma merkezleri önceden beri vardı. Yeni olduğunu düşünmüyorum, yeni değil. Ama insanların oralara özellikle de evlilik için çokça yönlendirildiğine inanmıyorum. Keşke daha da çok yönlendirilseler. Belki o zaman bunca boşanma olmaz. Ama boşanma olmaması için şu da şart: Ailelere eğitim!" (Sosyal Hizmet Uzmanı)

Mahkeme uzmanları bu hizmetin işe yarar olduğunu düşünmekle birlikte tamamen gönüllülük esasıyla alınmasını önermektedir. Böyle

bir danışmayı zorunlu kılmanın, hizmeti anlamsız kılacağı düşünülmektedir.

"Boşanma sürecinde destek verilmiyor. Kişi isterse Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı ücretsiz Aile Danışma Merkezleri var. Talep ettikleri takdirde bu var işte. Ama bu işler gönüllülük esasıyla yürümesi gereken işler. Sen kendin gitmek istemediğin sürece götürülsen bile faydası olmaz." (Sosyal Hizmet Uzmanı)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması'nda bir hikaye kurgusu içinde evliliğin oluşumu, gelişimi ve boşanmaya yol açan hususlar incelenmiştir. Araştırmada boşanma nedenlerinin yanı sıra bireylerin hukuksal süreçte yaşadıkları, evliliğin hukuken sonlanma aşamasında ilişkinin seyri ve hukuki uygulamaların pratikteki etkileri kapsanmıştır. Hukuksal süreç içinde bireylerin deneyimleri uygulamanın aktörleri olan "yasa uygulayıcılar" tarafından da değerlendirilip yasa metni ve pratikteki sorunlar tespit edilerek, geliştirme önerileri alınmıştır. Ayrıca boşanma sonrasında bireylerin hayata ve kendilerine bakışı, boşanma olgusunun oluşumundan boşanma sonrası bugünkü duruma kadar tüm süreç incelenmiştir.

Boşanmaya yol açan faktörler nadiren tek ve doğrudan bir olayla ilişkili olarak açıklanabilir; boşanma daha çok evliliğin ilk dönemlerinden itibaren ortaya çıkan sorunların yıllar içinde birikmesiyle gelişen ve "bardağı taşıran son nokta" olayıyla gerçekleşen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Evlilik öncesi tarafların birbirini yeterince tanımadan evlenme kararı alması yaşanan sorunların en önemli nedenlerinden biri olarak gözükmektedir. Evlilik öncesi tarafların birbirini yeterince tanıyamaması, sadece tanışma ve evlilik arasındaki sürenin yetersizliğiyle değil, tarafların birbirlerinin kişilik özelliklerini, aile yapılarını, hayata bakış açılarını anlamaya yetecek kalitede zaman geçirmeyişiyle de ilişkilidir. Bireylerin kendilerinin ve evlenmeyi planladıkları kişilerin evlilikten beklentileri hakkında yeterince fikirlerinin olmaması ve beklentiler arasındaki uyumsuzluklar evliliğin potansiyel sorunlarla başlamasına yol açmaktadır. Hem aile hem de çevre baskısını ortadan kaldırmayı hedefleyen farkındalık çalışmalarının yapılması bireylerin evlenmeden önce eşlerini daha iyi tanımalarına ve daha sağlıklı kararlar vermelerine fırsat verecektir. Ayrıca erken yaşta evliliklerin önlenmesi konusunda kamu politikalarının güçlü şekilde sürdürülmesi önemlidir.

Boşanmış bireylerin evliliklerinde yaşadıkları sorunlar arasında ilk beş sırada yer alan durumlar şiddet, alışkanlıklar, yakın çevre, duygusal ilişki ve cinsel hayat odaklıdır. Bu gerekçeler farklı demografik özelliklere göre farklılaşma göstermekle birlikte şiddet, alışkanlıklar ve duygusal ilişkiye dair sorunlar hem kadın hem de erkekler tarafından en sık dile getirilendir.

Bireylerin boşanma gerekçelerinde, yakın çevrenin evliliğe müdahalesi ve duygusal ilişki en üst sırada yer almaktadır. Bu gerekçeleri aldatma, ekonomik sorunlar ve şiddet takip etmektedir. Eski eşinin veya kendisinin alışkanlıkları, yaşam tarzı veya değerleri nedeniyle evliliğinin sona erme durumu da yaygındır. Bireyler arasındaki yaş farkı, inanç / mezhep farklılığı ve akraba evliliği gerekçeleriyse boşanmaya sebep olan durumlar arasında alt sıralarda yer almaktadır. Cinsiyet temelinde yapılan inceleme, kadınların en fazla şiddet sebebiyle, erkeklerin ise en sık yakın çevre sebebiyle boşandığına işaret etmektedir.

Yakın çevre sebebiyle boşanmaların yaşandığı evliliklerdeki kilit faktör kadın veya erkeğin ailesinin özellikle annesinin ilişkiye olan müdahalesidir. Erkekler özellikle eski eşinin kendi ailesine saygısızlık yapmasını boşanma gerekçesi olarak gösterirken, kadınlar eski eşinin ailesinin evliliklerine müdahale ettiğinden söz etmiştir. Özellikle geniş aile içerisinde yaşayan kişiler bu tür sorunlarla daha çok karşılaşılmıştır. Ayrıca kadının kendi ailesi ile ilişkisi de tartışma konusudur. Erkek bu durumu kadının kendi ailesiyle kopamaması olarak tanımlarken kadın kendisini bu konuda kısıtlanmış hissetmektedir. Bu nedenle evliliğe ilişkin eğitici çalışmaların sadece eşlere yönelik değil, kadın ve erkeğin anne - babası gibi birincil derece akrabalarını da içermesi gerekmektedir.

Duygusal ilişki sebebiyle gerçekleşen boşanmalarda temel gerekçe karşılıklı sevgi eksikliğidir. İlişkinin başından itibaren sevgi eksikliğinin yaşanması, sevgisizlik üzerine kurulan evlilikler ve dış faktörlerin de (yakın çevre, çocuk sahipliği, evdeki görev ve sorumlulukların paylaşımı) bu duruma etkisi boşanmayı kaçınılmaz hale getirmektedir.

Boşanmış kadınların özellikle psikolojik şiddet diğer ifadeyle sözlü şiddete maruz kalma durumu yaygındır. Ancak boşanmaya gerekçe oluşturan şiddet türleri bununla sınırlı değildir; fiziksel bütünlüklerini bozmaya yönelik davranışlar da

boşanmalarına gerekçe oluşturmaktadır. Çiftlerin boşanma gerekçeleri karşılaştırmalı olarak analiz edildiğinde, şiddet uygulayan erkeklerin bu konuya çok üstünkörü değindiği ve zaman zaman konudan önemseyen bir üslupla bahsettiği gözlenmiştir. Diğer yandan kadınların bir bölümünün evlilik boyunca şiddet görse de boşanmak için uzun süre beklediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, kadınların aile içi şiddete maruz kaldıkları durumlarda, psikolojik ve fiziksel salahiyetlerini koruyabilmesi açısından 6284 sayılı Kanun'un etkin şekilde ve boşanma sırasında kanun uygulayıcılar tarafından arabuluculuk girişimin olmaması gerekmektedir.

Boşanmanın öne çıkan diğer nedeni ekonomik sıkıntılar ve çalışma hayatıdır. Erkeklerin işsiz olduğu veya düzenli işlerde çalışmadığı durumlarda yük kadının üstündedir. Bu durum da kadınların önemli bölümü açısından erkeğin sorumluluklarını yerine getirmediği anlamı taşımaktadır. Diğer deyişle burada toplumsal olarak erkeğe atfedilen roller öne çıkmaktadır. Erkeklerin bu konuda eleştirileri ise eski eşlerinin tutumlu olmaması ve daha fazlasını talep etmesiyle ilişkilidir. Bunun yanı sıra, kadının işgücüne katılımına erkeğin izin vermemesi de boşanmaya yol açan gerekçeler arasındadır.

Hane içi sorumluluklar da kadın ve erkekler tarafından boşanma gerekçesi olarak tanımlanan bir alandır ancak burada gerekçeler farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmanın en temel nedeni toplumsal cinsiyet normlarının ve bu normların öngördüğü hane içi işbölümü kalıplarının etkisinin kadın ve erkek açısından farklı tezahür etmesi olabilir. Erkekler hanenin bakımına ilişkin sorumlulukların tümünü kadınların üstlenmesi beklerken kadınlar özellikle evlilik sürecinde çocuk aileye katıldıktan sonra bu yükler konusunda eşlerinden destek ve paylaşım beklemektedir. Kadınlar bu başlık altında en çok eski eşinin çalışmamasından, maddi yetersizliklerden, çocuğun bakımını paylaşmamasından veya tadilat gibi ev işlerini yapmamasından söz etmiştir. Bu konu nedeniyle evliliklerinin bittiğini belirten erkekler eski eşlerini yemek yapma, temizlik yapma ve daha nadiren çocuk bakımı konularında eleştirmiştir. Evlilik birliğinin kurulmasından önce ve evlilik süresince toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kadın ve erkeklere yönelik ülke çapında bilinçlendirme çalışmaları bireylerin sağlıklı aile hayatı içinde yaşamasına katkı sağlayacaktır.

Araştırma kapsamında daha önce evli olup boşanmış çiftlerle de görüşmeler yapılmıştır. Boşanma nedenlerine ilişkin eşlerin birbirinden farklı hususlardan söz etmesi dikkat çekicidir. Örneğin aldatma ve cinsellik konusunda kadın ve erkeğin yaklaşımı farklıdır. Bunlara ek olarak yakın çevrenin ilişkiye müdahalesi, ekonomik durum ve bireylerin çalışma durumu başlıklarında da boşanmış çiftler anlaşma sağlayamamıştır. Tarafların farklı gerekçelere işaret etmesinin nedenlerinden birisi iletişim eksikliğinden kaynaklanıyor olabilir. Bu yüzden, farklı nedenlerden ötürü evlilik içi sorunların yaşandığı durumlarda, çiftlere destek olacak mekanizmaların devreye girmesi, iletişimin henüz kopmadan onarılmaya çalışılmasının sağlıklı bir yol olduğu söylenebilir. Psikolojik destek mekanizmalarının kullanılması, çiftler arasındaki sorunlar uzmanlar tarafından ele alınmasına, böylece tarafların ve çocuk ya da çocukların olduğu durumlarda tüm aile bireylerinin psikolojik olarak desteklenmesine yardımcı olacaktır.

Boşanmaya ilişkin düşünceler evlilikte süregelen sorunlarla ilişkili olabildiği gibi sonradan ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar veya aldatma / aldatılma gibi nedenlerden ötürü de ortaya çıkabilmektedir. Dikkat çekici nokta, bireylerin önemli kısmının boşanma konusunu ilk defa düşünmelerinin üzerinden ancak belli süre geçtikten sonra bu kararı alabildiğidir. Kadınların önemli bölümünün evliliğin ilk zamanlarından itibaren boşanmayı düşündüklerini ancak bu kararlarını uygulamaya geçirmeden önce çok uzun süre bekledikleri anlaşılmıştır. Hem kadın hem erkeklerde boşanmanın çocuklarını kötü etkileyeceği düşüncesiyle boşanma kararını uygulamaya geçirmeme ön plana çıkmaktadır. Özellikle boşanmış kadına yönelik toplumsal algı, kadının ekonomik bağımsızlığının olmaması veya yetersiz olması kadınların boşanamamalarının önündeki temel engellerdir. Öte yandan tür zorluklara rağmen evliliği sonlandıran kişinin çoğunlukla kadın olması da dikkate değerdir.

Görüşülen çoğu birey için mal paylaşımı, tazminat, nafaka, velayet gibi hukuksal konuları boşanma kararında bir engel oluşturmamıştır. Bu durum, alınan boşanma kararlarında bireylerin evlilikleri süresince yaşadıkları durumun yıpratıcılığı ile ilişkilendirilebilir. Özellikle anlaşmalı boşanan çiftlerin boşanma sürecinin bir an evvel ilerlemesi için birbirlerinden minimum talepte bulunmayı düşünerek bu kararı vermiştir. Maddi eksenli olarak tabir edilebilecek nafaka, tazminat, mal paylaşımı konularının boşanma kararı üzerinde etkisi olmadığını belirtenlerin bir kısmının zaten eski eşlerinin herhangi bir maddi varlığı yoktur. Öte yandan, erkekler bazen boşanma kararlarını pazarlık konusu yaparak eşlerini kendilerinden maddi bir şey istememeleri konusunda ikna etmeye veya eşlerine baskı yapmaya çalışabilmektedir. Çocukların velayeti boşanma kararını etkileyen hukuki konuların başında gelmektedir. Her iki tarafın da çocukların velayetini talep ettiği, velayetin kendilerine verilmeyeceğini düşündükleri durumlarda boşanmaktan vazgeçtikleri veya süreci bir müddet askıya aldıkları tespit edilmiştir.

Boşanma kararının uygulanması hem kadın hem erkek bireyler için son derece yıpratıcı ve bir an önce tamamlanması istenen bir süreçtir. Boşanma fikrinin zaman içinde olgunlaştığı ve yaşanan olumsuzlukların dayanılamayacak seviyeye ulaştığı bu aşamada bireylerin ilişkinin düzelebileceğine yönelik inançları bulunmamakta hatta yakın çevrenin yorum ve yönlendirmeleri bile kararlarında etkili olmamaktadır. Sınırlı sayıda bireyin aldığın psikolojik destek ve danışmanlık hizmetleri ise evliliğin sürdürülmesinden çok bireye yönelik psikolojik yardım şeklindedir. Bu kapsamda Sosyal Hizmet Merkezleri'nin hem kadın hem erkeğin katılımıyla evlilik birliğinin kurulmasından önce ve evlilik süresince evlilik danışmanlığı hizmeti vermesi, evlilik içi iletişimin güçlenmesine ve bireylerin kriz anlarını daha sağlıklı şekilde yürütmesine yardımcı olacaktır.

Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin yaklaşık yarısı boşanma başvurusunu avukat olmadan kendileri bilfiil gerçekleştirmiştir. Avukat tutmamış bireylerin büyük çoğunluğu, özellikle düşük sosyoekonomik seviyeden bireyler avukatları olması durumunda davanın kendileri açısından daha olumlu sonuçlanacağına inanmaktadır. Özellikle kadınların bir kısmı boşanma esnasında eşlerinden yok denecek kadar az seviyede talepte bulunmuştur. Bu durumun temel gerekçesi eşle hukuki konularda çatışma yaşamama isteğidir. Uygulamada hakimler gerekli durumlarda bireyleri baronun adli yardım servisine yönlendirmektedir öte yandan görüşülen bireyler arasında ücretsiz hukuki destek alanların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Özellikle düşük eğitimli bireylerin hukuki destek mekanizmaları konusunda daha net ve anlaşılır şekilde bilgilendirilmesi gereklidir.

Anlaşmalı boşanmalar genel olarak tek celsede sonuçlanmakta, ortalama bir ay sürmektedir. Anlaşmalı boşanmalarda boşanma süreci bireyler açısından çok daha az yıpratıcıdır. Çekişmeli boşanmalarda davalar 5 - 6 celseye kadar uzamakta, çoğu davada 1 - 1,5 sene sürmekte hatta 2 seneye kadar sarkabilmektedir. Bununla birlikte son 10 yıl içinde Aile Mahkemeleri'nin iş yükünün belirgin bir şekilde artmıştır. 2013 yılı itibariyle hakim başına düşen ortalama dava sayısı 1.858'dir. Bu sayılar mahkeme süresinin uzun sürmesinin sadece bireyler arasındaki çekişmelerden değil aynı zamanda mahkemeler üzerindeki iş yükünden de kaynaklandığını göstermektedir.

Çoğu davada, boşanma süresi uzadıkça tarafların birbirlerine karşı düşmanlıklarının arttığı, mahkemede el kuvvetlendirmek amacıyla çocukların koz olarak kullanıldığı, kişilerin boşanma sonrası işlevsel bir ilişki yürütmelerine engel olacak bir süreç yaşandığı söylenebilir. Dava süresince velayetin belli olmaması, çocuğun eşler arasındaki mücadelede ortada kalması ciddi sorun teşkil etmektedir. Uzun davaların bir başka mahsuru da geçim kaynağı olmayan kadınların nafaka almadan bu süreç boyunca maddi sıkıntı yaşamasıdır. Şiddetin yaşandığı evliliklerde, boşanma süresinin uzaması ile kadının her türlü şiddet biçimine daha fazla maruz kalması sözkonusu olabilmektedir. Çekişmeli boşanmalarda, çoğu kanun uygulayıcı için ideal olan 2- 3 celse ve 6 - 12 ayı geçmeyen mahkeme süresidir.

Boşanma kararını alma aşamasında hukuki meseleler ön plana alınmasa da, başvurunun yapılmasıyla birlikte boşanmış bireylerin çoğu hukuki konular ile yüz yüze gelmiştir. Görüşülen boşanmış bireylerin yarıya yakınında velayet ve nafaka konuları, daha küçük bir kesimde tazminat ve mal paylaşımı gündeme gelmiştir.

Nafaka konusunu beklenileceği üzere kadınlar ve çocuk sahibi bireyler tarafından daha çok gündeme getirilmiştir. Nafaka uygulaması boşanmış bireylerin en çok sıkıntılı olduğu hukuksal konulardan biridir. Nafaka ödeyecek tarafın maddi durumunu saklaması ya da kişilerin sosyoekonomik durumları göz önünde bulundurmadan verilen nafaka kararları, çoğu zaman gereksinimleri karşılamaktan uzak gözükmektedir. Öte yandan nafakanın ödenmediği durumlar karşısında asıl bir yaptırım uygulanacağına dair kadınların bir kısmının yeterli bilgisinin olmadığı da söylenebilir.

Nafaka vermek durumunda olan tarafın nafaka vermemek ya da az vermek için gelirini az göstermesi, saklaması, SGK'lı işinden ayrılıp kayıt dışı çalışması gibi kötü niyetli hareketlerin önüne geçilmesi için çeşitli uygulamalar getirilmesine ihtiyaç vardır. Ayrıca nafaka alacak kişilerin mağdur olmaması için ilgili ödemenin devlet tarafından yapılıp daha sonra nafaka verecek kişiden tahsil edilmesi de düşünülebilir. Nafakanın belirlenmesinde vergilendirme sistemi gibi bir sistemin kurularak bir ölçüt getirilmesi konuyu hakimin inisiyatifinden çıkarabilir. Nafakanın ödenmemesinin karşı tarafın gelirinin yetersizliğinden kaynaklandığı durumlarda kadına nafaka dışında sosyal yardım yapılması da faydalı olacaktır.

Beş yıldan uzun süre evli kalanlarla çocuklu ailelerde velayet, mahkeme sırasında daha fazla gündeme gelen bir hukuki meseledir. Özellikle küçük yaştaki çocukların ve kız çocuklarının anneyle kalmasına dair alınan kararlardan genel olarak ebeveynler memnundur. Diğer yandan çocuklarının maddi açıdan bakımları annelerin bir bölümü için endişe verici bir konudur. Bu nedenle nafaka miktarı ve nafakanın düzenli olarak ödenmesine dair kontrol mekanizmaları anneler için oldukça önemlidir. Bu bağlamda yasa uygulayıcılar velayet ile nafaka sisteminin birlikte iyi şekilde işlemesinin önemine işaret etmiştir.

Velayet kapsamında karşılaşılan diğer mağduriyet çocukların, velayeti alamayan tarafa gösterilmemesidir. Bu sorunu özellikle babalar yaşamaktadır. Bu nedenle velayet hangi tarafa verilirse verilsin sosyal hizmetler uzmanları tarafından takip edilmesi gerekmekte ve gerekli şartlar yerine getirilmediğinde bununla ilgili bir yaptırım uygulanmalıdır.

Boşanan bireylerin büyük çoğunluğunun tazminat talebinde bulunmadıkları tespit edilmiştir. Tazminat, 34 yaşından küçük bireyler, lise ve yükseköğretim düzeyine sahip bireylerle çocuksuz olanların mahkeme süreçlerinde daha fazla gündeme gelmiştir. Yüksek eğitimli bireylerde daha düşük eğitimlilere kıyasla nafaka, mal paylaşımı ve tazminat konusunun daha fazla gündeme gelmesi hukuki sürece dair farkındalık veya bireylerin sosyoekonomik durumlarıyla da ilişkili olabilir. Daha çok "yıpranma" sebebiyle ve daha çok çekişmeli boşanmalarda talep edilmektedir.

Tazminat talebinde bulunmayan bireyler veya bu karar çıkmasına rağmen alamayanlar çoğunlukla karşı tarafın böylesi bir talebi karşılayacak maddi güçte olmayışını gerekçe göstermektedir. Diğer yandan, tazminat ödemekle yükümlü olanlar, ağırlıklı olarak erkekler maddi durumlarının tazminat bedellerinin çok üzerinde olduğunu düşünmektedir. Manevi tazminat sisteminde özellikle fiziksel ve ruhsal anlamda eşine zarar vermiş kişilerin kusurlarına göre küçük, temsili meblağlarla tazminat ödemesinin adil olmadığı yönünde yorumlar bulunmaktadır. Öte yandan kusur ilkesi üzerinden tazminat kararının verilmesi tarafların birbirlerini kusurlu göstermeye yönelik bir davranış sergilemesine de neden olabilmektedir. Nafakalarda olduğu gibi tazminat uygulamasında da net kriter olmaması kanun uygulayıcı ve uzmanlar tarafından eleştirilmektedir. Bu nedenle tazminat meblağlarının net bir şekilde tanımlanması düşünülebilir.

Mal paylaşımı daha nadiren olmakla birlikte özellikle yükseköğretim mezunları, beş yıldan daha az süre evli kalanlar ve çocuğu olmayanlar tarafından talep edilmektedir. Bireylerin mal rejimine tabi tutulabilecek herhangi bir malının veya mülkünün olmayışı bu tip bir talepte bulunmamalarının başlıca sebeplerindendir. Öte yandan bireylerin önemli bölümünün evliliklerini hızlı ve minimum sorunla sonlandırmak amacıyla eşlerinden hiçbir mal talebinde bulunmadıkları da tespit edilmiştir. Ayrıca mal sahibi olan erkeklerin bir bölümü boşanma sürecinde mal varlıklarını saklamakta, boşanma öncesinde mallarını başkasının üstüne geçirmektedir. Kadının boşanma sırasında eşinin mal varlığını kanıtlamak konusunda zorluk yaşadığı ve bu durumun mahkeme sürecini uzattığı da anlaşılmaktadır.

Çalışma kapsamında boşanma konusundaki hukuki düzenlemeler de ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ülkemizde 1926 tarihli ve 743 sayılı ilk Türk Medeni Kanunu'nun kabulüyle birlikte boşanma hukukunda devrim niteliğinde değişikler meydana gelmiştir. En çarpıcı değişiklikler, boşanmanın bağımsız mahkemeler önünde görülmeye başlanması, evliliğin mahkeme kararıyla sona erdirilmesi, kadınların da eşit boşanma hakkına sahip olması ve boşanma sebeplerinin kanundaki sınırlı sayıdaki sebeplere indirgenmesi yoluyla keyfi boşanmanın ortadan kalkmış olmasıdır.

743 sayılı Medeni Kanun'un boşanma sebepleri yönünden benimsediği düzenleme, 1988 tarihli değişikliklerle birlikte, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda da aynen muhafaza edilmiştir. Bu çerçevede özel ve genel boşanma sebepleri şeklindeki ayrıma da bağlı kalınmıştır. Buna göre özel boşanma sebepleri zina, hayata kast, pek fena muamele ve onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme ve terktir. Genel boşanma sebepleri, evlilik birliğinin temelinden sarsılması, anlaşmalı boşanma ve fiili ayrılıktır.

Günümüzdeki uygulamaya bakıldığında açılan boşanma davalarının %90'ının evlilik birliğinin temelinden sarsılması sebebine dayanılarak açıldığı, dolayısıyla genel - özel boşanma sebepleri ayrımının pratikte değeri kalmadığı tespit edilmektedir. Bu durum, evlilik birliğinin temelinden sarsılması sebebinin, eşler arasında boşanma nedeni olabilecek olguların tümünü (zina, pek kötü ve onur kırıcı davranış, terk vb.) kapsamasından kaynaklanmaktadır. Bu fiili durum dikkate alınarak, sözkonusu özel sebep – genel sebep ayrımının ortadan kaldırılması ve bir yasa değişikliyle daha sade bir düzenlemeye gidilmesi önerilmektedir. Bu çerçevede, boşanma sebeplerinin evlilik birliğinin temelinde sarsılması, anlaşmalı boşanma ve ortak yaşamın kurulamaması sebepleriyle sınırlandırılması isabetli olacaktır.

MK. m.166 f.1 ve f.2'de düzenlenen evlilik birliğinin temelinden sarsılması sebebine dayanarak kusurlu veya kusursuz olan her eş boşanma davası açabilmektedir. Ancak söz konusu maddede, kusuru daha fazla olan eş davayı açmışsa, kusursuz olan davalı eşin itiraz ederek davanın reddini sağlayabileceği düzenlenmektedir. Uygulamada kusuru daha fazla olan eş tarafından açılan boşanma davalarında davalı konumundaki eşin boşanmamak için direndiği tespit edilmektedir. Bu itirazlar genellikle öç alma, cezalandırma gibi psikolojik nedenlere veya ekonomik çıkarlara dayanmaktadır. Buna karşılık, temelinden sarsılmış olan bir evliliği, salt kusur unsuruna dayanarak ayakta tutmak mümkün değildir. İsviçre ve pek çok modern hukuk sisteminde benimsendiği gibi, ülkemizde de kusurun etkisini sadece boşanmaya bağlı maddi veya manevi tazminatın belirlenmesi bakımından sınırlamak, az kusurlu olan eşin itirazda bulunmuş olmasını bir boşanma davasının reddi sebebi olmaktan çıkarmak adil olan yaklaşımdır.

MK. m.166 f.4'te ortak hayatın kurulamaması sebebine dayanılarak boşanmaya hükmedilebilmesi için önceden açılmış ve retle sonuçlanmış bir boşanma davasının varlığı aranmaktadır. Uygulamada bu hükmü dolanmak amacıyla, boşanmak isteyen kusurlu eş tarafından önce bir boşanma davası açılmakta ve henüz yargılamaya bile geçilemeden davadan feragat edilmektedir. Bu yüzden, uygulamada etkisiz hale getirilen, önceden açılan boşanma davasının reddedilmiş olması şartının MK. m.166 f.4 hükmünden çıkarılması

önerilmektedir. Modern hukuk sistemlerinde olduğu gibi belirli süre ayrı yaşama boşanmaya hükmedebilmek için yeterli kabul edilmelidir.

Çekişmeli boşanma davalarının çok uzun sürmesi nedeniyle, taraflar, çocuklar ve hatta eşlerin aileleri büyük ruhsal çöküntü ve psikolojik rahatsızlıklar yaşamaktadır. Boşanma sürecinde arabuluculuk, eşlerin hukuki konularda anlaşmalarını sağlayarak hukuki süreci kolaylaştıracak, boşanmanın olumsuz psikolojik etkilerinden eşleri koruyacak ve barışçıl bir şekilde boşanmalarını imkan tanıyacaktır. Ancak Türkiye'de devlet tarafından desteklenen, tarafların boşanma üzerinde anlaşmaları amacı güden bir danışmanlık hizmeti bulunmamaktadır. Halihazırda devlet tarafından sağlanan hizmetler genel olarak aile içi çatışmalarda boşanma öncesi eşleri barıştırmaya, evlilik birliğinin devam etmesine yönelik hizmetlerdir. Devletin desteğiyle boşanma arabuluculuğunun yaygınlaştırılması, bu sayede barışçıl bir şekilde ve kısa sürede boşanmanın sağlanabilmesi eşlerin yaşam özgürlüğünün ve çocukların manevi gelişiminin korunabilmesi doğru bir yaklaşım olacaktır. Bunun için boşanmanın psikolojik yönü de dikkate alınarak, boşanma davasını yürüten avukatların özel eğitimlerden geçmesi ve uzman avukat olmasının sağlanması da önerilmektedir.

Bu kapsamda aile mahkemelerinde yürütülen yargılamalara ilişkin hukuki bir revizyona ihtiyaç bulunduğu görülmektedir. Aile hukukunu ilgilendiren davalar bakımından özel bir hukuk muhakemesi kanunu yapılarak böyle bir revizyon gerçekleştirilebilir. Boşanma davalarının ailenin mahremiyetini ilgilendiren tabiatı dikkate alınarak duruşmaların gizliliği kural, kamuya açıklığı istisna haline getirilmelidir. Aile arabuluculuğu ve boşanma arabuluculuğunda hâkimlerin ve arabulucuların uyması gereken kurallar, aile hukukuna özgü ihtilafların tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemeyeceği nitelik taşıdığı da dikkate alınarak, açıklığa kavuşturulmalıdır. Bu çerçevede, doğması muhtemel zararların önüne geçebilmek için, şiddet mağduru kadınlar gibi arabuluculuğa yönlendirilmemesi gereken kişi ve aile profillerinin de objektif olarak belirlenmesi gerekmektedir.

Mahkeme uzmanlarının boşanma davalarına dahil olması velayet, tazminat veya nafaka konusunda fikir ayrılığı olan davalarda daha doğru tespitler yapılabilmesi, çocukların boşanma sürecinde yaşadıkları olumsuz deneyimlerin minimize edilmesi, taraflara mahkeme salonu dışında görüşlerini ifade edebilecek ortam sağlanması, taraflar arasında çekişmesiz boşanma için zemin hazırlanması, hâkimlerin boşanmaya giden süreci daha detaylı şekilde anlayarak karar verebilmesi açısından önemlidir. Ancak, uygulama çoğu zaman bu şekilde gerçekleşmemektedir. Mahkeme uzmanlarının kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi, düzenli eğitim almaları ve yasada tanımlanan yetki ve sorumluluklarının hayata geçirilmesi konusunda gerekli adımların atılması gereklidir.

KAYNAKÇA

Ahrons, C. R. (1980). The Binuclear Family. *Aternative Life Styles*, *2* (4), 499 - 515

Akgün Sarpkaya, O. (2012). Boşanmış Kadınların Yaşam Deneyimlerine Sosyolojik Bakış. *Türkiye Sosyoloji Araştırmaları Dergisi,* 15 (2), 2 - 43

Akıntürk, T. ve Karaman Ateş D. (2013). *Aile Hukuku* (15. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları

Albrecht, S. L., Bahr, H. M., ve Goodman, K. L. (1983). *Divorce and Remarriage: Problems, Adaptations, and Adjustments*, 42. Greenwood Pub Group

Alho, J. ve Keilman, N. (2010). On Future Household Structure. *Journal of the Royal Statistical Society*, 173 (1), 117 - 143

Alpkaya, G. (1992). Uluslararası Hukukta Kadının Durumuna İlişkin Bazı Veriler. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi (Prof. Dr. Gündüz Ökçün' e Armağan)*, 47 (1 - 2), 11 - 44

Altunkaynak, B. ve Esin, A. (2004). The Genetic Algorithm Method for Parameter Estimation in Nonlinear Regression. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 17 (2), 43 - 51

Amato, P. R. (2000). The Consequences Of Divorce For Adults And Children. *Journal of Marriage and Family*, 62 (4), 1269 - 1287

Amato, P. R., ve Previti, D. (2003). People's Reasons For Divorcing Gender, Social Class, The Life Course, and Adjustment. *Journal of Family Issues*, 24 (5), 602-626

Amato, P. R., ve Rogers, S. J. (1997). A Longitudinal Study Of Marital Problems And Subsequent Divorce. *Journal of Marriage and The Family*, 612 - 624

Amato, P.R. ve Rogers, S.J. (1990). Do Attitudes Toward Divorce Affect Marital Quality, *Journal of Family Issues*, 20 (1), 69 - 86

Aral, N. ve Sağlam, M. (2012). Ebeveynleri Boşanma Sürecinde Olan Çocuklar İle Ebeveynleri İle Birlikte Yaşayan Çocukların Duygularının Cinsiyete Göre Belirlenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1 (2), 71 - 88

Atkin, B. (ed.). (2014). *The International Survey Of Family Law*. Bristol: Jordan Publishing

Aydın, M.A. (1985). *İslam - Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Battal, A. (ed.). (2008). *Boşanma Sebepleri Bilimsel Araştırma Projesi Uygulama Sonuçları*. İstanbul: Eflatun Matbaacılık

Benedek, E. ve Brown, C. (1997). *Boşanma ve Çocuğunuz*. (S. Katlan, Çev.). Ankara: HYB Yayıncılık. (Orijinal Basım Tarihi: 1995)

Bernard, J. (1972). *The Future of Marriage*. New York: World

Bernard. Levinger, G., ve Moles, O. C. (1979). *Divorce and separation: context causes and consequences*, Basic Books, New York, N.Y., United States

Beşpınar, U. (2014). Türkiye'de Evlilik. *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler* (1.baskı) içinde (112-167). Çizge: İstanbul

Bloom, B. L., Niles, R. L., ve Tatcher, A. M. (1985). Sources Of Marital Dissatisfaction Among Newly Separated Persons. *Journal of Family Issues*, 6 (3), 359-373

Boele - Woelki, K., Ferrand, F., Gonzalez Beilfuss, C., Jänterä - Jareborg, M.N., Martiny, D., Pintens, W. (2004). *Principles of European Family Law Regarding Divorce And Maintenance Between Former Spouses*. Antwerpen: Intersentia,

Bohannan, P. (Ed.) (1971). *Divorce and After*. Anchor Books

Booth, A., ve Edwards, J. N. (1985). Age at Marriage And Marital İnstability. *Journal of Marriage and The Family*, 47 (1), 67 - 75

Bozkurt, G. (1996). M. E. Bozkurt'un Laik Hukuka Katkıları. Ölümünün 50. Yılında M. E. Bozkurt Sempozyumu. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi

Bozkurt, M. E. (1944). *Türk Medenî Kanunu Nasıl Hazırlandı? Medenî Kanunumuzun XV. Yıl Dönümü İçin.* İstanbul

Bremmer, D. ve Kesselring, R. (2004). Divorce and Female Labor Force Participation: Evidence from Times - Series Data and Cointegration. *The American Economic Journal*, 32, 175 - 190

Bryan, P. (1992). Killing Us Softly: Divorce Mediation and The Politics Of Power. *Buffalo Law Review,* 40 (2), 441 - 523

Bumpass, L. L., Martin, T. C., ve Sweet, J. A. (1991). The Impact Of Family Background and Early Marital Factors On Marital Disruption. *Journal Of Family İssues*, *12* (1), 22 - 42

Burcuoğlu, H. (1988). Türk Medeni Kanunu ön tasarısında boşanma. *Türk Medeni Kanunu Ön Tasarısının İncelenip Değerlendirilmesi, MHAUM VII.Sempozyumu* içinde. İstanbul: Türkiye Matbaacılık

Burcuoğlu, H., Altop, A. ve Ünan S. (1983). Çağdaş Aile ve Sorunları. *Manisa Barosu Dergisi*, 3 (7), 4 - 49

Bynner, J. (2001). Life Course Change And Social Change. Insights from Cohort Comparisons. *In Interdisciplinary Perspectives on Analysing The Life Course, Seminar*, Vol. 2

Cansel, E. (1977). Boşanmanın Dayandığı Esaslar. *Ankara Hukuk Fakültesi 50. Yıl Armağanı, (Boşanma Hukuku Haftası) II. Cilt.* Ankara

Ceylan, E. (2006). *Türk ve İsviçre Hukukunda Boşanmanın Hukuki Sonuçları*. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Yayınları

Cin, H. ve Akgündüz, A. (2012). *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı

Cleek, M. G., ve Pearson, T. A. (1985). Perceived causes of divorce: An Analysis Of Interrelationships. *Journal of Marriage and The Family*, 47 (1), 179 - 183

Cortés - Suárez, G., ve Sandiford, J. R. (2008). Causal Attributions for Success or Failure Of Students in College Algebra. *Community College Journal of Research and Practice*, 32 (4 - 6), 325 - 346

Crane, R., Soderquist, J.N ve Frank, R.L. (1995). Predicting Divorce at Marital Therapy Intake: A Prelimary Model. *The American Journal of Family Therapy*, 23(3), 227 - 236

Crone, S.F ve Kourentzes, N. (2011). Automatic Model Selection of Exponential Smoothing - an Empirical Evaluation Of Trace Errors in forecasting for Logistics, *International Symposium on Forecasting International Symposium on Forecasting*, 26 Haziran 2011, Prague

Crosby, J. F., Gage, B. A., ve Raymond, M. C. (1983). The Grief Resolution Process in Divorce. *Journal of Divorce*, 7 (1), 3 - 18

DeJong, W. (1980). The Stigma Of Obesity: The Consequences of Naive Assumptions Concerning The Causes of Physical Deviance. *Journal of Health and Social Behavior*, 21 (1), 75 - 87

Doğan, C. (1998). Türkiye'de Boşanma Sorununun Sosyolojik ve İstatistiki Açıdan Değerlendirilmesi. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 25, 59 - 69

Dural, M, Öğüz, T. ve Gümüş, A. (2013). *Türk Özel Hukuku*. C.III. Aile Hukuku. İstanbul: Filiz Kitabevi

Fatemi, A. H., ve Asghari, A. (2012). Attribution Theory, Personality Traits, And Gender Differences Among EFL learners. *International Journal of Education*, 4 (2), 181 - 201

Feyzioğlu, F. (1979). *Aile Hukuku* (2. Baskı). İstanbul: Fakülteler Matbaası

Field, R. (2006). Using The Feminist Critique of Mediation To Explore "The Good, The Bad and The Ugly" Implications For Women of The İntroduction Of Mandatory Family Dispute Resolution in Australia. *Australian Journal of Family Law,* 20 (5), 45 - 78

Fincham, F. D., ve Bradbury, T. N. (1992). Assessing Attributions in Marriage: The Relationship Attribution Measure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62 (3), 457

Folmer, A. S., Cole, D. A., Sigal, A. B., Benbow, L. D., Satterwhite, L. F., Swygert, K. E., ve Ciesla, J. A. (2008). Age - Related Changes in Children's Understanding of Effort and Ability: Implications for Attribution Theory and Motivation. *Journal of Experimental Child Psychology*, 99 (2), 114 - 134

Fulop, M. (1980). A Dynamic Model of Family Formation and Dissolution for the United States. *Atlantic Economic Journal*. 8(4), 40 - 51

Gaffal, M. (2010). *Psychosocial and Legal Perspectives of Marital Breakdown*. Springer

Gençcan, Ö.U. (2013). *Boşanma Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları

González, L. ve Viitanen, T. (2009) "The Effect of Divorce Laws on Divorce Rates in Europe", *European Economic Review,* 53 (2), 127 - 138

Goode, W. J. (1956). *After Divorce*. New York: Free Press

Gottman, J. M. (2014 [1994]). *What Predicts Divorce?: The Relationship Between Marital Processes And Marital Outcomes*. Psychology Press

Gottman, JM ve Notarius, CI (2000). Decade Review: Observing Marital Interaction. *Journal of Marriage and Family*, 62 (4), 927 - 947

Gören, Z. (1995). *Anayasa ve Sorumluluk* (2. Baskı). Ankara: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını

Gregor, S. (2006). The Nature of Theory in Information Systems. *MIS Quarterly*, 30 (3), 611 - 642

Guttmann, J. (1993). *Divorce in Psychosocial Perspective: Theory and Research*. Psychology Press

Güneş, D. (2007). *Boşanma Sürecindeki Eşlerin Aile İçi İlişkileri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet ABD. Ankara

Haider - Markel, D. P., ve Joslyn, M. R. (2008). Beliefs About the Origins of Homosexuality and Support For Gay Rights An Empirical Test of Attribution Theory. *Public Opinion Quarterly*, 72(2), 291 - 310

Härkönen, J. (2014). Divorce: Trends, Patterns, Causes, Consequences. *The Wiley Blackwell Companion to the Sociology of Families* (ed. J. Treas, J. Scott and M. Richards), John Wiley ve Sons, Ltd, Chichester, UK

Hatemi, H. ve Serozan, R. (1993). *Aile Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi

Hausser, H., Geiser, T. ve Aebi - Muller, R. (2007). *Das Familienrecht Des Schweizerischen Zivilgesetzbuches* (3. baskı). Bern: Schultess.

Helvacı, S. (2002). İsviçre ve Türk Hukuklarında Boşanma Sebepleri. *Prof.Dr. Ömer Teoman'a 55. Yaş Günü Armağanı II. Cilt*. İstanbul: Beta Yayınları

Hetherington, E. M., Cox, M., ve Cox, R. (1978). The Aftermath of Divorce. *Mother – Child, Father – Child Relations*, 40(2), 149 - 176

Hurowitz, N. (1981). *Divorce: Your Fault, My Fault, No Fault*. Bridgeport, PA: LawTrac Press

HÜNEE. (2003). *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2003*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK, Ankara, Türkiye

HÜNEE. (2008). *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2008*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK, Ankara, Türkiye

Hyndman, R. ve Kostenko, A.V. (2007). Minimum Sample Size Requirements for Seasonal Forecasting Models, *Foresight*, Spring 2007, 6, 15

İşçi, Ö. Ve Korukoğlu, S. (2003). Genetik Algoritma Yaklaşımı ve Yöneylem Araştırmasında Bir Uygulama, *Celal Bayar Üniversitesi. Yönetim ve Ekonomi Dergisi,* 10 (2), 191 - 204

Kaslow, F. W., ve Schwartz, L. L. (1987). *The Dynamics of Divorce: A Life Cycle Perspective*. Brunner / Mazel

Kayabaş, E. (2009). *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi İtibarıyla Aile Hukukunun Gelişimi – Hukuk-i Aile Kararnamesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi

Keilman, N and Brunborg, H. (1995), *Household Projections for Norway, 1990 - 2020. Part I: Macrosimulations.* (Reports 95/21). Norway, Statistics Norway

Keilman, N. and Soveg, C. (2010), Norwegian Elderly Less Likely to Live Alone in the Future. *European Journal of Population*, 26(1), pp 47 - 72

Kelly, J. B. (1982). Divorce: The Adult Perspective Wolman, B. B. *Handbook of Developmental Psychology* (734 – 750). Englewood Cliffs, NJ: Prentice - Hall

Kessler, S. (1975). *The American Way of Divorce: Prescription for Change.* Nelson Hall: Chicago

Kılıç, Y. (2014). *Eskiçağ Aile Hukuku*. Konya: Çizgi Kitabevi

Kitson, G. C., ve Holmes, W. M. (1992). *Portrait of Divorce: Adjustment to Marital Breakdown,* Guilford Press

Kitson, G. C., ve Sussman, M. B. (1982). Marital Complaints, Demographic Characteristics, and Symptoms Of Mental Distress in Divorce. *Journal of Marriage and The Family* (87 – 101)

Koçhisarlıoğlu, C. (1991). İ*sviçre'de Evlilik Birliği Hukukundaki Son Gelişmeler.* Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi

Krantzler, M. (2014). *Creative Divorce: A New Opportunity For Personal Growth*. Open Road Media

Kraus, S. (1979). The Crisis Of Divorce: Growth Promoting or Pathogenic?. *Journal of Divorce*, 3 (2), 107 - 119

Kurt Konca, N. (2009). *Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi*, Ankara: Adalet Yayınevi

Leonard, K. E., ve Roberts, L. J. (1998). Marital Aggression, Quality, And Stability in The First Year of Marriage: Findings from The Buffalo Newlywed Study. Thomas N. Bradbury (ed.) *The Developmental Course of Marital Dysfunction* (1.baskı) içinde (44 – 73)

Manusov, V. (2007). Attributions and Interpersonal Communication: Out of Our Heads and Into Behavior. *Communication and Social Cognition: Theories and Methods*, 141 – 169

Manusov, V., ve Spitzberg, B. (2008). *Attribution theory*. Individually-Centered Theories of Interpersonal Communication (1.baskı) içinde (37-49).

Martinko, MJ ve Thomson, NF (1998). A Synthesis And Extension of The Weiner and Kelley Attribution Models. *Basic and Applied Social Psychology*, 20 (4), 271 - 284

McManus, T. G., ve Donovan, S. (2012). Communication Competence and Feeling Caught: Explaining Perceived Ambiguity in Divorce - Related Communication. *Communication Quarterly*, 60 (2), 255 - 277

Meece, J. L., Glienke, B. B., ve Burg, S. (2006). Gender and Motivation. *Journal of School Psychology*, 44 (5), 351 - 373

Melichar, J. F., ve Chiriboga, D. A. (1988). Significance of Time in Adjustment to Marital Separation. *American Journal of Orthopsychiatry*, 58(2), 221

Metintaş, S., Akşit, A., Toprak, D., Çelik, M., Ünlüoğlu, İ. ve Tayfur, M. (2007). *Aile Sağlığı. Aile ve Sağlık*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

Morgan, S. P. ve Rindfuss, R. R. (1985). Marital Disruption: Structual and Temporal Dimensions. *American Journal of Sociology*, 1055 - 1077

Moroğlu, N. (2003). Kadınların İnsan Hakları Bildirisi ve Ek İhtiyari Protokol. *Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu'na 65. Yaş Armağanı'ndan Ayrı Basım* (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Oğuz, M., Akbaş S. (1999). *Genetik Algoritmalar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, YTÜ

Oğuzman K. ve Dural M. (1994). *Aile Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi

Oktay, S. (1996). İsviçre'de Yasal Değişiklikler ve Mahkeme İçtihatları Işığında Evlenme ve Boşanma Hukukundaki Gelişmeler. *Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergis*i, Kış, 33

Öngider, N. (2013). Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5 (2), 140-161

Özdamar, D. (2002). *Türk Hukukunda Özellikle Türk Medeni Kanunu Hükümleri Karşısında Kadının Hukuki Durumu.* Ankara: Seçkin

Özdemir, G. (2009). Türk Kadınının Toplumsal Konumunun Gelişim Süreci. Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdemir, N. (2003). *Türk - İsviçre Hukukunda Anlaşmalı Boşanma*. İstanbul: Beta Yayınları

Öztan, B. (1990). 3444 Sayılı Kanunla Getirilen Değişiklikten Sonra Medeni Kanun'un 134. Maddesi, *Prof. Dr. Haluk Tandoğan'ın Hatırasına Armağan*, 111 - 137. Ankara.

Öztan, B. (2004). *Aile Hukuku* (5. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi

Pishghadam, R., ve Motakef, R. (2011). Attributional Patterns with Respect to Major and Attendance in Private Language Schools: A Case of EFL Context. *Theory and Practice in Language Studies*, 1 (7), 888 - 894

Rice, J. K., ve Rice, D. G. (1986). *Living Through Divorce: A Developmental Approach to Divorce Therapy*. Guilford Press

Sayer, L. C ve Bianchi, S.M. (2000), Women's Economic Independence and The Probability of Divorce. *Journal of Family Issues*, 21 (7), 906 - 943

Scanzoni, J. H., ve Szinovacz, M. E. (1980). Family Decision - Making: A Developmental Sex Role Model, *Jounal of Marriage and Family*, 43 (4), 1000-1002

Schneller, D. P. (2001). *After the Breakup: Adult Perceptions and Expectations of Post – Divorce Intimate Relationships*

Sillars, A., Roberts, L. J., Leonard, K. E., ve Dun, T. (2000). Cognition During Marital Conflict: The Relationship of Thought and Talk. *Journal of Social and Personal Relationships*, 17(4 - 5), 479 - 502

Smart, L. S. (1977). An application of Erikson's Theory to The Recovery - from - Divorce Process. *Journal of Divorce*, 1 (1), 67 - 79

South, S. J., ve Spitze, G. (1986). Determinants of Divorce Over the Marital Life Course. *American Sociological Review*, 583 - 590

Spanier, G. B., ve Hanson, S. (1982). The Role of Extended Kin in The Adjustment to Marital Separation. *Journal of Divorce*, 5 (1 - 2), 33 - 48

Şen, B. (2013). *Boşanma Süreci ve Arabuluculuğu.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet ABD, Ankara

Şıpka, Ş. (2004). *Cinsiyet Değişikliğinin Evliliğe Etkisi*. İstanbul

Şıpka, Ş. (2006). Avrupa Birliği Aile Hukuku ve CEFL. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (Hukuk Özel Sayısı), 5 (10), 163 - 172

Şıpka, Ş. ve Gençcan, Ö. U. (2007). Boşanmada Kusur Tartışması. *Güncel Hukuk Dergisi*. 3. (Röportaj: Filiz Kerestecioğlu)

Şıpka, Ş. ve Şıpka E.L. (2007). Hukuki ve Psikolojik Bakış Açısı ile Boşanma Çatışmaları ve Boşanmada Kusur İlkesi. *İstanbul Barosu Dergisi Aile Hukuku Özel Sayısı*, 103 - 113

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ATHGM). (2011). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2011*. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 02, İstanbul: Çizge

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (ATHGM). (2014). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler ve Öneriler*. Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 07, İstanbul: Çizge

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM). (2008). *Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması* (Gözden Geçirilmiş 2. Baskı), Ankara

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) (2011). *Tek Ebeveynli Aileler*. Yayın No: 148, Ankara

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü. (2000). *Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Kadın - Erkek Eşitliği Politikaları Paneli,* Ankara

Tanrıver, S. (2014). *Türk Aile Mahkemeleri*. Ankara: Yetkin Yayınları

Thompson, L., ve Walker, A. J. (1989). Gender in Families: Women and Men in Marriage, Work, and Parenthood. *Journal of Marriage and The Family*, 51, 845 - 871

Tobaccowala, S. (2011). *The Experience of Divorce and the Perceived Impact of Education on the Decision to Divorce Among Divorced Women of India* (Doctoral dissertation, WALDEN UNIVERSITY).

Turan, Z., Doğan, M., Uzuner, K., İftar, G., İftar, E., Kapçı, A., Uzuner, Y., Tanrıdiler, A., Karasu, G., Karasu, P. ve Kaya, P. (2008). *Çocuk Ruh Sağlığı ve Kişilerarası İletişim Becerileri. Çocuğun Ruhsal Gelişimini Etkileyen Ruhsal Yaşam Olayları,* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

Türkarslan, N. (2007). Boşanmanın Çocuklar Üzerine Olumsuz Etkileri ve Bunlarla Başetme Yolları. *Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Aile ve Toplum Dergisi*, 3 (11), 99 - 108

Türkiye İstatistik Kurumu. (2011). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*. Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü

Uluç, Y. (2014). *Mal Rejimleri ve Tasfiyesi* (7. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları

Üçok C., Mumcu, A. ve Bozkurt G. (2011). *Türk Hukuk Tarihi* (15. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi

Ünal, M. (1977). Medeni Kanun'un Kabulünden Önce Türk Aile Hukukuna İlişkin Düzenlemeler ve Özellikle 1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 34 (1 - 4), 195 - 231

Velidedeoğlu, H.V. (1965). *Aile Hukuku*. İstanbul: Nurgök Matbaası

Walton, C. S. (2013). *The Civil Law in Spain and Spanish - America*. United States

Weiss, R. S. (1975). *Marital Separation*. Basic Books

White, L. K. (1990). Determinants of Divorce: A Review of Research in The Eighties. *Journal of Marriage and The Family*, 52 (4), 904 - 912

White, S. M., ve Mika, K. (1983). Family Divorce and Separation: Theory and Research. *Marriage & Family Review*, 6 (1 - 2), 175 - 193

Williams, M., Burden, R. L., ve Al - Baharna, S. (2001). The Role of The Indıvıdual in Motivation Theory. *Motivation and Second Language Acquisition*, 23, 171

Williams, M., ve Burden, R. L. (2004). *Psycology For Language Teachers*. Ernst Klett Sprachen

Wise, M. S. (1980). The Aftermath of Divorce. *American Journal of Psychoanalysis*, 40, 149 - 158

Wiseman, R. S. (1975). Crisis Theory and The Process of Divorce. *Social Casework,* 56, 205-212

Zwickert, K., ve Rieger, E. (2013). Stigmatizing Attitudes Towards Individuals With Anorexia Nervosa: An İnvestigation of Attribution Theory. *Journal of Eating Disorders*, 1 (1), 5

ÇEVRİMİÇİ KAYNAKLAR

Adalet Bakanlığı (2013). Adli İstatistikler 2013. 27 Ocak 2014, http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2013/ist_tab.htm#

Adalet Bakanlığı (2013a). Aile Mahkemesi Dava Sayıları, (2003 - 2013). 5 Ocak 2015, http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2013/152.pdf.

Adalet Bakanlığı (2013b). Boşanma Nedenine Göre Açılan Davalar ve Karar Sayıları, Türkiye (2009 - 2013). 27 Ocak 2014, http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2013/138.pdf

Adalet Bakanlığı (2013c). Boşanmayla İlişkili Açılan ve Karara Bağlanan Dava Türleri, Türkiye (2009 - 2013). 27 Ocak 2014 http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2013/139.pdf

Adalet Bakanlığı (2013d). Boşanmayla İlişkili Açılan ve Karara Bağlanan Dava Türleri, Türkiye (2013). 27 Ocak 2014, http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2013/140.pdf

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (2014). *Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Sayfası.* 16 Aralık 2014, http://ailetoplum.aile.gov.tr/uygulamalar/aile - ve - bosanma - sureci - danismanligi

The Argentina Independent, (2012). *A New Law and Order: Civil Code Reform in Argentina*, 16 Aralık 2014, http://www.argentinaindependent.com/currentaffairs/newsfromargentina/a - new - law - and - order - civil - code - reform - in - argentina/

BAFM, (2014). *Bundes - Arbeitsgemeinschaft für Familien - Mediation Web Page, Homepage*, 16 Aralık 2014, www.bafm - mediation.de.

CEFL, (2014). *Commission on European Family Law Web Page, Homepage*. 16 Aralık 2014, http://www.ceflonline.net/

Council of Europe, (2014). *Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Aile Arabuluculuğa İlişkin Tavsiye Kararı Metni*. 16 Aralık 2014, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/7th% 20conference_en_files/Rec(98)1%20E.pdf.

DAJEB, (2014). *Deutsche Arbeitsgemeinschaft für Jugend - und Eheberatung Web Page, Homepage.* 16 Aralık 2014, www.dajeb.de

Dantas Juridico, (2014). *Divorce and Separation in Brazil Law Web Page*. 16 Aralık 2014, http://www.dantas - juridico.com/EN/artikelen/Divorcio_e_a_separacao_extrajudicial_lei_11. 401 - EN.pdf

European Comission, (2004). *Divorce - General Information Web Page.* 16 Aralık 2014, http://ec.europa.eu/civiljustice/divorce/divorce_gen_en.htm

Eurostat (2014) *Marriage and Divorce Statistics.* 16 Aralık 2014, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics - explained/index.php/Marriage and divorce_statistics

Federal Research Division Library of Congress. (2015). *Domestic Trends to The Year 2015: Forecasts for the United States.* 12 Nisan 2015, http://www.loc.gov/rr/frd/pdf-files/domestic_trends.pdf

Law Office of Jeremy D. Morley International Family Law, (2014). *Spain Family Law Web Page.* 16 Aralık 2014, http://www.international - divorce.com/spain_divorce_law.htm.

Law Office of Jeremy D. Morley International Family Law, (2014). *Notes on Divorce in Italy Web Page.* 16 Aralık 2014, http://www.international - divorce.com/d - italy.htm.

OECD (2014). *Family Database.* 5 Ekim 2014, http://www.oecd.org/social/family/database.htm

Office for National Statistics (ONS UK). (2008). *2008 - Based Marital Status Population Projections.* 12 Ekim 2014, http://www.ons.gov.uk/ons/taxonomy/index.html?nscl=Population+Projections+by+Marital+Status

Office for National Statistics (ONS UK). (2010). *Population Estimates by Marital Status.*12 Ekim 2014, http://www.ons.gov.uk/ons/rel/pop-estimate/population-estimates-by-marital-status/mid-2010/stb---population-estimates-by-marital-status--2010.html